EMIL CERNEA

CRIZA DREPTULUI ÎN ROMÂNIA LA 1907

EDITURA UNIVERSITĂȚII DIN BUCUREȘTI

EMIL CERNEA

CRIZA DREPTULUI ÎN ROMÂNIA LA 1907

De obicei transformările dreptului au loc în lungi perioade de timp. Sunt însă câteodată momente de criză - atunci când guvernanţii nu mai suportă ordinea juridică existentă, iar guvernanţii nu o mai pot menţine prin mijloacele oferite de aceeaşi ordine juridică - şi de aceea şi unii şi alţii o încalcă: primii o socotesc nedreaptă, ceilalţi o consideră insuficientă. De aici transformări rapide ale ordinei juridice. Aşa s-a întâmplat şi cu ordinea juridică în România la 1907.

Sătenii acuzau pe guvernanţi: „nu mai avem nici o dreptate sau sprijin la stăpânitorii de azi. Nu mai nădăjduim de pace decât prin luptă ca cu orice străin, om muri o parte din noi şi atunci se va alege la un fel." (Com. Dulceanca) „... din 5 să moară 2 dar să ni se facă dreptate".

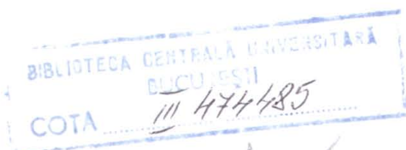
În acelaşi timp Ion I. C. Brătianu, Ministru de Interne, se adresa prefecţilor: „Contra bandelor anarhiste n-aveţi nevoie de proclamarea stării de asediu pentru a lua măsurile pe care patriotismul şi experienţa dvs. vi le impun".

Autorul

EMIL CERNEA

CRIZA DREPTULUI ÎN ROMÂNIA LA 1907

EDITURA UNIVERSITĂȚII DIN BUCUREȘTI
2001

Şos. Panduri, 90–92, Bucureşti – 76235; Telefon/Fax: 410.23.84
E–mail: editura@unibuc.ro
Internet: www.editura.unibuc.ro

Tehnoredactare computerizată: Victoria Iacob

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale
CERNEA EMIL
Criza dreptului în România la 1907 /Emil Cernea, Bucureşti: Editura Universităţii din Bucureşti, 2001
236 p.
Bibliografie

ISBN 973-575-606-4

34(498)

CUPRINS

INTRODUCERE

1. *Obiectul lucrării*

Studierea marei răscoale ţărăneşti de la 1907 a scos în evidenţă mai ales aspectele social-economice ale răscoalei, contradicţiile antagoniste care i-au dat naştere, etapele desfăşurării şi urmele sale în general[1].

Din punct de vedere juridic răscoala a fost prea puţin cercetată, cu excepţia câtorva studii asupra urmărilor sale legislative[2]. Dar aspectele juridice ale răscoalei sunt mult mai complexe. Situaţia pe care ţărănimea răsculată voia să o schimbe la 1907 era consacrată printr-un ansamblu de norme juridice. De aceea lupta ţărănimii se îndrepta şi împotriva ordinei juridice existente, iar succesele sale implicau înlocuirea vechilor norme juridice cu norme noi, corespunzătoare situaţiei pe care ţărănimea o voia instaurată.

Apreciind influenţa istorică a luptelor de clasă din 1907 în viaţa poporului român şi în dezvoltarea dreptului din ţara noastră, lucrarea de faţă este concepută ca o prezentare a problemelor juridice legate de desfăşurarea răscoalei, în copul de a contribui la întregirea imaginii acestui important eveniment.

2. *Metoda de cercetare*

Viaţa instituţiilor juridice este studiată în cadrul unor perioade, determinate la rândul lor de existenţa unor condiţii care le imprimă caracteristici distincte. Sunt totuşi anumite momente de intense transformări sociale, politice şi economice - adevărate puncte nodale ale contradicţiilor sociale - care creează importante salturi în dezvoltarea instituţiilor, imprimând un profil deosebit întregii perioade istorice următoare.

---

[1] L. Mănescu, *Răscoala din 1907* (contribuţii bibliografice), Ed. de stat pentru imprimate şi publicaţii, 1957. Lucrarea indică într-o formă sistematizată 865 de titluri - studii cu caracter general, articole politice, de artă şi folclor, legate de răscoală etc. - cu excepţia celor juridice. Pentru lucrările recente a se vedea Bibliografia anexată la sfârşitul prezentei expuneri.

[2] M. Iosa, *Legislaţia agrară din perioada 1907-1912 şi aplicarea ei,* în „Studii" nr. 2/1966; E. Cernea, *Urmările juridice ale răscoalei din 1907*, în „Analele de Inst. de studii istorice şi social-politice de pe lângă CC al PCR", nr. 1/1967.

S. Andon, *Răscoalele ţărăneşti din 1907, reflectate în lucrările juriştilor din trecut*, în „Revista română de drept", nr. 5/1967, p. 67 şi urm.

În istoria statului şi dreptului român, perioada 1877-1918 cuprinde procesul istoric al cuceririi independenţei de stat şi al unităţii naţionale a românilor şi, concomitent, procesul de desăvârşire a sistemului de drept modern român, în ceea ce priveşte principiile şi ramurile sale fundamentale, ca şi sistematizarea şi codificarea legislaţiei. Progresele înregistrate în România pe plan economic şi politic s-au răsfrânt în domeniul juridic sub forma întocmirii unor noi coduri şi legiuiri - cum ar fi Codul comercial (1887), legile de încurajare a industriei naţionale, cele privitoare la brevetele de invenţiuni şi la mărcile de fabrică şi de comerţ - cerute de dezvoltarea relaţiilor de producţie capitaliste, dar şi sub forma modificării Constituţiei din 1866 sau a codurilor întocmite în timpul domniei lui A. I. Cuza, spre a putea corespunde noilor condiţii create. Din acest punct de vedere, analizând dezvoltarea instituţiilor juridice se pot stabili anumite trăsături valabile pentru întreaga perioadă istorică dintre 1877-1918, aşa cum se procedează de altfel în lucrările cu caracter de sinteză.

Un moment însă de adânci implicaţii, în care se încrucişează tendinţele şi trăsăturile cele mai esenţiale ale acestei ăperioade, îl reprezintă marea răscoală ţărănească din 1907. Aspectele sale juridice sunt deosebit de complexe. Studierea lor poate pune în lumină trăsăturile dominante ale drepturilor în întreaga perioadă 1877-1918, surprinse într-un moment de intensă manifestare a lor. Totodată, ţinând seamă de independenţa relativă a instituţiilor juridice, urmând modul cum acestea au influenţat izbucnirea şi desfăşurarea răscoalei, ca şi încercările de rezolvare a unora din obiectivele răscoalei - chiar în timpul sau ulterior luptelor - se poate sesiza rolul pe care dreptul l-a îndeplinit în cadrul acestui important conflict social.

3. *„Chestiunea ţărănească“ şi răscoala de la 1907*

Marea răscoală ţărănească din 1907 nu este un fenomen întâmplător şi nici izolat. Ea a fost precedată de numeroase alte răscoale similare, de care se deosebeşte însă prin amploare şi prin influenţa deosebită avută asupra dezvoltării României moderne. Toate aceste răscoale se încadrează într-un proces social mai larg, cunoscut în istoria României moderne sub denumirea de „chestiune ţărănească“, care îşi are rădăcinile încă în feudalism. Chestiunea ţărănească împreună cu „problema naţională“ au constituit obiectivele principale ale revoluţiei burghezo-democratice de la 1848 care, la 1907, nu erau însă pe deplin rezolvate.

Având în esență un conținut agrar, chestiunea țărănească mai era numită și „problema agrară". Studiile au pus în lumină condițiile social-economice din România care stăteau la baza problemei agrare: contradicțiile existente în sistemul agrar sub forma polarizării antagoniste între marea masă a producătorilor agricoli direcți, lipsiți de pământ sau cu pământ insuficient, și o mână de moșieri care dețineau cea mai mare parte a pământului arabil[3]. Conținutul obiectiv al răscoalelor țărănești era dat de necesitatea trecerii pământului moșieresc în stăpânirea țărănimii[4].

Rămășiță a orânduirii feudale, repartiția nedreaptă a proprietății agrare a adâncit și mai mult contradicțiile sociale, în condițiile apariției și dezvoltării relațiilor și formelor de producție capitaliste în a doua jumătate a sec. XIX-lea[5], deoarece alături dse moșieri începeau să aibă interese asemănătoare și arendașii, precum și burghezia industrială și comercială, coalizându-se cu toții împotriva țărănimii. Lupta de clasă ce se dădea în jurul proprietății agrare prezenta o gravitate deosebită, dată fiind ponderea mare pe care o avea sistemul agrar în regimul socil-economic existent în România burghezo-moșierească, unde imensa majoritate a poporului era formată de masele țărănești[6].

Pe temeiul repartiției disproporționate a pămâmtului, coaliția burghezo-moșierească proceda la o neomenească exploatare a țăranilor lipsiți de pământ sau cu pământ insuficient. Consecința era starea de mizerie în care trăia țărănimea, adusă la disperare din cauza lipsurilor materiale. Acest aspect al chestiunii țărănești a fost relevat în literatura vremii. Starea de mizerie a țărănimii era redată ca *insuportabilă* nu numai în publicații și în lucrurile unor personalități cu caracter progresist[7], dar chiar și în acelea ale unor exponenți ai claselor exploatatoare, cu deosebire că aceștia din urmă o atribuiau altor cauze decât celor reale, sau exagerau importanța unor cauze secundare[8].

---

[3] *Acad. R.S.R.* (colectiv), Marea răscoală țărănească din 1907, Ed. Acad. R.S.R., 1967, p. 36; D. HUREZEANU, Problema agrară și lupta țărănimii din România (1904-1906), Ed. St. Buc., 1961; Tr. Lungu, *Intensificarea exploatării țărănimii din România la începutul secolului al XX-lea*, în rev. Analele Inst. de studii istorice și soc.-politice de pe lângă CC al PCR, nr. 1/1967, p. 56.

[4] Tr. Lungu, *op. cit.*, p. 57.

[5] L. Pătrășcanu, *Un veac de frământări sociale 1821-1907*, Ed. pol. Buc., 1969, p. 286.

[6] N. Bazilescu, „Pentru țărănime", discurs în Ad. Dep., Mon. Oficial din 2 martie 1919: la orașe trăiau mai puțin de 800000 locuit.

[7] „România muncitoare" nr.1/8 aprilie 1907; *N. Xenopol*, „La richesse de la Roumanie", Buc., 1916, p. 106 și urm.

[8] N. Bazilescu, *op. cit.*, p. 11.

Totodată, în legătură cu situația intolerabilă a țărănimii era recunoscut și *pericolul* pe care îl prezentau protestele și frământările țărănimii îndreptate spre schimbarea stării sale. Un jurist cu dragoste pentru țărănime arăta: „Trebuie să ne punem în cap că stăm pe un vulcan. Și dacă patriotismul nu ajunge ca să ne îndemne a lua măsuri trebuincioase, cel puțin să ne îndemne instinctul de conservare, frica“[9]. De asemenea, devotatul prieten al țăranilor care a fost V. M. Kogălniceanu, atrăgea atenția conducătorilor țării că împotrivirea lor și a partidelor de a scoate pe țărani din sărăcie duce lucrurile „spre prăpastie“[10].

Ca o consecință a acestor semnale de alarmă, se cereau măsuri concrete de îmbunătățire a stării țăranilor, căci altfel - se arăta - „se vor îngriji ei“[11]. În adevăr, țăranii recurgeau tot mai des la răscoale, de proporții din ce în ce mai ample. Ele deveniseră „cronice“[12], „endemice“[13], repetându-se cu regularitate[14]. Mai ales între anii 1888-1907 se contura pe întreg cuprinsul țării o largă *mișcare revoluționară*, care răbufnea cu o regularitate ciclică sub forma de răscoale locale, cu tendința tot mai accentuată după 1904 de a se generaliza într-o unică, mare răscoală[15]. Perioada între 1905-1907 se caracterizează printr-un pronunțat „avânt revoluționar“ al țărănimii[16].

Lăsând la o parte aspectele de ciocnire violentă, analiza răscoalelor țărănești este deosebit de revelatoare, deoarece în ele „se concentrau ca într-un focar, toate procesele contradictorii care se petreceau în sfera raporturilor social-economice la sate“[17].

Iată de ce problema răscoalelor țărănești nu poate fi izolată de „chestiunea țărănească“, răscoalele fiind manifestări ale nerezolvării chestiunii țărănești.

---

[9] Gr. Peucescu, Fragmente politice, p. 69.

[10] V. M. Kogălniceanu, Un cuvânt asupra învoielilor agricole, Buc., 1907, p. 29.

[11] A. D. Xenopol, Mijloacele de îndreptare ale stării țărănimii române, Iași, 1907, p. 46.

[12] Doc. Mișc. Muncitorești, 1872 - 1916. Ed. II, Ed. CGM., 1947, p. 358.

[13] I. G. Duca, *Dezbaterile Ad. Dep.*, șed. 5 ian. 1908, p. 141.

[14] Virgil Arion, *Pagini din timpul răscoalelor țărănești, Vălenii de Munte*, 1912, p. 11: „de douăzeci de ani, țăranii se răscoală, dar noi îi împușcăm pe unii ca să-i ținem în frâu pe ceilalți“.

[15] D. Hurezeanu, *op. cit.*, p. 141.

[16] *Ibidem*, p. 322.

[17] *Acad. R.S.R.* (colectiv), Marea răscoală țărănească din 1907, p. 32.

4. *Răscoala din 1907 şi criza statului burghezo-moşieresc*

Chestiunea ţărănească are un conţinut foarte divers: pe lângă contradicţiile economice, mizeria şi lipsa de pământ a ţărănimii, toţi cei care se ocupau de chestiunea ţărănească relevau şi alte aspecte, cum erau cele în legătură cu necesitatea unor reforme în domeniul culturii şi educaţiei maselor, a sănătăţii publice şi chiar a administraţiei de stat[18]. Într-un fel sau altul, ea atingea interesele claselor şi păturilor sociale, fiind o problemă vitală a dezvoltării României moderne[19]. De aceea, din starea revoluţionară, de pericol pentru orânduirea existentă, a rezultat o criză care s-a resimţit în diverse domenii ale vieţii sociale. Chiar pentru contemporani a fost o evidentă criză a statului burghezo-moşieresc la 1907.

În ordinul de zi către armată din martie 1907 regele arăta că statul a fost zguduit din temelii[20]. El însuşi mărturisea că puţin a lipsit ca răscoala să-i răstoarne tronul[21]. Iar I. I. C. Brătianu, recunoştea că a fost pusă în primejdie întreaga organizare a statului[22]. Nu puţini au fost oamenii politici care, ca şi I. N. Lahovary, considerau că răscoala de la 1907 a fost cea mai mare primejdie care a ameninţat România în ultimul veac[23].

Teama şi deruta guvernanţilor erau aşa de mari, încât - notează Vintilă Brătianu - „cu drept cuvânt se întrebau cu ce forţe se va putea restabili liniştea în sate, când şi oraşele,de unde trebuie să plece pacificarea, ar fi fost în flăcări“[24].

Amploarea problemelor care trebuiau rezolvate a fost arătată chiar de rege într-o declaraţie notată de Al. Morghiloman la 22 martie 1907: „România întreagă trebuie refăcută, că cu totul s-a prăbuşit“[25].

5. *Răscoala din 1907 şi dreptul*

C. Dobrogeanu-Gherea, care a prezentat răscoala ca un produs al contradicţiilor şi ale condiţiilor specifice sistemului agrar şi relaţiilor

[18] De ex. Sp. Haret, *Chestiunea ţărănească*, 1905, passim.

[19] M. Badea şi I. Ilincioiu, *Răscoala ţăranilor din România, 1907*, Ed. pol. Buc., 1967, p. 6.

[20] Mon. Ofic. nr. 293 din 18/31 martie 1907.

[21] Seton-Watson, *Histoire des roumains*, trad. fr. Paris, 1937, p. 432 şi urm.

[22] Mon. Of. nr. 13 din 16 dec. 1908, p. 94.

[23] Mon. Of. nr. 14 din 18 dec. 1908.

[24] V. Brătianu, *Scrieri şi cuvântări*, vol. II, 1928, p. 5.

[25] Al. Marghiloman, *Note politice*, I, p. 60.

social-economice din satele noastre, a subliniar în acelaşi timp că „lipsa normelor legale din viaţă... crează la sate o stare latentă de revoltă“[26].

Un jurist contemporan vedea cauza răscoalei în faptul că a intrat „în mintea ţăranului ideea că pentru el nu-i dreptate în ţara aceasta“[27]. Nesocotirea de către clasele exploatatoare a legalităţii merseseră atât de departe, încât - notează acelaşi jurist - „abuzurile proprietarilor, prin vechimea lor începuseră să se considere chiar de cei care le sufereau ca nişte drepturi cîştigate ale proprietarilor şi arendaşilor[28].

Împotriva abuzurilor şi nedreptăţilor de tot felul, M. Gh. Bujor considera că ţăranul nu are nici un mijloc legal pentru a se lupta, fiind lipsit de: „libertatea întrunirii, presă, asociaţie, cultură, instrucţie“[29]. De aici concluzia că singura cale de ieşire era numai răscoala.

N. Titulescu - ca şi alţi jurişti ai vremii - atrăgea atenţia asupra prăpastiei dintre formala egalitate juridică şi reala inegalitate de fapt, care generează conflicte sociale[30]. De asemenea, în motivarea unor măsuri pe care parlamentul le-a luat în timpul răscoalei, se recunoştea că este neapărat necesară „modificarea unor legiuiri care nu mai corespund cu realitatea. Din nenorocire, la noi, formaţiunile politice, preocupate exclusiv de interesele de partid, au neglijat de a-şi îndeplini această datorie şi o sguduire de o violenţă catastrofală, a trebuit să le deştepte din culpabila lor nepăsare“[31]. Aceeaşi discrepanţă dintre legiuiri şi realitate o relevă C. Stere parlamentarilor, cerându-le: „nu înăbuşirea conştiinţei trezite de suflul războiului civil, prin declaraţii învechite şi să răstingniţi un neam întreg de oameni vii cu articole din condici învechite“[32].

Alteori, se exagera importanţa legiuirilor agrare în provocarea răscoalei de la 1907: „cauza iniţială, originală (sic), a stării mizerabile a ţăranului român, este d-lor, - deşi s-ar părea că e un paradox, că e o impietate, dar acesta e adevărul adevărat - în legea de împroprietărire de la 1864. „Păcatul original“ (sic) ... păcat amplificat de legile tocmelilor agricole“[33].

---

[26] C. Dobrogeanu-Gherea, *Neiobăgia*, Buc., Ed. Alcalay, 1910, p. 210.

[27] Constant Georgescu, *Aplicarea legii învoielilor agricole*, 1910, p. 14.

[28] *Ibidem*, p. 9.

[29] Vezi V. Nicolae, *Mişcarea muncitorească din România şi răscoalele ţăranilor din 1907*, în „Analele Instit. CC al PCR“, nr. 1/1967, p. 112.

[30] N. Titulescu, Din Teoria contractului de muncă, în „Curierul judiciar“, nr. 34/1908.

[31] Gr. Peucescu, *op. cit.*, p. 254.

[32] Mon. Of. nr. 15/1908, p. 138.

[33] N. Bazilescu, *op. cit.*, p. 11.

Este adevărat că - aşa cum au arătat cercetări recente - obiectivul principal al luptei ţărănimii a fost intrarea în stăpânirea pământului şi că rolul determinant în izbucnirea răscoalei l-au avut relaţiile din agricultură, totuşi răscoala a avut şi ea o influenţă asupra relaţiilor agrare, modificând situaţia anterioară şi ridicând un complex de probleme noi[34]. Dovada consistă în programul de reforme anunţat în manifestul regal[35] ca şi în întreaga operă legislativă ce a urmat.

De altfel, chiar primul ministru I. I. C. Brătianu - expunând planul de reforme legislative - preciza că sfera acestora „nu trebuie confundată cu legea învoielilor agricole“[36].

Astăzi este pe deplin clar că efectele răscoalei s-au reflectat în întreaga perioadă istorică ce i-a urmat, clasele dominante fiind nevoite să ia măsuri care să evite pericolul unei noi redeschideri a conflictului social stins cu atâta greutate. Chiar unul din fruntaşii partidului liberal - Em. Costinescu - recunosşte că; „legile citate, instituţiile create, sporurile de funcţionari sunt toate făcute în vederea acestui pericol... să înfruntăm răscoalele şi cel puţin peste câţiva ani, iar nu numai pentru o singură vară, să luăm măsuri de garanţie pentru liniştea ţării“[37].

6. *Răscoala de la 1907 şi noţiunea de criză*

Contradicţiile care au determinat răscoala din 1907 sunt relevate ca o criză în sistemul agrar, în organizarea politică, în drept sau în alte domenii ale vieţii sociale.

În general, „criza“ este definită ca o „stare de incertitudine“[38], ca un moment *periculos* sau *decisiv*[39] în domeniul economiei, statului şi instituţiilor, al concepţiilor şi chiar al indivizilor. Când ea atinge interesele tuturor claselor, avem o cxriză naţională generală sau o situaţie revoluţionară, în care V. I. Lenin distingea: 1) Criza vârfurilor conducătoare, care nu mai pot să guverneze ca înainte, 2) agravarea mizeriei claselor asuprite, 3) creşterea spiritului combativ al maselor populare[40].

---

[34] Acad. R.S.R. (colectiv), Marea răscoală ţărănească din 1907, p. 159, 621.
[35] Mon. Of. nr. 278 din 13 martie 1907.
[36] Mon. Of. nr. 15/1908, p. 149.
[37] Mon. Of. nr. 66/1909, p. 980.
[38] La grande encyclopédie, tom. 13, Paris, p. 380.
[39] Enciclopedia italiană, vol. XI, Roma, 1913, p. 912 şi urm.
[40] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 31, E.S.P.L.P., 1956, p. 68.

În criza politică, nici unul din guverne nu e sigur de ziua de mâine, ele dându-şi seama că trăiesc pe un vulcan[41]. În asemenea situaţie, clasa dominantă nu mai poate exercita dominaţia cu vechile metode de guvernare şi pentru a o păstra este nevoită să facă unele concesii sau să întrebuinţeze mijloace violente pentru a lichida împotrivirea maselor asuprite.

Manifestarea supremă a crizei politice este insurecţia, dar pericolul există înainte de izbucnirea acesteia[42]. Pornind de la teza necesităţii salvării statului, autorii de drept public burghez subliniază că în perioadele de criză se înlătură dispoziţiile constituţiilor prea rigide care stau în calea măsurilor de salvare impuse de împrejurări şi se recurge la reglementări noi, care ulterior - întrucât au dovedit că au eficacitate - sunt instituţionalizate şi integrate în ordinea juridică[43]. De altfel, multe constituţii burgheze prevăd eventualitatea unor perioade de criză precum şi modalităţile de a le face faţă.

Pe plan mai restrâns, criza unor instituţii politice prezintă trăsături asemănătoare, ele sintetizându-se într-o „inadecvare între instituţii şi circumstanţe", care poate degenera într-o criză de regim politic, prin efectele pe care le are asupra întregului mecanism al statului[44].

Din cele de mai sus rezultă că în orice criză se disting:

a) O stare de incertitudine, de pericol, ce ameninţă echilibrul existent;

b) O manifestare culminantă a crizei - fie răscoală, fie revoluţie - când cercurile conducătoare caută să menţină vechea stare de lucruri prin reprimări sau prin concesiuni;

c) O perioadă ulterioară momentului culminant, când rezolvarea obiectivelor insurecţiei stă pe primul plan, imprimând o anumită orientare întregii dezvoltări sociale.

7. *Structura lucrării*

Aceste trăsături se întâlnesc şi cu privire la „chestiunea ţărănească", caracterizată între altele şi ca un pericol, ca un vulcan, care ameninţă

---

[41] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 21, Ed. pol., 1959, p. 203.

[42] L. Leroy, *L'organisation constitutionelle et les crises*, Paris, 1966, p. 21.

[43] M. Hauriou, *Principes de droit public*, 1916, p. 773; Laband, *Droit public de l'Empire Allemand, 1902*, t. 2, p. 511; J. Barthelémy, Le droit public du temps de guerre, Rev. Dr. Public, 1915, p. 144.

[44] P. Leroy, *op. cit.*, p. 27, 20.

întreaga orânduire social-politică, cu manifestare culminantă care a fost răscoala din 1907, urmată apoi de o perioadă în care realizarea obiectivelor răscoalei a stat în centrul luptelor politice.

În aceeaşi măsură în care s-a constatat o criză a sistemului agrar şi a statului la 1907, se poate deci vorbi şi de o criză a dreptului. Problemele dreptului formau o parte importantă din conţinutul „chestiunii ţărăneşti“: proprietatea funciară, relaţiile dintre moşieri şi arendaşi pe de o parte şi ţărani pe de altă parte, reglementate prin legile tocmelilor agricole, ca şi sistemele de credit, de impunere fiscală, de soluţionare a litigiilor cu caracter agrar, competenţa organelor de stat în legătură cu problemele funciare - iată numai câteva din aceste probleme.

Revendicările ţăranilor atingeau în mod necesar echilibrul acestui eşafodaj normativ. De aceea în toate fazele crizei sistemului agrar din România, dreptul a jucat un rol important. Aceste revendicări au fost formulate la 1907 într-o formă atât de radicală, încât a pus sub semnul întrebării întreaga legislaţie din aproape toate ramurile dreptului care aveau legătură cu reglementarea relaţiilor din agricultură şi cu starea ţărănimii.

Schimbările legislative au început chiar în timpul răscoalei, dar realizarea deplină a revendicărilor ţărănimii a rămas ca o sarcină care a grevat perioada istorică ulterioară răscoalei.

De aceea, pornind de la concepţia expusă mai sus, după care orice criză este un proces istoric cu anumite etape în desfăşurarea sa, criza dreptului din România la 1907 urmează a fi studiată astfel:

- I: Premisele juridice ale răscoalei
- II: Problemele juridice din timpul răscoalei (1907)
- III: Măsurile legislative determinate de răscoală şi luate după 1907, propunerile de lege ferenda.

PARTEA I

PREMIZELE JURIDICE ALE RĂSCOALEI DIN 1907

Normele juridice referitoare la relațiile de proprietate funciară, de muncă în agricultură, de folosire și arendare a pământului în general constituiau o parte a „chestiunii țărănești". Încă înainte de răscoala din 1907 ele au făcut obiectul unor intense preocupări din partea tuturor claselor sociale, ca și - mai ales - al unor proteste din partea țărănimii, manifestate deseori în forme violente.

Unele măsuri legislative nu au putut evita starea de tensiune și de pericol pentru echilibrul social-politic culminând cu marea răscoală țărănească din 1907.

REGLEMENTAREA PROPRIETĂȚII FUNCIARE

Relațiile de proprietate asupra pământului stăteau la baza tuturor frământărilor sociale pe care le genera sistemul agrar. În acest sens, economistul G. D. Creangă atrăgea atenția remarcând că: „... aria în jurul căreia s-a învârtit necontenit de la 1864 încoace, în special, chestia țărănească a fost împărțirea proprietății rurale“[1].

Dreptul în vigoare consacra o repartiție inegală a pământului, sub forma marii proprietăți boierești și aceea a micii proprietăți țărănești, subsumate aceluiași concept burghez de drept de proprietate absolută. Deși se formaseră pe căi deosebite, aceste două forme de proprietate îndeplineau un rol diferit în ansamblul economiei și erau supuse unui regim legislativ discriminatoriu din partea statului.

Secțiunea I
REGIMUL MAREI PROPRIETĂȚI MOȘIEREȘTI

§ 1. **Repartiția și ponderea proprietății moșierești**

Marea proprietate moșierească este o rămășiță a latifundiilor feudale, cu o pondere importantă în economia României, chiar după legea agrară a lui Cuza din 1864.

În anul 1905, proprietățile funciare peste 100 ha - în număr de 4171 - cuprindeau peste 75% din totalul suprafețelor agricole și silvice ale țării, respectiv 3.810.350 ha teren arabil și 2.072.290 ha pădure[2], revenind în medie, unei mari gospodării moșierești, circa 2000 ha. Dintre acestea, un număr de 1563 de moșii cu peste 500 ha fiecare însumau 38% din întregul teren cultivabil, ceea ce demonstrează că în repartiția proprietății funciare între moșieri predominau latifundiile.

În ceea ce privește producția cerealieră, moșiile prezintă o curbă ascendentă, ajungând în 1905 la 2.840.000 Hl., din care au dat la export,

---

[1] G. D. Creangă, *Proprietatea rurală în România*, Buc., 1907, p. II.

[2] *Ibidem*, p. XLVI.

în acelaşi an - 64,03%, iar în 1907 au dat 85%[3]. Dar, creşterea producţiei moşiereşti se realiza în principal prin exploatarea muncii ţăranilor, deoarece statisticile arată că, în acel timp capitalul fix şi circulant de exploatare reprezenta deja 14,84[4]. Înzestrarea moşiilor cu inventar agricol perfecţionat se găsea la un nivel scăzut şi în cea mai mare parte punerea lor în valoare se făcea cu utilizarea inventarului propriu al ţăranilor. De asemenea, folosirea muncii salariate avea mai ales un caracter sezonier, remarcându-se totodată numărul crescând de la an la an al muncitorilor agricoli aduşi din străinătate[5].

În repartizarea veniturilor, doar 2248 de proprietari rurali, având fiecare un venit de peste 10.000 lei, realizau un venit egal cu acela care revenea la 1.240.376 ţărani proprietari, având fiecare un venit mai mic de 600 lei[6].

Căutând să prezinte o explicare a acestei stăpâniri asupra pământului, economistul Gh. Taşcă se referea la pretenţia moşierilor că înaintaşii lor şi ei înşişi ar fi făcut lucrări şi cheltuieli de îmbunătăţire a terenurilor (defrişare, indiguire, canalizare, stârpire a buruienilor, construcţii), transformându-le din mlăştinoase, nesănătoase şi neproductive, în pământuri mănoase. Gh. Taşcă însuşi arată că acesta este „un argument conservator" care caută să justifice mai ales marea proprietate, latifundiile, fapt pentru care acest argument avea mare trecere la noi în ţară, înainte de expropriere, atunci când domnea proprietatea mare[7].

În adevăr, cea mai completă formulare a acestei concepţii în ţara noastră a dat-o Barbu Catargi, exponentul conservatorilor în lupta împotriva reformei agrare a lui Cuza[8]. El explica formarea moşiilor prin cumpărarea de către boieri a pământului ţăranilor, care l-ar fi vândut de bună voie.

La rândul său, M. Kogălniceanu justifica reforma agrară prin reluarea argumentelor lui N. Bălcescu, susţinând că marea proprietate moşierească şi şerbia ţăranilor este rezultatul cuceririi, violenţei şi uzurpărilor comise de boieri[9].

---

[3] D. N. Comşa, *Mijloace economice pentru îmbunătăţirea soartei ţăranilor,* în „Curierul judiciar", nr. 40/1907, p. 314.

[4] M. Şerban, *Problemele noastre social-agrare*, Buc. 1914, p. 82.

[5] G. D. Scraba, *Starea socială a săteanului*, Buc. 1907, p. 190.

[6] N. Xenopol, *La richesse de la Roumanie*, Buc., 1916, p. 106 şi urm.

[7] Gh. Taşcă, *Probleme economice şi financiare*, Buc., 1927, p. 176.

[8] A se vedea discursul lui B. Catargi, în *D. C. Sturdza*, *Acte şi legiuiri privitoare la chestia ţărănească*, Seria I, vol. II, Buc., 1907, p. 522-529.

[9] Discursul lui M. Kogălniceanu în *D. C. Sturdza, Acte şi legiuiri privitoare la chestia ţărănească*, Seria I, vol. II, Buc., 1907, p. 404-453.

După cum a arătat acad. A. Oţetea, ambele teorii aveau un caracter exclusiv politic, lipsit de fundamentarea istorică, servind pentru menţinerea, respectiv contestarea, dreptului de proprietate a aristocraţiei funciare asupra pământului[10].

În adevăr, abia după răscoala din 1907 au început să apară studii mai temeinice din punct de vedere ştiinţific pentru explicarea procesului istoric de formare a proprietăţii agrare.

§ 2. **Dreptul de proprietate asupra moşiilor**

Marea proprietate moşierească se încadrează în noţiunea generală pe care Codul civil o dă dreptului de proprietate în art. 480: „Proprietatea este dreptul ce are cineva de a se bucura şi a dispune de un lucru în mod exclusiv şi absolut, însă în limitele determinate de lege".

Textul îşi are originea în art. 544 al codului francez (Napoleon), devenit clasic în definirea dreptului de proprietate absolută. Definiţia cuprinde elementele dreptului de proprietate stabilite de juriştii romani: uti, fruti, abuti.

Până la legea agrară a lui Cuza din 14 august 1864, proprietatea moşierească nu se putea încadra într-o asemenea definiţie, deoarece ea era grevată de dreptul de folosinţă al ţăranilor clăcaşi.

Un început de definire a dreptului de proprietate absolută făcuse şi codul civil al lui Calimah (1817) în art. 476, dar structura divizată a proprietăţii moşiereşti feudale se oglindea în art. 466, care menţiona că „dritul fiinţei" (nuda proprietate n.n.) şi „dritul folosului" (dreptul de folosinţă a clăcaşilor n.n.) se pot împărţi la persoane diferite, una fiind „proprietarul fiinţei", iar cealaltă „proprietarul folosului"[11]. O asemenea definire, în condiţiile feudalismului, a proprietăţii absolute era valabilă numai pentru 1/3 din întinderea moşiei, deoarece pe celelalte 2/3 clăcaşii erau „proprietari ai folosinţei".

Descompunerea relaţiilor feudale şi apariţia proprietăţii de tip capitalist au determinat ca în ultima perioadă a feudalismului să se contureze în atitudinea boierilor tendinţa continuă, tot mai accentuată, de

[10] A. Oţetea, *Răscoala din 1907 în istoriografia românească*, în Analele Instit., de ştiinţe istorice şi social-politice al C.C. al P.C.R., nr. 1/1967, p.4.

[11] Codul Calimah, Ed. Acad. R.S.R., 1958, p. 225.

a transforma dreptul lor de proprietate divizată într-un drept de proprietate absolută, corespunzător transformării moşiei într-o fermă capitalistă. Aceasta implica desfiinţarea dreptului de folosinţă al ţăranilor clăcaşi. În acelaşi timp, ţăranii, la rândul lor, începeau să revendice ei, în deplină proprietate, pământul pe care îl munceau în temeiul dreptului de folosinţă. De aici au urmat frământări sociale permanente, cu tot mai dese izbucniri violente.

Boierii au reuşit să modifice normele juridice feudale în sensul dorit de ei, în primul rând, numai cu privire la terenurile cu păduri. Prin Aşezământul din 28 noiembrie 1792, de exemplu, s-au limitat drepturile de folosinţă ale ţăranilor asupra păşunilor şi pădurilor, proprietate a boierilor, mânăstirilor şi statului, urmând ca pe viitor ţăranii să plătească pentru păşunat şi lemne.

În ceea ce priveşte pământul de cultură, boierii reuşesc abia prin Regulamentele Organice să extindă dreptul lor de proprietate absolută de la 1/3 la 1/2[12]. Dar, după înăbuşirea revoluţiei din 1848, ei modifică dispoziţiile regulamentare prin Aşezămintele agrare din 1851 şi declară pe moşier „stăpân cu desăvârşire" pe pământul său, iar săteanul este declarat „chiriaş"[13].

Dârza împotrivire a ţăranilor clăcaşi a împiedicat traducerea în viaţă a acestor dispoziţiuni. În condiţiile create de Tratatul de la Paris în urma războiului Crimeii, reprezentanţii ţăranilor au susţinut, în Adunările ad-hoc din ambele Principate române, necesitatea împărţirii moşiilor boiereşti la ţărani. Parţial, revendicarea lor s-a realizat prin legea agrară a lui Cuza, dar, totodată, moşierii au dobândit un drept de proprietate absolută pe moşiile rămase în patrimoniul lor. Legea confirmă drepturile boiereşti asupra pădurilor, ca şi deposedările ţăranilor din perioada regulamentară[14].

Ca rezultat al îndelungatei lupte ce s-a dus între moşieri şi ţărani până la 1864, se constată că moşierii au reuşit să obţină consacrarea unui drept de proprietate absolută pe moşii, în timp ce ţăranii au obţinut doar o parte din pământul moşieresc. Cea mai mare parte a pământului arabil continua să se găsească în stăpânirea moşierilor. Aceasta a fost situaţia care a durat până la 1907.

---

[12] Regulamentul Organic al Valahiei, art. 138-148.

[13] Aşezământul agrar al Ţării Româneşti 1851, art. 144.

[14] Legea agrară în D. C. Sturdza „*Acte şi legiuiri*", seria I, vol. II, Buc. 1907, p. 892-903.

§ 3. **Ocrotirea juridică a proprietății moșierești**

1. *Dispoziții de drept civil și drept constituțional*

Codul civil în art. 481 prevede: „Nimeni nu poate fi silit a ceda proprietatea sa, afară numai pentru cauză de utilitate publică și primind o dreaptă și prealabilă despăgubire".

Dispoziția de mai sus are o aplicabilitate generală, pentru toate formele de proprietate. După reforma agrară din 1864, când o mare parte din pământul moșieresc a fost socotit proprietate a țăranilor clăcași, moșierii au socotit prea vagă ocrotirea din art. 481 Cod Civil și au căutat să prevină o repetare a reformei agrare. De aceea, detronând pe domnitorul Cuza, monstruoasa coaliție a introdus în Constituția din 1866 textul art. 19, prin care proprietatea este declarată sfântă și inviolabilă, iar posibilitatea de expropriere era îngustată printr-o definire limitativă a noțiunii de utilitate publică: „Prin cauză de utilitate publică urmează a se înțelege numai comunicațiunea și salubritatea publică, precum și lucrările de apărarea țării".

În adevăr, cele trei cazuri limitative se încadrau în noțiunea de utilitate publică, înțeleasă ca o măsură în interesul tuturor categoriilor sociale. Exproprierea moșiilor în vederea împroprietăririi țăranilor era exclusă, deoarece ea era numai în favoarea țăranilor. Împotriva dispoziției Constituției nici un guvern nu putea elabora vreo lege de reformă agrară, fără ca ea să nu fie declarată neconstituțională și lipsită de vreun efect practic. Singura cale legală era revizuirea Constituției. Dar, art. 128 al Constituției organizase o procedură greoaie și îndelungată de revizuire, cu condiția de a întruni cel puțin două treimi ale voturilor membrilor celor două Adunări ale parlamentului.

Aceste prevederi au apărat marea proprietate moșierească timp de peste o jumătate de veac, până în perioada primului război mondial.

2. *Legislația minieră*

Legea minelor din 21 aprilie 1895, ca și legea pentru consolidarea terenurilor petrolifere din 1904 au stabilit o serie de restricțiuni, în ceea ce privește dreptul de proprietate asupra terenurilor rurale în favoarea exploatării subsolului de către societățile petroliere. Ele aveau, totodată,

însă, dispoziţii de exceptare a terenurilor pentru care se încheiaseră anterior contracte de exploatare - ceea ce avantaja marea proprietate - deoarece asemenea contracte se încheiaseră numai pentru ele. Sub regimul restricţiunilor au căzut mai ales proprietăţile ţăranilor, pentru care nu se încheiaseră asemenea contracte.

3. *Mijloace de credit*

Proprietatea moşierească se bucura de mari posibilităţi de credit, în comparaţie cu proprietatea ţărănească. Înaintea reformei agrare din 1864, ea beneficia de mai mult de jumătate din întreg creditul ţării, iar Banca Naţională şi băncile române sau străine făceau o mare parte din operaţiunile lor cu marii proprietari[15].

Prin legea din 5 aprilie 1875, cu sprijinul statului şi primind fonduri de la Casa de Depuneri şi Consemnaţiuni, moşierii au înfiinţat „Prima societate de credit funciar român din Bucureşti", cunoscută sub denumirea de „Creditul Funciar Rural". Această bancă proprie procura împrumuturi pentru membrii săi, garantate cu ipoteci asupra moşiilor lor, în schimbul unei dobânzi avantajoase de 7%, în timp ce dobânzile curente în practică erau de 12-24%[16].

4. *Regimul fiscal*

Încă din anul 1859, îndată după unirea Principatelor, moşierimea s-a opus reformei fiscale prin care se desfiinţa vechiul sistem regulamentar de scutiri al marii proprietăţi de orice contribuţii şi se înlocuia cu un sistem modern de egalitate fiscală. Ea reuşeşte să obţină ca primul impozit funciar introdus în 1860 să fie scăzut de la 5% la 3,50%[17].

Dar, nici în aplicarea legii nu putea fi vorba de respectarea unei egalităţi între marii şi micii proprietari. Mulţi dintre cercetătorii chestiunii ţărăneşti subliniau dimpotrivă inegalitatea dintre ei şi favorizarea moşierilor.

---

[15] Gh. Taşcă, *op. cit.*, p. 443.

[16] V. Slăvescu, *Creditele funciare din România*, Buc. 1924, p. 20; A. Vijoli, *Sistemul bănesc în sluijba claselor exploatatoare din ţările române şi România burghezo-moşierească*, Ed. Şt., Buc. 1958, p. 101.

[17] Istoria României, vol. IV, p. 323.

Procedeul de eludare a legii era acela al calculării impunerii asupra unui venit mai mic al proprietății moșierești, decât cel al proprietăților țărănești. Astfel, Spiru Haret arată că prin acest sistem, moșierii erau taxați cu 4 lei la pogon, în timp ce țăranii cu 18-22 lei[18]. De asemenea, Em. Costinescu menționa că la 1907 impozitul funciar revenea la 40 lei venit la hectar pentru marea proprietate, dar la 60 lei pentru proprietatea țărănească[19].

O altă cale de favorizare a marii proprietăți era ignorarea calității pământului la stabilirea impunerii, deși se știe că moșierii dețineau terenurile cele mai bune[20].

La acestea se adaugă greutatea de urmărire a debitelor fiscale de la moșieri, a căror plată întârzia ani de zile.

Impunerea scăzută a moșierilor era cu atât mai nedreaptă, cu cât chiar ei susțineau că marea proprietate este mai productivă decât cea țărănească.

Secțiunea II
REGIMUL PROPRIETĂȚII ȚĂRĂNEȘTI

§ 1. **Repartiția proprietății țărănești**

Din totalul suprafețelor agricole și silvice ale României, țăranii cu proprietăți până la 10 ha stăpâneau în total doar 34,10%, respectiv 3.153.645 ha teren cultivabil și 350.000 ha de pădure[21], față de 57% cât aparținea moșierilor. Inegalitatea repartiției reiese și mai mult dacă avem în vedere că din întreaga populație a României de 6.680.000 locuitori în 1907, țărănimea constituia 82%[22].

La începutul secolului XX, inegalitatea repartiției pământului în rândurile țărănimii era evidentă: 2,89% din numărul gospodăriilor țărănești erau chiaburești (deținând 18,07% din întreg pământul țărănesc), 14,03% erau mijlocașe, 59,22% sărace, iar 23,86% nu avea pământ deloc[23].

---

[18] Spiru Haret, *Chestia țărănească*, 1905, p. 41.

[19] Em. Costinescu, în Mon. Of. nr. 66/909, p.980.

[20] G. D. Scraba, *op. cit.*, p. 43.

[21] G. D. Creangă, *op. cit.*, p. XLVII.

[22] G. D. Dragu, *Necesitatea reformării sistemelor noastre de impozite*, Buc., 1910, p. 27.

[23] M. Badea, I. Ilincioiu, *Răscoala țăranilor din România*, 1907, Ed. pol. Buc., 1967, p. 14.

Înzestrarea lor tehnică şi productivitatea muncii era foarte scăzută, ceea ce determina ca gospodăriile ţărăneşti să realizeze o producţie inferioară - în comparaţie cu marea proprietate moşierească - cu 18% la grâu şi 33% la porumb[24]. În mod firesc, participarea la export a gospodăriilor ţărăneşti era şi ea inferioară. Aceeaşi situaţie era şi în ceea ce priveşte venitul comparativ pe hectarul cultivat.

Starea precară a ţărănimii se vede şi din compararea venitului creat în agricultură - care era de 347 lei anual de fiecare persoană activă - cu acela creat de un muncitor industrial, care era de 2980 lei anual[25].

Structura ţărănimii pe baza repartiţiei proprietăţii arată că din aproximativ 1.250.000 familii ţărăneşti, peste un milion erau familii sărace sau lipsite de pământ (proletariat agricol)[26].

Comentând semnificaţia politică a acestei cifre, N. Titulescu arăta în mai 1907: „Orice om imparţial nu-şi va ascunde cât de periculoasă e această cifră, cea mai slabă din câte s-au dat...: mai mult decât a treia parte din populaţia noastră rurală n-are pământ şi nici n-are vreo profesiune din care să-şi agonisească traiul“[27]. Lipsa de debuşeu la oraşe pentru folosirea acestei forţe de muncă disponibile crea o rezervă de muncă extrem de ieftină la discreţia moşierilor şi arendaşilor, accentuând în acelaşi timp condiţiile de mizerie ale ţărănimii sărace, care muncea pe pământul moşieresc.

§ 2. **Dreptul de proprietate asupra pământului ţărănesc**

În noţiunea dreptului de proprietate absolută consacrată de art. 480 cod. civ., se încadrează şi dreptul ce au ţăranii asupra pământului propriu. De asemenea, proprietatea funciară ţărănească este şi ea - conform art. 19 din Constituţia din 1866 - sacră şi inviolabilă.

Dreptul ţăranilor asupra proprietăţilor lor funciare este rezultatul unui îndelungat proces istoric, fără ca până la 1907, să se fi spus încă ultimul cuvânt în legătură cu natura dreptului asupra tututor formelor de proprietate funciară ţărănească.

---

[24] Învoielile agricole în România în vigoare pe anul 1906, Buc., p. 9.
[25] N. P. Arcadian, *Industrializarea României*, Ed. II, Bucureşti, 1936, p. 140.
[26] G. D. Creangă, *op. cit.*, tabelele 6 recapitulative.
[27] N. Titulescu, *Discursuri*, Ed. Şt., Buc., 1967, p. 83.

În discuțiile ce se duceau în țara noastră cu privire la regimul proprietății, se foloseau mai ales argumente din literatura politică și economică străină, fără a se fi cercetat originea formelor de proprietate din țara noastră.

N. Bălcescu și M. Kogălniceanu, ca de altfel și reprezentanții moșierilor conservatori - cum era B. Catargiu ș.a. - presupuneau că inițial a existat o perioadă în care toți membrii societății erau liberi și stăpâni deplini pe pământurile lor, dar ulterior cea mai mare parte a terenurilor a trecut în stăpânirea moșierilor fie prin diverse mijloace silnice (N. Bălcescu, M. Kogălniceanu), fie prin vânzare-cumpărare (B. Catargiu)[28]. Economiștii recurgeau la o explicare despre care se arăta că - în contrast cu teoria conservatorilor cu privire la marea proprietate moșierească - „justifică mai ales proprietatea mică, democratizată, aceea care servește ca instrument de producțiune aceluia ce o cultivă, o caută și o îngrijește, el singur"[29]. Această concepție susținea că inițial pământul aparținuse tuturor, dar apoi s-a fragmentat și a trecut în stăpânirea unor grupuri sociale, apoi a triburilor, mai pe urmă în „proprietatea devălmașă a familiei, și în fine, omenirea a găsit cu cale să lase la o parte aceste forme de proprietate - care i se păreau inferioare și care nu produceau destul - ca să adopte proprietatea individuală așa cum o avem astăzi", iar în concluzie, se preciza că „omul a ales între diverse feluri de proprietăți pe aceea care-i convenea mai bine"[30]. Era o explicare subiectivistă, care nu se sprijinea pe o cercetare a evoluției istorice a formelor de proprietate funciară din țara noastră.

La noi, proprietatea funciară țărănească se prezenta sub două forme: individuală și devălmașă (în obște). Între ele a existat o strânsă legătură.

1. *Proprietatea țărănească individuală*

K. Marx a atras atenția asupra stăpânirii inițiale a pământului la români, scoțând în evidență structura tipică, din punct de vedere istoric, a obștei teritoriale românești, ca o îmbinare a stăpânirii comune a pășunilor, apelor și pădurilor, cu stăpânirea privată a pământului arabil, în perioada anterioară formării țărilor române[31]. Aceste două forme de

---

[28] A se vedea D. C. Sturdza, *op. cit.*, p. 17, notele 2 și 3.
[29] *Gh. Tașcă, op. cit.*, p. 176.
[30] *Ibidem*, p. 176-177.
[31] K. Marx, *Capitalul*, vol. I, ed. a 3-a, Buc., ESPLP, 1957, p. 260-261.

proprietate formau o unitate a contrariilor în cadrul organizării obştei săteşti, aflată într-o continuă luptă, care s-a rezolvat treptat, într-o îndelungată perioadă de la începutul feudalismului, în favoarea proprietăţii private, prin desprinderea pământului din cadrul obştei şi formarea de loturi individuale. Acest proces a cuprins atât loturile-matcă, aflate iniţial în stăpânirea comună a obştei, cât şi cele locureşti, amenajate ca terenuri arabile prin munca personală a unora din membrii obştei depusă pentru defrişarea pădurii sau desţelenirea pajiştilor[32].

Posibilitatea ţăranilor de a ieşi din obşte prin „alegerea“ părţilor proprii ce le reveneau din stăpânirea comună a fost folosită de unii membri ai obştei care au acaparat cea mai mare parte din pământul ţăranilor. Mijloacele folosite în acest scop au fost fie cele silnice - bazate pe întrebuinţarea forţei şi a poziţiei dominante pe care o deţineau unii conducători ai obştei - fie, mai târziu, prin mijloace juridice: vânzări-cumpărări, schimb, donaţii, înfrăţiri, care de obicei nu se încheiau printr-un liber consimţământ al ţăranilor de a-şi înstrăina pământurile.

În prima parte a feudalismului, prin acapararea pământului, boierii nu urmăreau numai formarea domeniilor feudale, ci şi crearea unor condiţii de aservire a ţăranilor, căci prin lipsirea de pământ îi sileau să muncească în continuare pe domeniile lor.

Ulterior, începând din prima jumătate a secolului al XVIII-lea, în cadrul procesului larg de acumulare primitivă a capitalului, se observă o tendinţă din partea boierilor de a separa pe ţărani de moşiile boiereşti, prin desfiinţarea dreptului lor de folosinţă, concomitent cu desfiinţarea legării lor de pământ, în scopul transformării dreptului de proprietate divizată într-un drept de proprietate absolută. Un moment important al acestui proces îl constituie reforma lui C. Mavrocordat cu privire la desfiinţarea rumâniei. Un alt moment al acestui proces de acumulare primitivă este cel oglindit în Sobornicescul Hrisov din anul 1785 al lui Alex. Mavrocordat, care legaliza operaţiunile frauduloase ale boierilor de însuşire a micilor proprietăţi ţărăneşti prin acte „meşteşugite“ de vânzare-cumpărare, schimb, donaţii, zălog etc.

Acţiunea desfăşurată de boieri pentru acapararea micilor proprietăţi ţărăneşti a continuat cu sprijinul statului. Împotriva ei, apărarea ţărănimii cu mijloace legale nu era suficientă. Alături de ţăranii proprietari s-au

---

[32] P. P. Panaitescu, *Obştea ţărănească în Ţara Românească şi Moldova*, Ed. Acad. R.P.R., 1964, p. 34-38.

situat cei fără pământ, deschizând la 1821 şi continuând la 1848 lupta revoluţionară pentru împărţirea moşiilor boiereşti, ca şi în adunările ad-hoc după Congresul de la Paris (1856).

Un prim succes l-a constituit legea rurală a lui Cuza din 1864, care a luat o parte importantă din pământul moşieresc şi a împroprietărit pe ţărani, făcând să crească numărul proprietăţilor individuale ţărăneşti. De remarcat grija redactorilor legii de a salva integritatea dreptului absolut de proprietate, prin redactarea art. 1 al legii, astfel ca trecerea pământului de la moşieri la ţărani să nu apară ca o expropriere, ci doar ca o ieşire din indiviziune: „Sătenii clăcaşi sunt şi rămân deplini proprietari pe locurile supuse posesiunei în întinderea ce se hotărăşte prin legile în fiinţă". Prin această redactare, dreptul de folosinţă al ţăranilor era considerat ca un drept de proprietate, în proporţie de 2/3 faţă de suprafaţa moşiilor, restul de 1/3 fiind socotit ca aparţinând boierilor. Mica proprietate a rămas şi după 1864 inferioară marii proprietăţi moşiereşti, iar exploatarea burghezo-moşierească a accentuat mizeria ţărănimii.

Codul civil din 1864 şi Constituţia din 1866 socoteau mica proprietate ţărănească în aceeaşi categorie a dreptului de proprietate absolută, ca şi marea proprietate, dar numeroase dispoziţii din legi speciale îi creau o poziţie discriminatorie, inferioară.

2. *Proprietatea obştei*

Rămăşiţe ale obştei teritoriale au existat la români până în timpurile moderne. În literatura noastră istorico-juridică, originea proprietăţii obştei şi natura ei nu au fost cunoscute decât după răscoalele de la 1907, când au început a fi studiate în mod special, mai ales în perioada dintre cele două războaie mondiale de către şcoala sociologică a prof. D. Gusti. În prezent, originea şi transformările obştei teritoriale româneşti sunt cunoscute datorită lucrărilor elaborate - între alţii - de H. H. Stahl şi P. P. Panaitescu. Dar, în preajma răscoalei, în revistele noastre juridice se susţineau idei inexacte despre originea proprietăţii devălmaşe[33]. Asupra proprietăţii devălmaşe, V. Boierescu făcuse o analiză, cu rezultatul că natura acestei proprietăţi nu se putea încadra în nici una din noţiunile de drept civil burghez[34], dar el nu a putut să arate în ce consta ea.

---

[33] I. B. Georgescu, *Organizarea proprietăţii în dreptul nostru consuetudinar*, în „Pagini juridice", anul I, nr. 1, p. 2-3.

[34] B. Boéresco, *La Roumanie*, Paris, 1856, p. 135.

După apariția Codului civil, instanțele au apreciat că dreptul membrilor obștei asupra terenurilor devălmașe este un drept de proprietate în indiviziune și pe acest temei au admis ca valabile înstrăinările făcute de unii membri în favoarea străinilor - în special a trusturilor capitaliste, cum erau cele forestiere - fără asentimentul obștei. Asentimentul obștei, necesar conform vechiului obicei, se considera că nu ar mai fi fost necesar, deoarece Codul civil nu era favorabil menținerii stării de indiviziune și ca atare, o înstrăinare individuală apărea naturală și conformă dreptului în vigoare. Abia în 1911, Înalta Curte de Casație și-a schimbat jurisprudența, caracterizând dreptul țăranilor devălmași ca o „folosință" care nu putea fi înstrăinată decât în condițiile dreptului cutumiar privitoare la protimis.

§ 3. **Discriminări juridice cu privire la proprietatea țărănească**

Textele Codului civil și ale Constituției privind ocrotirea dreptului de proprietate absolută se aplicau și proprietății funciare țărănești. Dar, art. 480 C. civ. preciza că acest drept se exercită „în limitele determinate de lege". În acest sens, unele legi speciale stabileau pentru proprietatea țărănească un regim derogatoriu de la dreptul comun.

1. ***Legea minelor***

În concepția Codului civil, dreptul de proprietate se întindea și asupra subsolului, conf. art. 489 și 491.

Legea minelor din 21 aprilie 1895 și Legea pentru consolidarea terenurilor petrolifere din 1908 derogau de la dispozițiile Codului civil și ale art. 132 din Constituție, deoarece prevăd pentru săteni obligația de a ceda în interesul întreprinderilor de exploatare minieră nu numai subsolul, ci și suprafața micii sale proprietăți. Un jurist contemporan[35] acuza pe legiuitor de inconsecvență și ipocrizie cerând ca - pentru concordanța cu situația existentă - să se modifice Constituția.

Regulamentul Legii pentru consolidarea terenurilor petrolifere prin art. 33 alin. 8 prevede că dreptul de proprietate se va stabili pe cale

[35] C. Orănescu, *Proprietatea rurală față de legile și de jurispruența noastră*, Buc. 1908, p. 95 și urm.

judecătorească, chiar în persoana unui *proprietar aparent*, ceea ce face ca un act emanat de la un non dominus, să fie totuşi opozabil erga omnes.

2. *Inalienabilitatea*

Un atribut principal al proprietăţii este dreptul de a dispune de un lucru, prin înstrăinare sau chiar prin distrugere. De aceea, alienabilitatea este o regulă generală pentru bunurile particularilor, spre deosebire de bunurile din domeniul public, sau cele declarate prin lege ca fiind afară din comerţ (conf. art. 1310 Cod civil), precum şi cele determinate în mod expres prin legi speciale. O asemenea inalienabilitate era prevăzută prin legea rurală din 1864, pentru terenurile cu care ţăranii fuseseră împroprietăriţi. Ea era justificată ca fiind în interesul apărării ţărănimii împotriva eventualei sale deposedări. Prevăzută iniţial în legea rurală, inalienabilitatea a fost prelungită prin art. 130 din Constituţie, creând un regim deosebit pentru mica proprietate ţărănească, cu consecinţe importante în ceea ce priveşte dezvoltarea ei.

Inalienabilitatea era criticată, pe de o parte, pentru că nu permitea sătenilor proprietari să obţină credite garantate prin ipotecarea loturilor provenind din împroprietărire, fiind nevoiţi să recurgă în acest scop la căi oneroase, cămătăreşti[36].

Pe de altă parte, burghezia şi moşierimea, la rândul lor, criticau inalienabilitatea pe motiv că ea împiedica „selecţiunea" în rândurile ţărănimii, a „bunilor gospodari", a „ţăranilor destoinici" şi deci, a formării unei „clase de ţărani proprietari mijlocii"[37], între moşieri şi ţăranii cu pământ puţin, adică formarea chiaburimii.

Ceva mai mult, se invoca împotriva inalienabilităţii lipsa unui minimum de suprafaţă pentru o mică proprietate funciară, spre a fi suficientă întreţinerii unei gospodării. Dar, sistemul succesoral reglementat de Codul civil prevedea egala vocaţie a tuturor descendenţilor, astfe că mica proprietate ţărănească se pulveriza în mod

---

[36] D. N. Comşa, *Mijloace economice pentru îmbunătăţirea soartei ţăranilor*, în „Curierul judiciar", nr. 42/1907, p. 330.

[37] Matei I. Dumitru, *Ridicarea caracterului de inalienabilitate a pământurilor rurale*, în „Curierul judiciar", nr. 37/1908, p. 295 şi nr. 42/1907, p. 330; Dem. D. Stoenescu, *Studii asupra legilor rurale*, în „Curierul judiciar", nr. 25/1907, p. 193; C. Grigoresco, *Sur la politique agraire en Roumanie*, Paris, 1917, p. 132.

continuu, ceea ce era valabil şi pentru loturile provenind din împroprietărirea de la 1864. Se constată că întinderea medie pe cap de sătean era la 1864 de 4,06 ha, ea scăzând în 1896 la 3,4 ha, iar la 1905 la 3,2 ha[38]. Juriştii considerau principiul egalei împărţiri a moştenirii prevăzut în art. 741 al Codului civil, ca un principiu învechit, deoarece era prevăzut şi în art. 1081 al Codului Calimah[39].

3. *Mijloacele de credit*

Creditul era greu de obţinut, în general, pentru mica proprietate, datorită lipsei unor instituţii bancare speciale, dar era chiar imposibil pentru terenurile provenite din împroprietărire, din cauza inalienabilităţii lor. Spre a o eluda, sătenii, de nevoie, iar cămătarii satelor, din interes, recurgeau la diverse căi frauduloase. Cea mai frecventă era aceea a încheierii unui contract prin care ţăranul care făcea un împrumut de la un cămătar - de obicei, arendaşul moşiei boiereşti sau cârciumarul satului[40] - arenda acestuia terenul său inalienabil, care rămânea în folosinţa creditorului până când ţăranul reuşea să achite întreaga datorie[41]. Un jurist contemporan, analizând operaţia aceasta din punct de vedere juridic, arăta că în fond ea era o *antichreză*, prohibită de art. 1697 C. civ., de art. 42 al Legii jud. de ocol şi chiar de art. 7 al Legii rurale din 1864[42]. Alteori, asemenea arendări din partea unor ţărani cu pământ puţin se prelungeau mulţi ani[43], încât ei erau proprietari numai cu numele, dar în fapt, pământul nu le mai aparţinea, datorită înstrăinării sale deghizate. Inalienabilitatea devenea iluzorie.

O cale foarte oneroasă pentru ţărani de a obţine credite era gajarea recoltei viitoare, care - în caz de neplată - era evaluată de cămătari sub valoarea reală, luată în contul datoriei, fără ca ţăranul debitor să fie socotit ca exonerat.

---

[38] G. D. Creangă, *Proprietatea rurală în România*, Buc. 1907, p. 117; Gh. Taşcă, *op. cit.*, p. 99.

[39] C. Tabacovici, *Curs de drept civil*, anul II (1900-1917) cartea a III-a.

[40] Răscoala ţăranilor din 1907, vol. II, Ed. de stat, 1948, p. 120.

[41] S. Haret, *op. cit.*, p. 7.

[42] Dem. D. Stoenescu, *Studii asupra legilor rurale*, în „Curierul judiciar", nr. 23/1907.

[43] G. D. Scraba, *op. cit.*, p. 42: "15-20 ani".

4. *Regimul fiscal*

Impunerea fiscală relevă, în mod vădit, regimul discriminatoriu practicat față de proprietatea țărănească, în comparație cu cea boierească. Astfel, în timp ce organele de impunere taxau moşiile la un venit scăzut, ajungând efectiv cam la 4 lei pogonul, terenurile țăranilor erau impuse la taxe care echivalau 18-22 lei pogonul[44], deşi apologeții marii proprietăți argumentau în favoarea menținerii marii proprietăți, invocând productivitatea ei superioară micii proprietăţi. La stabilirea impunerilor nici nu se ținea seama de calitatea terenului[45]. Pentru încasarea debitelor fiscale, perceptorii declanşau procedura de executare în perioada anterioară recoltei, când sătenii nu puteau plăti, dând posibilitatea speculanţilor să le cumpere pământul sau recolta la prețuri derizorii[46]. A. D. Xenopol arăta că vânzarea recoltei pentru impozite este cea mai mare camătă, căci comporta şi reţinerea cheltuielilor de sechestru şi de plată a custozilor. Tot perceptorii fiscali erau aceia care urmăreau pe țăranii învoiţi pentru plata muncitorilor angajați de boieri şi arendaşi în contul lor, când ei nu au putut lucra pământul acordat prin învoială.

Țăranii, spre deosebire de boieri, erau impuşi la prestații şi capitație încă din timpul feudalismului. O serie de produse, interesând, în primul rând, pe țărani, erau excesiv impuse: taxele de consumație la gaz, zahăr, taxele pe băuturi spirtoase. La acestea se adăugau majorările de taxe de timbru şi înregistrare, înființarea unei taxe de 5 lei plătibilă numai de țărani, în vederea constituirii unui fond de rezervă pentru timp de secetă[47], precum şi taxele cerute abuziv de unii primari pentru efectuarea anumitor operațiuni administrative la care ei erau obligați prin natura funcţiei lor.

CONCLUZII

Examinarea proprietății funciare arată un puternic contrast între marea proprietate moşierească, preponderentă ca suprafață pe țară, ca înzestrare tehnică şi productivitate, în raport cu mica proprietate țărănească.

---

[44] S. Haret, *op. cit.*, p. 41; Em. Costinescu, *Dezbateri parlamentare*, Mon. Of. nr. 66/1909, p. 980.

[45] G. D. Scraba, *op. cit.*, p. 43.

[46] Documente privind răscoala țăranilor din 1907, Ed. de stat, 1949, vol. II, p. 269, 271.

[47] D. Horezeanu, *Problema agrară şi lupta țărănimii din România la începutul sec. XX* (1904-1906), Ed. Şt., 1961, p. 81; M. Badea, I. Ilincioiu, *op. cit.*, p. 23.

Din punct de vedere juridic, ambele sunt încadrate în acelaşi concept juridic al dreptului de proprietate absolută. Totuşi, în timp ce marea proprietate moşierească beneficia de un regim de favoare - prin dispoziţiile legilor speciale de credit, impunere fiscală, transferul proprietăţii asupra subsolului şi suprafeţii - mica proprietate ţărănească se găseşte într-o situaţie discriminatorie, inferioară, creată prin aceleaşi legi. Egalitatea juridică proclamată formal de Constituţia din 1866 şi Codul civil era astfel anulată prin mecanismul legilor speciale. Inegalitatea materială a celor două forme de proprietate era însoţită de o inegalitate juridică, ceea ce agrava starea de mizerie şi nemulţumire a ţăranilor, caracterizată din acest punct de vedere de către N. Titulescu ca *periculoasă* pentru liniştea ţării.

REGLEMENTAREA CONTRACTULUI DE ARENDĂ

În regimul juridic al arendării marii proprietăți există deosebiri între arendarea dintre moşieri şi arendaşii de profesie pe de o parte şi arendarea dintre moşieri şi țărani ca şi subarendarea efectuată de arendaşi la țărani, pe de altă parte.

Secțiunea I
CONTRACTUL DE ARENDĂ ÎNTRE MOŞIERI ŞI ARENDAŞI

§ 1. **Frecvența arendării moşiilor**

În preajma răscoalei cea mai mare parte a moşiilor boierilor erau arendate. De mulți ani boierimea nu-şi mai administra personal moşiile, preferând a le încredința unor intermediari în schimbul unei arende fixe în bani.

Pe baza anchetei făcută în 1905, economistul G. D. Scraba arăta că peste 54% din proprietățile moşiereşti sunt exploatate de arendaşi. Proporția diferea de la o regiune la alta. De exemplu, în Nordul Moldovei arendaşii erau mult mai numeroşi, iar în Iaşi numai 14,8% din moşii erau cultivate de proprietari. Dintre arendaşi, acelaşi autor menționează că 37,7% erau străini, dar în Nordul Moldovei proporția lor era de 45,9%[*]. El explică numărul lor mare astfel: „acolo unde lipsa de pământ e mai simțită, arendaşii străini sunt şi cei mai numeroşi şi în mod natural prețul arendei mai urcat şi săteanul mai exploatat[**].

Despre arendaşi, părerile erau împărțite. N. Iorga arăta că ei nu sunt „nici agricultori, nici întreprinzători, nu sunt nimic. Sunt oameni care se folosesc de toate fără a fi ei înşişi nimic; nu au nici iubirea de pământ, nici simțul de solidaritate cu muncitorimea pământului"[1]. Aprecierea era

[*] G. D. Scraba, *Starea socială a săteanului*, Buc., 1907, p. 32.
[**] *Ibidem*, p. 33.
[1] Mon. Of. nr. 10/1908, p. 40.

îndreptățită, căci mulți dintre arendași fuseseră negustori ambulanți și se îmbogățiseră din arendarea moșiilor. Erau însă și voci care îi apărau. A. D. Xenopol îi dădea ca exemplu pe agricultorii care fac avere fără a avea pământ propriu, de unde el deducea argumentul că nu trebuia să se acorde pământ țăranilor pentru împroprietărire[2]. Tot așa Take Ionescu[3] îi considera pe arendași ca singura clasă producătoare din România, pe motivul că ei „nu-și mănâncă venitul", după cum fac țăranii.

Un aspect important al dezvoltării arendășiei este acela al împuținării numărului arendașilor, pe măsură ce crește numărul moșiilor trecute în administrarea lor. În anul 1902 numărul lor era mai mic decât acela al moșiilor[4]. Luaseră ființă adevărate trusturi arendășești.

§ 2. **Dispozițiile Codului civil**

Contractul de arendare era reglementat în Cartea III, titlul VII Despre contractul de locațiune; Cap. I-III, împreună cu cap. IV secț. I, privind arendarea pe bani. În adevăr, între moșieri și arendași prețul în contractele de locațiune a moșiilor se stabilea numai în bani[5].

Durata locațiunii era de obicei până la 12 ani, spre a stimula pe arendași să facă anumite lucrări de amenajare pe moșie. Cum însă acestea rămâneau proprietarilor, arendașii nu făceau asemenea lucrări, îndreptându-și eforturile spre exploatarea mai intensă a lucrărilor agricole[6]. Pe baza exploatării în principal a muncii țăranilor, prețul arendei creștea vertiginos, ajungând ca o moșie din Dolj, cu o arendă de 66.000 lei în anul 1866, să ajungă în 1905 la 325.000 lei.

La încheierea contractelor arendașii se interesau în primul rând de numărul locuitorilor care nu au pământ, de suprafața de care are nevoie fiecare locuitor și mai puțin de întinderea și calitatea pământului moșiei[7].

Acest mod de contractare de către arendași se practica atât pentru arendarea moșiilor particulare, cât și pentru moșiile statului și chiar pentru arendarea unor mici proprietăți aparținând țăranilor cu pământ puțin.

---

[2] A. D. Xenopol, *op. cit.*, p. 3.
[3] Mon. Of. nr. 59/1909, p. 782.
[4] M. Badea, I. Ilincioiu, *op. cit.*, p. 15.
[5] C. Nacu, *Dreptul civil român*, vol. III, p. 1903.
[6] Acad. R.S.R., „1907", p. 67.
[7] Doc. 1907, vol. II, p. 28 (raportul jud. instrucției Trib. Iași, Vesp. Erbiceanu).

Statul era proprietar de moşii, unele provenind din donaţii particulare, dar mai ales din succesiuni vacante. Numai după Legea rurală din 1864 rămăseseră câteva mii de loturi de împroprietărire vacante, care reveniseră statului cu titlu succesoral, deoarece titularii lor decedaseră fără urmaşi, încât în preajma răscoalei statul devenise proprietar pe a cincea parte din întinderea teritorială a ţării[8]. Statul se comporta ca un moşier particular şi încredinţa moşiile arendaşilor. De exemplu, în judeţul Iaşi, o moşie a statului arendată cu 12 lei falcea, era subarendată la ţărani cu 240 lei falcea[9].

Deşi lucrarea moşiilor se făcea cu ţărani şi cu inventarul agricol al acestora, totuşi ţăranii erau împiedicaţi pe diverse căi să ia moşii în arendă. O piedică erau formalităţile cerute pentru licitarea moşiilor statului, în special la depunerea prealabilă a sumei de garanţie. Dar chiar atunci când se organizau în obşti de arendare şi puteau îndeplini toate formalităţile, arendaşii reuşeau să-i împiedice prin alte mijloace, uneori violente, cum proceda trustul Fischer, care uza de forţa armatei pentru a aresta pe conducătorii obştei, spre a nu se putea prezenta la licitaţie[10].

Regimul Codului civil se aplica arendaşilor, chiar şi atunci când aceştia arendau nu numai moşii, ci şi loturi mici, proprietate a ţăranilor. Era o practică răspândită ca ţăranii strâmtoraţi să închirieze arendaşilor loturile lor[11] la preţuri foarte mici, uneori pe termen lung, până la 20 de ani. În preajma răscoalei, 15% din ţărani îşi înstrăinaseră pământul la arendaşi, operându-se o adevărată „expropriere deghizată"[12]. Practica nu se mărginea numai la ţăranii împroprietăriţi la 1864 (pentru a eluda inalienabilitatea loturilor de împroprietărire).

Secţiunea II
CONTRACTUL DE ARENDĂ CĂTRE ŢĂRANI

Atunci când moşierii sau arendaşii lor încheiau contracte de arendare sau subarendare cu ţăranii pentru lucrarea moşiilor, raporturile dintre ei se găseau sub regimul legii învoielilor agricole din 1866, care deroga fundamental de la dispoziţiile Codului civil referitoare la contractul de arendare precum şi la alte elemente ale contractelor în general.

---

[8] Spiru Haret, *op. cit.*, p. 20, 22.
[9] *Ibiden*, p. 22.
[10] D. Hurezeanu, *op. cit.*, p. 266.
[11] C. Dobrogeanu-Gherea, *Neoiobăgia*, 1910, p. 115.
[12] D. Hurezeanu, *op. cit.*, p. 62.

§ 1. **Derogările de la dreptul comun**

1. *Terminologie*

Arendarea către țărani era denumită „tocmeală", spre deosebire de terminologia consacrată de Codul civil din 1864, aceea de „contract de arendă". Tocmeala era un termen generic pentru contracte și convenții în general, folosit în legiuirile feudale, dar păstrat și în legiuirile din a doua jumătate a sec.XIX referitoare la relațiile agricole dintre moșieri și țărani, sub forma de „tocmeală agricolă". Abia după răscoala din 1907 „tocmeala agricolă" este înlocuită cu „învoiala agricolă", urmărind să sublinieze înlăturarea caracterului de „dictat" pe care îl sugera „tocmeala", impusă de moșieri și arendași, cu caracterul de acord de voință bazat pe liber consimțământ, pe care îl sugera termenul de „învoială". În mod convențional, termenul de „învoieli agricole" s-a generalizat și la contractele de arendă anterioare răscoalei din 1907.

2. *Istoricul legiuirilor derogatorii*

Arendarea pământului moșieresc la țărani a fost reglementată prin mai multe legi speciale, derogatorii de la principiile dreptului civil:

- Legea din 18 martie 1866
- Legea din 7 aprilie 1872
- Legea din 14 mai 1882
- Legea din 22 mai 1893.

Succesiunea acestor legi a fost determinată de presiunea exercitată de lipsa antagonistă dintre moșierime și țărănime. Încă din timpul Cuza, mai mulți moșieri și arendași ceruseră senatului, printr-o petiție, adoptarea unui regulament special cu privire la relațiile din agricultură, dar Cuza l-a refuzat, apreciindu-l ca defavorabil țărănimii[13]. Îndată după detronarea lui Cuza, monstruasa coaliție a pus în vigoare legea tocmelilor agricole din 18 martie 1866, pe care au completat-o cu dispoziții mai asupritoare prin legea din 7 aprilie 1872. Opunerea țărănimii exploatate, culminând cu răscoalele prin care ea se ridica împotriva moșierilor și arendașilor în perioada ultimului pătrat al sec. XIX, a determinat statul

[13] Gr. Peucescu, *op. cit.*, p. 24.

burghezo-moşieresc ca prin legile din 1882 şi 1893 să mai atenueze unele dintre prevederi ale primelor două legi de tocmeli agricole. Aceasta nu a uşurat însă, de fapt, starea ţăranilor „tocmiţi", căci două împrejurări noi au dat posibilitatea moşierilor şi arendaşilor să impună condiţii tot mai grele ţăranilor.

În primul rând, a fost creşterea numărului populaţiei ţărăneşti după 1864, ceea ce a făcut să crească şi numărul ţăranilor care solicitau pământ în arendă de la moşieri. Între solicitatori trebuie socotiţi şi ţăranii cu pământ, chiar şi cei împroprietăriţi la 1864, deoarece loturile ţărăneşti începuseră să se fâţâmiţeze prin moştenire[14].

În al doilea rând, a fost nevoia de izlazuri, resimţită tot mai acut de către ţărani. Legea rurală din 1864 nu s-a ocupat de izlazuri, iar poţiunile de izlaz primite de ţărani în cadrul împroprietăririi au fost transformate în câmpuri de cultură[15]. Izlazul era însă deosebit de necesar pentru întreţinerea vitelor[16] folosite atât în agricultură, cât şi în alimentarea familiilor ţărăneşti[17]. Nădejdea ţăranilor era să obţină izlaz de la moşieri, dar aceştia îl dădeau numai în schimbul acceptării unor clauze împovărătoare în tocmelile agricole, stipulînd mai ales plată prin muncă pentru folosirea izlazurilor.

În aceste noi împrejurări, marii moşieri şi arendaşi nu mai aveau nevoie de dispoziţii legale care să impună ţăranilor un anumit regim contractual, deoarece ei erau siliţi, pentru raţiuni economice, să accepte un astfel de regim chiar împotriva dispoziţiilor legale care i-ar apăra, aşa cum erau unele dispoziţii introduse prin legile din 1882 şi 1893. Pentru aceleaşi motive, moşierii şi arendaşii nu numai că nu s-au opus modificărilor regimului tocmelilor aduse prin ultimele două legi, ci chiar se arătau favorabili desfiinţării legii tocmelilor agricole, cerută, de altfel, şi de unii reprezentanţi ai burgheziei, în scopul de a lichida derogările neconstituţionale de la dreptul comun[18].

Cu privire la atitudinea statului faţă de relaţiile din agricultură se poate constata că, dacă prin primele două legi statul a legiferat în favoarea intereselor moşierilor şi arendaşilor, totuşi în ultimele două a

---

[14] G. D. Scraba, *Starea socială a săteanului*, Buc., 1907, p. 42.

[15] G. D. Scraba, *op. cit.*, p. 312: a calculat numai între anii 1904-1905 un spor al culturilor agricole în detrimentul păşunilor de 170.127 ha.

[16] *Ibidem*, p. 313: într-o comună din Vaslui, vitele au pierit de foame.

[17] C. Georgescu-Vrancea, *op. cit.*, p. 293.

[18] Gr. Peucescu, *op. cit.*, p. 82.

ținut seama și de interesele țărănimii. În preajma răscoalei din 1907 se socotea însă că intervenția statului este necesară într-un sens nou, acela de a rezolva problemele relațiilor din agricultură, nu numai în funcție de interesele părților contractante, ci și de interesele generale ale societății[19], afectate de situația critică provocată de conflictele dintre moșieri și țărani.

3. *Justificarea derogărilor*

În expunerea de motive a legii învoielilor agricole se invoca argumentul că din timpurile cele mai vechi agricultura a fost la noi obiectul unor legi excepționale, întrucât „suntem o țară numai agricolă"[20]. Astfel, se dădea exemplul Pravilei lui Vasile Lupu, care dădea o reglementare riguroasă tocmelilor agricole. În consecință - arăta expunerea de motive - dispozițiunile din Codul civil „nu pot fi aplicabile la trebuințele agricole, pentru că de s-ar tracta asemenea chestiuni prin canalul judecătoresc și nu s-ar executa administrativ în grabă, ar încerca agricultura sminteli producătoare de însemnate pagube, ce poate nu ar fi în stare călcătorul de lege a le plăti"[21].

Se mai invoca și „tăcerea" Codului civil cu privire la contractul de locuțiune a muncii, ca și lipsa de capital numerar, ceea ce ar fi făcut pe moșieri „să atârne de placul țăranilor învoiți pe moșie", dacă statul nu ar fi intervenit prin legea tocmelilor[22]. În fond însă, reglementarea prin Legea învoielilor era o continuare, subo altă formă, a vechilor relații de iobăgie[23].

4. *Caracterul solemn și executoriu al învoielii*

Învoiala țăranilor pentru lucrarea moșiei se făcea în formă scrisă și se transcria în registre speciale ținute la primăria comunei. Prin aceasta contractul devenea autentic, solemn, cu dispoziții de ordine publică[24], cu

---

[19] Ibidem, p. 125.
[20] Gr. Peucescu, *Tocmelile agricole în România*, 1907, p. 2.
[21] *Ibidem*, p. 2-3.
[22] C. Georgescu-Vrancea, *Comentariul legii pentru învoielile agricole*, Buc., 1908, p. 8. St. Antim, *Intervenționismul și tocmelile agricole*, Buc., 1907, p. 41 și urm.
[23] G. Ionescu-Sisești, *L'agriculture de la Roumanie pendant la guerre*, 1929, p. 7.
[24] C. Dissescu, *Dreptul constituțional*, 1915, p. 1144.

toate consecințele juridice, deosebite de contractul obişnuit de arendă încheiat între moşieri şi arendaşi.

Consecința cea mai importantă era că învoiala devenea executorie din momentul transcrierii, obligatorie de îndată pentru țărani, fără a mai fi nevoie de vreo hotărâre judecătorească spre a preciza obligațiile ce le reveneau. Totodată deveneau executorii şi listele de vărsăminte ale datoriilor țăranilor către moşieri şi arendaşi, întocmite de aceştia pe baza registrelor proprii[25].

Autentificarea dădea loc la fraude. Arendaşii introduceau clauze oneroase, iar sătenii iscăleau contractele fără să le cunoască[26].

5. *Jurisdicția administrativă*

Pretențiile moşierilor şi arendaşilor împotriva țăranilor învoiți, izvorâte din contractele transcrise, nu urmau calea dreptului comun în fața instanțelor judecătoreşti, ci calea administrativă, în fața autorității comunale locale. Acestea asigurau o executare foarte promptă, dată fiind obediența primarilor în raporturile lor cu marii proprietari şi arendaşi.

În schimb, atunci când țăranii învoiți aveau să se plângă împotriva acestora pentru neîndeplinirea obligațiilor ce şi le-au asumat prin aceleaşi contracte transcrise, ei trebuiau să se adreseze instanțelor judecătoreşti de drept comun, cu tot cortegiul de cheltuieli, deplasări, formalități şi greutăți de probă.

6. *Proba cu registre*

Moşierii şi arendaşii mai beneficiau şi de favoarea de a putea dovedi în fața autorităților, cu registre proprii, modul şi măsura în care țăranii şi-au îndeplinit obligațiile din învoieli, ca şi rămăşițele pe care ei apreciau că le mai au de executat. Proba cu registre proprii putea fi făcută şi de comercianți, potrivit Codului de comerț, dar în cazul lor ambii contractanți posedau asemenea registre şi prin coroborarea lor înlesneau stabilirea reală a situației de fapt.

---

[25] C. Georgescu-Vrancea, *O controversă în legea învoielilor agricole*, în „Pagini juridice", nr. 52/1909, p. 412 şi urm.

[26] Gr. Peucescu, *op. cit.*, p. 71; G. D. Scraba, *op. cit.*, p. 33.

Nu acesta era cazul învoielilor agricole. Țăranii învoiți nu țineau registre și deci o coroborare a registrelor moșierilor proprietari nu se putea face. De aceea proba cu registre era, în cazul lor, o probă unilaterală, împotriva căreia țăranii nu aveau mijloace de contra-plată.

7. ***Executarea prin muncă forțată și prin substituire***

Legea învoielilor agricole punea la dispoziția marilor proprietari trei căi de execuție împotriva țăranilor învoiți, în ceea ce privește obligațiile lor de a face:

a) *Despăgubire bănească* pentru daunele suferite prin neîndeplinirea muncilor agricole, apreciate și stabilite de moșieri și arendași. Executarea se făcea prin vânzarea bunurilor țăranilor aflați în restanță cu muncile pe moșie, de către autoritatea comunală.

Alteori se prevedea în contract obligația pentru țărani de a suporta despăgubiri în ceea ce privește muncile neîndeplinite, la prețuri cu 50% mai mari decât cele cuvenite.

b) *Angajarea altor muncitori agricoli*, în locul țăranilor învoiți, plata urmând a fi suportată de cei învoiți.

Mulți moșieri și arendași obișnuiau să dea țăranilor pământ în dijmă mai mult decât puteau munci, astfel că pentru întârzierea în muncă erau ori executați prin vânzarea avutului lor, ori puși să suporte plata altor lucrători în locul lor.

c) *Executarea forțată*, manu militari, a țăranilor învoiți, scoși la câmp prin „îndemnul" administrației comunale (legea din 1866) și cu dorobanți (legea din 1872).

În timp ce primul mod de executare a obligațiilor țăranilor învoiți era conform dreptului comun, ultimele două derogau. Mai ales executarea cu forța a obligației de a face era o supraviețuire a rânduielilor feudale - o servitute personală cu caracter feudal - care contravenea pricipiului juridic modern, potrivit căruia obligația de a face, în caz de neîndeplinire, se schimbă în desdăunări. Legea învoielilor agricole deroga de la acest principiu, înscris și în Codul nostru civil şa art. 1075.

Deși legea din 1872 a fost desființată în 1789 din cauza protestelor țăranilor moblizați în războiul de independență, totuși - în mod abuziv - se mai folosește executarea forțată și mai târziu, de către moșieri, cu ajutorul vătafilor.

Aceste mijloace drestice de executare contrastau cu lipsa oricăror sancţiuni în ceea ce priveşte neîndeplinirea obligaţiilor ce reveneau marilor proprietari şi arendaşilor în temeiul aceloraşi învoieli agricole[27].

8. ***Natura juridică a tocmelilor agricole***

Analizând obiectul şi conţinutul juridic al tocmelilor agricole, constatăm o mare complexitate: obligaţii de muncă, drepturi de folosinţă asupra pământului agricol, păşunilor, pădurilor, cu preţul muncii în natură, sau cu preţul arendei în bani, muncă sau produse. La acestea se adaugă şi constatarea că învoielile nu se prezintă într-o formă pură, ci combinate în cadrul aceluiaşi contract încheiat între două persoane.

a) *Tocmeala în bani pentru pământ*, adică arendarea pământului cu preţul în bani, este o variantă de *locaţiune a lucrărilor* prevăzută de art. 1411 Cod civ. (c. III, titlul VII, cap. IV, secţ. I). Din punct de vedere teoretic, această formă de tocmeală se asemănă cu contractul pe care moşierii îl încheie cu marii arendaşi pentru arendarea moşiilor lor. În practică, această formă de contract se folosea rar în relaţiile cu ţăranii[28]. Explicaţia ocolirii sale rezultă din comparaţia cu celelalte forme, care permiteau - prin lipsa preţului stabilit în bani - posibilităţi mai mari de exploatare a muncii ţăranilor. Dar dacă ea nu se practica în formă pură, ea este totuşi folosită, dar combinată cu alte forme de arendare.

b) *Tocmeala în bani pentru muncă agricolă* este o variantă de *locaţiune a lucrărilor*, prevăzută în art. 1412 şi art. 1470 pct. 1 c. civ. În practică ea se întâlneşte ca un accesoriu al tocmelii pentru pământ încheiate cu ţăranii, având ca obiect efectuarea unor munci suplimentare, în afara celor prestate pe pământul acordat şi necesare de obicei moşierilor şi marilor arendaşi pe pământul cultivat de ei în regie. În legislaţie lipseşte o reglementare specială a contractului de muncă pentru proletariatul agricol. De altfel, numărul mare al ţăranilor cu pământ puţin era destul de mare pentru a procura suficientă forţă de muncă pentru moşii. Muncitorii sezonieri angajaţi în toiul muncilor agricole primeau o remunerare superioară celei întâlnite în tocmelile agricole obişnuite.

---

[27] Constantin Napoleon, *Art. 52 din Legea învoielilor agrigole şi una din discuţiunile la care dă naştere*, în „Curierul judiciar" nr. 16 din 16 febr. 1909, p. 126.

[28] G. D. Scraba, *op. cit.*, p. 102.

c) *Tocmeala pentru pământ în dijmă* este un contract de *arendare pe fructe*, sau în produse, prevăzut de art. 1466 (c. III, t. VII, cap. IV, s. II), variantă de locațiune a lucrărilor. În forma sa pură, dijma este de-a valma, fără alte accesorii. În această formă ea se mai practica foarte rar în preajma răscoalei din 1907, doar sporadic în câteva județe - Constanța, Vâlcea, R. Sărat - cu dijme care variau de la 2-1 (din două, una) şi chiar 5-4 (din cinci, patru). Combinată în aceeaşi învoială cu arenda în bani, dijma se practica rar, în schimb împreună cu învoială de arendă cu plata în muncă se întâlnea foarte des în Oltenia şi Muntenia.

d) *Tocmeala la tarla*, denumită în mod obişnuit „dijma la tarla", consta dintr-o înțelegere prin care țăranul se obliga să muncească moşierului sau arendaşului o suprafață de teren agricol egală cu cea pe care el o primea de la aceştia în folosință. Natura sa juridică era controversată. În mod curent era considerată ca o subdiviziune a arendării pământului în dijmă, deoarece în practică era combinată, în aceeaşi învoială, cu plata în dijmă[29]. În realitate ea este o variantă a contractului de locațiune a lucrărilor, a arendării în muncă[30], un troc pământ-muncă[31], fără să intervină nici o unitate de măsură care să stabilească echivalența dintre cele două prestațiuni[32]. Ea s-a răspândit mult în județele Brăila, Ialomița, Ilfov, Argeş, Dolj, mai ales în regiunile de şes[33], deoarece prezenta pentru moşieri şi arendaşi avantaje deosebite:

- lăsa țăranului în folosință tarlaua cu pământ inferior, în timp ce tarlaua moşierului era cu pământ superior;
- permitea înşelarea țăranului la măsurarea tarlalelor (mai mică tarlaua țăranului, mai mare cea a moşierului);
- dădea posibilitatea efectuării lucrărilor cu precădere pe tarlaua moşierului;
- ducea la o reînnoire a clăcii feudale, deoarece munca țăranului pentru moşier era depusă pe tarlaua acestuia;
- se preta la ruşfeturi[34], mai mult decât alte forme de învoieli.

În ceea ce priveşte frecvența acestei forme de tocmeală se constă că în jud. Brăila, pe anul 1906, se încheiaseră 35 contracte de munci la tarla,

---

[29] Min. Agric. Ind. Com. şi Domenii, *Statistica prețurilor de munci agricole după contractele scrise şi învoieli din anii 1906-1907,* Buc., 1908, p. XI.
[30] *Ibidem*, a se vedea şi C. Georgescu-Vrancea, *op. cit.*, p. 81.
[31] Constant Georgescu, *Aplicarea legii învoielilor agricole,* 1910, p. 4.
[32] C. Georgescu-Vrancea, *op. cit.*, p. 29.
[33] *Statistica prețurilor de munci agricole*, p. XIII.
[34] C. Georgescu-Vrancea, *op. cit.*, p. 28, 296.

46 combinate şi numai 3 cu dijmă de-a valma[35]. În contractele combinate - cele mai dese - alături de munca la tarla se întâlnesc dijmă în produse, învoieli de ierbărit, transport, diverse munci pentru culturi speciale ca: învoieli pentru fân, stuf, papură. Astfel, într-un contract ţăranul se ogliga în schimbul unei parcele de 15 pogoane:

- să lucreze o tarla de 10 pogoane pentru moşier;
- să dea o dijmă de 1/3;
- să transporte produsele;
- să ogorească pământul după strângerea recoltei;
- să facă două zile cu carul pe moşie[36].

La acest contract, ţăranul se obliga pentru un hectar să efectueze:

- 2 ha. arături;
- 1 1/2 ha. seceră;
- 10 ari definitiv;
- transportul a 6 hecto, recoltă.

Pentru fân, de obicei obligaţiile constau din dijmă, de ex.: din 5 clăi, 3 clăi se dădeau moşierului[37].

Pentru stuf şi papură, se obişnuia 1 din 3, dar parţial şi bani, mai ales atunci când stuful şi papura erau recoltate pentru vânzare[38].

La fel şi pentru ierbărit plata se făcea atât prin muncă, precum şi în bani: pentru o vită găsim de exemplu obligaţia de a munci 25 ari şi de a transporta recolta a 6 hecto. recoltă[39]; sau de a plăti 26 lei pentru 1 pogon păşune şi câte 17,30 lei pentru fiecare vită păşunată[40].

În modul acesta de combinare a diferitelor tocmeli era destul de dificil a se stabili cu exactitate disproporţia dintre prestaţiile reciproce ale părţilor contractante şi gradul de exploatare a muncii ţăranilor.

9. *Forma tocmelilor agricole*

Tocmelile se încheiau în formă scrisă, dar şi verbală. Tocmeala verbală nu era interzisă şi se considera, în mod oficial, având aceeaşi tărie. Astfel, Statistica preţurilor de munci agricole a fost întocmită de

---

[35] Statistica preţurilor de munci agricole, p. XIV.

[36] *Min. de Interne*. Contracte de învoieli agricole în vigoare pe anul 1906, Buc., 1907, p. 84.

[37] *Ibidem*, p. 58.

[38] *Ibidem*, p. 50.

[39] *Ibidem*, p. 45.

[40] *Ibidem*, p. 52.

Min. Agricult., Ind., Com., şi Domenii după „contractele scrise şi învoielile verbale" din anii 1904 - 1907, după cum se arată chiar în titlu. În această lucrare se semnalează că la tocmelile verbale „cifrele indică o uşoară augmentare"[41].

Un autor contemporan explica predilecţia ţăranilor faţă de tocmelile verbale, „pentru a-şi păstra libertatea", primejduită de cele scrise[42]. Tot el arăta însă că tocmelile verbale erau respectate cu sfinţenie de către săteni, din teama de a nu mai fi învoiţi în viitor[43].

§ 2. Derogările prin contracte de la Legea tocmelilor

Cu toate avantajele pe care le punea la dispoziţia moşierilor şi arendaşilor, legea învoielilor era totuşi privită de aceştia cu oarecare ostilitate mai târziu, deoarece era socotită că aduce anumite îngrădiri posibilităţilor de exploatare a muncii ţăranilor. În raportul Comitetului delegaţilor secţiunilor Senatului în şedinţa din 21 aprilie 1882 se critica intervenţia statului în „a determina natura şi condiţiunile tocmelilor agricole, care nu pot avea alte limite decât acelea care rezultă din necesităţile veriabile ale muncii, din legile statornicite ale economiei politice, fiind ştiut că cererea şi oferta sunt norma unic legitimă a preţurilor"[44].

O analiză a învoielilor agricole ne erată că ele nu erau conforme cu dispoziţiile legale. Contemporanii remarcau ilegalitatea învoielilor: ele se întocmesc cu „nerespectarea legilor"[45], „între ţăran şi proprietar sau arendaş nu poate exista contract legal"[46], nici măcar 1%[47].

1. *Diverse clauze derogatorii*

a) *Clauze penale*. Practica introducerii clauzelor penale în învoielile agricole a fost frecventă, chiar şi după ce legile din 1882 şi 1893 le-au interzis. Acelaşi lucru consemna şi ancheta din timpul răscoalei[48]. Iată câteva exemple:

---

[41] Statistica preţurilor de munci agricole, p. XXVI.
[42] G. D. Scraba, *op. cit.*, p. 85.
[43] *Ibidem*, p. 102.
[44] Gr. C. Peucescu, *Tocmelile agricole în România*, 1907, p. 124.
[45] G. D. Scraba, Starea socială a săteanului, Buc., 1907, p. 104.
[46] C. Hamangiu, În chestia ţărănească, în „Dreptul", 1908, p. 134.
[47] G. D. Creangă, *Consideraţii generale asupra reformei agrare şi asupra exproprierii*, Buc., 1913, p.20.
[48] C. Georgescu-Vrancea, *Comentariul legii pentru învoielile agricole*, Buc., 1908, p. 10; Doc. 1907, vol. II, p. 157-158.

- „Dacă nu vom munci bine şi la timp, în urma cercetărilor ce se vor face de către autoritatea în drept, dijma îşi va lua atât pe cât va da un locuitor cu locul muncit bine şi la timp şi cu aceeaşi întindere sau va plăti d-lor arendaşi drept despăgubire lei una sută de fiecare hectar"[49].

Această clauză privind calitatea muncii figura şi în dispoziţiile pravilelor din prima jumătate a sec. XVII (Cartea românească de învăţătură şi Îndreptarea legii), reproduse după Legea agrară bizantină (nomos gheorghicos) din sec. VIII e.n.

- „Celui care se va dovedi că a luat din producte măcar o teacă de fasole, proprietarul îi va lua toată producţia"[50].

- „Dreptul pentru arendaş de a înpuşca vitele ţăranilor neînvoiţi pentru păşunat"[51].

- În acelaşi sens era şi clauza de a putea ucide vitele prinse în holde. Practica aceasta era autorizată şi de Legea poliţiei rurale din 25 dec. 1868, prin art. 29 şi 98, care derogau de la Dispoziţiile Codului civil (art. 1001).

- O practică des întâlnită era aceea de a amenda pe ţăranii învoiţi pentru unele fapte socotite de moşieri şi arendaşi ca acte de „indisciplină"[52].

---

[49] G. D. Scraba, *op. cit.*, p. 170.

[50] *Ibidem*, p. 168 (contract din 1905/6).

[51] Acad. R.S.R., „1907", p. 82.

[52] Doc. 1907, vol. II, Raport revizor şcolar jud. Romanaţi:

„În comuna Isbiceni, lângă râul Olt, în partea de S.E a judeţului, d-l Rioşanu are o proprietatea de aproape 10000 de pogoane, moştenită de la un frate al său, care a murit în toamna trecută".

După ce arată cum încheie el învoielile, trece mai departe la următoarele: „Dar, ceea ce-i prăpădeşte pe săteni sunt: capriciul proprietarului şi amenzile, pe care le exercită cu cea mai mare rigoare, trecându-le ca datorii".

„I s-a părut proprietarului că un sătean nu l-a salutat destul de respectuos, imediat îi aplică o amendă de 5 lei; a văzut o femeie la fântână cu poalele sumese pentru a nu se murdări, îl amendeză pe bărbat cu 5 lei; vine omul cu carul cu snopi de la câmp şi nu poate să-şi ,alinieze carul perfect cu cele dinainte, până să-i vină rândul să descarce la maşină (căci domnul Rioşanu nu voieşte să facă şire, ci treeră din car), amenda de 5 lei e gata".

„Când însă să pornească la schelă, deasemenea trebuie să observe alinierea. Şi cum la căratul snopilor ies multe care deodată, omul e nevoit să aştepte zile întregi până să-i vină rândul să descarce. Şi astfel, poate săptămâni de zile până să aducă grâul cuvenit proprietarului".

„Când încearcă să pornească la schelă, adeseori, după ce sunt gata 100 de care, proprietarului îi vine gust să mai încarce 200, şi atunci cele dintâi trebuie să aştepte până sunt gata şi cele din urmă".

b) *Clauza de solidaritate*, inclusă pentru cei învoiţi, fără ca măcar aceştia să ştie ce înseamnă. Se justifica pe obiceiul pământului cu privire la solidaritatea membrilor obştei săteşti.

c) *Clauza de exonerare* a arendaşilor pentru cazurile fortuite şi de forţă majoră: „Dacă păşunea inundată, nefolosibilă şi îşi vor da vitele pe alte moşii, nici o scutire pe seama lor“[53].

d) *Clauza de reziliere:* „dacă nu va munci bine sau va nemulţumi personalul administrativ. Acest drept nu-l pot avea şi locuitorii“[54].

e) *Clauza transformării* rămăşiţelor de datorii ale ţăranilor în munci pentru anul viitor[55].

f) *Clauza convertirii datoriilor* făcute de ţărani la cârciumă, în muncă agricolă[56], interzisă de legea învoielilor agricole din 1882.

g) *interdicţii*: - de a ridica recolta înainte de a plăti toate datoriile faţă de arendaşi[57].

- de a primi la imaş vite ale unor ţărani neangajaţi pe moşie, sancţiunea fiind prevăzută în clauze penale suportate de cei angajaţi[58].

h) *Clauza priorităţii muncilor pe moşie*, cu nesocotirea celor două zile pe săptămână, lăsate prin legea învoielilor din 1893, pentru muncile ţăranilor pe ogoarele lor: „Ţăranii nu vor începe munci proprii până nu termină cele ale moşierilor“[59].

i) *Clauza „dărilor de nume"* a plocoanelor sau ruşfeturilor, cu toate că erau interzise prin legea din 1893. Alteori legea era eludată prin trecerea lor în contract sub forma unor sume de bani, dar care se achitau în natură. Când erau trecute în contract, predarea lor se făcea pe baza angajamentelor verbale[60].

Clauzele erau mult mai numeroase şi diverse, ceea ce explica de ce un contract de învoială ajungea să aibă uneori 39 de pagini[61].

Despre toate acestea ţăranii arătau că se practică în mod obişnuit, iar juriştii notau că abuzurilor moşierilor sunt adevărate „inveteratae consuetudines“ sau „obiceiuri ale locului“[62].

---

[53] *Min. Interne,* Contracte de învoieli agricole în vigoare pe anul 1906, Buc., 1907, p. 54, 73.
[54] *Ibidem*, p. 70.
[55] *Min. Interne*, Contracte pe 1906, p. 65.
[56] Sp. Haret, *op. cit.*, p. 47.
[57] G. D. Scraba, *op. cit.*, p. 164.
[58] G. D. Scraba, *op. cit.*, p. 166.
[59] G. D. Creangă, *op. cit.*, p. 63.
[60] *Acad. R.P.R.*, 1907, p. 63.
[61] C. Georgescu-Vrancea, *op. cit.*, sub art. 82.
[62] Doc., 1907, vol. II, p. 121.

2. *Derogări de la normele privind elementele contractului*

a) *Consimțământul:* În condițiile lipsei de pământ pentru cultură și a izlazului pentru vite, țăranii erau constrânși să accepte orice clauze impuse de moșieri și arendași, încât în învoielile agricole nu există „egalitate de consimțământ[63]. Principiul legal al libertății de voință era folosit pentru a acoperi clauzele abuzive înscrise în contract de către moșieri și arendași, sub pretextul că ele au fost liber consimțite de către țăranii tocmiți. Un jurist motiva că prin legea învoielilor din 1882 s-a desființat dispoziția din 1872 privind scoaterea țăranilor cu dorobanți la muncile învoite, întrucât - datorită pulverizării proprietăților țărănești, a lipsei pământului și izlazului - nu mai era nevoie de constrângere corporală: „pe măsură ce pământul dobândit de țăran la 1864 scade, pe aceeași măsură se micșorează și libertatea de voință a țăranilor în învoielile cu proprietarul"[64]. Spre a-i determina pe țărani să contracteze, se uza împotriva lor de nenumărate alte presiuni: datorii transformate în obligații de muncă agricolă[65], avansuri în timpul iernii, constând din bani sau cereale pentru hrană[66], aducerea sau amenințarea cu aducerea de lucrători agricoli stăini[67], închiderea abuzivă a vitelor țăranilor în oborul moșiei - nu în acela al comunei - și refuzul de a permite adăparea vitelor țăranilor neînvoiți la apă de pe moșie, folosirea podurilor și drumurilor de pe moșie, interzicerea servituții de trecere pentru enclavele țăranilor[68], dar mai ales refuzul de a acorda izlaz țăranilor care nu se învoiesc și la muncă agricolă. De obicei exista un mare decalaj între momentul încheierii învoielii și acela al transcrierii la primărie, timp în care

---

[63] Anibal Teodorescu, *Chestiunea socială în România*, în „Curierul judiciar", nr. 31/1907, p. 187.

[64] C. Georgescu-Vrancea, *op. cit.*, p. 9.

[65] Seb. Moruzi, *Câteva vederi în chestia țărănească*, Fălticeni, 1907, p. 13, citează următorul exemplu de felul cum opera această clauză: într-o învoială, țăranul se angajează să secere 40 prăjini la prețul de 8 lei; seceră 20 prăjini și rămâne dator 20; arendașul angajează în contul său lucrători străini cu câte 50 bani prăjina - total 10 lei, pe care-i impută țăranului învoit, obligându-l să-i achite anul următor prin muncă, dar la prețul deja convenit în învoiala inițială, astfel că țăranul are de muncit 50 de prăjini.

[66] G. D. Scraba, *op. cit.*, p. 161... „ne obligăm a munci în doi ani, precum mai jos se arată".

[67] Doc., 1907, vol. I, p. 629; Sp. Haret, *op. cit.*, p. 54: „guvernul autorizează pe exploatatori să aducă lucrători de peste graniță".

[68] Acad. R.P.R., 1907, p. 82.

arendaşii puteau introduce diferite clauze, pe care ţăranii nici nu le cunoşteau, dar care deveneau obligatorii pentru ei, ca efect al transcrierii tocmelii în registrele comunale.

Un mijloc puternic de presiune împotriva ţăranilor neînvoiţi erau abuzurile moşierilor, arendaţilor şi primarilor în legătură cu vitele, chiar dacă nu erau prinse în holde. Astfel. spre deosebire de regimul art. 1909 Cod civil - care consacra posesiunea instantanee asupra mobilelor - ţăranul era obligat în orice moment să dovedească cu acte proprietatea asupra vitelor, deşi nu exista nici o reclamaţie împotriva lui în sensul că acestea ar fi furate. În mod curent, dacă nu putea dovedi proprietatea asupra lor, vitele îi erau luate şi folosite, iar ţăranul era obligat să dovedească proprietatea lor şi totodată să achite întreţinerea lor pe timpul cât au fost reţinute dacă voia să le redobândească[69].

Libertatea contractuală era nesocotită prin legea tocmelilor din 1893, care permitea angajarea pe o altă moşie numai dacă moşierul dădea ţăranului un certificat în acest sens. Eliberarea certificatului se făcea - în afară de lichidarea tuturor datoriilor - numai când moşierul avea asigurată mâna de lucru pe moşia sa[70].

Concepţia civilistă asupra principiului libertăţii absolute în convenţia părţilor presupunea „două persoane de o egală capacitate juridică şi situaţie socială, cu liber consimţământ şi cu discernământ slobod de orice presiune“[71], ceea ce nu era cazul cu ţăranii tocmiţi de moşieri şi arendaşi.

În timpul iernii, echilibrul cererii şi ofertei fiind rupt, nu mai erau două voinţe libere, ci numai una, iar cealaltă, constrânsă de nevoi, trebuia să-şi ofere munca la orice preţ[72].

b) *Obiectul învoielii* era arendarea sau subarendarea pământului moşieresc. De cele mai adeseori însă pământul figura în contract ca un bun precizat numai în genus, cu indicarea doar a suprafaţei, fără situarea lui geografică, astfel că ţăranul era în situaţia de a primi un pământ de calitate inferioară. În fapt, nici suprafaţa indicată în contract nu se arenda în intregime, datorită folosirii frecvente a măsurilor greşite, mai ales la învoielile în forma dijmei la tarla.

---

[69] N. V. Leonescu, *op. cit.*, p. 55 şi urm.
[70] Acad. R.P.R., 1907, p. 78.
[71] C. Georgescu-Vrancea, *op. cit.*, p. 81.
[72] *Ibidem*, p. 87.

Pe lângă pământul de cultură agricolă, învoielile conțineau și convenții cu privire la pășunat, la procurarea de fân, stuf, papură, lemne etc.[73], sau la diverse munci agricole.

c) *Prețul* plătit de țărani pentru pământul arendat lor era nu în bani, ci în munci agricole, în dijmă din produse, în transporturi diverse și diverse alte munci, chiar fără caracter agricol[74]. Chiar dacă uneori prețul era prevăzut în bani, el era convertit în muncă[75], la un preț prestabilit în momentul încheierii tocmelei. Durata zilei de muncă nu era precizată și nici repausul duminical nu se respecta. Prin clauze penale se stabilea pentru muncile neefectuate de țărani prețuri mai mari, de obicei cu 50%, decât cele acordate lor.

În general, prețurile muncii țăranului erau scăzute, ca pe vremea Regulamentelor Organice, în timp ce prețul pământului crescuse de peste 10 ori[76]. Economiștii constată chiar o tendință de scădere a prețului muncii, cauzele fiind: introducerea mașinilor, restrângerea dijmei, aducerea în mai mare număr a muncitorilor din ale țări și, mai cu seamă, refuzul moșierilor de a arenda moșiile direct la țărani, preferând pe arendași[77]. La acestea trebuie adăugate: măsurătorile false care scădeau prețul muncii și ridicau pe acela al pământului până la 20%[78], obiceiul avansurilor în timpul iernii ș.a. Numai aceste avansuri, făcute cu 5-6 luni înainte de sezonul muncilor agricole, erau stabilite la prețuri de 2-3 ori mai mici decât cele sezoniere, ceea ce însemna o dobândă de peste 150% pentru suma avansată, socotind diferența dintre momentul contractării și acela al efectuării muncilor.

Iar în ceea ce privește măsurătorile false, în Moldova (mai ales jud. Iași și Botoșani) era dictonul „Vătafii și argații/boierești trebuie să-și scoată lefurile din vârful prăjinii de măsurătoare".

Prețul real era și mai scăzut, dacă se are în vedere că la cele de mai sus se adăugau suprasarcinile denumite „rușfeturi" (prin care se înțeleg munci suplimentare, dar și anumite plocoane care ajungeau până la 40 de feluri de „daruri" în natură), întrecând uneori chiar valoarea dijmei[79], sau

---

[73] Min. de Interne, Contracte de învoieli agricole, 1906, p. 45, 49, 50, 52.

[74] *Ibidem*, p. 84.

[75] Acad. R.S.R., „1907", p. 53.

[76] C. Stere, în Viața Românească nr. 1/1908; I. G. Bibicescu, *În chestia țărănească*, p. 87; arenda se dublase în cei cinci ani premergători răscoalei.

[77] G. D. Scraba, *op. cit.*, p.85.

[78] R. Rosetti, *Pentru ce s-au răsculat țăranii*, 1908, p. 522.

[79] M. Badea, I. Ilincioiu, *op. cit.*, p. 17: citează învoieli în Vlașca cu rușfeturi reprezentând 214,4% în raport cu dijma.

„dările de nume“ cu caracter personal, iar nu în raport cu suprafața arendată[80].

Între 1850-1852 s-a impus un nou înțeles al ruşfetului, însemnând pământul munci de sătean arendaşului pe ogor aparte, adică la tarla[81]. Acest înțeles a fost atestat în 1160 comune, în timp ce în alte localități s-a menținut sensul vechi de „adaos peste învoială“[82].

Remunerarea țăranilor mai scădea apoi prin reținerile pentru: amenzi abuzive, pândărit, cocărit etc.

Legea din 1893 interzicea perceperea ruşfeturilor, dar moşierii şi arendaşii continuau să le pretindă în virtutea „obiceiului pământului“, fără însă ca ei să respecte ceea ce obiceiul îi obliga în favoarea țăranilor, în special hrana pe timpul lucrului[83].

Toate aceste suprasarcini erau trecute în contracte, unii arendaşi eliberau chitanțe cu privire la efectuarea lor, dar - pentru a ocoli legea - cei mai mulți foloseau contracte verbale, mai sigure decât cele scrise, pentru că se bazau pe teama că în caz de nerespectare în anii următori nu s-ar mai fi înnoit învoiala[84].

d) *Termenul tocmelilor* nu era prevăzut în legile din 1866 şi 1872. Încheierea lor pe mai mulți ani imobiliza în fapt persoana învoiților şi restrângea libertatea de angajare a lor. Legea din 1882 a fixat pentru arendă ca termen maxim trei ani, iar pentru muncile agricole un an.

Legea din 1893 a restrâns la 1 an termenul învoielii pentru bani, pământ de hrană şi păşunat, urmărindu-se ca țăranii să nu rămână datori cu sume prea mari, aşa cum se întâmpla în cazul arendării pe mai mulți ani[85]. Dar scurtarea termenelor avea şi dezavantajul pentru țărani că dădea posibilitatea ridicării arendei pământului. În fapt, chiar şi mai târziu termenul se putea prelungi oarecum automat, prin sistemul îndatoririi țăranilor şi a angajamentului lor de a-şi achita datoriile prin muncă în anii următori.

e) *Răfuiala*, adică facerea socotelilor reciproce în legătură cu îndeplinirea obligațiilor decurgând din tocmeală, avea loc la sfârşitul anului agricol, fixat la 1 februarie[86]. Aceasta însemna un răgaz de 4-5

---

[80] Acad. R.S.R., „1907", p. 63; C. Georgescu-Vrancea, *op. cit.*, p. 296.
[81] G. D. Scraba, *op. cit.*, p. 103.
[82] *Ibidem*, p. 317 şi urm.
[83] Sebastian Moruzzi, Câteva vederi în chestia țărănească, Fălticeni, 1907, p. 12.
[84] G. D. Scraba, *op. cit.*, p. 102; Doc. 1907, Raport Jud. Instr. Neamț.
[85] G. D. Scraba, *op. cit.*, p. 101.
[86] N. V. Leonescu, *op. cit.*, p. 42, 47, 53.

luni pentru moşieri şi arendaşi după recoltă, fără ca ţăranii să-i poată constrânge pe o cale de a face socoteala respectivă în momentul când anumite lucrări au fost executate. Anchetele din timpul răscoalei au arătat că ţăranii se găseau la bunul plac al arendaşilor[87]; socotelile se făceau în biroul contabililor moşiei şi erau prezentate primarului care întocmea procesul verbal final, fără ca ţăranul să poate opune registrelor, în sprijinul prestaţiilor sale îndeplinite dovezi emanate de la arendaşi, iar primarul nu dădea curs nici unei cereri a ţăranului de a verifica socotelile.

În afară de muncile care făceau obiectul tocmelei, cu prilejul răfuielei erau socotite totodată: amenzile aplicate ţăranilor, taxele pentru paza recoltei (în bani sau producte), pentru şoricărit, cocărit, ciorărit, pescuit, podărit (folosirea podurilor), fumărit (pentru uscături din pădure), morărit, indiferent dacă ţăranul pescuia, folosea poduri ori moara, sau dacă lua uscături. Datoriile ţăranului stabilite astfel puteau fi cesionate la schimbarea arendei noului arendaş, legând în acest mod pe ţăran de moşie. Cesiunea se făcea la un preţ mai scăzut decât suma datorată, ca şi când ar fi fost vorba de o creanţă dubioasă, deşi noul arendaş avea suficiente mijloace de a obţine achitarea integrală a datoriei. Întârzierea abuzivă a răfuielii în special a dijmuirii - era un mijloc puternic de presiune asupra ţăranilor spre a-i sili să accepte achitarea datoriilor sau aşa cum au fost stabilite prin listele de rămăşiţe, sau să consimtă la urcarea preţului arenzii pe anii următori.

3. *Aprecieri contemporane asupra regimului tocmelilor*

Între contemporani au fost autori care au caracterizat în mod just trăsăturile esenţiale ale regimului tocmelilor agricole.

Legea tocmelilor agricole a fost socotită ca „legea legilor ţărănimii“[88], în cadrul ei trăind cea mai numeroasă parte a poporului român. Derogările sale de la dreptul comun au avut o contribuţie importantă la crearea „iobăgiei sub o nouă formă[89].

[87] Doc. 1907, vol. II, p. 124-125: Raport preşed. Trib. Vlaşca arată că „noaptea arendaşii ară peste lanurile secerate ca să şteargă urmele muncilor efectuate... ne-a fost nouă personal dat a ne convinge, ca magistrat - ţăranul nici nu este chemat la răfuială, cum cere legea, ... Chiar dacă ţăranul a fost de faţă, nu poate opune nimic registrelor proprietarului sau arendaşului, fiindcă nici un act justificativ din trecut n-are: nici de ce este dator, nici de cât a muncit“.

[88] C. Georgescu-Vrancea, *op. cit.*, p. 4.

[89] St. Zeletin, *Neoliberalismul*, Buc., 1927, p. 19.

În ceea ce priveşte învoielile agricole, ele sunt prezentate ca fiind contracte cu un caracter confuz, abuziv şi uzurar[90], fictiv[91], fapt pentru care mulţi ţărani se fereau să mai încheie astfel de contracte scrise, numărul acestor ţărani fiind mai mare decât al celor învoiţi[92].

Sistemul normativ şi practica contractuală creaseră o „iobăgie sub o nouă formă"[93], sau „exploatarea muncii omului şi nu a pământului"[94].

Abuzurile moşierilor şi arendaşilor nu erau băgate în seamă de autorităţi, ci „privite ca quasi-delicte civile"[95].

În asemenea condiţii cînd unii se întrebeau dacă să se minuneze mai mult „de rapacitatea arendaşilor, ori de răbdarea ţăranilor"[96], concluzia pe care o trăgeau alţii era alarmată: „când unei clase întregi de oameni i se taie toate mijloacele de existenţă, ei ajung la disperare şi nu mai ştiu să aleagă între ceea ce legea permite sau nu permite"[97]. Este tocmai situaţia în care s-a găsit ţărănimea la 1907.

CONCLUZII

Arendarea moşiilor avea un dublu regim juridic: unul pentru relaţiile dintre moşieri şi arendaşi, potrivit Codului civil, şi altul pentru relaţiile acestora cu ţăranii, potrivit legilor tocmelilor agricole. În timp ce primul contract se afla sub regimul dreptului comun, celălalt avea un regim excepţional derogatoriu de la dreptul comun. Legile tocmelilor agricole fuseseră astfel elaborate, încât să asigure moşierilor şi arendaşilor exploatarea muncii ţăranilor pe moşii. Ele constituiau un puternic mijloc de constrângere extraeconomică faţă de ţărani, mergând uneori până la muncă forţată. Încălcarea unor principii ale dreptului comun privitoare la consimţământ, preţ şi executarea contractelor, nediferenţierea contractelor după obiectul lor - arenda pământului arabil, contractul de munci agricole, arenda izlazului şi alte diverse culturi - ca şi

[90] Gr. Peucescu, *op. cit.*, p. 231.
[91] St. Zeletin, *op. cit.*, p. 19.
[92] G. D. Scraba, *op. cit.*, p. 85.
[93] C. Dobrogeanu.Gherea, *op. cit.*, p. 103.
[94] V. M. Kogălniceanu, *Un cuvânt asupra învoielilor agricole*, Buc., 1907, p. 8.
[95] A. D. Xenopol, *op. cit.*, p. 15.
[96] A. V. Gîdei, *Chestiunea ţărănească*, 1905, p. 67.
[97] Sp. Haret, *op. cit.*, p. p. 53.

clauzele contractuale derogatorii de la dreptul comun şi chiar de la legile tocmelilor agricole, cum erau clauzele penale, de solidaritate, reziliere arbitrară, exonerare de cazurile fortuite şi de forță majoră, transformare a datoriilor băneşti în muncă, prioritate a muncilor pe moşie, la care se adăugau abuzurile imposile de sancționat, toate acestea creau un regim contractual discriminatoriu față de țărani.

Aceste mijloace de constrângere extraeconomică, unite cu cele economice - lipsa de pământ, de credite - agravau continuu exploatarea țăranilor, le accentuau mizeria şi îi aduceau într-o stare de disperare, aspecte relevate de toți aceia care se preocupau de viața satelor noastre.

MĂSURI DE PREVENIRE A CRIZEI

Lupta social-politică desfăşurată pentru „problema ţărănească", cu izbucniri violente şi periodice, a determinat cercurile guvernante să ia anumite măsuri de aplanare a conflictului social, fie prin unele concesii, dar şi reprimări faţă de ţărănime, fie prin căutarea altor soluţii, care să amâne o rezolvare violentă.

Secţiunea I
CORECTAREA REPARTIŢIEI FUNCIARE PRIN EXPROPRIERE

Disproporţia repartizării proprietăţii funciare între moşieri şi ţărani a fost privită diferit de cître aceste două categorii sociale, ca şi de către stat.

§ 1. **Atitudinea moşierimii şi ţărănimii**

Reprezentanţii moşierimii socoteau firesc să păstreze latifundiile şi chiar să-şi consolideze dreptul de proprietate asupra lor. Ei considerau că marea proprietate era necesară şi conformă naturei lucrurilor, că ea „nu va dispărea pentru o raţiune fundamentală, aceea a necesităţii inagalităţii capacităţilor, care inegalitate se perpetuă în societate, în mod natural[1]. Ea trebuie să se menţină - se argumenta - „întrucât nu există alte domenii economice care să atragă capitalurile"[2]. Menţinerea ei era arătată ca fiind în avantajul micii proprietăţi ţărăneşti: „marea proprietate hrăneşte pe cea mică ... şi pe o mare parte din ţărani ... aceste două forme de proprietate nu se exclud, ci se completează ... între proprietari şi ţărani să domnească perfecta înţelegere"[3].

---

[1] N. Manolescu, Chestiunea ţărănească, partea II, 1906, p. 29.
[2] C. Grigoresco, *op. cit.*, p. 201 şi urm.
[3] C. Georgescu-Vrancea, *op. cit.*, p. 307.

O formulare precisă a atitudinii moşierimii în această privință a fost proiectul legii agrare întocmit de Comisia Centrală de la Focşani şi prezentat Adunării deputaților în 1862 de către Barbu Catargiu, preşedintele Consiliului de Miniştri: întreaga moşie este proprietatea moşierilor, în timp ce țăranii sunt: proprietarii brațelor lor de muncă, între ei urmând a se stabili relații pe bază de contracte agricole.

O comisie însărcinată de parlament cu studiul tocmelilor agricole considera într-un raport din 4 noiembrie 1881, că atât „cât va exista o societate umană organizată, vor exista forțamente posidenți şi proletari - brațe şi capital - slugi şi stăpâni“[4].

Atitudinea țărănimii a fost formulată în adunările din anul revoluționar 1848, în adunările ad-hoc, în special proiectul Melinescu cu care deputații țărani au fost de acord. Țărănimea s-a mai manifestat însă prin proteste şi chiar prin răscoale, conturându-se atitudinea sa tot mai mult în sensul unei treceri totale a pământului moşieresc în proprietatea sa.

§ 2. **Legiuiri funciare**

Pentru a atenua disproporția repartiției funciare, moşierimea a fost de acord a se proceda la o formă de expropriere care nu numai că nu-i atinge proprietatea sa, dar chiar să o apere pentru o anumită perioadă. Aşa a fost înfăptuită legea de secularizare a averilor mânăstireşti, dând unele speranțe de moment țărănimii.

Atitudinea ei a fost însă ostilă față de *legea rurală* din 1864, care-i lua 2/3 din suprafața moşiilor şi le acorda țăranilor. Pentru definitivarea ei a fost nevoie de o lovitură de stat, de o nouă Constituție. Legea rurală din 1864 reprezintă primul mare pas spre rezolvarea problemei agrare, deoarece a micşorat în mod considerabil disproporția dintre marea şi mica proprietate funciară, fără a atinge întreaga proprietate moşierească. A fost o rezolvare parțială, dar burghezia era satisfăcută că a putut potoli pentru o vreme nemulțumirea țăranilor, fără a sacrifica - cel puțin aparent - dreptul sfânt şi inalienabil al proprietății. Formula juridică adoptată de lege, de a socoti pe țărani proprietari pe terenurile folosite de ei din moşia boierească, nu putea însă înşela pe moşieri, care reproşau legii că „a

[4] Gr. Peucescu, op. cit., p. 300.

întrerupt firul tradițional"[5], prin trecerea pământului de la moșieri la țărani și a deschis pofta țăranilor pentru pământ.

Moșierimea conservatoare a avut grijă să înscrie în Constituția din 1866 art. 19 cazuri strict limitative pentru expropriere, spre a evita o nouă lege rurară care să treacă și restul moșiilor în patrimoniul țăranilor. De aceea, până la modificarea Constituției, trebuiau găsite alte căi de corectare a disproporției funciare.

Din punctul de vedere al intereselor țărănimii, legea era criticabilă nu numai pentru caracterul parțial al exproprierii înfăptuite, dar mai ales pentru că nu a organizat - concomitent - și „deplasarea creditului în această direcție"[6], organizând bănci speciale care să acorde credite țăranilor pentru cultura agricolă. Această lipsă a fost o cauză a frânării dezvoltării proprietății țărănești.

Ostilă față de Cuza din cauza acestei legi rurale, reacțiunea l-a detronat și în scurt timp s-a elaborat *legea învoielilor agricole.* A fost o lege prin care statul a intervenit în favoarea clasei moșierești, asigurându-i cele mai largi posibilități de exploatare a forței de muncă țărănești. Frământările și răscoalele țărănești repetate au silit statul să mai atenueze unele din efectele sale. În acest sens, legea din 14 mai 1882 a desființat constrângerea corporală înființată prin legea din 7 aprilie 1872 ca mijloc de executare a unei convențiuni agricole. La rândul său legea din 28 mai 1893 a limitat la 1 an termenul de durată a unei învoieli și a prevăzut că și țăranii învoiți să poată uza de procedura administrativă împotriva proprietarilor sau arendașilor care nu ar plăti prețul muncii conform învoielilor încheiate.

Secțiunea II
ATENUAREA REPARTIȚIEI FUNCIARE PRIN VÂNZAREA MOȘIILOR

Calea exproprierii era respinsă de moșierime și nu era agreată nici de burghezie, deoarece implica o atingere a dreptului absolut de proprietate. Exproprierei i se opunea calea vânzării moșiilor către țărani, care nu leza nici interesele moșierilor și nici instituțiile juridice fundamentale.

---

[5] N. Bazilescu, *Pentru țărănime*, Buc., 1914, p. 18.

[6] G. Tașcă, *Probleme economice și financiare*, Buc., 1927, p. 443.

§ 1. **Vânzarea moşiilor statului**

Prin vânzarea moşiilor statului, atât burghezia cât şi moşierimea sperau să astâmpere pretenţiile ţărănimii pentru pământ şi să apere marile proprietăţi rămase moşierilor.

Cererea cea mai urgentă de satisfăcut era aceea a „însurăţeilor" şi a personalului de pe moşii, care nu se încadrau în împroprietăriţii de la 1864. Pentru aceştia, legea rurală din 1864 prevedea (art. 5 şi 6) ca statul să le vândă loturi din moşiile sale. Totuşi, operaţia nu a fost bine organizată şi situaţia însurăţeilor nu a fost rezolvată.

Mai târziu, legi speciale - L. 15 iulie 1866, L. 26 iulie 1868, L. 10 august 1876, L. 12 apr. 1881 - prevedeau vânzări din moşiile statului, urmând ca fiecare moşie să fie cumpărată în bloc, cu obligaţia solidară pentru cumpărători în ceea ce priveşte plata preţului. Defectul acestor legi era că nu se prevedeau condiţii pentru precizarea categoriilor de cumpărători, fapt pentru care aceştia au fost mai ales: cârciumari, arendaşi, locuitori de prin oraşe, primari, preceptori ori notari etc., nu ţărani[7].

O orientare nouă inaugurează Legea din 17 martie 1884 şi aceea din 1886, care permit vânzarea de loturi separate, în suprafaţă de 5 ha, cu obligaţia de a se construi case pe loturile cumpărate. Legea din 1889 dispune formarea de loturi de 5 ha, 10 ha şi 25 ha, dar în 1896 se suprimă loturile de 10 şi 25 ha. Pe baza acestor legi s-au vândut 526.233 ha, la 19.165 locuitori ceea ce era departe de necesităţile sociale[8].

Noua orientare urmărea să creeze o categorie de proprietari înstăriţi - chiaburi - care să constituie un tampon între moşieri şi marea masă ţărănească. Critica ce s-a adus acestor legi a fost aceea că nu a organizat un sistem de măsuri de sprijinire a unor asemenea gospodării înstărite, prin credite şi alte mijloace[9].

§ 2. **Vânzarea moşiilor particulare**

Insuficienţa moşiilor statului a făcut iminentă recurgerea la o formă de vânzare a moşiilor particulare, care să nu aibă caracterul silit al exproprierii.

---

[7] G. Taşcă, *op. cit.*, p. 396.

[8] *Ibidem.*

[9] C. Argetoianu, *Marea noastră proprietate şi exproprierea*, Craiova, 1914, p. 4.

1. ***Prin intermediul statului***

Intermedierea statului a fost socotită ca fiind mai indicată, deoarece nu punea față în față cele două categorii sociale în luptă. Dacă statul cumpăra moșii de la particulari și apoi le vindea în loturi mici țăranilor, întreaga operație se prezenta ca o vânzare a moșiilor statului. Totodată, un asemenea mecanism putea fi controlat cu ușurință[10]. Acest sistem a fost propus de moșieri prin partidul conservator, prezentând avantajul că, tratând cu statul, marii proprietari obțineau condiții mai bune de vânzare, fără să trebuiască a trata direct cu țăranii[11].

Împotriva acestui sistem liberalii obiectau că ar fi dus la întărirea credinței în rândul țăranilor, că statul ar fi „dator să cumpere moșii ori de unde vor fi și oricum ar fi, ca să le dea lor", și totodată intermedierea statului ar fi dat loc la abuzuri[12].

2. ***Prin cumpărare directă***

Cumpărarea directă a moșiilor de către țărani de la moșieri era recomandată, în cele din urmă, ca fiind aceea care nu ar mai fi produs frământări sociale și nu ar fi exercitat nici o constrângere față de moșieri, căci ea s-ar fi realizat „de la sine"[13], fără intervenția statului, și „încetul cu încetul ar fi trecut pământul la țărani", pe o „cale evolutivă"[14].

Realizarea acestui sistem necesită, ca și la cumpărarea de la stat, o rețea de instituții de credit care să vină în ajutorul țărănimii. Organizarea lor a mers foarte greu.

a) *Casa rurală*, propusă de liberali în 1897, cu misiunea de a cumpăra moșii și a le revinde în parcele la țărani, a întâmpinat opoziția conservatorilor, care au fost de acord cu înființarea ei abia după evenimentele de la 1907. Critica adusă Casei rurale era aceeași cu critica ce se făcea rolului statului ca intermediar în vânzarea moșiilor la țărani. Proiectul nu a putut fi definitivat la 1897.

b) *Băncile populare* erau abia la începutul existenței, cu capitaluri insuficiente, dominate de marile bănci. Ele acordau mai ales împrumuturi

---

[10] N. Manolescu, *Chestia țărănească* (partea a II-a), Buc., 1906, p. 29, nota 1.
[11] Sp. Haret, *op. cit.*, p. 14.
[12] *Ibidem.*
[13] A. D. Xenopol, *Mijloace de îndreptare ale stării țărănimii*, Iași, 1907, p. 4.
[14] N. Bazilescu, *op. cit.*, p. 18, 33

mici, pentru consum, nu pentru producție și cu atât mai puțin pentru cumpărarea de mari moșii.

c) *Obștea țărănească* ar fi trebuit să fie recunoscută ca persoană juridică și sprijinită economicește de către stat, dar aceasta nu s-a întâmplat. Nici obștiile de arendare nu reușeau în misiunea lor.

Secțiunea III
ATITUDINEA APARATULUI DE STAT

1. ***Administrația locală***

Așa cum conducerea centrală a statului intervenise la 1866 în favoarea moșierilor, tot așa administrația locală dăduse tot sprijinul moșierilor și arendașilor, pentru aplicarea legilor referitoare la agricultură. Dar administrația locală avea atribuții și în baza legilor, atribuții atât administrative cât și judecătorești.

I. Tanoviceanu atrăgea atenția asupra abuzurilor subprefectului, administratorului de plasă și ale primarului în distribuirea justiției penale cu care erau învestiți și motiva necesitatea de a se proceda la separarea atribuțiilor judecătorești de cele administrative[15].

Pe de altă parte, distanțele mari dintre comune și reședința județului făceau extrem de greoaie deplasările țăranilor spre a se plânge prefecților împotriva abuzurilor administrației locale, chiar dacă ar fi sperat într-o atitudine nepărtinitoare a acestora.

Deosebit de mari erau atribuțiile primarului în legătură cu aplicarea legii tocmelilor. Abuzurile primarilor în favoarea moșierilor și arendașilor erau deosebit de grave, deoarece se știa de toți că „primarul este omul proprietarului sau al arendașului“[16]. De aceea primarul era părtinitor al acestora în raporturile cu țăranii învoiți. Primarii erau interesați, pentru că deseori primeau de la moșieri și arendași pământ în arendă fără plată. De aici alarma pe care unii juriști o dădeau, când arătau că „admistrația nu are sentimentul datoriei“[17] în raporturile cu țăranii. La

---

[15] I. Tanoviceanu, *Noul Codice de ședință a judecătorilor de Ocol*, în „Curierul judiciar" nr. 38/1909, p. 296.

[16] Sp. Haret, *op. cit.*, p. 259.

[17] Em. Dan, *Editorial*, în „Curierul judiciar" 1908, p. 2.

fel şi unii prefecţi erau plătiţi anual cu o sumă fixă de către arendaşi, spre a avea aparatul administrativ la dispoziţia lor, ceea ce demonstrează că „sistemul administraiv era şi el produsul natural al regimului proprietăţii, învoielilor agricole şi ruşfeturilor. El nu putea funcţiona fără celălalt[18].

Despre primar se spunea că prin legea tocmelilor a acumulat „în sine atâtea atribuţiuni, mai multe chiar decât oricare alt funcţionar afară de şeful statului. Primarul administrează, primarul anchetează, primarul judecă, primarul execută hotărârea, primarul legiferează pe cale de dispoziţie reglementară. Primarul este judecător în cauza sa proprie, lucru oprit de toate legislaţiile afară de la noi în legea menţionată... Daţi-mi un primar şi cu legea tocmelilor în mână voi sărăci tot satul“[19].

N. V. Leonescu, procurorul general al Curţii de Apel din Iaşi, conchidea în raportul său din 4 dec. 1906 către Ministerul Justiţiei că „sătenii nu mai văd în cei ce-i administrează decât rea credinţă, opresiune. nelegalitate şi nu-i suportă decât cu dispreţ şi greutate... astfel că ei nu au nici o simpatie, nici o încredere în sfatul Primarului"; în continuare el atrăgea atenţia: „ni-i teamă, domnule ministru, că, cu dezinteresarea şi lipsa de tact cu care se administrează actualmente satele, nu vom putea avea linişte cu agitarea spiritelor sătenilor şi mai cu seamă faţă de lipsa de încredere în cei ce-i administrează“[20].

Asemenea constatări nu erau izolate, ci erau prezentate ca „o plângere generală de la o margine la alta a ţării“[21], din partea ţăranilor.

Aceeaşi remarcă o făcea şi marele prieten al ţărănimii V. M. Kogălniceanu: „un capitol dureros din viaţa ţăranilor. N-aveam administraţie. Aceasta este plângerea care se ridică în întreaga ţară de la un capăt la altul“[22].

Administraţia era acuzată de nepăsare faţă de cererile îndreptăţite ale ţăranilor şi de complicitate cu moşierii şi arendaşii. Judecătorul de instrucţie al jud. Vlaşca arăta: „Aşa, când ţăranii din cele mai multe comune se plâng că măsurătoarea pământurilor, date spre muncă cu învoială, nu este exactă, când facerea refuielilor de socoteli agricole, la care Primarele are după lege un atât de important rol, dânşii nu numai că

---

[18] Acad R.S.R., „1907“, p. 15.

[19] N. V. Leonescu, *Starea ţăranului român*, Iaşi 1887, p. 40, 52.

[20] Vezi C. Hamangiu, *În chestia ţărănească*, revista „Dreptul“, 1908, p. 130.

[21] P. Stănescu, *Lacunele şi dificultăţile ce se opun la o bună administraţie a judeţelor, plăşilor şi comunelor rurale*, Buc., 1900, p. III.

[22] V. M. Kogălniceanu, *Legislaţia agrară şi măsurile luate în favoarea agriculturii de la 1864 până azi*, Buc., 1902, p. 89.

n'aud, dar în cele mai multe cazuri aud numai glasul vechilului sau comptabilului însărcinat de a răfui socotelile cu nenorocitul de ţăran, iar la glasul ţăranului este complectamente surd, sau nici nu-l poate auzi, fiindcă deşi pe hârtie este chemat, când ţăranii în mod continu se plâng că la dispunere se petrec spolieri strigătoare faţă de micul lor avut de către arendaşi, ca şi de către bogătaş din satul lor"[23].

Iar într-un alt raport se înfăţişa acuzarea de părtinire pe care ţăranii o aduceau primarului: „...când a fost să iasă la prăşit, primarul a stat trei zile la ei şi i-a executat, le-a închis vacile la ocolul arendaşului şi le-a ţinut trei zile iar viţeii răbdau acasă şi nu au dat drumul la vaci până n-a ieşit la prăşit. De ce nu face Primarul acuma şi pe voia lor să măsoare suhatul să vadă că ei nu spun minciuni, pretind că au rugat pe primar. Se zice că a trimes şi o delegaţie din ei la primar în această privinţă... dar degeaba"[24].

§ 2. **Justiţia**

Populaţia satelor venea în contact cu justiţia sub cele două forme existente încă din timpul feudalismului: administrativă şi judecătorească.

1. ***Justiţia administrativă***

Ea data din timpurile îndepărtate ale feudalismului, fiind caracteristică pentru o asemenea orânduire care nu cunoştea principiul modern al separaţiei puterilor îm stat. Începuturile de separare a atribuţiilor judecătoreşti de cele administrative în ţările române, datând aproximativ de la mijlocul sec. al XVIII-lea - când C. Mavrocordat crează primele instanţe judecătoreşti specializate - ca şi legile ulterioare de reorganizare judecătorească, cum au fost, în principal, Pravilniceasca Condică a lui Alex. Ipsilanti şi Regulamentele Organice, nu au introdus pe deplin acest principiu în justiţia satelor. Autorităţile administrative locale au continuat să cumuleze şi atribuţii judecătoreşti.

Măsurile luate de domnitorul Al. I. Cuza în vederea construirii noului aparat de stat modern au urmărit o consacrare deplină a principiului

[23] Doc. 1907, vol. II, p. 121.
[24] Doc. 1907, vol. I, p. 319.

separației puterilor, prin încredințarea atribuțiilor administrative unor instanțe organizate ierarhic[25]. La sate urmau să funcționeze judecătorii, dar lipsa unor cadre cu pregătire juridică superioară la acea dată a determinat o amânare, astfel că administrația locală a continuat să exercite și unele atribuții judecătorești. Aici se găsesc rădăcinile competenței deosebit de largi pe care o avea primarul la sate.

În mod unanim au fost remarcate atribuțiile de anchetator, judecător și executor pe care primarul le deținea în temeiul legii tocmelilor agricole și le exercita cu părtinire în favoarea moșierilor și arendașilor. Mai mult decât atât, el judeca chiar și în propria sa cauză. Asemenea cazuri, semnalate de N. V. Leonescu la 1887 sunt semnificative pentru modul cum putea fi împărțită justiția în mediul sătesc[26].

Dar primarul avea atribuțiuni judecătorești nu numai în temeiul legii tocmelilor, ci și în baza altora. Așa de exemplu, el îndeplinea procedura judiciară la sate, iar abuzurile sale făcute din interes în favoarea exploatatorilor satelor, facilitau obținerea unor hotărâri definitive împotriva țăranilor, fără ca aceștia să cunoască ceva până în momentul când hotărârile erau executate[27].

---

[25] Legea prentru organizarea judecătorească din 4 iulie 1865.

[26] N. V. Leonescu, *Starea țăranului român*, Iași, 1887, p. 43: Primarele comunei Holboca Neculai Gheorghi, ... a angajat pe locuitorul Ion Dulce ca pentru suma de 40 lei să-i lucreze o falce păpușoi până la punerea în coșer. I-a muncit 70 prăjini din 80, din cauză că era bulgăros. Toamna după ce a pus păpușoii în coșer, primarul constată că muncitorul nu a lucrat 20 prăjini, îl judecă, îl condamnă și îl execută a-i plăti 70 lei pentru cele 10 prăjini. Astfel că muncitorul a plătit primarului 70 lei pentru că i-a muncit 70 prăjini de păpușoi pe când dacă sta acasă toată vara ...

Alt caz: Elena Zamă Neagră a muncit numitului primar pentru 10 lei, 20 prăjini păpușoi și tocmai după ce a terminat munca în toată regula primarul constată că păpușoii munciți de femeie nu au produs atâta cât el își calculase de mai înainte, drept care, el o judecă, el o condamnă, el o execută, ca femeia să-i plătească 15 lei și pentru că dânsa nu a avut bani, apoi i-a luat 30 prăjini iarbă pe care femeia intrase în vorbă să o vândă unui locuitor cu 30 lei.

[27] Doc. 1907, vol. II (Raport Insp. școlar jud. Romanați), p. 235: Un cămătar lacom și care stă bine cu primarul vede pe un neștiutor de carte, că prin muncă și-a făcut o stare bunicică. Îl dă în judecată că-i datorează o sumă de bani, de care bietul om nici n-a visat. Citațiile se dau primarului, care îndeplinește procedura prin încheiere de proces-verbal, fără să spună ceva sărmanului reclamat. Procesul se judecă în lipsă. Judecătorul îl cheamă la interogator. Procedura se îndeplinește în același chip, fără știrea reclamatului. Se dă hotărâre. Primarul n-o dă în primirea celui condamnat la plată, dar încheie proces-verbal că a dat-o. Termenul de opoziție și de apel trece și săteanul se pomenește urmărit și executat.

Despre un astfel de om năpăstuit și împins la disperare, noi zicem că e fiară, când pune mâna pe topor sau pe chibrit.

Abuzurile primarilor, atât în administrație cât și în justiție, n-au întârziat să producă în rândurile țăranilor un sentiment de neîncredere în administrația și în justiția statului burghezo-moșieresc, care organiza asemenea situații și tolera abuzurile.

Un jurist contemporan, cunoscător al procedurii de judecată, analiza în felul următor descurajarea care cuprindea pe țărani în fața justiției administrative: „... judecătoriile comunale organizate de Primar, Secretar comunal, n-au întârziat de a-și produce roadele și pe calea judecătorească. De unde sentimentul de dreptate era înrădăcinat în firea țăranului, ca și a românului în genere, astăzi țăranul se duce cu foarte multă teamă la Juriul comunal, fiindcă vede că, în conflictul dintre el și altul mai mare, adeseori cade învins, chiar având credința în dreptatea pretențiunilor sale, căci precum în actele în care, ca administrator, era dator să audă și totuși n'aude pe cel slab, tot așa și în treburile judecătorești glasul asupritului nu-l aude decât foarte rar.... Țăranul, învins de la început, chiar pe nedrept, pe calea judecății, cu greu se decide de a lupta mai departe pe această cale, afară numai când existența lui este deplin amenințată"[28].

Remediul arătat de toți cei care analizau starea țărănimii era desființarea competenței judecătorești a autorităților administrative.

2. *Judecătoriile de ocol*

Reglementate prin Legea din 1865, modificată în anii 1879, 1894, 1896 și 1905, judecătoriile de ocol erau aspru criticate chiar de la începutul existenței lor, întrucât modificările ulterioare nu aduseseră o îmbunătățire simțitoare. Spiru Haret caracteriza această instanță ca „prea scumpă, prea târzie, cere prea multă alergătură și pierdere de vreme"[29]. În adevăr, judecătoria de ocol avea o circumscripție teritorială de aproximativ 1545 km^2, adică mai bine de 39 km în lung și în lat, ceea ce implica deplasări mari, cu toate celelalte consecințe semnalate, la care se mai adăugau: termenele de judecată lungi, căi de atac numeroase taxe

[28] Doc. 1907 (Rap. Eftimie Antonescu, jud. instr. Trib Vlașca), vol. II, p. 126.

[29] Spiru Haret, *op. cit.*, p. 67; Doc. 1907 (Rap. jud. instr., jud. Neamț), vol. II, p. 187: „Justiția este departe de sătean. Drumurile la reședința judecătoriilor, greutățile de procedură, specula samsarilor, sunt împrejurări împovărătoare pentru săteni, care de multe ori îi fac să renunțe la judecată.

de judecată etc. Spiru Haret propunea, între altele, creşterea numărului judecătoriilor de ocoale, cu încă 50 faţă de cele 131 existente în vremea sa, dintre care numai 85 erau la ţară[30].

Alte critici vizau însă eficienţa judecătoriilor de ocoale, înfiinţate iniţial cu scopul de a fi într-o legătură strânsă cu lumea satelor, în vederea cercetării atente a situaţiei reale, de pe teren, beneficiind de funcţionarea lor la sate. În loc de aceasta, Eftimie Antonescu, profesorul de procedură civilă de mai târziu, semnala că: „judecătoriile de ocol au devenit adevărate tribunale, nu sunt instituţiile care trebuie să stea în raporturi continuie cu micul, ca şi cu marele împricinat, ce este chemat a fi judecat, dar mai ales cu micul şi nevoiaşul împricinat. Judecătoria de ocol nu caută ca dreptatea să şi-o caute din cercetarea faptelor la localitate şi ... câtă depărtare este între dreptatea reală şi dreptatea ce, după titluri şi după acte scrise, suntem nevoiţi a da ... accesul judecătorului către împricinat şi către situaţiunile de fapt, ce îi sunt supuse judecăţii, este incontestabil de necomparat. Totuşi, prea rareori se uzează de această măsură, în detrimentul şi al împricinaţilor şi al justiţiei în genere. De aceea mi-am permis a spune că şi modul de distribuire a justiţiei la ţară a contribuit la slăbirea sentimentului de justiţie“[31].

Un magistrat cu idei avansate, N. C. Schina - atunci preşedintele tribunalului Ilfov - critica competenţa restrânsă a judecătoriilor de ocoale, care determina ca pentru majoritatea litigiilor ţăranii să se deplaseze la tribunalele de judeţ, unde „sistemul de judecată defectuos“ dezavantaja pe ţărani: „Dacă aceştia sunt cei mulţi în sat, totuşi justiţia rămăsese un privilegiu pentru cei de la oraşe, mai avuţi şi mai susţinuţi decât ţăranii“[32]. Organizarea judecătorească înfăptuită pe concepţia burgheză a judecătorului arbitru, imparţial în duelul judiciar dintre părţile litigante, lipsit de un rol activ în stabilirea adevărului în conflictele ce le avea de rezolvat, avantaja pe cei avuţi - cu posibilităţi materiale mai mari de a suporta cheltuielile judiciare şi a folosi toate căile de atac - ca şi pe cei cu mai multe cunoştinţe juridice, care puteau să folosească complicatul mecanism al procedurii de judecată. Din acest punct de vedere, o asemenea justiţie constituia o imensă capcană pentru buna credinţă a ţăranilor, pentru

---

[30] N. C. Schina, *Magistratura şi noile legi de organizare*, în rev. „Curierul judiciar“ nr. 1/1910, p. 59: „Numărul judecătoriilor de ocoale era mai restrâns“.

[31] Doc. 1907, (Rap. Eftimie Antonescu), vol. II, p. 126.

[32] N. C. Schina, *op. cit.*, p. 59

principiile lor tradiționale de justiție. Juriştii vremii dădeau nenumărate exemple despre modul cum țăranii erau sacrificați de instanțele judecătoreşti, datorită formalismului care caracteriza întreaga lor activitate.

Anchetele făcute în timpul răscoalei din 1907 au arătat nenumărate asemenea cazuri[33]. O analiză aprofundată, datând cu două decenii înaintea marei răscoale, a făcuit N. V. Leonescu, în lucrarea sa „Starea țăranului român". El arăta că „țăranul în afacerile sale nu are mai niciodată dreptate, nu atât din punct de vedere al dreptului în sine, cât mai cu seamă din acela al procedurii"[34]. În adevăr, în reclamarea unui drept în justiție, în folosirea unei căi de atac împotriva unei hotărâri, el este victima prescripției şi a termenelor fixate de legile procedurale, a regulilor care fixează competența instanțelor, a normelor de calificare a faptelor penale sau civile, a sistemului probator ... „astfel că procedura pare a nu fi făcută decât numai ca țăranul să nu poată obține dreptate". Maxima „forma pierde fondul şi neştiința dreptului strică fiecăruia", îşi are explicația sa mai în fiecare zi în față cu țăranul. Țăranul nu judecă după procedură, pe care nu o înțelege, pe care nu o cunoaşte, ci după bunul simț, după sentimentul înnăscut de dreptate, de aceea el crede că judecătorii sunt părtinitori şi nu se încrede în ei"[35].

Autorul citat analizează apoi practica moşierilor şi arendaşilor de a-i bate pe țărani, deşi folosirea mijloacelor violente de constrângere la muncă erau interzise de legi, iar bătaia constituia un delict penal. Totuşi legea judecătoriilor comunale şi de ocoale în art. 60 prevedea că părțile se pot

---

[33] Doc. 1907 (Raport procuror Trib. Fălciu), vol. II, p. 42, oferă un caz tipic: Locuitorii de pe proprietatea d-lui Adam Mitache execută cele mai grele contracte de munci agricole, deoarece acest proprietar, pe lângă sumele ce împrumută locuitorilor prin dobânzi în bani fixate prin obligații, mai obligă în particular pe locuitori a-i face munci drept procente la capital. Aceste munci ajung uneori la 6% din capital. Locuitorii execută muncile pentru procentul convențional fără a li se elibera chitanțe, care fiind prea apăsător nu pot face decât în parte şi capitalul rămâne neatins şi cu procent în bani.

Al doilea an, pentru suma prevăzută în obligație, proprietarul îi pune în munci pe contracte agricole, fără a li se restitui şi obligația, profitând şi exploatând ignoranța şi buna lor credință, încât se văd pe urmă condamnați, pe de o parte pentru neexecutarea muncilor din contracte şi pe de altă parte pentru sumele din obligație, dacă nu se supun să muncească.

În fața judecății, desigur, proprietarul este cel triumfător, fiind bine asigurat şi cu dovezi, iar locuitorii pentru muncile efectuate n'au niciodată chitanțe descărcătoare. Aşa s-a întâmplat cu Ion Pandelache din Vetrişoaia şi cu alții.

[34] N. V. Leonescu, *Starea țăranului român*, Iaşi, 1887, p. 25.

[35] *Ibidem*, p. 26.

împăca"... astfel că prin excepţiune acţiunea publică este în mâinile părţilor şi care nu ar trebui admis între exploatator şi muncitor şi între administrator şi administrat, când mai totdeauna ţăranul bătut se împacă silit"[36].

Deşi V. N. Leonescu analizează şi legea tocmelilor agricole, totuşi el insistă să învedereze caracterul derogator al întregii proceduri organizate pentru ţărani prin legile judecătoriilor comunale sau de ocoale: „Pentru ce dacă exploatatoarele, aceeaşi persoană fizică, ar avea a lua nu 3 lei de la un muncitor a cărui pierdere nu prezintă nici un pericol, dar 300.000 lei de la un alt exploatator sau de la oricare altă persoană, afară de ţăran în calitate de muncitor, termenul de judecată se calculează cu lunile şi durează ani întregi până ce obţine o hotărâre definitivă, pe când în cazul de care ne ocupăm în 5 zile libere este judecat şi executat definitiv"[37].

Pe baza analizei legilor procedurale şi a legilor tocmelilor, N. V. Leonescu scoate în evidenţă un aspect mai puţin sesizat de alţi autori şi anume că moşierii şi arendaşii foloseau aceste legi nu numai în raporturile cu ţăranii lipsiţi de pământ, ci mai ales că foloseau diverse manopere „de a contracta cu preţuri bune cu ţăranii înstăriţi pentru a-i sărăci; atraşi prin preţurile bune oferite pentru muncă, ţăranii se angajează dar apoi exploatatorii le explică dispoziţiile de executare pretextând că muncile nu sunt făcute la timp, că au daune, tocmesc în consecinţă lucrători străini, sechestrează avutul ţăranului şi apoi îl vând la licitaţie, astfel că „ţăranul este sărăcit, exploatatorul înavuţit şi deci legea şi-a ajuns scopul"[38].

CONCLUZII

Nemulţumirea ţărănimii faţă de cauzele economice ale mizeriei sale se îndreaptă totodată şi împotriva normelor de drept care consacrau repartiţia nedreaptă a proprietăţii funciare şi reglementau mecanismul de exploatare prin tocmelile agricole. Formal, dreptul comun consacra o noţiune unică de proprietate, dar legiuirile speciale prevedeau dispoziţii discriminatorii, favorabile pentru proprietatea moşierească şi împovărătoare pentru proprietatea ţărănească. În acelaşi sens formal, dreptul comun consacra principiul liberului consimţământ pentru toate contractele, dar

---

[36] *Ibidem*, p. 34.
[37] *Ibidem*, p. 40.
[38] *Ibidem*, p. 49, 51.

prin legile derogatorii ale tocmelilor agricole se crea o flagrantă stare de inferioritate a ţăranilor, puşi literalmente la bunul plac al moşierilor şi arendaşilor. „Nici în Congo - remarcă un contemporan - nu erau astfel de învoieli“[39]. Comentând procedeele folosite de moşieri şi arendaşi pentru eludarea sau încălcarea unor norme juridice, ca şi abuzurile lor făţişe, un jurist conchidea: „S-ar părea că aceasta e imaginaţie de roman, dacă faptele nu ar exista, dacă sărăcia nu le-ar confirma[40].

Toate acestea determinau constatarea că legiuirile respective „nu mai corespund cu realitatea“[41]. În adevăr, legile tocmelilor erau în mod sistematic nerespectate de către moşieri şi arendaşi, deoarece ei dispuneau de puternice mijloace economice spre a sili pe ţărani să accepte condiţii oricât de apăsătoare şi ca atare, nu mai aveau nevoie de nişte legi care mai mult îi stinghereau. La rândul lor, ţăranii aveau toate motivele să se plângă împotriva legilor tocmelilor, care nu puteau pune nici o stavilă în calea exploatării lor de către moşieri şi arendaşi. Realitatea a arătat ţăranilor că ei nu sunt egali cu moşierii şi arendaşii în faţa legilor. Iată de ce nemulţumirea ţăranilor se îndrepta nu numai împotriva condiţiilor economice, ci şi împotriva legilor în vigoare, care contribuiau la starea sa de mizerie şi sărăcie.

Dar, politica îşi găsea expresia nu numai în dreptul în vigoare, ci şi în aducerea la îndeplinire a normelor juridice. Acest aspect s-a manifestat în modul părtinitor, ostil ţărănimii, în care au intervenit în relaţiile agrare administraţia şi justiţia. Statul nu a urmărit cu adevărat să elimine cauzele care determinau prăpastia dintre moşieri şi ţărani. Diferitele legi de vânzare a unor părţi din moşiile statului la ţărani erau doar o măsură „provizorie“[42], de atenuare a nemulţumirii crescânde a ţăranilor, dar cu totul insuficientă spre a pune capăt conflictului social. Acesta continua să se adâncească, dând naştere, după 1888, unei largi mişcări revoluţionare în rândurile întregii ţărănimi. Ţărănimea nu mai avea încredere nici în legiferarea de sus, nici în administraţia şi justiţia locală. În acea perioadă se atrăgea atenţia guvernanţilor şi a opiniei publice că „stăm pe un vulcan“[43]. Starea de spirit a ţăranului se datora şi convingerii lui că

---

[39] Dr. G. D. Creangă, *Consideraţiuni generale asupra reformei agrare şi asupra exproprierii*, Buc., 1913, p. 19.

[40] C. Bibicescu, *În chestia agrară*, 1907, p. 88.

[41] Gr. Peucescu, *op. cit.*, p. 254.

[42] „Convorbiri literare“, an XLI, nr. 3/1907 (cronica economică şi politică), p. 344.

[43] Gr. Peucescu, *Fragmente politice*, p. 69.

„pentru el nu-i dreptate în țara aceasta“[44]. Egalitatea în fața legii s-a dovedit formală, iar libertatea contractuală, o cursă pentru țărani. Legile nedrepte și abuzurile administrației creau „la sate o stare latentă de revoltă“[45]. Lipsa de măsuri și nepăsarea guvernelor se explică și prin abrutizarea, răbdarea și resemnardea de veacuri a poporului.

În general, țăranii nu puteau cunoaște meandrele procedurale și nici caracterul formal al unor dispoziții legislative sau mijloacele subtile de eludare a legilor. Pentru ei, construcția juridică a trusturilor arendărești se personifica în „Domnul Trust“, iar când unii au întrebat ce înseamnă clauza de solidaritate înscrisă în textul tocmelei agricole (interzisă de lege), li s-a spus: „să trăiască arendașul".

Pe lângă acest aspect al lipsei de legalitate, M. Gh. Bujor a mai relevat și un altul, tot de ordin juridic, care determina starea de revoltă a țăranilor: „Toate mijloacele legale de luptă: întruniri, presă, alegeri, nu există pentru țărani. Toate partidele noastre politice sunt de acord să considere și să trateze pe țăranul român ca pe o brută nevrednică pentru lupta legală și civilizată... Și de când în toate țările... țărănimea a ajuns să fie un factor în viața politică, la noi ea, lipsită de orice libertate și de orice drept real, nu a ajuns să știe că legile unei țări civilizate îi pun la îndemână și alte mijloace de luptă decât răscoala și devastarea“[46].

---

[44] Constant Georgescu, *op. cit.*, p. 14.

[45] C. Dobrogeanu-Gherea, *Neoiobăgia*, Ed. Alcalay, Buc., 1910, p. 210.

[46] „România muncitoare" din 11-18 martie 1907.

PARTEA A II-a

PROBLEMELE JURIDICE APĂRUTE ÎN TIMPUL RĂSCOALEI

Marea răscoală țărănească de la 1907 a izbucnit din cauza contradicțiilor social-economice dintre moșieri, arendași și țărani, dar lupta maselor țărănești s-a îndreptat și împotriva normelor și instituțiilor care le consacrau.

Revendicările țărănimii urmăreau o schimbare a acestui înveliș juridic și o nouă reglementare, care însă nu era posibilă, datorită Constituției și politicii cercurilor conducătoare.

REGIMUL TOCMELILOR AGRICOLE ÎN IMPAS

Începuturile răscoalei au coincis cu perioada încheierii noilor învoieli agricole pentru anul 1907. Chiar primele ciocniri dintre țărani, pe de o parte, și moșieri sau arendași, pe de altă parte, au avut loc în legătură cu condițiile de încheiere a contractelor. Dar, aceasta nu poate însemna că regimul tocmelilor a constituit cauza răscoalei - așa cum socoteau mulți dintre contemporani[1] - ci doar prilejul care a ocazionat izbucnirea ei[2]. Totuși, în regimul tocmelilor se reflectau toate cazurile care au determinat răscoala, ceea ce explică tensiunea în care s-au ținut primele tratative pentru încheierea noilor tocmeli.

Secțiunea I
TRATATIVELE DIRECTE PENTRU ÎNCHEIEREA NOILOR TOCMELI

În primăvara fiecărui an aveau loc tratative ale moșierilor sau arendașilor cu țăranii, în vederea încheierii tocmelilor pentru pământ, islaz și munci agricole pe durata noului an agricol. Spre deosebire de alți ani, în primăvarta anului 1907 se observă o stare de frământare în rândurile țăranilor, care în număr mare se întruneau în adunări ocazionale, unde dezbăteau condițiile de încheiere a tocmelilor[3]. Ei au formulat diverse revendicări față de moșieri și arendași în legătură cu condițiile tocmelilor.

§ 1. **Revendicări cu privire la arenda pământului arabil**

În general, țăranii se plângeau că vechile condiții ale arendării sunt prea apăsătoare, dar în ceea ce privește cererile lor, se observă o mare diversitate.

---

[1] Dr. G. D. Creangă, *Proprietatea rurală în România*, Buc. 1907, p. 20, 31. Sp. Haret, *Chestia țărănească*, 1905, p. 53.

[2] M. Badea, I. Ilincioiu, *Răscoala țăranilor din România*, 1907, Ed. pol. Buc., 1907, p. 33; Acad. RSR (colectiv), *Marea răscoală țărănească din 1907*, p. 159, 554.

[3] Tr. Lungu, *Marea răscoală a țăranilor din 1907*, Etape și forme de luptă, în „Analele Inst. CC al PCR", nr. 1/1967, p. 58.

1. ***Ieftinirea arendării***

Cele mai adeseori țăranii motivează că „învoială propusă de arendaș este grea“[4], că „învoielile sunt grele“[5]. Ei nu se arată de acord cu proiectul de tocmeli și, la rândul lor, fac contrapropuneri, fie sub o formă elastică - ce urmează a se preciza prin tratative - fie sub o formă precisă.

a) *Propuneri în formă elastică*

Asemenea formule sunt cele prin care țăranii cer „să li se reducă învoielile“[6], sau cer „ușurarea învoielilor“[7], „scăderea învoielilor“[8], și „înlesnirea învoielilor“[9]. În unele cazuri, prin tratativele ce au urmat, părțile au căzut de acord și au încheiat noi tocmeli[10].

b) *Propuneri precise*

Aceste propuneri ofereau un anumit preț de arendă și aveau, de obicei, un caracter ultimativ. Prețul varia de la o localitate la alta, atât în bani, cât și în natură.

- *În bani*, de ex. în Moldova, prețul oferit cele mai adeseori de țărani era de 25 lei falcea[11], dar și de 32 lei[12].
- *În natură*, se propunea micșorarea dijmei, până la 1/10[13].

2. ***Grăbirea momentului de încheiere a tocmelilor***

Întârzierea moșierilor și arendașilor de a încheia noi tocmeli era un mijloc puternic folosit împotriva țăranilor, spre a-i determina să accepte condiții

---

[4] Doc. 1907, vol. I, p. 472 (com. Padina, jud. Buzău).
[5] *Ibidem*, p. 752 (com. Oteteliș, jud. Vâlcea).
[6] *Ibidem*, p. 481 (com. Corlătești, jud. Prahova); p. 355 (jud. Vlașca).
[7] *Ibidem*, p. 527 (com. Ulmu și com. Jugureanu, jud. Brăila).
[8] *Ibidem*, p. 597 (com. Bălțați, jud. Rm. Sărat).
[9] *Ibidem*, p. 629 (jud. Ialomița).
[10] *Ibidem*, p. 41 (moșiile D. Miclescu și I. Mavrocordat din com. Trușești, jud. Botoșani).
[11] Doc. 1907, vol. I, p. 41 (jud. Suceava).
[12] *Ibidem*, p. 29 (com. Belușeni din Botoșani).
[13] *Ibidem*, p. 602-615, (com. Ciorăști, Galianca, Hangiulești, Măxineni, Măicănești și Râmniceni din jud. Rm. Sărat).

oricât de grele. Întârzierea îi făcea pe țărani să piardă timpul cel mai bun pentru efectuarea lucrărilor agricole. Ceva mai mult însă, ea era prezentată ca o renunțare a moșierilor și arendașilor de a mai încheia tocmeli, pretextând că vor cultiva moșia în regie[14], sau cu muncitori aduși din străinătate.

În primăvara anului 1907 asemenea întârzieri erau frecvente, iar țăranii erau neliniștiți și căutau pe la orașe pe moșierii și arendașii care lipseau din localitate[15].

3. ***Arendarea directă între moșieri și țărani***

O frecventă cauză de scumpire a arendei era folosirea de către moșieri a arendașilor. Aceștia subarendau țăranilor cu prețuri mult mai ridicate în raport cu ceea ce plăteau ei moșierilor. De aceea, țăranii încep să ceară ieftinirea arendei și pe motivul că ea este „nexplicabilă" față de arenda ce plătește arendașul moșierului[16].

Mai răspândită este cererea țăranilor de a li se arenda moșia direct, cu excluderea arendașilor[17], în care scop arătau că se constituiseră în obște de arendare[18].

§ 2. **Reducerea rușfeturilor**

Se știe că rușfeturile puteau ajunge deseori până la 60% în raport cu cuantumul arendei. De aceea, în unele localități țăranii insistau, în primul rând, asupra reducerii rușfeturilor, nu a arendei propriu-zise. Se cerea, astfel, reducerea rușfeturilor constând din munci agricole suplimentare și din transporturi[19]. În sens larg, reducerea rușfeturilor realiza - indirect - o scădere a arendei pământului de cultură.

---

[14] *Ibidem*, p. 355 (jud. Vlașca).

[15] *Ibidem*, p. 27 și 28 (com. Leorda, Vlădeni, Corni, Poiana-Lungă, Curtești, Stăuceni, jud. Botoșani); p. 495 (jud. Prahova); p. 549 (jud. Argeș).

[16] Doc. 1907, vol. I, p. 472 (com. Padina, jud. Buzău).

[17] *Ibidem*, p. 527 (com. Ulmu și Jugureanu, jud. Brăila).

[18] *Ibidem*, p. 723 (com. Otetelișu, jud. Vâlcea); p. 501 (com. Coruna de Jos, jud. Prahova).

[19] *Ibidem*, p. 530 (com. Miloșești, jud. Brăila).

§ 3. **Ieftinirea islazurilor**

Revendicări similare cu cele pentru arenda pământului agricol s-a formulat de către țărani și pentru arendarea islazurilor, mijloc eficace de presiune asupra țăranilor în vederea acceptării unor condiții înrobitoare. O poziție aproape generală în județul R. Sărat se stabilește în sensul de a oferi 10 lei pentru pogonul de iarbă obținut de la moșieri[20].

§ 4. **Alte revendicări**

Revendicările țăranilor se refereau și la alte condiții ale tocmelilor, ce se practicau în mod curent.

1. ***Noi prețuri ale muncilor agricole***

În mod unanim, se cerea urcarea prețului muncilor agricole[21]. De asemenea, se mai cerea ca plata acestor munci să se facă „regulat", la termenele prevăzute, fără „tergiversări"[22].

2. ***Măsurătoarea exactă a pământului***

Această cerere constituia urmarea unui vechi abuz, mai bine zis, o adevărată înșelăciune. Era vorba de măsurarea pământului arendat, dar și numărătoarea exactă a vitelor învoite pentru pășune, al căror număr este umflat în mod fals de către moșieri și arendași[23].

3. ***Noi condiții cu privire la răfuială***

Aceste condiții se referă la lichidarea practicii frecvente de amânare abuzivă a dijmuirii și de interzicere a ridicării recoltei[24], până târziu, în timpul iernii.

---

20 *Ibidem*, p. 602.
21 Doc. 1907, vol. I, p. 171 (jud. Suceava).
22 *Ibidem*, p. 104 (jud. Dorohoi).
23 *Ibidem*, p. 319 (com. Tanacu, jud. Vaslui).
24 *Ibidem*, p. 327 (com. Sofronești, jud. Vaslui).

4. ***Interdicții***

Interzicerea obligației de măcinat la moara arendașilor, unde se iau taxe exorbitante[25].

Secțiunea II

INTERVENȚIA STATULUI ÎN ÎNCHEIEREA TOCMELILOR

Motive diverse au determinat ca statul să intervină în vederea stimulării încheierii tocmelilor agricole pentru anul 1907.

În primul rând, autoritățile de stat erau interesate în lichidarea atmosferei de tensiune în raporturile dintre marii proprietari funciari și țărani. Exemplul numeroaselor răscoale țărănești anterioare erau încă viu și statul nu voia ca ele să se repete.

În al doilea rând, moșierii și arendașii se temeau de țărani și cereau intervenția statului ca o garanție a securității lor. Ei erau îndreptățiți în teama lor, deoarece în unele cazuri când au refuzat propunerile țăranilor cu privire la tocmeli, aceștia s-au dedat la violențe[26], care se înmulțeau, pe măsură ce întârzia încheierea noilor tocmeli.

În sfârșit, chiar țăranii cereau ajutorul organelor de stat, mai ales pentru a determina pe moșierii și arendașii absenți de la moșii să vină la tratative pentru tocmeli, sau pentru a ancheta pretențiile exagerate ale arendașilor[27].

§ 1. **Organele interveniente**

Nu a fost o reglementare care să stabilească în mod precis anumite organe de intervenție și o procedură amănunțită de desfășurare a intervenției. Uneori țăranii cereau intervenția primului ministru[28], așa cum a făcut obștea comunei Buhuși din jud. Neamț.

În mod obișnuit, prefecții au fost aceea care au intervenit în tratativele de încheiere a tocmelilor agricole, mai ales că unii dintre noii prefecți au fost numiți dintre „generoși", membri ai partidului liberal, cunoscuți pentru preocupările lor de îmbunătățire a maselor populare.

---

[25] *Ibidem*, p. 501 (com. Coruna de Jos, jud. Prahova).
[26] Doc. 1907, vol. I, p. 597 (com. Bălțați, jud. Rm. Sărat).
[27] *Ibidem*, p. 201 (com. Buhuși, jud. Neamț).
[28] *Ibidem*

Alteori, intermedierea era făcută de *primii procurori*[29] ai județelor, sau de oameni politici cu autoritate în regiunea respectivă, de ex. *senatori*[30].

§ 2. **Mecanismul intervenției**

Intervențiile erau încercări de conciliere a părților contractante, făcând apel la bunăvoința lor spre a nu se ajunge la tulburări violente ale ordinei publice. De altfel, deseori se aflau în apropiere trupe înarmate. Mijloacele folosite erau diverse. De obicei, cei care făceau intervenția, prezidau tratativele dintre moșieri, arendași și delegații sătenilor[31], sau „rugau", „invitau" ori „convocau" pe moșieri și arendași - la prefecturi - unde li se cerea să cadă la învoială cu sătenii, în interesul ordinei publice „și al lor personal"[32].

Ei nu aveau împuterniciri speciale, spre a putea impune părților o anumită atitudine. Se limitau la îndemnul către arendași „să consimtă la sacrificiu"[33], iar dacă nu consimt să facă învoielile mai ușoare, să le facă „cel puțin ca în anul trecut spre a contribui astfel la liniștea locuitorilor"[34], dar în principal „încercând a înlătura neînțelegerile *fără a atinge drepturile legale ale proprietarilor*, menținându-se dreptul sătenilor să nu fie apăsați sau asupriți"[35].

O inițiativă mai avansată a avut C. Stere, prefect al jud. Iași, care a prezentat părților contractante un proiect de *tocmeală*[36]. În situații mai grele se cerea aprobarea guvernului, de ex. prefectul de Ialomița cerea ca ministrul de interne să refuze aprobarea cerută de unii arendași pentru aducerea de muncitori străini mai înainte de semnarea tocmelilor cu țăranii, sau în cazul semnalat de C. Stere către primul ministru I. I. C. Brătianu, cu privire la presiunile ce se făceau în sprijinul marelui arendaș Mochi Fischer, supus austriac.

---

[29] Doc. 1907, vol. I, p. 271.
[30] *Ibidem*, p. 339.
[31] *Ibidem*.
[32] *Ibidem*, p. 6-8, 137, 201, 339, 565.
[33] *Ibidem*, p. 138.
[34] *Ibidem*, p. 626.
[35] *Ibidem*, p. 767.
[36] *Ibidem*, p. 137, 48.

Secțiunea III

OBIECȚIILE JURIDICE ALE MOŞIERILOR ŞI ARENDAŞILOR

§ 1. Atitudinea de rezistență față de noile învoieli

1. *Refuzul de a uşura învoielile*

În general, moşierii şi arendaşii au fost refractari încheierii noilor tocmeli, în condițiile propuse de țărani cu prilejul tratativelor directe, sau chiar atunci când aveau loc intervenții din partea statului. Cazurile când arendaşii au cedat au fost izolate, în special când erau în cauză arendaşii străini, ca frații Mendl şi Haracopol, despre care presa comunica: „Frații Mendl ar fi având intențiunea de a părăsi țara noastră, stabilindu-se în Thessalia. Aceeaşi intențiune se atribuie şi d-lor frați Haracopol, mari proprietari în Brăila"[37]. În modul acesta, s-a putut arenda direct țăranilor din jud. Brăila unele moşii ale Eforiei Spitalelor Civile şi ale domeniului Brăilei, deținute mai înainte de aceşti arendaşi, care au părăsit România de teama evenimentelor răscoalei.

În dese cazuri, arendaşii se eschivau de la tratative, uneori refuzau în mod violent să trateze, chiar întâmpinând pe delegații satelor „cu focuri de puşcă"[38]. Alteori refuzau să consimtă la vreo concesiune[39].

2. *Refuzul de a respecta învoielile încheiate*

Chiar şi după ce au consimțit la începutul răscoalei să încheie noi tocmeli - inclusiv cele făcute cu intervenția statului - moşierii şi arendaşii au revenit, încercând să intimideze pe săteni cu armata, atunci când aceasta începuse reprimările sângeroase, astfel că prefectul era nevoit să intervină din nou spre a-i potoli pe țărani: „noi am sfătuit pe locuitori să se țină liniştiți, să nu se împotrivească, arendaşul să facă ceea ce va voi pe moşia sa, dar că îndată ce dânsul nu va îndeplini condițiunile conform

---

[37] „Tribuna liberă" (Brăila), nr. 14/1907.

[38] Doc. 1907, vol. I, p. 654 (com. Livezile, jud. Dolj).

[39] *Ibidem*, p. 137, 641.

învoielilor făcute, să se plângă la autorităţi, pentru nerespectarea acestor învoieli“[40].

Arendaşii se ridicau chiar împotriva intervenţiei autorităţilor, pe motiv că aceasta „scade prestigiul autorităţii şi respectul ce oamenii trebuie să aibă pentru proprietatea altuia“[41].

Referindu-se la arendaşul Fischer, C. Stere arăta că acesta, deşi fusese de acord cu tocmelile din mai multe comune din jud. Iaşi, „nu mai voieşte să ţină seamă de învoielile încheiate şi chiar împlinite“[42].

§ 2. **Teoria libertăţii de voinţă**

Pentru justificarea acestei schimbări de atitudine se invoacă o argumentare juridică în legătură cu vicierea consimţământului lor în momentul încheierii tocmelilor. Din diferite localităţi, prefecţii raportau guvernului: „E de notat, însă, că după câteva zile arendaşul, auzind că noi am sosit în Podu Iloaei, pentru anchetarea răscoalelor de acolo, a venit înaintea noastră şi ne-a spus că nu voeşte să respecte contractul, pe care de frică l-a încheiat cu locuitorii, cerându-ne să chemăm pe aceştia şi să declarăm contractul nul“[43]. Sau, în cazul mai sus semnalat: „vi s-a comunicat de dl. prefect al districtului că arendaşul de pe moşia Prigoreni, com. Brăeşti, nu voeşte să fie următor învoielilor ce a făcut cu locuitorii pentru arendarea pământului, sub cuvânt că acele învoieli le-a făcut pe când erau *răscoale*, deci sub imperiul fricii“[44].

În adevăr, art. 956 cod civil prevedea, între viciile de consimţământ, violenţa, existentă în stiuaţiile când „spre a face pe o persoană a contracta, s-a insuflat *temerea*, raţionabilă după dânsa, că va fi expusă persoana sau aversa sa unui rău considerabil şi presinte“. Iar art. 955 adaugă că „violenţa în contra celui ce s-a obligat este cauză de nulitate“. Nu se poate spune că legalitatea burgheză nu asigură protecţia intereselor proprietarilor şi este sigur că în faţa instanţelor de judecată susţinerea acestora cu privire la încălcarea principiului libertăţii de voinţă ar fi fost confirmată.

---

[40] Doc. 1907, vol. II, p. 26.
[41] *Ibidem*, vol. I, p. 195.
[42] *Ibidem*, p. 141.
[43] Doc. 1907, vol. II, p. 35.
[44] *Ibidem*, p. 26

§ 3. **Teoria drepturilor câştigate**

O altă motivare a protestului arendaşilor şi moşierilor se baza pe teoria drepturilor câştigate, pe respectarea drepturilor acordate de legile în vigoare. Cu drept cuvânt, moşierii şi arendaşii obiectau împotriva intervenţiei statului pentru stabilirea anumitor condiţii în cadrul tocmelilor, atât timp cât nu interveneau noi norme juridice în acest sens. De aceea, unii dintre cei care nu mai recunoşteau tocmelile încheiate cu asistenţa organelor statului: „mă ridic cu tărie contra acestui act arbitrar şi protestez în contra acestui procedeu care stabileşte domnia bunului plac, constituind în acelaşi timp cea mai flagrantă călcare a legilor existente. Nu recunosc un astfel de angajament ruinător căruia nu mă voi supune atâta timp cât prin constituţie drepturile îmi vor fi apărate - ceea ce se face azi cu mine dovedeşte că suntem încă sub imperiul unei stări anarhice, când tocmai cei hotărâţi a aplica legile, le calcă pentru a pune în practică nişte principii menite să zdruncine organizarea statului nostru. Mă pun deci sub scutul dvs. (Min. Interne) şi făcând răspunzător pe onor. Guvern de toate urmările nenorocite, declar încă odată că nu mă voi supune decât legilor ţării“[45].

Această încălcare a drepturilor câştigate - se afirma - „se impunea însă de împrejurări extraordinare“[46].

Se pare însă, aşa cum relevă un raport al prefecturii Ialomiţa, că în realitate moşierii şi arendaşii urmăreau, prin desfiinţarea tocmelilor vechi, să impună condiţii şi mai grele, „pentru motivul că nu ştiu ce modificări va aduce legea tocmelilor agricole“[47]. Manifestul regal, presa, propunerile diverşilor oameni politici, anunţau o asemenea lege, iar marii proprietari urmăreau să-şi creeze din timp o situaţie mai bună, pentru eventualitatea că legea va veni cu o reducere a sarcinilor ţăranilor.

Secţiunea IV

REVENIREA ŢĂRANILOR ASUPRA TOCMELILOR ÎNCHEIATE

Încheierea noilor tocmeli pe anul 1907 nu a pus capăt frământării ţărănimii în localităţile respective. Pe măsură ce răscoala se întindea în

---

[45] Doc. 1907, vol. I, p. 143.
[46] *Ibidem*, vol. III, p. 71.
[47] *Ibidem*, vol. I, p. 904.

alte regiuni ale țării și căpăta forme tot mai violente, se constată că țăranii revin asupra tocmelilor de curând încheiate.

§ 1. **Revendicarea unor condiții mai bune**

Speranța obținerii unor condiții mai bune decât cele din tocmelile deja încheiate determina pe țărani să obțină pe diverse căi - chiar violente - desființarea acelor tocmeli. Din materialul documentar se conturează obiective diferite în atitudinea țăranilor.

1. ***Obținerea unor arendări directe***

Asemenea condiții mai bune erau scontate în cazul excluderii arendașilor intermediari, cu care țăranii încheiaseră tocmeli. De aceea, ei cereau rezilierea acelor tocmeli. Astfel, țăranii din județul Brăila, în număr mare, au venit în capitala județului, cerând prefecturii să intervină pentru „a se rezilia contractele de arendare a moșiilor statului și a celor particulare" din județ[48]. În același scop, în unele localități țăranii sileau pe secretarii comunali „să le rupă contractele agricole"[49]. Alteori se prezentau direct la arendași, „cerând să li se dea contractul de învoieli pentru a-l rupe"[50].

2. ***Așteptarea unei noi legi a tocmelilor***

Un alt obiectiv al acțiujnilor țărănimii de a desființa vechile tocmeli era acela de a beneficia de condițiile avantajoase ale unei noi legi a tocmelilor agricole, care să nu fie atât de rea ca vechea lege. Speranța lor nu era deșartă, deoarece în presă, publicații și chiar în manifestările statului se anunța necesitatea și intenția unei noi reglementări a tocmelilor agricole. Ei se temeau că vechile tocmeli îi excludeau de la beneficiul viitoarei legi. Astfel, din jud. R. Sărat se raporta că locuitorii așteaptă a „vedea reformele legii agrare"[51]. Chiar prefecții le dădeau asigurări că „guvernul vine cu un proect de lege pentru a le îmbunătăți soarta"[52].

---

[48] Doc. 1907, vol. I, p. 524.
[49] *Ibidem*, p. 525.
[50] *Ibidem*, p. 497, 498.
[51] Doc. 1907, vol. I, p. 621.
[52] *Ibidem*, p. 309, 329.

Cu timpul însă, ţăranii urmăresc obiective mai radicale, depăşind simpla îmbunătăţire a tocmelilor de arendare.

§ 2. **Sprijinul din partea altor categorii sociale**

Numeroşi au fost aceia care au sprijinit revendicările ţărănimii pentru uşurarea şi îmbunătăţirea tocmelilor agricole. Ei făceau parte din rândul clasei muncitoare, al intelectualităţii, funcţionarilor de stat, armată etc. Explicaţia constă în răspândirea unei întregi literaturi - în domeniul economiei, dreptului, artei - şi a articolelor de presă referitoare la starea grea a ţărănimii, acţiune care se desfăşura de mai multe decenii. Dar, chiar şi fără influenţa scrierilor respective, situaţia ţărănimii putea fi sesizată de oricine venea în contact cu mediul rural, deşi nu întotdeauna putea să detecteze cauzele ei adevărate şi nici remediile salvatoare.

1. *Clasa muncitoare*

Muncitorimea s-a manifestat prin acte de solidaritate cu ţărănimea răsculată, ca acela din primele zile ale lui martie, de la Paşcani, Galaţi, Brăila, Constanţa, Bucureşti, Iaşi, Câmpina, Tr. Severin etc. În presa muncitorească se lua atitudine în privinţa revendicărilor ţărănimii: „...Noi socialiştii spunem că singurul mijloc de a îmbunătăţi soarta ţăranilor e micşorarea arenzilor, rezilierea tuturor contractelor vechi şi fixarea unei arenzi convenabile...“[53]. Referindu-se la cauzele nemulţumirii ţărănimii, M. Gh. Bujor menţiona între altele... lipsa de pământ... jefuirea boierească sau arendăşească...“[54]. În apelul din martie 1907 al cercului „România muncitoare“ din Bucureşti şi al Comisiei Centrale a Sindicatelor din România, intitulat „Către muncitorii Capitalei“, se arată că „ţăranul a devenit sclavul pământului şi al boierului, după cum muncitorul fabricii a devenit sclavul maşinii şi al patronului“, iar în întrunirea publică ce s-a ţinut în sala „Eforia“ la 11 martie 1907 s-a cerut: „fixarea prin lege a unui maxim de arendă“ şi „revizuirea democratică a legii tocmelilor agricole şi interzicerea învoielilor cu munca şi plata în natură“[55]. La acestea se

[53] „România muncitoare“ din 4-11 martie 1907.
[54] *Ibidem.*
[55] „România muncitoare“ din 18-25 martie1907.

adaugă participarea activă a membrilor unor cercuri muncitoreşti şi chiar a unor muncitori izolaţi, la desfăşurarea evenimentelor răscoalei.

2. *Intelectualitatea*

Sprijinul acordat de intelectuali - cu apartenenţă politică şi ideologică diversă - a fost dublu:

- prin lucrări, studii, articole, producţii literare referitoare la starea ţărănimii;
- prin participare efectivă la desfăşurarea răscoalei.

a. Economistul *G. D. Creangă* s-a ocupat aprofundat de tocmelile agricole, chiar în timpul răscoalei. În vara anului 1907 a cercetat tocmelile agricole pe anul 1906, pe care le-a şi publicat în anul următor[56]. Tot în 1907 el a publicat lucrarea „Proprietatea rurală în România". Materialul său documentar a atras atenţia asupra formei juridice în care se mişcau relaţiile de muncă dintre marii proprietari şi ţărani, dezvăluind conţinutul economic al contractelor agricole.

Asupra aceloraşi aspecte s-a oprit şi *R. Rosetti*, care în lucrarea sa „Pentru ce s-au răsculat ţăranii" a relevat tendinţa continuă de agravare a sarcinilor ţăranilor derivând din tocmeli[57] şi necesitatea de a se interveni pentru schimbarea stării de lucruri existente.

O largă circulaţie în rândurile ţărănimii a avut lucrarea lui *Sp. Haret* intitulată „Chestia ţărănească", apărută în anul 1905, dar retipărită în 1907, în care propunea, între altele, o schimbare a sistemului de arendare, prin excluderea trusturilor de arendaşi şi arendarea directă a moşiilor la ţărani[58].

Un sprijin constant a acordat ţărănimii *N. Iorga*, prin întreaga sa activitate la revista „Semănătorul" - având ca obiectiv descrierea realistă a grelei stări a ţăranilor - cât şi prin apărarea luată răsculaţilor la tribuna parlamentului sau în paginile ziarului „Neamul românesc". Articolul său cu privire la primii ţărani executaţi - „Dumnezeu să-i ierte"[59] - a fost larg răspândit între ţărani în timpul desfăşurării răscoalei.

Cea mai largă răspândire între ţărani au avut unele lucrări şi mai ales manifestul lui *V. M. Kogălniceanu* cu titlul „Către săteni". El cerea o

[56] G. D. Creangă, *Învoielile agricole în România, în vigoare pe anul 1906*, Buc., 1908.
[57] R. Rosetti, *Pentru ce s-au răsculat ţăranii*, Buc., 1907, p. 546.
[58] Sp. Haret, „*Chestia ţărănească*", Buc., 1907, p. 14.
[59] „Neamul românesc" din 8 martie 1907.

nouă lege de tocmeli agricole, prin care să se împiedice apăsările de tot felul şi să se ia măsuri ca ţăranul să nu fie înşelat „nici la măsuratul pământului, nici la dijmuit, nici la socotirea zilelor“[60]. De asemeni, „Gazeta ţăranilor“ condusă de V. M. Kogălniceanu era mult răspândită la sate. Interesul său pentru ţărănime rezultă şi din eforturile sale de a înfiinţa „Reuniuni ţărăneşti“, asociaţii de ţărani pe care spera să le unească ulterior într-un partid al ţăranilor.

O organizaţie similară a fost „Societatea fiilor de ţărani“, înfiinţată în ajunul răscoalei, cuprinzând intelectuali care „urmăreau ca prin mijloace legale să obţină îmbunătăţirea soartei ţăranilor“[61].

b. Participanţi direct la răscoală dintre intelectuali au fost, pe lângă unii membri ai cercurilor muncitoreşti, mai ales intelectualii satelor - învăţători şi preoţi. Ei cunoşteau în mod direct situaţia ţărănimii, ca şi lucrările care se refereau la schimbarea acestei situaţii şi au lucrat pentru dezvoltarea cooperaţiei săteşti şi a băncilor populare, iar în timpul răscoalei, unii dintre ei au acţionat alături de ţăranii răsculaţi. Împotriva lor s-a deschis acţiune penală, iar unii au fost executaţi.

O participare similară au avut unii dintre studenţi şi chiar elevi. Găsim apoi chiar şi unii jurişti, în special avocaţi care s-au alăturat luptei ţărănimii, poate şi pentru că ei erau fii de ţărani[62]. Alteori au fost semnalaţi judecători, şefi de gară, secretari comunali[63], care s-au solidarizat cu lupta ţărănimii.

CONCLUZII

Evenimentele anului 1907 au confirmat cât de serioasă era starea de nemulţumire a ţăranilor. Nu întâmplător acţiunile ţăranilor s-au îndreptat împotriva contractelor agricole, forme juridice ale exploatării. Mecanismul tocmelilor agricole nu a mai putut funcţiona ca în anii precedenţi. Echilibrul aparent al părţilor contractante nu a mai putut fi menţinut. Criza regimului juridic al relaţiilor din agricultură se declanşase. Ţăranii refuzau să mai încheie tocmelile în vechile condiţii, iar moşierii şi arendaşii nu mai puteau să-i silească cu vechile metode.

---

[60] V. M. Kogălniceanu, *„Către săteni“*, Buc., 1906, p. 6, 12.
[61] L. Pătrăşcanu, *Un veac de frământări sociale*, Buc., 1969, p. 316 şi urm.
[62] Marea răscoală a ţăranilor din 1907, Buc., 1967, p. 675.
[63] *Ibidem*, p. 699.

În vederea depășirii impasului la care se ajunsese și a restabilirii echilibrului în relațiile din agricultură, s-a procedat la tratative directe sau prin intermediul unor organe de stat, între țărani și moșieri sau arendași. Revendicările inițiale ale țăranilor urmăreau o ușurare a condițiilor contractuale, în cadrul legislației în vigoare - o scădere a arendei și rușfeturilor, atât pentru terenurile de cultură, cât și pentru islazuri - dar și o îmbunătățire a formei și conținutului tocmelilor, în ceea ce privește momentul încheierii, clauzele, stabilirea prețului muncilor, măsurarea exactă, dijmuirea etc.

Nu întotdeauna tratativele directe au avut succes, fapt pentru care statul a considerat necesar să intervină, spre a pune capăt tensiunii și a evita actele de răscoală. Cu cât se prelungea atitudinea de rezistență a moșierilor și arendașilor, conflictele se adânceau, iar țăranii aveau și alte noi revendicări. Acolo unde intervenția statului a reușit să determine părțile să încheie noi tocmeli, s-a produs o nouă incertitudine, de această dată cu privire la respectarea lor, întrucât moșierii și arendașii socoteau tocmelile încheiate ca nefiind valabile din punct de vedere juridic, pe motiv că ele le ating drepturile câștigate, garantate prin legile în vigoare și că ele au fost încheiate în condiții care nu le asigurau o voință liberă. Criza mecanismului contractului creștea, totodată, pe măsură ce țăranii așteptau o nouă reglementare, care să elimine pe arendașii intermediari, să generalizeze sistemul arendării directe a moșiilor la țărani și în condiții mai bune ca în trecut.

Un alt aspect al crizei este extinderea conflictului din sfera relațiilor moșieri-țărani, la alte categorii sociale, care au intervenit și au luat atitudine în conflict. Așa cum burghezia, în cea mai mare parte, a sprijinit pe moșieri și arendași, tot așa clasa muncitoare, unele elemente ale burgheziei, personalități culturale progresiste, tineretul, mai ales cel studios, au sprijinit revendicările țăranilor.

Toate aceste aspecte legate de regimul tocmelilor agricole, însoțite tot mai mult de acte violente de răscoală, au depășit starea de revoltă latentă premergătoare, intrând într-o fază de conflict deschis, de criză violentă. Cercurile conducătoare au fost nevoite să intervină, folosind metoda concesiunilor în cazurile când intervenea în tratative, îndemnând pe moșieri și arendași să consimtă la condiții mai ușoare, dar și metode violente împotriva actelor de răscoală, produse sau chiar eventuale.

Desfășurarea ulterioară a evenimentelor a demonstrat că regimul juridic al tocmelilor nu a mai putut fi păstrat în vechea formă, astfel că mecanismul contractelor agricole a putut funcționa abia mai târziu, într-un alt cadru juridic.

REVENDICAREA UNEI NOI REPARTIŢII A PROPRIETĂŢII FUNCIARE

Trecerea de la revendicarea îmbunătăţirii tocmelilor, la modificarea repartiţiei pământului, printr-o nouă împroprietărire a ţăranilor, a reprezentat o *etapă nouă* în desfăşurarea răscoalelor. Încă de la 10 martie 1907, prefectul jud. Botoşani semnala guvernului că, deşi până atunci se încheiaseră tocmelile, totuşi „revolta a luat din nou o altă fază, ea a devenit cererea de a se împărţi pământ între ţărani, nu de împăcare între arendaşi, proprietari şi ţărani“[1].

Secţiunea I
ACŢIUNILE ŢĂRANILOR PENTRU ÎMPROPRIETĂRIRE

Acţiunile întreprinse de ţărani în vederea obţinerii pământului au fost diverse, unele paşnice - prin petiţii - altele violente.

§1. **Calea petiţionară**

Ţăranii s-au adresat autorităţilor nu numai pentru a interveni în vederea îmbunătăţirii încheierii tocmelilor, dar şi pentru a obţine împroprietărirea lor pe moşiile marilor proprietari.

1. ***Petiţii scrise***

Tipice în acest sens sunt cererile (telegrame) adresate primului ministru de către mai multe comune din jud. R. Sărat, în urma publicării manifestului guvernului, prin care se anunţa că soarta ţăranilor va fi îmbunătăţită. Cererile erau formulate: ,,Am primit comunicatul dvs. că ne

---

[1] Doc. 1907, vol. I, p. 49.

veți îmbunătăți soarta, însă cerem împroprietărirea cu câte 10 pogoane" - alteori 20 pogoane - „în moșiile unde suntem stabiliți"[2]. De obicei se precizează că de împroprietărire trebuie să beneficieze și tinerii, la împlinirea vârstei de 18 ani, sau în momentul în care se căsătoresc[3].

2. ***Delegații***

În alte localități se formează delegații ale sătenilor, care se deplasează la București, spre a susține cererile lor pentru pământ[4]. Alteori se adresează, în acest sens, autorităților locale[5].

§ 2. **Mijloace violente**

Se poate spune că acestea au fost cele mai numeroase și s-au exercitat în diverse forme.

1. ***Ultimatum adresat autorităților locale***

Sătenii din multe localități somau, de obicei, pe diverșii delegați ai statului că „dacă mâine nu se duc autoritățile ca să le împartă pământul, îl vor împărți ei cu forța"[6], precizând că cer „pământ de veci"[7].

2. ***Somații adresate moșierilor***

După încheierea tocmelilor, în unele localități țăranii rupeau acele tocmeli și pretindeau să li se dea pământ de veci[8], sau „cerând moșia pe seama lor"[9]. Uneori indicau și modalitatea: să le dea „un act de vânzare a moșiei"[10].

---

[2] Doc. 1907, vol. I, p. 602, 603, 604, 605..
[3] *Ibidem*, p. 605; *ibidem*, vol. III, p. 16.
[4] Doc. 1907, vol. III, p. 26; vol. II, p. 152.
[5] *Ibidem*, vol. I, p. 236
[6] *Ibidem*, vol. I, p. 91.
[7] *Ibidem*, p. 97.
[8] Doc. 1907, vol. I, p. 53.
[9] *Ibidem*, p. 527.
[10] *Ibidem*, p. 554

3. ***Luarea în stăpânire a pământului***

Fără a mai aştepta vreo intervenţie sau dispoziţie, sătenii treceau direct la luarea în stăpânire a pământului, arătându-se, de exemplu, că „au pus mai multe semne pe un lan de pământ, pe care voesc a şi-l împărţi“[11], ori că „au invadat pădurea statului“[12].

Secţiunea II

LUPTA JURIDICĂ ÎN LEGĂTURĂ CU CEREREA DE ÎMPROPRIETĂRIRE

§ 1. Justificările ţăranilor privind revendicarea pământului

Revendicarea unei noi repartiţii a pământului s-a formulat din partea ţăranilor la 1907 - deşi nu de la începutul răscoalei - şi s-a generalizat sub lozinca „vrem pământ“. În modul acesta, s-a atins una din cauzele esenţiale ale chestiunii ţărăneşti şi a conflictului social al moşierimii şi burgheziei în raporturile lor cu masele ţărăneşti. O asemenea atitudine se înscrie pe linia desăvârşirii revoluţiei burghezo-democratice, prin lichidarea uneia din cele mai grele rămăşiţe feudale în viaţa poporului român.

La 1907, ţărănimea era conştientă de necesitatea reformelor privind relaţiile de proprietate şi muncă în domeniul agricol, necesitatea pe care ea a subliniat-o consecvent de la 1848 încoace. Caracterul spontan al răscoalei din 1907 s-a oglindit, însă, şi în modul cum ţărănimea şi-a exprimat revendicarea sa cu privire la pământ. Nu găsim în luările de poziţie ale ţărănimii la 1907 o prezentare închegată a concepţiei sale, dar o imagine esenţial conturată se poate obţine din analiza manifestărilor izolate ale diverşilor participanţi la răscoale.

În memoriul locuitorilor din comuna T. Vladimirescu, jud. Tecuci, la 10 martie 1907[13] se arată: „cerem pământ de hrană ca să ne putem hrăni şi plăti cu drag către stat toate dările cari ni se cer, ciocoii români să-şi caute de rangurile ţării, iar noi ţăranii la lucrul pământului, căci aşa

---

[11] *Ibidem*, vol. II, p. 26.

[12] *Ibidem*, vol. I, p. 611.

[13] Doc. 1907, vol. I, p. 794.

ne este meseria, a noastră e ţara, al nostru e pământul, noi l-am apărat de atâtea secole". Această afirmaţie precizează temeiurile cererii lor pentru pământ - ţinând seama de locul lor în ierarhia socială şi în stat - şi anume, munca lor specific agricolă, ca şi jertfele lor de sânge în apărarea cu armele a teritoriului ţării. În aceeaşi cerere se menţiona în continuare: „vă rugăm deci a veni în Cameră cu o nouă lege pentru ridicarea şi proprietatea ţăranului, aşteptăm dar rezultatul D-v. cât de curând, căci inimile ţăranilor sunt foarte agitate şi în curând va izbucni şi la noi dorul de răzbunare, după cum au şi început în unele părţi ale ţării". Ceea ce înseamnă că ţăranii erau conştienţi şi de faptul că cererea lor nu corespundea normelor juridice în vigoare, dar şi că erau hotărâţi de a impune revendicarea lor pe cale revoluţionară. Aşa se explică de ce găsim şi formularea semnificativă: „din 5 să murim 2, dar să ni se facă dreptate"[14]. Ei opuneau, aşadar, legalităţii existente, ceea ce conştiinţa lor juridică le arăta ca fiind corespunzător idealului lor de dreptate, care trebuia a fi transpus într-o nouă lege de împroprietărire.

În motivarea revendicărilor lor, ţăranii folosesc argumentul precedentului, deşi au anumite formulări naive care nu altereaza fondul ideilor. Uneori se invocă *precedentul* imediat - aşa cum se menţiona într-un raport de anchetă: „Ori de câte ori ţăranii din Vlaşca erau întrebaţi ce vor, răspundeau: Vrem drepturi! Să ni se dea şi nouă drepturi ca celor de la Moldova!"[15]. Era vorba de acţiunile celor care se răsculaseră mai înainte şi al căror exemplu a fost urmat şi de ţăranii din alte regiuni, convinşi că vor putea să beneficieze şi ei de cuceririle lor, numai dacă se vor răscula şi ei la rândul lor.

Alteori, precedentul invocat aparţine trecutului istoric şi el dovedeşte tăria cu care se păstrează în mase, tradiţia unor evenimente care altădată au influenţat situaţia lor. Astfel, unii ţărani mărturisesc că acţiunea lor se bazează pe informaţiunea că „vine un nepot de al lui Cuza ca să împământenească oamenii"[16]. Tot în amintirea lui Cuza, ei mai cer ca pământul „să li-l dea în condiţiunile legii de împroprietărire din 1864"[17]. Aceleiaşi amintiri se datorează şi simpatia cu care ţăranii înconjurau pe Vasile M. Kogălniceanu şi activitatea acestuia desfăşurată în apărarea intereselor lor. Ei îşi mai reamintesc şi de vânzările de pământ

---

[14] *Ibidem*, vol. III, p. 46.
[15] Doc. 1907, vol. III, p. 62.
[16] *Ibidem*, vol. I, p. 883.
[17] *Ibidem*, p. 236.

la țărani făcute din moșiile statului, și propun ca dacă statul nu mai are pământ într-un județ, să cumpere din moșiile particulare și apoi să-l distribuie țăranilor localnici[18].

Un alt precedent istoric - invocat cu unele deformări - este acela al puterilor garante care, după războiul Crimeii, s-au preocupat de situațiunea din țările române. Unii dintre răsculați, declarau cu prilejul anchetelor judiciare că aceia care i-au condus la răscoală pentru pământ aveau ordin în acest sens de la „cei șapte împărați".

Era apoi o concepție mai veche, feudală, împărtășită de țărani cu privire la *„bunătatea" monarhilor*, care s-a răsfrânt și asupra regelui și reginei României. Așa se explică de ce în atacul moșiilor, răsculații purtau „pe piept portretul regelui și reginei"[19], că prin „actul de la regină" sunt autorizați să atace și să gonească pe arendași[20]. Manifestul regal a alimentat această credință, fiind interpretat ca un act normativ în vigoare, ca un ordin ce trebuia realizat imediat, dar pe care funcționarii inferiori, arendașii și moșierii nu-l respectau.

Deosebit de semnificativ pentru conștiința țărănimii răsculate este procesul de formare a noțiunii de „student", cuvânt ajuns a fi sinonim cu acela de „cap de răscoală", prin care țăranii înțelegeau tineri „învățați care au vorbit cu regele la București ca să dea pământ la țărani"[21].

§ 2. **Sprijinirea țărănimii de către alte categorii sociale**

Țărănimea nu a fost complet izolată în lupta sa pentru pământ. Cereri similare în folosul său au făcut și exponenții altor categorii sociale, într-o formă mai sistematică și pe baza unei concepții superioare. Participarea efectivă la acțiunile răsculaților a fost, însă, mult mai restrânsă și sporadică.

1. *Sprijinul clasei muncitoare*

Clasa muncitoare a dat - comparativ cu alte categorii sociale - sprijinul cel mai consistent, deși el nu a fost unanim și nici pe deplin

---

[18] *Ibidem*, p. 236.
[19] Doc. 1907, vol. III, p. 62.
[20] *Ibidem*, p. 73.
[21] *Ibidem*, vol. I, p. 878, 882-884.

organizat, iar uneori a avut un caracter spontan. Formele de manifestare a clasei muncitoare în sprijinul țăranilor răsculați au fost diverse:

a. *Greve de solidaritate*, în număr de peste 15, numai în luna martie 1907[22].

b. *Manifeste, apeluri, moțiuni, întruniri* ale cercurilor socialiste din București, Brăila, Galați, Valea Prahovei etc. În manifestul cercului socialist „România Muncitoare" din Brăila de la 11 martie 1907, intitulat „Chemarea către tovarășii țărani și muncitori", țăranii erau îndemnați să ceară: „vrem pământ ca să putem trăi; vrem votul universal ca prin trânsul să câștigăm pământul"[23]. În moțiunea votată de muncitorii capitalei întruniți la 11 martie 1907 în sala „Eforia", se cerea doar „reluarea tuturor moșiilor stăpânite astăzi de proprietari, fără acte de proprietate"[24]. În moțiunea votată la conferința sindicatelor și a cercurilor socialiste care a avut loc la Galați în zilele de 29, 30 iunie și 1 iulie, se sublinia ca îndreptățită cererea țărănimii de a i se da pământ[25]. În general, însă, conducerea mișcării socialiste era dominată încă de „cultul legalismului"[26], dar începe să se contureze „o tendință spre radicalizare"[27]. Ea se va manifesta după răscoală, atât în ceea ce privește exproprierea moșiilor și împroprietărirea țăranilor, cât și cu privire la folosirea mijloacelor de luptă revoluționară.

2. ***Sprijinul intelectualității***

Este de remarcat că numeroși exponenți ai intelectualității, începând cu studenți, cărturari ai satelor, juriști, oameni de știință, literatură, artă etc., au cunoscut și descris starea grea a țărănimii, au susținut dreptateaa cauzei lor și necesitatea de a se lua măsuri de îmbunătățire, totuși, în concepția lor nu se ridicau, decât cu unele excepții, până la propunerea unei largi exproprieri a moșiilor și la

---

[22] I. Popescu-Puțuri, *Problema agrară în viața ideologică și social-politică a României la începutul sec. al XX-lea*, în „Analele Instit. de ist. și soc.-pol.", nr. 1/1967, p. 33.

[23] Doc. 1907, vol. I, p. 23.

[24] „România Muncitoare" din 18-25 martie 1907.

[25] „România Muncitoare" din 15-22 iunie 1907.

[26] L. Pătrășcanu, *Un veac de frământări sociale 1821-1907*, p. 326.

[27] Marea răscoală a țăranilor din 1907, p. 645.

împroprietărirea ţăranilor. Această susţinere a cauzei ţărănimii a fost mai degrabă o încurajare a ţărănimii, socotită în mod exagerat de către guvernanţi ca o „instigare“ pentru schimbarea repartiţiei proprietăţii funciare. În acest sens se înscriu lucrările şi activitatea unor reprezentanţi ai curentelor burghezo-democratice sau burghezo-liberale, ai poporanismului iluminist şi semănătorismului ca: Sp. Haret, N. Iorga, A. D. Xenopol, G. D. Creangă, G. D. Scraba ş.a. Chiar şi economistul G. D. Creangă, care a ajuns la concluzia că esenţa chestiei ţărăneşti este „împărţirea proprietăţii rurale“[28], nu s-a ridicat până la formularea necesităţii exproprierii moşiereşti.

O acţiune curajoasă şi consecventă pentru împroprietărire a desfăşurat V. M. Kogălniceanu, mai ales prin apelul său „Către săteni“ care a circulat în număr mare la sate, ca şi prin activitatea propagandistică desfăşurată în rândurile sătenilor de către cercurile „Reuniunea ţărănească“ înfiinţate de el în rândul populaţiei rurale, cu concursul învăţătorilor şi al altor intelectuali ai sătenilor. Între revendicările pentru ţărani V. M. Kogălniceanu prevedea şi împroprietărirea[29]. Deşi scris în sept. 1906, apelul său „Către săteni“ a fost actualizat în 1907 de către cercurile „Reuniunii ţărăneşti“.

O orientare similară se constată şi la R. Rosetti, care la 1907 constata „distribuirea viţioasă a proprietăţii, această distribuire trebuie modificată“[30].

§ 3. **Apărarea marii proprietăţi funciare**

Revendicarea ţărănimii privitoare la împroprietărire a întâmpinat o împotrivire hotărâtă din partea cercurilor guvernante conservatoare şi liberale. Această atitudine contrastează puternic cu îngăduinţa - şi cu o anumită solicitudine arătată în privinţa revendicărilor de uşurare a tocmelilor agricole, dintre care unele s-au realizat chiar cu sprijinul intervenţiei organelor de stat pe lângă moşieri şi arendaşi. Trebuie însă observat că, în timp ce modificările tocmelilor încheiate şi încheierea unor tocmeli cu condiţii mai bune pentru ţărani nu implicau o schimbare

[28] G. D. Creangă, *Proprietatea rurală în România*, Buc. 1907, p. II.
[29] V. M. Kogălniceanu, *„Către săteni“*, Buc., 1906, p. 9.
[30] R. Rosetti, *Pentru ce s-au răsculat ţăranii*, Buc., 1907, p. 635.

a legislației în vigoare, împroprietărirea nu se putea face fără o modificare a Constituției. Dar, desigur că impedimentul legislativ a fost numai pretextul, dar nu cauza împotrivirii la împroprietărire.

Guvernele - conservator și liberal - nu au dat nici un răspuns petițiilor de împroprietărire înaintate de țărani și au reprimat cu violență încălcările moșiilor de către țărani, socotite ca atingeri aduse dreptului de proprietate și liniștei statului.

1. *Atitudinea moșierimii și a partidului conservator*

Ostilitatea moșierilor s-a evidențiat în timpul răscoalei, prin îndârjirea cu care ei au cerut statului să folosească mijloacele cele mai violente de reprimare a țăranilor. Ceva mai mult, unii dintre ei au participat personal la acțiunile de reprimare.

Guvernul conservator nu a dat nici un răspuns - până la 13 martie 1907 - cererilor de împroprietărire și a luat măsuri de reprimare împotriva țăranilor care aduceau atingeri proprietății.

Presa moșierească admitea unele măsuri de îmbunătățire a sistemului tocmelilor - desființarea dijmei la tarla, plata în muncă a arendei, fixarea unui minimum de salariu - dar nu se referea la împroprietărire[31]. Liderul conservator P. P. Carp, într-un faimos discurs ținut îndată după căderea guvernului conservator și venirea guvernului liberal, declara că menținerea marei proprietăți este o necesitate atât pentru România, „căci ea ne dă clasa cârmuitoare, altfel am avea soarta socială a Serbiei și Bulgariei", cât și pentru țărani, „căci dânsa le dă posibilitatea de a-și câștiga existența, împiedicând astfel formarea proletariatului sătesc, cu mult mai periculos decât cel orășenesc"[32]. De aceea, el recomanda a se proceda, în primul rând, la reprimare și apoi să se discute unele măsuri în problema țărănească, dar cu excluderea împroprietăririi.

Deși în timpul desfășurării răscoalei partidul conservator prezenta mai multe curente programatice, totuși liderii săi - Gh. Gr. Cantacuzino, P. P. Carp, Take Ionescu, N. Filipescu, N. Fleva, G-l Gh. Manu - au avut o atitudine unanimă de reprimare, ca singurul răspuns față de cererile unei noi împroprietăriri. Ulterior, deosebirile au început să apară - unele privind și împroprietărirea - ducând chiar la sciziunea partidului.

---

[31] „Conservatorul" din 13 martie 1907.

[32] "Epoca" din 14 martie 1907.

2. *Atitudinea burgheziei şi a partidului liberal*

Burghezia şi partidul liberal au avut o atitudine similară de împotrivire faţă de o nouă împroprietărire a ţăranilor. Această poziţie nu se explică numai prin grija de a păstra neatins dreptul de proprietate, în general, nici prin acordul cu partidul conservator de a potoli răscoala şi nici numai prin prezenţa multor moşieri în rândurile partidului liberal, ci şi pentru anumite interese economice proprii. O redistribuire a proprietăţii funciare, prin desfiinţarea moşiilor, ar fi deschis câmp liber dezvoltării relaţiilor capitaliste, dar aceasta ar fi profitat - în acea perioadă - capitalului străin, iar nu burgheziei române, care era prea slabă[33]. De aceea, burghezia, prin partidul liberal aflat la putere, a amânat împroprietărirea până în perioada primului război mondial.

Aşa se explică de ce manifestul dat de guvern în numele regelui[34] promitea măsuri de îmbunătăţire a stării ţăranilor, dar fără să se pomenească nimic despre împroprietărire. De asemenea, datorită reprimării violente, ţăranii nu mai insistă asupra revendicării privind împroprietărirea, o atare cerere fiind calificată ca un act de instigare la rebeliune. Rapoartele de anchetă - penală sau administrativă - nu mai menţionează petiţii ale ţăranilor cu privire la acordarea de pământ. Chiar acei reprezentanţi ai intelectualităţii progresiste care propuneau în scrierile lor din preajma răscoalei, o nouă repartiţie a proprietăţii funciare sunt ameninţaţi de a fi socotiţi ca „instigatori" şi arestaţi, ca unii care încalcă legalitatea, în primul rând art. 19 din Constituţie. Ei vor putea relua discuţiunea asupra împroprietăririi abia după potolirea răscoalei.

CONCLUZII

Îmbunătăţirea regimului tocmelilor agricole era un obiectiv minim în revendicările ţărănimii. Ţărănimea era însă conştientă de strânsa legătură dintre tocmeli şi repartiţia proprietăţii funciare, astfel că ea a început tot mai insistent, pe măsură ce se desfăşura răscoala, să revendice împroprietărirea pe moşiile particulare. Căile folosite au fost, pe de o parte,

[33] L. Pătrăşcanu, *Un veac de frământări sociale 1821-1907*, Ed. pol., Buc., 1969, p. 335.

[34] Mon. Of. nr. 278 din 13 martie 1907.

petițiile scrise, adresate diferitelor autorități de stat, sau delegații care solicitau verbal, acordarea păm,ântului moșieresc, iar pe de altă parte, mijloace violente culminând cu luarea în stăpânire cu forța a moșiilor.

Țărănimea nu a fost izolată în lupta ei. Au sprijinit-o numeroase elemente ale clasei muncitoare și ale intelectualității progresiste. Revendicarea pământului de către țărani era veche, dar condițiile specifice ale trecerii treptate de la feudalism la capitalism în țara noastră au prelungit realizarea acestei revendicări, cu tot cortegiul de forme de exploatare care adusese țărănimea la disperare. Țărănimea era conștientă de necesitatea împroprietăririi, deși ea nu prezenta, în această privință, o concepție închegată. Manifestările sale din timpul răscoalei arată o oarecare nebulozitate în motivarea justeței împroprietăririi. Întâlnim reminiscențe ale unor precedente, cum este legea agrară a lui Cuza, sau intervenția puterilor garante după Congresul de la Paris („cei 7 împărați“), dar și ale unor concepții mai vechi, cum era aceea a „bunătății“ monarhiei, în contrast cu atitudinea ostilă a organelor de stat cu care țăranii se găseau în contact imediat. Progresul cel mai inmportant în procesul de clarificare ideologică a țărănimii este cel arătat de N. Iorga, care sublinia că ea ajunsese să se manifeste în spiritul unei solidarități de clasă.

La 1907, țărănimea a întâmpinat o împotrivire extremă din partea moșierimii și a burgheziei. În mod firesc, moșierimea nu voia să renunțe la avantajele marii proprietăți, în timp ce burghezia română - după cum arăta L. Pătrășcanu - își dădea seama că nu ar fi avut decât de pierdut, în cazul unei reforme agrare care ar fi determinat o dezvoltare a relațiilor capitaliste, dar în favoarea capitaliștilor străini.

Din punct de vedere juridic, piedica invocată de clasele exploatatoare și de către autoritățile de stat a fost art. 19 din Constituție, garanția proprietății sfinte și inviolabile. În privința aceasta, nu s-au mai făcut concesii, așa cum s-a procedat cu regimul juridic al tocmelilor agricole. Legalitatea a fost apărată cu toate mijloacele care stăteau la dispoziția claselor exploatatoare.

PROBLEMELE JURIDICE ALE REPRIMĂRII

Potolirea răscoalei a necesitat un efort maxim al întregului aparat de stat, al forțelor sale de reprimare şi chiar al unor organizații obşteşti care activau în rândurile țărănimii. În această confruntare, unele norme juridice au trebuit să fie înlăturate, iar altele să fie create, dar deseori acțiunile şi metodele - paşnice sau violente - ale organelor de stat şi ale organizațiilor interveniente s-au desfăşurat împotriva legilor existente şi ale principiilor democrației.

Secțiunea I
ACTIVITATEA ŞI TRANSFORMĂRILE APARATULUI DE STAT

§ 1. **Organele centrale**

Răscoala a fost resimțită, de la început, ca un pericol îngrijorător pentru însăşi existența statului, în momentul când abia se serbase jubileul de 40 ani de existență a monarhiei de Hohenzollern şi de dominație a monstruoasei coaliții. În ordinul de zi către armată, regele lansa un apel disperat: „evenimente grave s-au dezlănțuit asupra noastră, zguduind instituțiile statului până în temeliile sale şi punând în primejdie munca a jumătate de veac... trebuiesc ocrotite cu orice preț averea cetățenilor şi buna rânduială“[1].

Cele două partide politice ale rotativei burgheziei şi moşierimii - liberalii şi conservatorii - au avut o atitudine sinuoasă în legătură cu răscoala.

1. *Schimbarea guvernului*

În primele zile ale răscoalei, liberalii aflați în opoziție acuzau pe conservatorii aflați la putere, că sunt incapabili să stăpânească situația şi îi somau să cedeze locul unei guvernări liberale[2]. La rândul lor,

---

[1] Mon. Of. nr. 293 din 18/31 martie 1907.

[2] *„Voința Națională"* nr. 6532 din 3/16 martie 1907, p. I („Primejdia în Moldova de sus“); *Lumina*, Ploieşti, nr. 520 din 11/24 martie 1907, p. 1 („Guvernul actual nu poate să facă ordine“).

conservatorii învinuiau pe liberali că încurajează pe răsculați, spre a crea dificultăți guvernului conservator şi a pune mâna pe putere[3].

Totodată, liberalii, aflați în opoziție în primele zile ale răscoalei, acuzau guvernul conservator de a fi hotărât să stingă revolta pe cale armată, adăugând că „mijlocul acesta al guvernului stă în tradiția conservatoare, boierească, că pe mujic să-l bați să tacă... numai că azi s-a cam dus vremea"[4]. La rândul său, guvernul conservator pretindea că „un alt guvern ar fi procedat sumar până acuma şi ar fi înecat în sânge mişcarea începută", dar că el „nu va ajunge la această extremitate" şi „ordinea va fi restabilită şi pe cât omeneşte va fi posibil numai cu mijloace blânde"[5]. Presa conservatoare nu vede altă sarcină a guvernului decât aceea de a descoperi originea răscoalelor şi de a pedepsi cu ultima asprime pe cei care le-au dat naştere.

Precipitarea evenimentelor a determinat însă pe cele două tabere să lase de o parte rivalitățile de partid şi să-şi dea mâna împotriva pericolului comun. După consultări prealabile, la 12 martie, guvernul conservator condus de Gh. Gr. Cantacuzino îşi prezintă demisia şi se instalează un guvern liberal condus de D. A. Sturdza[6]. A doua zi, în fața Camerei cu majoritate conservatoare, guvernul liberal, prin glasul lui D. A. Sturdza, declara: „Iată astăzi țara este într-o mare primejdie. Să ne dăm mâna cu toții ca s-o salvăm"[7]. Liderii conservatori - Take Ionescu, Jean Lahovary şi P. Carp - în aplauzele şi îmbrățişările deputaților celor două partide, asigurau guvernul de concursul opoziției. Într-un mesaj adresat corpurilor legiuitoare, regele a ținut să sublinieze „patriotismul şi unitatea" de care ei au dat dovadă[8]. Aceasta nu era însă decât manifestarea unității de interese a celor două clase exploatatoare. Sprijinind guvernul liberal, parlamentul

---

[3] *Alarma*, Craiova, nr. 205 din 5/18 martie 1907, p. 1 („Răscoalele țărăneşti"); *La Roumanie*, nr. 2420 din 7-20 martie 1907, p. 1 (Le mouvement agressif).

[4] *Progresul* nr. 35/1907 („Revoltele şi guvernul". „Mişcările din nordul Moldovei").

[5] *Conservatorul Brăilei* nr. 671 din 7 martie 1907 („Răscoalele țărăneşti din nordul Moldovei").

[6] Mon. Of. nr. 278 din 13/26 martie 1907; D. A. Sturdza, preşedinte şi ad-interim la dep. războiului, Spiru Haret, dep. Culte şi instrucțiune, I. I. C. Brătianu, Dep. de Interne, Em. Costinescu, dep. Finanțelor, Anton Carp, Dep. Ind. Com. şi Domenii, Toma Stelian, dep. Justiției, V. G. Morțun, dep. Lucrărilor publice. La 13 martie numit ministru de Război, G-l Al. Averescu (Mon. Of. nr. 279/1907)

[7] Dimineața nr. 110 din 15 martie 1907, p. 4.

[8] Mon. Of. nr. 201 din 16/29 martie 1907.

conservator urmărea să salveze moşierimea de la pieire. În schimb, conservatorii cedau liberalilor, prin schimbarea de guvern, unele poziţii politice pe care nu le vor mai câştiga niciodată.

În adevăr, retragerea conservatorilor oglindea slăbiciunea politică a clasei moşiereşti. În timpul răscoalei s-a produs o schimbare în raportul de forţe din cadrul coaliţiei burghezo-moşiereşti, în favoarea clasei burgheze. Salvând moşierimea, burghezia îi rezervă totuşi un rol subordonat în cadrul coaliţiei. Pe de altă parte, chiar în cadrul celor două partide politice se manifestă victoria elementelor burgheze asupra celor moşiereşti, prin trecerea lui I. I. C. Brătianu la conducerea partidului liberal.

Unitatea realizată prin „pactul de la 13 martie" a ţinut numai în timpul represiunii răscoalei. Guvernul liberal a continuat să realizeze măsurile violente iniţiate de conservatori, dar totodată au reapărut contradicţiile politice ale celor două partide, mai ales cu prilejul noilor legiuiri elaborate privind revendicările ţărănimii. Aceste legi au şubrezit şi mai mult poziţia moşierimii şi au accentuat criza partidului conservator.

Mesajul regal de închidere a Corpurilor legiuitoare sublinia „patriotismul" şi „unitatea" lor, „energica manifestare de astă dată îşi va da roadele ei binefăcătoare în prezent şi în viitor"[9]. Ceea ce urmărea regele era menţionat în ordinul de zi către armată: „trebuiesc ocrotite cu orice preţ averea cetăţenilor şi buna rânduială"[10].

2. *Manifestul guvernului*

Chiar din prima zi a funcţionării sale, guvernul liberal a adresat un manifest către ţăranii răsculaţi, prin care făcea promisiuni de îndreptare a situaţiei şi îndemna, în schimb, la linişte. Între măsurile propuse figurau:

a. desfiinţarea taxei de 5 lei pentru fondul de secetă;

b. evaluarea venitului proprietăţilor ţărăneşti deopotrivă cu acela al marilor proprietari;

c. cultivarea în regie sau arendarea la ţărani a proprietăţilor statului şi aşezămintelor publice;

d. uşurarea învoielilor agricole;

e. înfiinţarea Casei rurale pentru a procura ţăranilor pământ prin arendă şi cumpărare;

---

[9] Mon. Of. nr. 281 din 16/29 martie 1907.

[10] Mon. Of. nr. 293 din 30 martie 1907.

f. limitarea la maximum 4000 ha a arendării de către arendaşii de profesie[11].

Primele două măsuri au fost puse în aplicare de îndată, iar celelalte au făcut obiectul unor legi speciale în următorii doi ani.

Prin promisiunile făcute, manifestul guvernului - dat în numele regelui - a avut un mare rol în liniştirea ţărănimii, prin speranţele pe care le năştea. Pentru difuzarea lui a fost mobilizat întregul aparat de stat, ca şi organizaţiile obşteşti. Prin ordine, instrucţiuni, circulare s-a arătat cum trebuia el adus la cunoştinţa ţăranilor şi explicat, astfel ca ţăranii să fie convinşi că vor avea mai mult de câştigat aşteptând în linişte.

A doua zi, după apariţia manifestului guvernului, Spiru Haret a dat şi el un manifest cu conţinut similar intitulat „Către toţi cucernicii preoţi şi către toţi învăţătorii din comunele rurale", pe care l-a difuzat învăţătorilor şi preoţilor spre a-l face cunoscut ţăranilor, cu îndemnuri la încetarea răscoalei[12].

Manifestele au fost una din cele mai importante metode paşnice folosite pentru potolirea răscoalei. Guvernul a recurs însă şi la metode violente. Prin îmbinarea metodelor paşnice şi violente s-a putut realiza reprimarea răscoalei.

3. *Noi legi administrative*

Măsurile de reprimare preconizate de guvern nu puteau fi aduse la îndeplinire în cadrul legilor existente, deoarece contraveneau acestora, mai ales în cazul unor operaţiuni de reprimare violentă.

a. *Proclamarea stării de asediu*

Ordinele guvernului de reprimare drastică şi urgentă, prin folosirea armatei şi poliţiei, se loveau de ezitările organelor administrative, de conflictele de atribuţii dintre autorităţile administrative, judecătoreşti, militare. În judeţe se cerea proclamarea stării de asediu[13], pentru a se putea duce la îndeplinire măsurile excepţionale preconizate. Dar, în această privinţă, guvernul liberal era acela care, la rândul său, ezita.

---

[11] Mon. Of. nr. 278 din 13 martie 1907.

[12] Doc. 1907, vol. I, p. 309, 805; vol. II, p. 237, 263, 266-269.

[13] Doc. 1907, vol. I, p. 699.

Ministrul de Interne, I. I. C. Brătianu, telegrafia prefectului jud. Severin: „Contra bandelor anarhiste n-aveți nevoie de proclamarea stării de asediu pentru a lua toate măsurile pe care patriotismul și experiența dvs. vi le impun"[14]. Cu toate acestea, scrupulele de legalitate ale prefecților mai continuau, chiar și după asemenea acordări de „mână liberă".

Ezitarea guvernului liberal referitor la proclamarea stării de asediu era determinată de motive politice, legate de un trecut nu prea îndepărtat. După detronarea lui Cuza, legea dată de acesta la 10 decembrie 1864 pentru proclamarea stării de asediu a fost abrogată, fiind socotită ca un instrument de teroare și dictatură personală, incompatibil cu principiile democrației burgheze. Prin art. 127, Constituțai din 1866 a interzis o asemenea măsură: „Constituțiunea de față nu poate fi suspendată nici în total, nici în parte". De aceea, art. 93 și urm. nu prevedeau proclamarea stării de asediu între atribuțiile șefului puterii executive.

Dar, între necesitatea practică de a trece la măsuri excepționale și lipsa cadrului legal, unii prefecți au procedat într-un mod cu totul neașteptat: au declarat ei starea de asediu, cum a procedat la 12 martie 1907 la Craiova, prefectul jud. Dolj[15]. Desigur, o asemenea proclamare era neconstituțională, dar chiar și o lege dată de parlament ar fi fost la fel de neconstituțională, față de textele constituției în vigoare.

Totuși, în cele din urmă, la propunerea guvernului, parlamentul a votat legea din 18 martie 1907, având următorul cuprins: „În împrejurările grave prin care trecem, până la restabilirea ordinei și liniștei, starea de asediu va putea fi declarată prin decret regal, în cuprinsul legii din 10 decembrie 1864". Iată cum legea, atât de hulită mai înainte, a fost repusă în vigoare. Ea era neconstituțională, dar juriștii au considerat-o ca începutul unei „practici constituționale", repetată și în anul 1914, potrivit căreia puterea legiuitoare poate autoriza, în anumite împrejurări, guvernul de a declara starea de asediu[16]. Ulterior, Constituția din 1923 a reținut dificultatea împrejurărilor excepționale și a prevăzut textual posibilitatea de suspendare a Constituției și de declarare a stării de asediu.

b. *Suspendarea unor legi administrative*

Ministrul de Interne, I. I. C. Brătianu, se adresa organelor în subordine printr-o circulară, cerându-le ca în situațiunea excepțională

[14] *Ibidem*, p. 747.

[15] Tr. Lungu, *op. cit.*, p. 67.

[16] P. Negulescu, *Drept administrativ* (Curs 1913-1914), p. 270.

prin care trecea țara, să nu se propună schimbări în încadrarea aparatului administrativ central și local, „decât ceea ce e imperios reclamat de restabilirea ordinei și liniștei“[17].

În scopul de restabilire a ordinei se impuneau anumite schimbări de persoane, pe de o parte, a acelora care participaseră la răscoală alături de țărani, iar pe de altă parte, a acelora care dovediseră slăbiciune în activitatea lor, fiind nevoie de a fi înlocuiți cu persoane energice, chiar dacă nu îndeplineau condițiile cerute de legile administrative, o lege din 15 martie 1907[18] a autorizat unele abateri de la legile în vigoare, după cum urmează:

- „Se suspendă stabilitatea funcționarilor polițienești și administrativi prevăzută prin legile speciale ale ministerului de interne și ale ministerului de culte și instrucțiune publică...“
- „Examenele de aptitudini și capacitate, care ar fi prevăzute de aceste legi, se suprimă“.

În baza acestei legi, guvernul a procedat, în primul rând, la numirea unor noi prefecți, dar și la schimbări în rândurile corpului didactic și ale clerului.

c. *Necesitatea unor alte noi legi administrative*

Încă din timpul desfășurării răscoalei s-a ivit necesitatea reorganizării unor ministere, spre a putea să cuprindă domeniul administrativ respectiv. Așa era cazul ministerului de interne - în ceea ce privește coordonarea organelor de reprimare - dar și cazul administrării domeniului relațiilor din agricultură și al relațiilor dintre patroni și muncitori. Unele măsuri se vor lua chiar în timpul răscoalei - după cum se va arăta în continuare - iar altele, în perioada următoare.

4. *Atitudinea răsculaților față de organele centrale*

Țărănimea nu a urmărit o răsturnare a puterii politice. Ea și-a manifestat nemulțumirea față de autoritățile care o nedreptățeau în mod direct, adică față de administrația locală. Cu privire la stat, ea avea o concepție vagă. În prima parte a răscoalei, nici nu vedea legătura reală între

---

[17] Doc. 1907, vol. I, p. 807.

[18] Mon. Of. nr. 280 din 15 martie 1907.

administrația locală și cea centrală, având chiar o încredere deosebită în cea centrală, de la care spera măsuri de lichidare a abuzurilor aparatului local.

Totuși, când răsculații au simțit reprimarea organizată de la centru și au văzut nu numai lipsa de măsuri împotriva abuzurilor autorităților locale, dar și sprijinul nelimitat acordat acestora, atitudinea lor de încredere față de autoritățile centrale s-a schimbat. Ei au început să se adreseze acestora cu ostilitate și amenințări.

Într-un protest adresat Ministerului de Interne, unii răscuilați arătau: „ați dat voie la toate autoritățile ca lupilor în turma de oi... vă rugăm D-le Ministru, să ne liniștiți mersul vieții la toți deopotrivă, căci altfel ne mai dulce moartea decât viața de astăzi... rătăcirea din urmă o să fie mult mai rea ca cea dinainte“[19].

Iar într-o telegramă adresată Ministerului de Interne, locuitorii com. Dulceanca - Teleorman scriau: „nu mai avem nici o dreptate sau sprijin între stăpânitorii de azi. Nu mai nădăjduim de pace decât prin luptă ca cu orice străin, om muri o parte din noi și atunci se va alege la un fel... în acest an am făcut-o cam în neștiință, dar veți ști că o facem alta din știință“[20].

Convingerea în necesitatea continuării luptei exprima nu numai dovada rezervelor revoluționare ale țărănimii, dar și o convingere nouă cu privire la adevărata față a statului burghezo-moșieresc.

Analizând atitudinea țărănimii în timpul răscoalei, N. Iorga sublinia aspectul nou al unei solidarități de clasă în rândurile țărănimii, care se manifesta în hotărârea unor sate de a sprijini răscoala celorlalte, deși nu aveau aceleași condiții locale: „Ai noștri au făcut cutare lucru în Moldova; noi suntem datori să facem același lucru aici. Și, cu toate că administratorul moșiei este un om bun, ei credeau că trebuie să treacă peste această bunătate, fiindcă era la mijloc un interes de clasă”[21].

Față de această atitudine de ostilitate crescândă, guvernul liberal se va preocupa de întărirea aparatului de stat, în special cel de reprimare.

§ 2. **Organele locale**

Lucrând în contact direct cu țărănimea, organele locale ale administrației au primit în plin șocul răscoalei. Întărirea lor a constituit o preocupare principală a guvernului.

---

[19] Doc. 1907, vol. I, p. 151.

[20] Doc. 1907, vol. I, p. 450.

[21] N. Iorga, *Pagini alese*, Edit. pentru literatură, 1965, p. 338 și urm. (În chestia amnistierii răsculaților țărani).

1. *Atitudinea țărănimii răsculate*

În deceniile anterioare răscoalei se adunaseră suficiente motive de nemulțumire și ostilitate din partea țăranilor față de organele administrației locale, datorită atitudinii lor de părtinire în favoarea moșierilor și arendașilor și de nesocotire a drepturilor țărănimii. De aceea, răsculații au comis acte de violență și față de aceste autorități. În unele localități se semnala că pretențiunile țăranilor răsculați erau, în primul rând, înlăturarea administrației comunale, și abia în al doilea rând, celelalte doleanțe privitoare la îmbunătățirea relațiilor agricole[22].

Țăranii s-au manifestat violent față de unii primari, alungându-i pe cei care părtiniseră pe moșieri și arendași[23], înlocuindu-i cu alții în care aveau încredere[24]. Dar, nu toți primarii se manifestaseră împotriva țăranilor. Unii din ei s-au situat în fruntea sătenilor răsculați și au luptat contra trupelor de represiune[25]. Țăranii se adresau uneori conducătorilor autorităților locale, cu îndemnul de a fi de partea răsculaților: „Iar tu, primarule, notarule, învățătorule și preotule, nu țineți spiritele înăbușite, ci dați-le drumul să-și răzbune, învățați-i chiar voi...“[26].

2. *Slăbiciunea organelor locale*

Autoritățile centrale erau neliniștite de asemenea atitudini și anchetele făcute în timpul răscoalei semnalau că autoritățile comunale au tăinuit pregătirile de răscoală, că au dat dovadă de lipsă de supraveghere, intenționat sau din neglijență[27].

Din primele zile ale răscoalei, organele Ministerului de Interne raportau că administrația locală nu există decât „pe hârtie și în paginile bugetului! Nepăsarea și priceperea organelor administrative este de îngrijat“[28].

Guvernul își dădea seama de slăbiciunea aparatului administrativ local, de izolarea acestuia față de masele țărănești și de ostilitatea

---

[22] Doc. 1907, vol. II, p. 94.
[23] *Ibidem*, vol. I, p. 53, 158.
[24] *Ibidem*, vol. II, p. 94 și urm.
[25] *Ibidem*, vol. I, p. 227.
[26] Doc, 1907, vol. I, p. 197.
[27] *Ibidem*, vol. II, p. 121.
[28] Doc. 1907, vol. I, p. 900 și urm., 678; vol. III, p. 80.

acestora, fapt pentru care a luat unele măsuri pentru întărirea lui, cu elemente energice, în baza legii din 15 martie 1907.

3. *Încălcarea principiului separației puterilor*

Recrutarea unui nou personal în conducerea administrației locale și acordarea de puteri depline în scopul reprimării nu au putut asigura o funcționare fără dificultăți a aparatului local. Cea mai importantă dificultate era formată de neînțelegerile dintre autoritățile locale, ca urmare a încălcării principiului separației puterilor. Ministrul de Interne I. I. C. Brătianu cerea însă unitate de acțiune între autoritățile locale[29]. Dar prefecții se plângeau că militarii s-au instalat în prefecturi și dau ordine primarilor, iar organele de poliție lucrează complet independent[30]. Spre a pune capăt acestei stări de lucruri, o înțelegere a intervenit între Min. de Interne și cel de Război, în vederea coordonării folosirii trupelor și reprinării răsculaților, organizându-se un Comandament militar unic pentru mai multe județe, căruia prefecții urmau să i se subordoneze[31]. În același scop de reprimare a „instigatorilor și devastatorilor“, Min. de Justiție punea în vedere printr-o circulară tuturor procurorilor generali ai Curților de apel să ia toate măsurile în înțelegere cu prefecții și comandanții trupelor[32].

4. *Necesitatea reorganizării administrației locale*

Prefecții raportau că administrația locală fiind „absolut dezorganizată și incapabilă ... urmează să fie refăcută“[33].

Propuneri de reorganizare a administrației locale s-au făcut chiar în timpul răscoalei:

O consfătuire a unor comandanți militari, prefecți, inspectori generali administrativi ținută la 6 martie 1907 a propus o revizuire a circumscripțiilor teritoriale locale, deoarece s-a constatat că unele comune, unde

---

[29] *Ibidem*, p. 136.
[30] *Ibidem*, p. 340, 677.
[31] *Ibidem*, p. 799.
[32] Doc. 1907, vol. II, p. 11.
[33] *Ibidem*, vol. I, p. 678.

s-au produs răscoale, erau prea departe de centrul administrației locale și autoritățile nu puteau să intervină cu promptitudine[34].

Alte propuneri erau în sensul că atribuțiile primarului să fie numai administrative, urmând ca acelea de agent aplicator al legilor să fie încredințată notarului[35].

Aceste propuneri au fost transformate în legi în perioada imediat următoare răscoalei.

§ 3. **Forțele de reprimare**

Amploarea răscoalei a determinat o încordare a tuturor organelor de reprimare - poliția, jandarmeria - a armatei, care s.-au dovedit uneori insuficiente și de aceea în unele localități s-a recurs și la formarea de gărzi civice.

1. *Poliția și reorganizarea Minsterului de Interne*

Potrivit Legii poliției generale a statului din 1 aprilie 1903, organele de poliție erau organizate și funcționau numai la orașe. În timpul răscoalei ele au acționat în orașe împotriva muncitorilor care sprijineau pe răsculați, ca și împotriva coloanelor de țărani care încercau sau reușeau să intre în orașe, spre a determina autoritățile administrative să se ocupe de revendicările sale.

În timpul evenimentelor anului 1907, unii prefecți raportau: „Poliție rurală nu există. Autoritățile au fost și sunt de o nepăsare uimitoare. Oricine se poate plimba prin comune și prin sate fără a fi supărat pe nimeni. De câte ori am vizitat un sat, fără a mă anunța, nici n-a știut primarul că am fost prin satul din comuna ce administrează“[36].

Ceea ce neliniștea autoritățile centrale și locale era lipsa de informații cu privire la mișcările locale, la inițiatorii lor, spre a putea lua din timp măsurile necesare de reprimare. Din proprie inițiativă și cu cheltuieli proprii, prefecții au organizat servicii locale de informații,

---

[34] *Ibidem*, p. 93

[35] *Ibidem*, vol. III, p. 51.

[36] Doc. 1907, vol. I, p. 901.

angajând agenți secreți care să informeze despre mişcările țăranilor[37]. În acest scop ei au recurs la diverse persoane care puteau să se strecoare în mediul sătesc, fără a trezi bănuiala țăranilor, ca: agronomi, vânzători, jandarmi îmbrăcați civil şi care se dădeau drept studenți, agenți secreți etc. Unele județe raportau că au organizat servicii de informații locale: Suceava, Rm. Sărat, Romanați[38].

Ministrul de Interne a apreciat ca utilă inițiativa prefecților şi le-a acordat credite pentru plata agenților informatori. Printr-o circulară adresată tuturor prefecților, I. I. C. Brătianu le cerea să organizeze în fiecare județ „un serviciu de informații cu persoane cunoscute, sigure şi devotate, travestite ... şi pe cât se poate se vor înfățişa ca negustori, meseriaşi sau chiar ca studenți"[39]. Totodată, s-au luat măsuri ca informațiile culese să fie centralizate la Ministerul de Interne[40]. În cadrul Ministerului de Interne funcționa „Direcțiunea administrației generale, a personalului, contenciosului, poliției generale şi statisticii" dar, în fapt, în cadrul administrației generale se organizează serviciile Siguranței generale pentru a coordona activitatea de informare pe întregul teritoriul al țării. În anul următor situația se va legaliza[41], dar încă din 1907 organizarea Min. de Interne s-a adaptat necesităților ivite. Legea ulterioară va permanentiza reorganizarea ce a început în martie 1907.

2. *Jandarmeria şi modificarea legii sale de organizare*

Jandarmeria funcționa în baza Legii de organizare din 1893, cu atribuții de supraveghere şi păstrare a liniştii la sate. În timpul răscoalei ea a acționat cu multă asprime. Totuşi, prefecții semnalau că forțele jandarmeriei sunt insuficiente: „Jandarmii sunt puțini; nu ştiu să facă serviciu şi, nevând cai, pierd timp mult, umblând pe drumuri, obosiți de a parcurge distanțe enorme... distanțele de la reşedință la cătune sunt ... câteodată peste 25 km, peste dealuri, fără drumuri"[42].

---

[37] *Ibidem*, p. 317, 402, 325, 707, 355, 356.

[38] *Ibidem*, p. 181, 616, 708.

[39] Doc. 1907, vol. I, p. 816, 817

[40] *Ibidem*, p. 831

[41] Legea din 25 martie 1908, pentru înființarea Direcției poliției şi siguranței generale.

[42] Doc. 1907, vol. I, p. 901.

Din această cauză, posturile de jandarmi existente în comunele de reşedinţă nu puteau supraveghea toate satele componente, motiv pentru care a înceout să se studieze posibilitatea de reorganizare a circumscripţiilor locale, pe de o parte, iar pe de alta - înmulţirea posturilor şi a efectivului de jandarmi. Rezultatul a fost concretizat în anul următor, în reducerea circumscripţiilor locale[43] şi în reorganizarea jandarmeriei[44].

O problemă care a trebuit să fie rezolvată cu precădere, încă de la începutul răscoalei, a fost aceea a coordonării acţiunilor jandarmeriei, cu acelea ale administraţiei şi ale armatei. Fără a se mai aştepta legea de reorganizare, s-a luat măsura ca unităţile de jandarmi să depindă direct de Dir. Siguranţei Generale din Ministerul de Interne, în legătură cu atribuţiile de informaţie - astfel ca ştirile şi ordinele să nu mai treacă prin Inspectoratul General al jandarmeriei rurale - spre a asigura centralizarea şi celeritatea operaţiunilor[45].

3. *Armata şi modificarea regulamentelor militare*

Încercările autorităţilor administrative şi poliţieneşti de a reprima răscoala s-au dovedit insuficiente. De aceea, de la început s-a recurs la armată, mai întâi la unităţile locale: regimente, pompieri etc., încă din timpul guvernării conservatoare. Rapoartele agenţilor poliţieneşti arătau însă că de multe ori trupele locale erau şi ele neîndestulătoare, alteori ostaşii - având rude între răsculaţi - refuzau să tragă sau să intervină contra răsculaţilor[46]. De aceea s-a procedat la deplasări de unităţi dintr-o regiune în alta a ţării, acolo unde Ministerul de Interne aviza că eate necesar. Coordonarea mişcării trupelor se făcea de către Marele Stat Major[47]. Prefecţii din Moldova cereau ca regimentele ce se vor aduce în judeţele lor „să fie aduse din Oltenia şi Muntenia căci ... soldaţii fiind moldoveni... nu ne putem servi de ei contra ţăranilor"[48].

Marele Stat Major a folosit trupe de toate armele. infanterie, cavalerie, artilerie, vânători etc. - folosind pentru comunicaţii cifrul de

---

[43] Legea din 29 aprilie 1908 pentru organizarea comunelor şi administraţiunea plăşilor.
[44] Legea din 25 martie 1908.
[45] Doc. 1907, vol. I, p. 831.
[46] *Ibidem*, p. 15, 620; vol. II, p. 111.
[47] *Ibidem*, p. 775, 527.
[48] Doc. 1907, vol. I, p. 30.

război şi dând comunicate de ocuparea localităţilor ca şi când ar fi fost vorba de cucerirea unui teritoriu inamic[49]. Efectivul trupelor era de 150.000 ostaşi, iar ţara fusese împărţită în 12 zone militare[50]. Dar dificultăţile au început să se arate. Pe lângă solidaritatea pe care ostaşii - ţărani şi ei în cea mai mare parte - o simţeau faţă de răsculaţi, o atitudine similară au dovedit şi mulţi dintre rezerviştii chemaţi sub arme pentru a împuţina numărul răsculaţilor. Cunoscând starea de spirit a ţăranilor şi participând la primele acţiuni de răscoală, rezerviştii prezentau un pericol şi mai mare, pentru că treceau făţiş de partea răsculaţilor. Alteori, rezerviştii au oprit trenurile cu soldaţii transferaţi dintr-o provincie în alta[51]. Chiar unii ofiţeri îşi dădeau demisia din armată, alţii erau mutaţi dintr-un regiment în altul, puşi în poziţie de retragere sau trecuţi în rezervă, cu scopul de a-i rupe din mediul în care au trăit, spre a nu se solidariza cu răsculaţii[52].

Totuşi, în fapt, intrarea în acţiune a organelor executive, judecătoreşti, militare şi poliţieneşti crea numeroase dificultăţi, conflicte de atribuţii şi animozităţi. Unii reprezentanţi ai autorităţilor locale se prevalau de dispoziţiile legale în vigoare bazate pe principiul separaţiei puterilor în stat, dar guvernul insista asupra necesităţii unităţii de acţiune prin subordonarea autorităţilor civile faţă de cele militare[53]. Încă de la 6 martie 1907, într-o întrunire studenţească la sala Dacia, se arăta că în ţară era „dictatură militară"[54].

O altă dificultate prezentau chiar regulamentele militare, care prevedeau că deplasările de ofiţeri şi trupe trebuiau să se facă cu unităţi complete corespunzătoare gradului ofiţerilor comandanţi. Necesităţile de reprimare impuneau însă deplasări numeroase, fără efective complete corespunzătoare gradului comandanţilor. Unii prefecţi semnalau că: „nu pot face nimic dacă nu se dă ordin tututor militarilor fie ei şi colonei, maiori, căpitani să plece nu cu unităţi complete conform regulamentelor d-lor ci aşa cum cred eu că este în interesul ţării, adică să comande un maior la 30 soldaţi. Vă rog foarte mult a obţine dv. de la Min. de Război să am dreptul de a spune unui maior sau colonel chiar să plece cu 30-40 sau 10 soldaţi"[55].

---

[49] *Ibidem*, p. 767, 812.
[50] Adevărul din 11 aprilie 1907.
[51] Doc. 1907, vol. I, p. 427, 609.
[52] *Ibidem*, p. 620; „Dimineaţa" nr. 1103 din 8 martie 1907, p. 2.
[53] Doc. 1907, vol. I, p. 136, 3409, 677, 799; vol. II. p. 1.
[54] *Ibidem*, p. 40, vol. III.
[55] *Ibidem*, p. 134, vol. I.

Spre a permite acest lucru s-au luat măsuri de modificare a regulamentelor militare.

Marea majoritate a ofițelor și unităților militare au îndeplinit ordinele de reprimare sângeroase date de guvern. Apartenența de clasă a multora dintre ofițeri - ei înșiși moșieri sau înrudiți cu moșierii și arendașii - ca și educația militară insuflată ostașilor au făcut posibilă folosirea celor mai violente mijloace represive, degenerând într-un adevărat „terorism militar“, care a continuat și după potolirea răscoalei[56]. În acest sens armata a fost încurajată și de către moșieri și arendași, ca și de îngăduința guvernului.

Guvernul a procedat în mod consecvent, după formula lansată de P. P. Carp: „mai întâi represiune și apoi vom aviza“[57]. Fără vreo cercetare, armata a executat prin împușcare pe cei învinuiți de a fi „capi ai răscoalei“, le-a incendiat casele și le-a devastat avutul în semn de represalii, a schingiuit și maltratat pe cei arătați ca participanți sau simpatizanți, iar autoritățile rămâneau surde la toate protestele: „lasă-i, vinovați, nevinovați... să meargă vestea să nu se mai răscoale alții“[58]. Deși cea mai mare parte dintre moșieri și arendași fugiseră de la moșii - unii peste graniță, alții la oraș la sediile regimentelor - astfel că deși nu cunoșteau pe cei vinovați, totuși ei au profitat de mâna liberă dată de guvern armatei, spre a se răfui cu țăranii care nu se arătaseră destul de docili: „toți cămătarii, arendașii și proprietarii au alergat în centrele unde se găseau armate sau jandarmi și au dat comandanților liste de vrăjmașii lor, spunând că aceia au fost „capii răscoalelor“ în comuna lor[59]. Unii primari au dat pe asemenea liste pe cei care nu fuseseră de acord cu alegerea lor ca primari[60]. În alte localități arendașii s-au îmbrăcat militărește și executau pe țărani împreună cu jandarmii[61]. Așa cum arăta un martor ocular, „oricât de vinovată, anarhică și sălbatică a fost revolta țăranilor, represiunea a fost și mai grozavă, mai ilegală, mai neumană, mai sălbatică, mai anarhică“[62].

Așa cum a arătat C. Mille, era o răzbunare de clasă[63], „o adevărată vânătoare omenească“[64]. Aceasta s-a oglindit și în formarea de gărzi

[56] Ibidem, p. 79, vol. III; vol. I, p. 831, 169.
[57] „Conservatorul“, nr. 55 din 15-24 martie 1907, p. 1 („Să stingem incendiul“).
[58] Doc. 1907, vol. II, p. 473 și urm.
[59] *Ibidem*, p. 471, 427, 370.
[60] *Ibidem*, p. 771 și urm., vol. I.
[61] *Ibidem*, p. 717.
[62] *Ibidem*, p. 467, vol. II.
[63] „Adevărul“ din 31 martie 1907, p. 1 („Destulă vărsare de sânge“).
[64] Doc. 1907, vol. I.

civice, distribuirea de armament persoanelor civile: „şefi politici, bărbaţi din societate"[65]. Niciodată guvernele burghezo-moşiereşti nu au încetat aceste abuzuri, căci aşa cum motiva Averescu lui Brătianu la 18 martie 1907: „Fără a intra în fondul chestiunii, cred că, pentru un moment, toate silinţele trebuiesc îndreptate asupra scopului suprem ce urmărim în potolirea răscoalelor. Chiar dacă s-ar întâmpla că, pe alocurea, mijloacele întrebuinţate să fie prea energice, nu cred, domnule ministru, că este momentul a le cerceta"[66]. Mai târziu, cercetările nu s-au făcut, pentru a nu se ştirbi „prestigiul" armatei.

În timpul desfăşurării acţiunilor armatei, comandanţii militari constatau că trebuie în principal să intervină numai acolo unde sunt moşii, „fiindcă numai unde sunt aceste moşii, se pot produce dezordine şi crime"[67]. O dificultate pe care o întâmpinau erau solicitarea pe care o făceau moşierii şi arendaşii, de a se deplasa trupe pentru apărarea moşiilor, chiar atunci când nu erau atacate. Asemenea cereri produceau perturbări ale planului centralizat de operaţiuni[68]. Totuşi respectivii, invocând uneori şi principiile constituţionale: „cer ajutor, pericolul e pentru astăzi, nici urmă de forţe armate, pe când excadroane întregi păzesc cu prisosinţă de zile întregi, proprietăţi de-ale miniştrilor, rog *egalitate*"[69].

La începutul luptelor, moşierii şi arendaşii se temeau de o eventuală fraternizare a armatei cu răsculaţii şi de aceea sugerau a se cere trupe din alte ţări, în special din Austro-Ungaria. După primele acte de represiune violentă, au început elogiile faţă de fermitatea trupelor, arătându-se că este inutilă „ideea de a se apela la intervenţia unei puteri streine, de teamă că soldaţii noştri, bravii noştri soldaţi, vor fraterniza cu răsculaţii"[70]. Într-un elan de recunoştinţă, comercianţii, băncile, întreprinderile etc., au început să lanseze liste de subscripţii, strângând fonduri băneşti „pentru armata care a păstrat liniştea"[71]. Când lucrurile s-au mai liniştit, conservatorii au protestat împotriva listelor de subscripţie, propunând a se acorda numai decoraţii, aşa cum se propusese mai înainte şi pentru şefii autorităţilor locale[72].

---

[65] *Ibidem*, vol. I, p. 579; vol. III, p. 67.
[66] *Ibidem*, vol. I, p. 822.
[67] *Ibidem*, p. 775.
[68] *Ibidem*, vol. I, p. 528.
[69] *Ibidem*, p. 211.
[70] „Conservatorul Brăilei", nr. 683din 22 martie 1907 („Pavăza ţării").
[71] „Tribuna liberă", nr. 14 din 23 martie 1907.
[72] „Conservatorul Brăilei", nr. 695 din 5 aprilie 1907 („Lauri da, cerşetorie niciodată"); nr. 678 din 16 martie 1907; „Tribuna liberă", nr. 14 din 23 martie 1907.

4. *Garda civică*

Deplasările trupelor de la oraşe la sate, pentru reprimarea ţăranilor şi pentru paza moşiilor, a lăsat oraşele fără apărare în faţa coloanelor de răsculaţi care voiau să pătrundă în oraşe. Nu toate oraşele au fost atacate, dar teama le cuprinsese pe majoritatea dintre ele. La Brăila se semnala că negustorii şi-au făcut obloane noi, mulţi dintre cetăţeni şi-au depus valorile la Banca Naţională, doar negustorii de arme au făcut afaceri excelente[73], ceea ce arată că, individual, unii se înarmau. Concomitent au început să se organizeze gărzi civice. Din Slatina se comunica guvernului că „şefi politici, bărbaţi din societate fac patrule pe străzi ... singurul regiment din localitate fiind întreg plecat în judeţ şi oraşul pustiu“[74]. De organizarea gărzilor civice s-au ocupat chiar prefecţii, care au luat măsuri de a se distribui arme din dotarea regimentelor locale, înainte de a primi dispoziţii formale din partea guvernului[75].

Ulterior, iniţiativa locală a fost aprobată de guvern. Ministrul de Interne I. I. C. Brătianu, printr-o circulară adresată tuturor prefecţilor, a comunicat aprobarea Ministerului de Război de a se pune arme la dispoziţia „companiilor de apărare“, cu condiţia ca acestea să fie formate din „cetăţenii de greutate ai oraşului“, „cetăţeni fruntaşi... reprezentând toate garanţiile necesare“[76].

Din componenţa gărzilor, comparativ cu aceea a răsculaţilor, se poate constata existenţa unor pregătiri de război civil. Ţăranii nu au ajuns însă la ciocniri cu aceste gărzi civice.

Secţiunea II

INTERVENŢIA UNOR ORGANIZAŢII OBŞTEŞTI

Pe lângă organele administrative şi forţele de reprimare, un mare rol în potolirea răscoalei au îndeplinit biserica, cercurile culturale săteşti, băncile populare, în care activa cea mai mare parte din intelectualitatea satelor. De asemenea şi presa - centrală şi locală - a exercitat la rândul său o puternică influenţă asupra ţărănimii răsculate. Toate aceste organizaţii au

---

[73] *Ibidem*, din 12 martie 1907 (supliment).
[74] Doc. 1907, vol. I, p. 579.
[75] *Ibidem*, vol. III, p. 67.
[76] *Ibidem*, vol. I, p. 798.

folosit *metode paşnice*, acţionând cu eficacitate deosebită asupra conştiinţei ţăranilor, fie prin exploatarea misticismului multora dintre ei, fie prin sugerarea unor speranţe sau temeri care să-i îndepărteze de la răscoală.

1. *Biserica*

Beneficiind de prestigiu în rândurile ţărănimii, biserica şi clerul au sprijinit efortul aparatului de stat de reprimare, prin larga difuzare făcută manifestului guvernului, dar şi prin mijloace proprii bisericii, ca şi prin acţiuni personale ale clerului, de a dezorganiza răscoalele locale.

Capii tuturor cultelor din ţară au fost convocaţi de guvern, primind instrucţiuni despre acţiunile pe care trebuie să le desfăşoare. Alături de manifestul guvernului episcopii întocmesc şi ei apeluri către credincioşi[77]. Ele erau citite în biserici, în cadrul slujbelor religioase, însoţite de predici, prin care sătenii sunt îndemnaţi la linişte, la încredere şi răbdare faţă de promisiunile guvernului, la ordine, căci, din cauza răscoalei, „neamuri streine pot veni să ne neliniştească şi să ne ia în stăpânire şi atunci să fim robi la streini“[78]. Preoţii raportează cu privire la citirea manifestelor şi la conţinutul predicilor.

Guvernul a mai dat indicaţii de a se face servicii religioase speciale pentru potolirea răscoalei. Cabinetul Preşedinţiei Consiliului de Miniştri a întocmit un proiect de „rugăciune scurtă“ pe care a trimis-o mitropolitului spre a o însuşi şi „să dea ordin ca să se citească până la Paşti în toate bisericile din ţară[79].

Totodată s-au dat indicaţii pentru ca ţăranii să fie dezlegaţi de jurămintele de răscoală făcute şi a se dezista de la răscoală. Cum însă canoanele bisericii nu îngăduiau decât oficierea unei singure slujbe religioase pe zi în acest scop - ceea ce ar fi întârziat mult operaţiunea de dezlegare a jurămintelor - prefecţii au transmis preoţilor dispoziţia de a oficia oricâte slujbe ar fi necesare: „i-am dat formula pentru a se înpăca cu canoanele bisericeşti, care nu autorizau decât un singur serviciu pe zi. Căci ar fi trebuit peste una şi jumătate lună pentru a face tot judeţul ...“[80]. Vechile jurăminte au fost înlocuite prin jurăminte noi, depuse în biserică, semnate de ţărani pe masa altarului şi prin care se angajau că nu vor

---

[77] Doc. 1907, vol. II, p. 291-294.
[78] *Ibidem*, p. 237.
[79] *Ibidem*, vol. III, p. 29.
[80] Doc. 1907, vol. I, p. 103.

comite acte de răscoală, că vor respecta cu sfințenie legile, averea aproapelui şi „unul pe altul după merit şi poziția scoială“[81]. Unii episcopi amenințau cu excomunicarea pe cei care vor comite acte de răscoală[82].

Conducerea diferitelor culte au luat măsuri ca fiecare preot să-şi dea concursul la potolirea răscoalei. Se dădeau instrucțiuni preoților „să vegheze orice pas şi orice mişcare a sătenilor din comunele lor..., să urmărească direct sau indirect orice sfat şi orice grup prin cârciumi şi pe oriunde s-ar părea plănui vreo mişcare nenorocită, asupra căreia să intervină de îndată cu sfatul său cumpănit şi bine chibzuit“[83]. Acuzându-i pe preoți ca fiind autori ai răscoalei prin activitatea lor de cooperatori, prefecții i-au amenințat: „l-am obligat la lucru cum va şti să-i liniştească pe săteni..., l-am făcut atent că, dacă nu va reuşi să liniştească lumea, va fi adus la prefectură şi depus“[84]. În consecință, preoții au depus zel, au ieşit în fața răsculaților în veşminte preoțeşti[85], le-au cerut să treacă peste corpul lor[86], i-a amenințat cu refuzul împărtăşaniei, au organizat respingerea răsculaților venind din alte comune[87]. Aşa se explică mulțumirile ce le-au adresat preoților, moşierii şi arendaşii.

2. *Cercurile culturale săteşti*

Cercurile culturale săteşti au contribuit şi ele la răspândirea manifestului guvernului, ca şi a celui elaborat de către Spiru Haret, ministrul Cultelor şi instrucțiunii publice. Cu prilejul citirii manifestelor, preşedinții cercurilor - învățători sau preoți - vorbeau țăranilor, îndemnându-i la linişte. Ei raportau apoi autorităților administrative rezultatul întrunirilor înaintându-le procese-verbale cu privire la desfăşurarea lor[88]. Învățătorii, personal, au fost şi ei obligați să intervină cu autoritatea lor pentru potolirea răscoalei, întrucât asupra lor - ca şi asupra preoților - plana aceiaşi acuzație de „instigare“. Lucrînd potrivit instrucțiunilor forurilor de învățământ, învățătorii colaborau strâns cu

---

[81] *Ibidem*, p. 250; vol. II, p. 237, 489.
[82] *Ibidem*, vol. III, p. 60.
[83] *Ibidem*, vol. II, p. 293.
[84] Doc. 1907, vol. II, p.268.
[85] *Ibidem*, p. 412.
[86] *Ibidem*, p. 265.
[87] *Ibidem*, p. 266.
[88] *Ibidem*, vol. II, p. 266, 361, 415.

prefecții[89], stăruiau pe lângă țărani spre a sta liniștiți, formau gărzi armate la sate pentru pază[90], explicau promisiunile făcute de guvern[91]. Influența lor în rândurile țăranilor a fost mare, deși unii dintre aceștia le-au replicat: „Ce vă pasă, aveți lefuri, d'aia vorbiți așa“[92].

3. *Băncile populare*

Băncile populare au fost și ele acuzate că au „instigat“ pe țărani prin activitatea desfășurată în mediul sătesc, în scopul arendării sau cumpărării moșiilor[93]. Spre a dezminți acuzarea, conducerea băncilor populare a întocmit și ea un manifest către săteni, care se citea împreună cu acelea al guvernului și al Ministerului Cultelor și Instrucțiunii publice[94]. Agenții lor cutreierau satele, cu amenințarea că vor sista creditul pentru cei care se răscoală[95] și cu îndemnul că, în caz de liniștire, vor ajuta în viitor obștiile sătești să obțină arenda moșiilor și să-și desfacă produsul muncii lor[96].

4. *Presa*

Spre deosebire de presa muncitorească, în care se lua apărarea cauzei țărănimii, presa, aparținând clasei exploatatoare, a intervenit împotriva țăranilor, cu scopul de a-i deruta și demobiliza. La început, ministerul de interne cerea presei să dea amploare știrilor despre reprimarea violentă a acelor răsculați, cu speranța că acestea vor avea un efect descurajant pentru cei care se pregăteau să se răscoale[97]. Același lucru urmăreau și știrile despre invazia unor armate străine[98]. Mergând pe această linie, unii cetățeni reacționari sugerau ca ziarele să scoată ediții speciale cu știri false despre reprimări cât mai severe[99].

---

[89] *Ibidem*, p. 267.
[90] *Ibidem*, p. 316.
[91] *Ibidem*, p. 263 și urm.
[92] *Ibidem*, p. 445.
[93] Doc. 1907, vol. I, p. 863.
[94] *Ibidem*, vol. II; p. 370.
[95] *Ibidem*, vol. I, p. 57.
[96] *Ibidem*, vol. II, p. 370.
[97] *Ibidem*, vol. I, p. 116, 101.
[98] *Ibidem*, p. 834.
[99] *Ibidem*, vol. II, p. 833.

Mai târziu, ministrul a dat dispoziţii contrare şi anume, de oprire a difuzării ziarelor la sate[100], deoarece s-a observat că, departe de a-i descuraja pe ţărani, efectul era exact contrar, pentru că ţăranii aflau astfel de ridicarea celor din alte regiuni ale ţării şi erau astfel îndemnaţi să-i imite[101].

Ţăranii răsculaţi au acuzat şi ei presa, reacţionară, în perioada de reprimare, deoarece ascundea ştirile privitoare la abuzurile şi crimele comise de forţele de reprimare, de moşieri şi arendaşi.

CONCLUZII

Împotriva ţăranilor răsculaţi au fost folosite metode de reprimare violentă şi metode „liberale", paşnice, în vederea apărării marii proprietăţi, a legalităţii şi ordinei publice. Acţiunile violente întreprinse de stat au necesitat eforturile conjugate ale întregului aparat administrativ, poliţiei, jandarmeriei, armatei, dar şi cele ale unor organizaţii social-politice şi obşteşti ca: gărzi civice, biserica, cercuri culturale, bănci populare, presă.

Folosirea acestor elemente ale organizării politice a societăţii burghezo-moşiereşti la 1907 prezintă două laturi principale:

- actele propriu-zise de reprimare şi potolire a răscoalei;
- transformările suferite de către chiar organele de stat şi diversele organizaţii social-politice în desfăşurarea procesului de reprimare.

Ambele au provocat punerea şi rezolvarea anumitor probleme de drept. Principial, măsurile întreprinse pentru înăbuşirea răscoalei trebuiau să se desfăşoare în cadrul respectării legilor în vigoare, iar modificările ce interveneau în organizarea diverselor instituţii de stat şi obşteşti trebuiau şi ele să fie consacrate prin anumite norme. În practică, lucrurile s-au petrecut fără respectarea principiilor şi normelor consacrate.

Constituţia din 1866 nu putea fi suspendată temporar, o lege pentru starea de asediu lipsea, dar conducătorii politici simţeau nevoia de a recurge la acte de reprimare violentă. Guvernul s-a situat iniţial pe principiul „salus rei publicae suprema lex esto", ca şi cum nu ar mai fi nevoie de o lege pentru autorizarea luării unor măsuri de mână forte, dar unii prefecţi au proclamat ei - cu de la sine putere - starea de asediu în judeţele respective. Mai târziu, guvernul a repus în vigoare legea stării de asediu din 1864.

---

[100] Doc. 1907, vol. I, p. 812.

[101] *Ibidem*, p. 266.

Colaborarea diverselor organe de stat în operațiile de reprimare a dat naştere la conflicte de atribuții, împotriva principiului separației puterilor proclamat de democrația burgheză. Autoritățile administrative și magistrații se plângeau de imixtiunea și pretențiile de supremație ale comandanților militari. La rândul lor, autoritățile administrative au intervenit şi au dispus, împotriva regulamentelor militare, ca ofițerii să se deplaseeze cu orice efectiv de soldați, fără ca să țină seama că regulamentele prevedeau un anumit număr de ostaşi, conform gradului ofițerilor. Ceva mai mult, împotriva canoanelor, guvernul a întocmit el texte de rugăciuni, pe care le-a distribuit diverselor culte religioase spre a fi citite în biserici.

În administrația de stat, legile de recrutare a personalului au fost suspendate, spre a se permite numirea unor persoane energice - în vederea reprimării - chiar dacă nu îndeplineau condițiile de pregătire şi aptitudini stabilite pentru ocuparea funcțiilor în care se făcea numirea lor. Totul era subordonat realizării operațiilor de reprimare cu orice preț. Bisericile, cercurile culturale săteşti, băncile populare, presa au fost puse să desfăşoare o intensă activitate politică în rândurile țăranilor, spre a-i convinge să renunțe la continuarea răscoalei, să revină la atitudinea de aşteptare pasivă a unor măsuri vagi de îmbunătățire pe care guvernul le promitea pentru viitor.

În îndeplinirea acestor activități, organele de stat şi organizațiile social-politice au trebuit ele însele să se transforme. Spre a putea face față situației, chiar dacă legile în vigoare nu permiteau asemenea transformări. După schimbarea guvernului şi remanierele guvernului liberal, au început să funcționeze Siguranța Generală a Statului, deşi legea de reorganizare a Ministerului de Interne s-a dat mai târziu. Tot fără legi au fost înființate din inițiativa prefecților şi au început să funcționeze la sate organe de informații, pe care ulterior guvernul le-a generalizat şi oficializat, punându-le sub autoritatea Direcției Generale a Siguranței Statului. Tot în timpul răscoalei s-au luat măsuri în vederea reorganizării jandarmeriei - mărirea efectivului şi sporirea numărului unităților de jandarmi - ca şi a circumscripțiilor administrative locale, spre a se permite o intervenție mai promtă a jandarmeriei într-un eventual caz de răscoală.

În concluzie, eforturile de reprimare nu au ținut seama nici de legile în vigoare şi nici de principiile democrației burgheze, ele urmărind doar apărarea cu orice preţ a dominației politice burghezo-moşiereşti. Legile erau invocate numai împotriva țăranilor răsculați, spre a justifica refuzul de a realiza anumite revendicări ale lor, care erau contrarii intereselor moşierimii şi burgheziei.

RĂSPUNDEREA JURIDICĂ PENTRU ACTELE DE RĂSCOALĂ ŞI PREJUDICIILE LOR

Desfăşurarea răscoalei s-a reflectat pe plan juridic sub forma răspunderii *penale* - pentru producerea şi participarea la răscoală - şi a răspunderii *civile*, pentru prejudiciile cauzate prin actele de răscoală.

Secţiunea I
RĂSPUNDEREA PENALĂ

Instigarea şi participarea la răscoală au fost principalele aspecte ale răscoalei care au constituit preocupări de incriminare penală.

§1. **Instigarea**

În general, problema cauzei care a determinat producerea răscoalei a format obiectul unor largi discuţii, mai mult cu scopul de a satisface interesele claselor dominante - moşierimea şi burghezia - pe plan economic şi politic. Discuţiile au fost confuze, dar transpunerea lor în domeniul dreptului, în cadrul noţiunii de „instigare", se poate spune că a dus la o clarificare în ceea ce priveşte răspunderea penală a „autorilor" răscoalei.

1. ***Învinuirile reciprice ale conservatorilor şi liberalilor***

Aflat la guvern, partidul conservator - exponent al moşierimii - se străduia prin toate mijloacele să abată atenţia de la adevăratele cauze social-economice ale răscoalei şi să acrediteze convingerea că ele ar fi de ordin subiectiv, urmări ale influenţei unor persoane străine mediului sătesc, care au îndemnat ţărănimea să se răscoale. El pretindea că răscoala „nu a fost determinată de condiţiile economice de care se leagă

chestiunea în sine, ci este mai mult produsul unor ațâțări din afară de sfera țăranilor răsculați"[1].

La rândul său, partidul liberal, aflat în opoziție, căuta să profite de producerea răscoalei în timpul guvernării conservatoare, spre a-i atribui vina izbucnirii răscoalei şi a determina căderea guvernului şi venirea la putere a liberalilor. Semnalând primele acte de răscoală din Moldova, presa liberală condamna guvernul conservator că nu a făcut nimic pentru îmbunătățirea situației țăranilor[2], nu numai în regiunea răsculată, dar şi în alte părți ale țării, care lasă impresia că la sate ar fi „două clase: una care oftează şi alta care înjură"[3]. Moşierii erau arătați ca fiind vinovați de răscoală, pentru că în mod sistematic au agravat exploatarea țăranilor prin urcarea arenzilor[4]. De asemenea, vinovată era şi guvernarea conservatoare, care a menținut dezechilibrul între marea şi mica proprietate funciară, ca şi legea tocmelilor agricole, care a secătuit tezaurul țării, a majorat impozitele țăranilor şi a dezorganizat administrația prin masive scoateri şi numiri de funcționari[5], astfel că ea trebuie să demisioneze şi să lase locul liberalilor.

În parlament, chiar la 2 martie 1907, I. I. C. Brătianu a interpelat guvernul cu privire la producerea răscoalelor, acuzând pe conservatori. Prezentându-se ca adepți ai progresului, liberalii arătau că, vrând nevrând, „societatea se transformă în contra intereselor celor mai reacționari conservatori" şi că, dimpotrivă, „a instiga înseamnă a nu te ocupa de nevoile ei, a o înşela cu promisiuni", conchizând că vina pentru declanşarea răscoalei revine trecutului guvern conservator, în cadrul căruia „în loc să se ocupe de țară", G. Gr. Cantacuzino, P. P. Carp şi Take Ionescu se certau pentru şefia partidului[6].

Conservatorii au ripostat liberalilor, arătând că „primele mişcări țărăneşti au avut loc pe timpul liberalilor" (aluzie la răscoalele din anii precedenți), astfel că partidul liberal „nu poate spune că este străin de cele întâmplate"[7]. Presa conservatoare nu ezita să afirme că răscoala se datoreşte

---

[1] „Conservatorul Brăilei" (Răscoalele țărăneşti), nr. 667 din 2 martie 1907.

[2] „Liberalul" (Revoltele țărăneşti), Iaşi, nr. 283 din 27 febr. 1907.

[3] „Progresul" (Apropo de țăranii noştri), Brăila, nr. 35, 28 febr. 1907.

[4] „Voința națională" (Tulburările țărăneşti în Moldova de Sus), nr. 6527 din 25 febr.-10 martie 1907.

[5] „Lumina" (Cauza revoltelor), Ploieşti, nr. 520, din 11 martie.

[6] „Progresul" (Fostul guvern şi revoluția) din 8 aprilie 1907.

[7] „Conservatorul Brăilei" (Interpelarea d-lui Brătianu), nr. 669 din 4 martie 1907.

acelora care nu urmăresc altceva decât să creeze dificultăți guvernului conservator[8]. Ei vizau în mod direct opoziția liberală, acuzând-o că provoacă răscoale spre a veni la putere[9]. Chiar şi mai târziu, după potolirea răscoalei, conservatorii au reiterat acuzația împotriva liberalilor. N. Filipescu argumenta în parlament, în noiembrie 1907, că vinovată de răscoalele țărăneşti anterioare a fost întotdeauna guvernarea liberală, inclusiv răscoala din 1888, care - deşi a izbucnit în timpul unei guvernări conservatoare - se datora celor 12 ani premergători de guvernare a partidului liberal[10].

O teză mult dezbătută de conservatori în legătură cu vinovăția liberalilor era aceea a prezenței „generoşilor" în rândurile partidului liberal. Pornind de la folosirea „revoluției" de către mişcarea țărănească, se susținea că aceasta îi dă mişcării un caracter „socialist"[11], a cărui origine este atribuită ideilor socialiste răspândite de „generoşii" care au pătruns în rândurile partidului liberal după 1899[12], cum erau: Morțun, Stere, Ferechide, Atanasiu, Radovici etc. Când după 13 martie 1907 a venit la putere un guvern liberal, conservatorii au reluat această idee şi au susținut că agravarea răscoalei s-a datorat prefecților „socialişti" pe care guvernul i-a numit în locul vechilor prefecți conservatori.

În tot timpul răscoalei, ca şi în perioada următoare, polemica dintre liberali şi conservatori a devenit tot mai înverşunată. Ea nu a fost suspendată decât în ziua de 13 martie 1907, când cele două partide au încheiat pactul de a-şi uni forțele împotriva răsculaților. Cu acel prilej, ambele partide declarau: „nu tăgăduim că multă dreptate e de partea țărănimii şi recunoaştem că partidele noastre au păcătuit deopotrivă față de dânsa, lăsând-o atâta vreme în mizerie şi ignoranță"[13].

Când guvernul liberal a publicat în numele regelui manifestul prin care promitea îmbunătățiri țăranilor spre a se potoli răscoala, conservatorii au mers până acolo încât l-au interpretat ca instigator, pe motiv că ar fi determinat continuarea şi agravarea răscoalei[14].

Totodată, conservatorii pretindeau că, dacă liberalii nu i-ar fi răsturnat de la guvern, ar fi putut identifica pe „autorii morali ai răscoalei"[15].

---

[8] *Ibidem* (Răscoalele țărăneşti), nr. 667 din 2 martie 1907.
[9] „Alarma" (Răscoalele țărăneşti), Craiova, nr. 205 din 5 martie 1907.
[10] Mon. Of. din 26 nov. 1907 (Dezbateri), p. 49 şi urm.
[11] „Conservatorul" (Descrieierații instigatori), nr. 61 din 18-31 martie 1907.
[12] „Galații" (Pericolul roşu), nr. 51 din 7 martie 1907.
[13] „Conservatorul Brăilei" (Pericolul național) nr. 677 din 15 martie 1907.
[14] „Conservatorul Brăilei" (Manifestul guvernului), nr. 687 din 26 martie 1907.
[15] „Conservatorul Brăilei" (Cine sunt vinovații), nr. 678 din 16 martie 1907.

2. *Alte categorii de instigatori*

Polemica dintre cele două partide nu a rămas izolată, căci discuţiile în jurul cauzei răscoalei au cuprins şi alte categorii de „instigatori" sau „autori morali".

a. *Arendaşii*

O primă cauză a răscoalei a fost văzută în arendaşi. Moşierii erau interesaţi ca această categorie burgheză să fie considerată vinovată de producerea răscoalei, prin scumpirea excesivă a subarendărilor la ţărani. Unii moşieri declarau că remediul agravării mizeriei ţărăneşti ar fi acela ca marii proprietari să nu-şi mai arendeze moşiile, ci „să le cultivăm în tovărăşie cu sătenii noştri, cărora să le dăm sămânţă şi instrumentele agricole necesare"[16]. Chiar de la început s-a creat o diversiune şovină, în sensul că vinovaţii ar fi numai arendaşii străini - evrei (supuşi austrieci) şi greci - iar nu şi cei români. De acest lucru au căutat să profite unii arendaşi români, care au instigat pe ţărani împotriva unor arendaşi străini, spre a scăpa de concurenţa lor[17]. Diversiunea s-a spulberat însă atunci când răscoala s-a extins şi împotriva arendaşilor români, ca şi a moşierilor care-şi cultivau moşiile în regie proprie, dovedindu-se caracterul profund agrar al răscoalei, fără deosebire de naţionalitate.

b. *Socialiştii*

O altă diversiune a fost şi aceea care indica pe socialişti - în general, nu numai cei trecuţi în rândurile partidului liberal - ca autori morali ai răscoalei, datorită ideilor lor de reformă în domeniul organizării relaţiilor de producţie. Ea a constituit temeiul unei vaste acţiuni desfăşurate de poliţie şi armată împotriva cercurilor muncitoreşti, „a instigatorilor, se crede ruşi de naţionalitate"[18], „lucrătorii ruşi foşti vasul Potemkin"[19]. Teza că răscoala a fost pregătită de către potemkinişti era semnalată şi în presa străină[20]. Ea a fost spulberată de desfăşurarea răscoalei.

---

[16] „Tribuna liberă", nr. 15 din 2 aprilie 1907.
[17] *Ibidem* (Neagu Teodorescu din com. Scorţaru-Vechi, jud. Brăila).
[18] Doc. 1907, vol. I, p. 54.
[19] *Ibidem*, p. 345, 36.
[20] „Universul", nr. 77 din 20 martie 1907, p. 3.

c. *Învăţătorii şi preoţii*

Învinuirea adusă atât de moşieri, cât şi de arendaşi, învăţătorilor şi preoţilor a fost una din diversiunile cele mai persistente. Argumentul lor principal era că învăţătorii, prin activitatea extraşcolară în cadrul cercurilor culturale şi al băncilor populare, împreună cu preoţii, au sădit în mintea ţăranilor perspectiva unei vieţi fără arendaşi intermediari, putând prin băncile populare să arendeze direct sau chiar să cumpere moşiile marilor proprietari: „perspectiva unei vieţi necunoscute de ei şi părinţii lor şi tocmai lucrul acesta - dorinţa de a-şi îmbunătăţi soarta cât mai neîntârziat - a fost pricina tuturor răutăţilor“[21]. De aici concluzia că „în mod natural s-a ajuns în mijlocul satelor ca proprietarul, arendaşul, comerciantul, să fie văzuţi cu vrăjmăşie“, fapt pentru care unii prefecţi propuneau ca în viitor „însărcinările de conducători de bănci, cooperative, obştii ar trebui încredinţate altor elemente şi sub alt control“[22]. Iar alţi prefecţi propuneau încă în luna februarie 1907 ca Ministerul Instrucţiunii şi Cultelor să mute pe unii „învăţători în alt judeţ“, spre a se pune capăt mişcărilor ţărăneşti[23].

Conservatorii au insistat foarte mult asupra răspunderii învăţătorilor şi preoţilor pentru două considerente. În primul rând, ei erau salariaţi ai statului şi se sconta că statul va putea, prin urmare, să fie obligat a repara daunele suferite de moşieri din cauza răscoalei. În al doilea rând, activitatea lor în cadrul băncilor populare şi a cooperativelor a fost îndrumată de unii membri marcanţi ai partidului liberal - cum era I. G. Duca, preşedintele Băncilor populare, sau Spiru Haret, Ministrul Instrucţiunii şi Cultelor, ceea ce atrăgea şi o anumită răspundere politică a partidului liberal. Unii prefecţi chiar semnalau că ţăranii declarau:

„Domnul Duca (directorul băncilor populare) ne-a declarat că dacă vom face bancă, proprietarul moşiei e dator să ne dea nouă moşia în arendă, şi acum vedem că proprietarul a arendat-o unui domn Braida; să nu vie pe aici că nu face treabă, moşia acum o luăm noi“[24].

Învinuirea adusă învăţătorilor şi preoţilor nu a rămas fără urmări pentru ei, atât în timpul reprimării şi potolirii răscoalei, cât şi în cadrul urmăririlor juridice pentru instigare şi participare la răscoală. Totodată,

---

[21] Doc. 1907, vol. II, p. 298.
[22] Doc. 1907, vol. I, p. 863.
[23] *Ibidem*, p. 80.
[24] Doc. 1907, vol. I, p. 355.

capitaliştii cereau desfiinţarea băncilor populare, întrucât ele ameninţau să ia moşiile în arendă[25].

d. *Personalităţi culturale*

O învinuire generală, publică, a fost adusă de către moşieri şi arendaşi, oamenilor de cultură care s-au ocupat de situaţia grea a ţărănimii şi au propus măsuri de îmbunătăţire a ei. În goana lor după găsirea unei cauze a răscoalei streine relaţiilor agrare, folosind teza blândeţei ţăranilor, a armoniei idilice dintre ţărani şi marii proprietari, ei atribuiau producea răscoalei unor influenţe din afară, chiar şi din partea unor personalităţi culturale care au analizat „chestiunea ţărănească".

Încă dinainte de răscoală a fost elaborată o întreagă literatură, care s-a amplificat după răscoală. Asemenea personalităţi ale culturii româneşti au fost numeroase: economiştii G. D. Creangă, G. D. Scraba, socialiştii M. Gh. Bujor, I. C. Frimu, N. D. Cocea, D. Marinescu, istoricii N. Iorga, A. D. Xenopol, R. Rosetti, I. Lupaş, oameni politici ca Spiru Haret, V. M. Kogălniceanu, medici ca D. Voinov, V. Babeş, I. C. Istrati, scriitori ca Al. Vlahuţă, G. Coşbuc, M. Sadoveanu etc., au prezentat sub diverse aspecte situaţia ţărănimii, cristalizate în forme, idei şi concepţii care au avut un larg ecou în diverse pături sociale, pătrunzând până în mediu sătesc. Orice interes arătat stării ţăranilor putea atrage din partea moşierilor şi arendaşilor învinuirea de instigare, ceea ce a dat naştere unei vii polemici în presa vremii, în care învinuirile reciproce abundau. Aşa s-a întâmplat şi cu unii jurişti care au redactat broşuri privitoare la starea ţărănimii[26].

e. *Administraţia*

O acuzare similară au adus aceleaşi elemente exploatatoare şi administraţiei de stat, în special cea locală. Ea era caracterizată ca incapabilă, coruptă, abuzivă[27] şi slabă, lipsită de autoritatea necesară faţă de ţărănime. Ea a stârnit pe ţărani prin comportarea sa, iar când au început frământări locale nu a fost în stare să asigure ordinea.

---

[25] Doc. 1907, vol. II, p. 94 şi urm.
[26] Doc. 1907, vol. III, p. 2.
[27] Doc. 1907, vol. II, p. 266-268; vol. III, p. 43, 47, 58.

f. *Studenții*

Asociațiile studențești s-au preocupat de chestiunea țărănească și au luat atitudine în timpul răscoalei. Prin moțiuni votate în întruniri au cerut măsuri de îmbunătățire[28], manifeste[29], anchete sociale în mediul sătesc. Deplasările lor în mediul sătesc au dat naștere, în concepția țăranilor, unui fenomen de identificare a noțiunii de „student", cu aceea de „conducător de răscoală", după cum s-a constatat cu prilejul urmăririlor judiciare.

§ 2. **Noțiunea juridică de instigare**

Interesul politic prezent în polemica privind acuzarea și apărarea de instigare a creat o mare confuzie, dată fiind lipsa de criterii în folosirea acestei noțiuni. Cu drept cuvânt, „România muncitoare"[30] demasca modul cum clasa stăpânitoare caută într-o goană nebună pe instigatorii revoltelor țărănești, când adevărații instigatori erau: exploatatorii - moșierii și arendașii - secolele de robie și sărăcie, mizeria și ignoranța țărănimii, partidul conservator, guvernul și partidul liberal, justiția părtinitoare, toți cei din conducerea țării - vodă, miniștri, prefecți, primari, deputați, senatori, proprietari, fabricanți etc. Nu se poate tăgădui că abuzul în atribuirea calificativului de „instigator" a creat o oarecare panică, întrucât mulți au fost puși sub urmărire penală, pe baza unor acuzații neîntemeiate pe conținutul juridic real al acestei noțiuni.

1. ***Elementele juridice ale noțiunii de instigare***

Intervenția juriștilor a adus o clarificare importantă în precizarea noțiunii de instigare și a pus capăt exagerărilor în folosirea ei neavizată.

a. *C. Hamangiu* s-a preocupat îndeosebi de activitatea unor juriști în legăltură cu problema țărănească[31]. El relevă rolul lui Gr. Păucescu de a atrage atenția încă de la răscoalele țărănești din 1888 asupra situației țărănimii, pe baza analizei legislației în vigoare. El subliniază că

---

[28] Doc. 1907, vol. III, p. 40.

[29] *Ibidem*, p. 42.

[30] „România muncitoare" din 15-22 aprilie 1907.

[31] C. Hamangiu, *În chestia țărănească*, revista „Dreptul", nr. 81/1907, p. 661 și urm.

atitudinea lui Gr. Păucescu față de țărănime se explică prin considerente de *umanitate*, iar aceea față de răscoala din 1907 se explică prin motive de apărare a *ordinei publice* și a *independenței naționale*, făcând apel la instinctul de conservare al cercurilor guvernate de a lua măsurile necesare pentru îmbunătățirea stării țăranilor.

Pentru perioada răscoalei, C. Hamangiu subliniază activitatea juriștilor N. Leonescu și Vesp. Erbiceanu. N. Leonescu, procuror al Curții de apel Iași, a cerut judecătorilor de instrucție din jud. Iași rapoarte asupra cauzelor răscoalei, pe baza cercetărilor personale. Un model în acest sens a fost raportul aprofundat asupra cauzelor sociale ale răscoalei, întocmit de judecătorul de instrucție Vesp. Erbiceanu, care a și fost publicat[32].

C. Hamangiu conchide că „mișcarea țărănească a avut un caracter pur agrar“[33] și socotește activitatea juriștilor citați ca utilă, fără a avea vreun caracter de instigare. El atrage atenția de a se face deosebire între cei ce lucrează pentru îmbunătățirea stării țăranilor și cei care abuzează ca exploatatori ai țăranilor, singuri aceștia putând fi socotiți ca instigatori.

b. *P. Zossim* are meritul de a fi introdus un criteriu mai precis în delimitarea noțiunii de instigare[34]. El distinge între „împrejurările sociale ca determinatoare ale revoluției agrare“ și „contagiunea psihică“, care ține de esența instigării. Între împrejurările sociale favorabile răscoalei enumără „între altele, mizeria țărănimii, nedreptatea. Contagiunea psihică - instigarea - nu ar fi produs nici un efect, dacă țărănimea ar fi avut bune condiții de trai. Ca atare, jurisprudența are rolul de a contribui la nimicirea împrejurărilor sociale, nu a oamenilor „prinși în ele“.

c. *I. Tanoviceanu*, văzând că nimeni nu scapă de acuzarea de instigare, a intervenit și a clarificat pe deplin noțiunea de instigare, în lumina art. 47 Cod penal atunci în vigoare. El arată că trebuie să se distingă între acțiunea care are o legătură „directă“ cu comiterea unei infracțiuni și acțiunile care pot avea, eventual, doar o legăură „indirectă“. Instigarea prezintă, astel, două elemente:
- să fie directă
- să existe intențiune, bună știință cu privire la rezultatul produs.

---

[32] Doc. 1907, vol. II, p. 36 și urm.

[33] C. Hamangiu, *op. cit.*, p. 665.

[34] P. Zossim, *Nocivitatea țăranilor învinuiți de instigare și de crime în revoluția agrară din martie 1907*, în revista „Pagini juridice“, nr. 7-8 din 1907, p. 51.

Analizând diversele acuzații de instigare care circulau în legătură cu producerea răscoalei, I. Tanoviceanu scoate în evidență că a socoti ca instigare orice acțiuni care au putut produce „rătăcire“, este ceva vag şi „dacă s-ar admite ar face ca multe din gloriile naționale ar trebui să fie la Văcăreşti: Eliade, M. Kogălniceanu, autorii legilor de împroprietărire“, nu au rătăcit spiritele... făcând să se nască în mintea țăranului că are drept să aibă pământ? Şi mai târziu a venit poetul Coşbuc... aceia care făceau pe țăranul ignorant să ceară şi să aştepte totul de la stat - şi pământ, şi porumb, şi ploaie, şi soare - nu erau oare rătăcitori de spirite şi provocatori de răscoale?“[35]. Concluzia la care ajungea era că nu pot fi socotite ca instigatoare „scrierile visătorilor, idealiştilor şi socialiştilor de prin oraşe, care poate că au greşit în ideile lor, însă desigur că nu au provocat la crime şi delicte“[36].

Aceste precizări au avut o mare importanță în activitatea justiției din timpul şi din perioada ulterioară răscoalei, cu privire la sancționarea instigatorilor.

§ 3. **Sancționarea pentru instigare**

Organele de justiție nu au deschis acțiune penală împotriva tuturor acelora care fuseseră arătați ca „instigatori". Niciunul dintre conservatori, liberali sau arendaşi nu a fost urmărit. Iar dintre intelectuali, numai câțiva dintre autorii de lucrări privitoare la situația țărănimii, în schimb mulți dibntre învățători, preoți şi socialişti, câțiva dintre studenți, jurişti.

1. ***Vasile M. Kogălniceanu.***

În calitatea lui de autor a numeroase lucrări privitoare la problema țărănească, dar şi ca fondator al „Reuniunilor țărăneşti“, V. M. Kogălniceanu a fost cel mai mult învinuit de instigare a țărănimii, de către conservatori încă din primele zile ale răscoalei. Mulți interpretau acuzarea față de V. M. Kogălniceanu ca un preludiu pentru o învinuire similară a lui Spiru Haret, ceea ce nu s-a întâmplat, deoarece la 13 martie 1907 el a făcut parte din noul guvern liberal, venit în locul celui conservator. În schimb, V. M. Kogălniceanu a fost arestat pentru instigare în aprilie 1907, fiind

---

[35] I. Tanoviceanu, *Instigatorii*, în revista „Curierul judiciar“, nr. 30 din 15 aprilie 1907, p. 235.

[36] *Ibidem*, p. 236.

reţinut 7 luni. Totodată, au fost arestaţi şi colaboratorii săi mai apropiaţi la editarea „Gazetei ţăranilor"[37] - Al. Valescu şi I. Florescu.

Arestarea se baza pe constatarea organelor de poliţie, care găseau lucrările lui V. M. Kogălnuiceanu la ţăranii răsculaţi. Judecătorul de instrucţie al Tribunalului Dorohoi considera că broşura acestuia, „Împroprietăririle ţărăneşti", conţineau „fraze instigatoare spre a ucide, incendia şi comite tulburări, pentru a lua moşiile"[38]. Dimpotrivă, N. Leonescu, judecătorul de instrucţie al Tribunalului Iaşi, analizând în iunie 1907 lucrările lui V. M. Kogălniceanu conchidea că „nu are caracter sediţios, ci conţin măsuri pentru îmbunătăţirea situaţiei ţăranilor pe căi legale"[39]. Pentru acest ultim motiv, ca şi datorită campaniei împotriva acuzărilor de instigare pe care moşierii şi arendaşii le aduceau cu multă uşurinţă, V. M. Kogălniceanu nu a fost trimis în judecată.

2. ***Socialiştii.***

În rândurile socialiştilor arestările au fost masive. „Potemkimiştii" au fost expulzaţi în cea mai mare parte. Calitatea de membru a unui cerc socialist era sinonimă cu instigator, de aceea mulţi dintre socialişti au fost reţinuţi sub arest până la potolirea răscoalei. Semnificativ a fost cazul lui I. C. Frimu, învinuit de instigare şi a cărui sănătate a fost distrusă din cauza torturilor din timpul deţinerii.

3. ***Învăţătorii şi preoţii.***

Atacurile moşierilor, arendaşilor şi conser-vatorilor, în general, între alţii ale lui T. Maiorescu şi C. Dissescu[40], s-au soldat cu multe arestări din rândurile învăţătorilor şi preoţilor. Învinuirile se bazau pe răspândirea ideilor lui Spiru Haret şi V. M. Kogălniceanu cu privire la îmbunătăţirea stării ţăranilor, activitatea în cadrul Băncilor populare şi a cercurilor culturale. Venirea lui Spiru Haret în fruntea Ministerului Instrucţiunii şi Cultelor a salvat prin intervenţia lui directă pe mulţi învăţători şi preoţi din închisorile unde fuseseră depuşi pentru instigare, dar alţii au avut de suportat tratamente rele şi chiar executarea, fără judecată, pe baza unor simple acuzaţii aduse în special de către arendaşii şi moşierii locali[41]. Acestea s-au făcut pe baza învinuirii de participare la răscoală.

---

[37] Doc. 1907, vol. II, p. 155, p. 340.
[38] Doc. 1907, vol. II, p. 22.
[39] *Ibidem*, p. 33.
[40] Doc. 1907, vol. III, p. 64.
[41] Doc. 1907, vol. II, p. 295, 341, 368, 409; „Marea răscoală a ţăranilor din 1907", p. 657 şi 669 (nota); „Tribuna liberă", nr. 15 şi 24/1907 (ororile dijn comuna Scorţaru-Vechi, jud. Brăila).

4. ***Studenţii***.

S-au făcut arestări pentru isntigare şi din rândul studenţilor. Mai semnificativ a fost cazul studentului Trofinescu (Iaşi), ulterior pus în libertate pe baza cercetărilor, el fiind victima acelei psihoze a satelor, care identifica pe studenţi cu capii de răscoală[42].

5. ***Diverşi instigatori***.

Cazuri de urmărire pentru instigare se întâlnesc şi în rândul altor categorii sociale. Au fost denunţaţi de către cămătari[43] unii *conducători* de bănci populare, tineri avocaţi şi profesori - fii de ţărani[44] -, rezervişti[45], ţărani[46].

Urmărirea celor de mai sus s-a făcut pe baza art. 47, combinat cu 81 cod penal. Dovezile erau - mai ales - denunţuri, sub forma „listelor de instigatori" date de moşieri şi arendaşi comandanţilor de trupe care organizau represiunea satelor răsculate şi şefilor administraţiei locale. Urmărirea judiciară a lovit mai puţin pe cei învinuiţi, în comparaţie cu cei sancţionaţi fără judecată de către trupele de represiune. Unii au fost chiar executaţi, consideraţi drept „capi de răscoală". Cea mai mare parte din aceste învinuiri erau neîntemeiate, pornite din răzbunare, intrigi sau cu scop de intimidate ori de desfiinţare a mişcării cooperatiste la sate.

§ 4. **Participarea la răscoală**

În timpul reprimării violente a răscoalei au fost sancţionate, de obicei, cu moartea sau maltratări, fără formalităţi judiciare. Aceste abuzuri erau prezentate ca privind pe „capii de răscoală" - deşi o asemenea calificare dată celor peste 11.000 de executaţi demonstrează inconsistenţa ei - pentru a justifica tratamentul aplicat faţă de opinia publică.

Reprimarea judiciară prezintă şi ea numeroase abuzuri şi ilegalităţi.

1. ***Arestările***

Arestările s-au făcut în număr foarte mare, în toate judeţele, indiferent dacă se declarase sau nu răscoală, fără mandate de arestare, fără a se lua multă vreme interogatorii celor arestaţi. La Brăila, ca măsură

---

42 Doc. 1907, vol. II, p. 48, 321.

43 Doc. 1907, vol. II, p. 283; vol. I, p. 786.

44 Doc. 1907, vol. II, p. 499; vol. III; p. 21. „Marea răscoală a ţăranilor din 1907", p. 675 şi urm.

45 Doc. 1907, vol. II, p. 133.

46 Doc. 1907, vol. III, p. 72.

de prevenire, încă de la primele veşti de răscoală, au fost arestaţi cei bănuiţi că ar putea tulbura liniştea: toţi „clienţii" serviciului de siguranţă - peste 300 persoane - între care erau şi conducătorii muncitorimii locale, colaboratori ai ziarului muncitoresc „Dezrobirea" şi membri ai cercului „România muncitoare"[47]. În Dolj au fost arestaţi 1407 ţărani, iar în Mehedinţi 986, cu scopul de a micşora numărul ţăranilor care eventual s-ar putea răscula, sau de a intimida pe ceilalţi[48]. Închisorile nu mai erau suficiente şi arestaţii erau depuşi în cazărmile şi manejurile regimentelor, în şlepurile de pe Dunăre etc. Între cei arestaţi erau şi cei arătaţi de moşieri, arendaşi, primari ş.a., că ar fi participat şi săvârşit acte de răscoală.

Neîndeplinirea formelor legale privind arestarea, era uneori invocată de către cei în cauză prin referire la art. 13 din Constituţie, care garanta libertatea individuală, dar fără vreun efect. Autorităţile invocau caracterul de urgenţă al situaţiei existente, care nu permitea respectarea legalităţii[49].

2. ***Judecarea***

a. *Deschiderea şi proba acţiunii penale* împotriva celor arestaţi se făcea cu multă uşurinţă, chiar fără să existe vreun act de dovadă[50]. Dovada cea mai frecventă era „listele" cu numele ţăranilor şi al celorlalţi arătaţi de către arendaşi, primari, notari, că ar fi participat la răscoală sau mărturiile interesate ale celor care voiau să se răzbune ori să-şi acopere propriile nelegiuiri. Procedura legală nu putea fi îndeplinită, atunci când practica era de „a mărgini doar instrucţia în a aduce turme de nenorociţi şi a te baza pe cercetările primarilor şi ale notarilor pentru a scrie interogatoare şi depoziţii pe hârtie, oprind 10-15 din fiecare comună..."[51].

Juriştii caracterizau ca lipsite de temei aceste dovezi: „nu încape îndoială că mărturiile depuse de oameni revoltaţi împotriva învinuiţilor, tot revoltaţi, ba încă tovarăşi la jaf şi turburări, vor fi în mare parte falşe"[52]. Necesitatea de a completa instrucţia, lipsa de dovezi pentru a se

---

[47] „Tribuna liberă" (supliment), 12 martie 1907.

[48] Marea răscoală a ţăranilor din 1907, p. 543, 545; Doc. 1907, vol. I, p. 251, 292.

[49] I. Strelicescu, *Judecătorul de instrucţie şi recentele tulburări*, în „Pagini juridice", nr. 1/1907.

[50] Marea răscoală a ţăranilor din 1907, p. 546.

[51] I. Strelicescu, *op. cit.*, p. 4.

[52] R. Bulfinschi, *Observaţii cu privire la mărturiile în penal*, în „Pagini juridice", nr. 3/1907, p. 17.

trece la judecarea proceselor implica deținerea îndelungată a celor arestați, în condiții foarte grele pentru sănătatea lor morală şi fizică. Căci, aşa cum vedea directorul penitenciarului de la Ocnele Mari: „Arestările țăranilor îi vor face tâlhari, pentru că penitenciarele nu sunt organizate pentru a corija: conducerea încredințată unor funcționari nepregătiți, clientelă politică, preocupată să facă bani din vânzarea țuicii, desfacerea de castraveți, fasole, lumânări etc...“[53]. De aceea, se propunea o reformă a codului penal şi a legii închisorilor, spre a se evita asemenea consecințe.

Alteori, se atrăgea atenția că acei arestați, departe de a fi nişte decăzuți, „mai degrabă am fi înclinați să credem că închişii sunt tocmai dintre țăranii cei mai vrednici, cei mai cu demnitate, care au putut uşor să cadă victime urelor şi intrigilor. Revoluțiile care se nasc din condițiunile sociale ce le văzurăm, nu dau la suprafață tocmai pe ticăloşi, ci mai degrabă, dacă nu întotdeauna, pe oamenii deştepți şi de inimă“[54].

b. *Calificarea faptelor*

Instanțele de judecată au şovăit în calificarea penală a faptelor comise în timpul răscoalei, unele instanțe încadrând faptele respective în art. 81 cod penal, altele în art. 354, 357, 358 cod penal. De exemplu, judecătorul de instrucție al Tribunalului Dolj[55] a deschis acțiune pe temeiul:

- art. 354 cod penal: crimă şi jefuire, stricăciune sau distrugere de producte sau de alte lucruri mobile ori imobile săvârşită de mai mulți oameni împreună în ceată, pedepsite cu reclusiune.
- art. 357 cod penal: incendiere de clădiri locuite, mijloace publice de transport etc., pedeapsa fiind munca silnică pe timp mărginit;
- art. 358 cod penal: incendierea de clădiri nelocuite, magazii, producte, pedepsită cu reclusiune de 5-7 ani.

În caz de circumstanțe atenuante, pedeapsa putea fi micşorată, conf. art. 60 cod penal. Se pare că o asemenea încadrare - ca infracțiuni de drept comun - ferea guvernul de răspunderea politică ce-i revenea pentru caz de răscoală.

---

[53] Jean-Naum-Inau, *Verso chestiunii țărăneşti*, în „Curierul judiciar“, nr. 39/1907, p. 305.

[54] P. Zossim, *Nocivitatea țăranilor învinuiți de instigație şi de crime în revoluția agrară din martie 1907*, în „Pagini juridice“, nr. 7 şi 8/1907.

[55] Ion P. Sinescu, *Chestiunile depus juriului în răscoalele țărăneşti*, în „Curierul judiciar", nr. 54/1907.

Alte cabinete de instrucţie[56] au întocmit ordonanţe de trimitere în judecată în baza art. 81 cod penal, adică atentat la liniştea şi ordinea statului, săvârşind în acest scop, omoruri, jafuri, incendieri. În acest caz, pedeapsa era munca silnică pe viaţă, cu posibilitatea de a fi redusă la 5-20 ani reclusiune, pentru circumstanţe atenuante.

În ambele cazuri însă, fiind vorba de crime, competenţă era Curtea cu juri. Dar, în judecarea crimelor de complot, Curţile cu juri nu au procedat similar: unele au condamnat la muncă silnică pe viaţă, altele au achitat. Achitările au fost pronunţate chiar şi atunci când se vădea săvârşirea de omoruri, jefuiri, incendii: dar lipsea elementul de atentat la liniştea şi ordinea statului. Cum disjungerea acestor elemente nu era permisă, astfel ca să se poată aplica o pedeapsă pentru crimele de omor, jefuire şi incendiu, achitările au dat naştere la multe discuţii cu privire la necesitatea şi rolul Curţilor cu juri, considerate de cercurile guvernante că nu au în vedere apărarea liniştei şi ordinei publice. Cu privire la achitările pronunţate de Curţile cu juri, achitări pe care moşierii şi arendaşii le considerau „revoltătoare", se obiecta că - în acelaşi timp - se dau şi condamnări „revoltătoare"[57]. În general, achitările au fost considerate ca acte de curaj din partea unor jurii, în atmosfera de reprimare cu orice preţ a oricăror bănuieli de participare la răscoală.

Cu timpul, se generalizează încadrarea în art. 81 cod penal. Chiar şi în cazul citat al Tribunalului Dolj, camera de punere sub acuzare a schimbat ordonanţele judecătorului de instrucţie date în temeiul art. 354, 357 şi 358 cod penal, în art. 81 cod penal[58]. Raţiunea acestui procedeu a apărut în momentul când a fost cunoscut decretul de amnistie[59], al cărui raport, întocmit de Ministerul de justiţie, considera faptele săvârşite de ţăranii răsculaţi ca având un caracter politic, deoarece în conformitate cu art. 93 al. 4 Constituţie - şeful statului putea acorda admnistie numai în materie politică[60]. Faţă de cererea tot mai insistentă, din partea unor cercuri tot mai largi ale opiniei publice, de a se pune capăt reprimărilor, amnistia devenise o necesitate. Ea s-a dat abia atunci când s-a simţit necesitatea braţelor de muncă ale ţăranilor din închisoare, pentru campania agricolă[61]. Amnistia care s-a acordat a fost parţială, doar pentru un număr mic de arestaţi, cei mai mulţi fiind exceptaţi de la beneficiul amnistiei.

---

[56] Marea răscoală a ţăranilor din 1907, p. 549.

[57] A. I. Suciu, *Pentru menţinerea juraţilor*, în „Dreptul", nr. 21/1907, p. 167.

[58] Ion P. Sinescu, *op. cit.*, p. 425.

[59] D. nr. 3217, Mon. Of. nr. 105 din 11-24 iunie 1907, p. 4066.

[60] C. N. Toneanu, *Amnistia răscoalelor ţărăneşti*, în „Pagini juridice", nr. 18/1907.

[61] Marea răscoală a ţăranilor din 1907, p. 551.

3. *Nepedepsirea abuzurilor de reprimare*

În contrast cu atitudinea statului față de cei învinuiți pentru particiopare la răscoală se află atitudinea față de cei care la adăpostul reprimării răscoalei au încălcat normele juridice existente și chiar s-au dedat la grave fapte cu caracter penal.

O cercetare sumară a desfășurării procedurii penale față de cei învinuiți în legătură cu răscoala arată că:

- arestările se făceau fără existența unor probe, chiar și a celor care nu au participat, sub pretextul că îi împiedică de a participa în viitor;
- probele în instanță erau, de obicei, mărturiile arendașilor și moșierilor pornite din răzbunare.

Plângerile celor arestați și ale familiilor lor împotriva arendașilor cu privire la mărturiile false au rămas fără niciun rezultat. În aceste plângeri se indicau și cazuri când arendașii luau bani de la cei învinuiți în schimbul intervenției spre a fi eliberați[62]. Fără urmări au rămas și reclamațiile împotriva arendașilor care prin declarațiile lor false au deteerminat împușcarea unor țărani nevinovați[63], ori au participat direct la reprimare și au executat pe țărani. Haosul din timpul răscoalei a prilejuit izbucnirea unor uri care mocneau de decenii în lumea satelor, dar în zadar cei învinuiți cereau statului bughezo-moșieresc „egalitate de tratament" atunci când reclamai pedepsirea abuzurilor comise[64]. La cererea lor s-au alăturat și apelul unor personalități de prestigiu, cum a fost N. Iorga[65].

Secțiunea II

RĂSPUNDEREA CIVILĂ PENTRU DAUNELE PROVOCATE PRIN ACTE DE RĂSCOALĂ

Problema răspunderii civile pentru daunele provocate prin acte de răscoală s-a pus încă de la primele mișcări țărănești. Într-o audiență la rege, în luna martie 1907, o delegație a marilor proprietari au cerut ca statul să le acorde despăgubiri pentru devastările suferite[66]. Presa conservatoare a insistat și ea pentru acordarea de despăgubiri[67].

[62] Marea răscoală a țăranilor din 1907, p. 539, 548.
[63] Doc. 1907, vol. II, p. 217, 309, 476; vol. I, p. 717.
[64] Doc. 1907, vol. I, p. 151, 450.
[65] N. Iorga, *Discursuri parlamentare*, vol. I, partea I, p. 55 și urm.
[66] L. Pătrășcanu, *op. cit.*, p. 331.
[67] „Dreptul" (Despăgubirile și guvernul), nr. 26 din 14 aprilie 1907, p. 1.

§ 1. Temeiul juridic al răspunderii civile a statului

Moşierii şi arendaşii vizau o răspundere a statului, deoarece - spre deosebire de ţărani - statul prezenta garanţii de solvabilitate. Cu privire la fundamentarea ei, circulau în doctrina dreptului constituţional mai multe teorii, care au şi fost invocate şi discutate la noi ca temei al cereruilor de despăgubiri, combaterea lor făcându-se mai ales de către N. Titulescu în lucrarea sa „Problema responsabilităţii juridice a statului şi a comunelor, cu privire la ultimele răscoale ţărăneşti".

În sec. XIX încă mai domina teoria responsabilităţii statului pentru daunele cauzate, formulată în timpul revoluţiei franceze, bazată pe concepţia metafizică a suveranităţii statului, potrivit căreia suveranitatea se impune tuturor fără compensaţie, decât doar ca o manifestaţie benevolă[68]. Ca o reacţie împotriva acestei teorii au fost elaborate noi puncte de vedere, care susţineau răspunderea statului pentru daunele cauzate prin activitatea organelor sau funcţionarilor săi.

1. *Teoria civilistă*

În lipsa unor texte care să prevadă răspunderea statului, juriştii au recurs la principiile dreptului civil, pe care le socoteau ca fiind dreptul comun în materie de răspundere, în timp ce răspunderea statului nu ar fi constituit decât un caz de aplicaţiune excepţională a acestora. În consecinţă, dispoziţiile art. 998 şi urm. ale codului civil au fost extinse şi cu privire la răspunderea statului, sub cele două forme: delictuală şi quasi-delictuală. Spre a se angaja deci răspunderea statului era necesar să se dovedească:

- existenţa unui prejudiciu provocat prin fapt unui agent public lucrând în exerciţiul funcţiunii sale;
- fapta agentului constituie o culpă din partea administraţiei, in eligendo sau in vigilando, ori o lipsă de prevedere conf. art. 1000 cod civil.

Susţinută de Laurent, această teorie a fost împărtăşită la noi de către Dim. Alexandrescu[69], care invoca şi argumente de text, anume art. 4 din

---

[68] P. Negulescu, *Tratat de drept public*, tom. II, 1943, p. 178.

[69] A se vedea I. Tanoviceanu, în „Curierul judiciar", nr. 31 din 19 aprilie 1907, (recenzia lucrării lui N. Titulescu).

Legea responsabilităţii ministeriale din 2 mai 1879: acest text autoriza statul să ceară miniştrilor a fi despăgubit, când din cauza lor statul a fost condamnat la daune, ceea ce se putea interpreta ca o recunoaştere implicită a răspunderii statului faţă de particularul vătămat.

2. *Teoria relei funcţionări a serviciului public*

Elaborată în Franţa de către Consiliul de stat şi consacrată de Tribunalul de conflicte încă din 1873[70], teoria relei funcţionări a serviciului public înlătura teoria subiectivă civilistă, deoarece raportul dintre stăpân şi servitor sau prepus nu putea fi asimilat cu acela dintre stat şi funcţionar: pe când stăpânul are libertatea de a alege prepusul şi a-l supraveghea, situaţia funcţionarului este precizată de legile şi regulamentele administrative. Noua teorie, bazată pe caracterul obiectiv al relei funcţionări a serviciului public, angaja răspunderea civilă a statului, cu condiţia să evite:

- o culpă de serviciu;
- o daună;
- un raport cauzal întrre culpa de serviciu şi daună.

La noi, această concepţie a fost adoptată de P. Negulescu, Al. Degré, C. G. Dissescu[71]. Potrivit acestei concepţii, incompetenţa, neglijenţa în serviciu atrag răspunderea statului pentru daunele provocate.

3. *N. Titulescu şi combaterea teoriilor răspunderii statului*

Insistenţa moşierilor şi arendaşilor, sprijiniţi de conservatori în susţinerea tezei greşelilor administraţiei - cauză a provocării răscoalei - ca şi a slăbiciunii[72] administraţiei, în legătură cu potolirea răscoalei şi apărării împotriva devastărilor, urmărea să dovedească faptele administraţiei, susceptibile a atrage răspunderea statului. În acelaşi scop, ei procedau sistematic la ancheta in futurum, care constatau daunele provocate de devastările răsculaţilor[73].

---

[70] P. Negulescu, *op. cit.*, p. 181.

[71] P. Negulescu, în „Dreptul", 1902, p. 48; Al. Degré, în „Dreptul", nr. 77, 79 din 1899; C. G. Dissescu, în „Dreptul" din 28 ianuarie 1899.

[72] Doc. 1907, vol. II, p. 121.

[73] Em. Costinescu, *Cuvântare la Senat*, în Mon. Of. 22 din 24 februarie 1909.

Deşi recunoştea importanţa socială şi politică a celor care reclamau despăgubiri - el însuşi suferind daune la moşia sa „Tituleşti" - totuşi, N. Titulescu a combătut acešte pretenţii, ca neîntemeiate atât în fapt, cât şi în drept.

În fapt, arăta N. Titulescu, prefecţii şi statul „nu pot fi găsiţi vinovaţi că n-au luat măsurile necesar,e pentru că n-au putut, n-au ştiut, pentru că nici păgubaşii, ei fiind interesaţi, nu le-au arătat"[74].

În drept, N. Titulescu se plasa pe poziţia lui Laferriere, adept al teoriei răspunderii excepţionale a statului, care - fiind suveran - poate lua sau nu măsuri de prevenire ori represiune a răscoalei[75]. Combătând argumentele teoriei civiliste pe baza particularităţilor raportului dintre comitent şi prepus, în comparaţie cu acela dintre stat şi funcţionari, N. Titulescu arăta că statul poate răspunde pentru prejudicii faţă de particulari, dar nu în temeiul legii răspunderii ministeriale din 1875, ci în acela al Legii Contenciosului administrativ din 1 iunie 1905. Iar aceasta nu prevede răspunderea statului pentru acte de guvernământ, în care se cuprind şi cele săvârşite în legătură cu răscoala. Iată de ce, conchidea N. Titulescu, chiar dacă s-ar dovedi în fapt vinovăţia unor funcţionari sau organe administrative, particularii nu au acţiune pentru despăgubiri împotriva statului.

§ 2. **Răspunderea civilă a ţăranilor răsculaţi**

Era evident că răspunderea pentru prejudiciile suferite de moşieri şi arendaşi prin acte de răscoală revenea ţăranilor răsculaţi, autori ai devastărilor. Dar, cei prejudiciaţi nici nu se gândeau să-şi îndrepte pretenţiile faţă de aceştia, întrucât - după cum remarca N. Titulescu - „ţăranul e asimilat cu un cerşetor şi nu are mijloace de plată a despăgubirilor"[76].

În discuţiile cu privire la răspunderea civilă a statului, s-a menţionat posibilitatea legală ca să răspundă comunele, conform Legii poliţiei rurale din 25 decembrie 1868. În cap. IV, art. 60, legea prevedea ca paza în comune să se asigure de locuitorii înşişi, sub sancţiunea unei amenzi între 20-100 lei a locuitorilor care nu-şi îndeplineau obligaţia respectivă.

---

[74] N. Titulescu, *Problema responsabilităţii juridice a statului şi a comunelor cu privire la ultimele răscoale ţărăneşti*, Buc., 1907, p. 15, 16.

[75] N. Titulescu, *op. cit.*, p. 36.

[76] N. Titulescu, *op. cit.*, p. 6.

Desigur, nici această cale nu asigura despăgubirea moşierilor şi arendaşilor, totuşi s-au adus acuzaţii ţăranilor însărcinaţi cu paza, că nu au oprit răscoala în localităţile pe care le păzeau[77].

În concluzie, afirma N. Titulescu, imposibilitatea proprietarilor de a se despăgubi de la ţărani - din cauza sărăciei acestora - este un risc al marii proprietăţi, pe care ei trebuie să-l suporte[78].

§ 3. **Acordarea despăgubirilor**

Netemeinicia pretenţiilor moşierilor şi arendaşilor nu a fost o piedică în calea acordării despăgubirilor. Ele s-au dat, după potolirea răscoalei, din bugetul statului. Dar, chiar mai înainte, moşierii şi arendaşii au fost autorizaţi să-şi redobândească bunurile jefuite sau arse în timpul răscoalei, de la ţăranii răsculaţi care le deţineau. Cea mai mare parte din aceste bunuri erau cereale, care nu puteau fi identificate ca fiind furate. De aceea, cu sprijinul jandarmilor şi al armatei, moşierii şi arendaşii au ridicat abuziv de la ţăranii care aveau cereale, cantităţi mai mari decât acelea cu care fuseseră păgubiţi[79]. Ţăranii se plângeau că „au venit d-nii proprietari şi arendaşi şi ne-au luat tot porumbul şi grâul din magazie, cu forţa...“[80]. Plângerile lor au rămas fără vreun rezultat, iar moşierii şi arendaşii nu au avut nici o răspundere pentru ceea ce au luat mai mult - în mod indistinct - de la ţărani.

CONCLUZII

Abia se stinseseră ecourile jubileului din 1906, când răscoala din primăvara anului 1907 a trezit cercurile guvernante la realitatea existentă la sate, care nu mai putea fi nici ascunsă[81], nici ignorată[82]. Contrastul dintre aceste două evenimente oglindea contradicţia dintre moşierime şi

---

[77] Doc. 1907, vol. I, p. 454.

[78] N. Titulescu, *op. cit.*, p. 53.

[79] Doc. 1907, vol. I, p. 405.

[80] *Ibidem*, vol. II, p. 220.

[81] 1 N. Iorga, *Ascultaţi ţărani!*, în „Neamul Românesc“, I (1906), nr. 42, p. 1, sau *Pagini alese*, Ed. ptr. lit., 1965, p. 326 şi urm.

[82] Manifestul cercului socialist „România muncitoare“, intitulat „Patruzeci de ani de sărăcie, de robie şi ruşine“.

țărănime. Deşi şocul răscoalei a fost deosebit de puternic, producerea ei nu era întâmplătoare, ba chiar fusese prevestită de numeroşi cunoscători ai chestiunii ţărăneşti.

În legătură cu revendicările țărănimii, statul burghezo-moşieresc a adoptat la început o atitudine de tratative cu răsculații şi de îndemnuri față de moşieri şi arendaşi, în scopul uşurării tocmelilor agricole, fără a se modifica legislația existentă. Noile tocmeli urmau deci să fie consimțite de moşieri şi arendaşi. Aceştia nu voiau însă să renunțe la drepturile câştigate şi nici să considere valabile tocmelile încheiate în condițiile răscoalei şi în prezența reprezentanților statului. Față de revendicările de împroprietărire, statul a avut o atitudine intransigentă, care a culminat cu actele de reprimare violentă, cu ajutorul administrației, poliției, jandarmeriei şi armatei. În toate aceste cazuri, statul se posta pe poziția apărării legalității. Dar legalitatea era apărată numai în măsura apărării proprietății moşiereşti, a drepturilor moşierilor şi arendaşilor. Legalitatea cerea ca şi actele de reprimare să se desfăşoare într-un cadru legal. Dar în timp ce cercurile largi de intelectuali, muncitori, mase țărăneşti au fost urmăriți, arestați, judecați şi condamnați, nu întotdeauna pe bază de probe, iar alteori țăranii au fost executați fără nici o cercetare, lipsa de legalitate a acestor acte de reprimare a fost justificată prin interesul politic al intimidării țăranilor - vinovați sau nu - spre a nu se mai răscula în viitor. Fără a se respecta noțiunea ştiințifică de instigare, puțini au fost cei care au fost scutiți de învinuirea de instigatori. Actele de cruzime comise de elemente din aparatul de reprimare sau chiar de moşieri şi arendaşi nu au fost anchetate şi împotriva lor nu s-au luat măsuri de sancționare[83], ceea ce şi alți cercetători subliniau în acelaşi sens: „pentru țărani nu e dreptate“[84], „justiția e foarte puțină pentru țărani“[85], că pentru clasa muncitoare este „o dreptate mai bună“[86]. Dar în mod fățiş guvernul liberal, prin ministrul de interne I. I. C. Brătianu recomanda a se lua orice măsuri de reprimare, fără a căuta o justificare legală.

Desfăşurarea reprimării a confirmat că statul a folosit două categorii de metode: metode violente şi metode de influențare politică şi ideologică. În folosirea celor din urmă o contribuție foarte importantă au avut organizațiile social-politice care au acționat sub conducerea

---

[83] Doc. 1907, vol. I, p. 450.
[84] Em. Dan, *op. cit.*, p. 578.
[85] D. N. Comşa, *op. cit.*., p. 313.
[86] A. D. Xenopol, *op. cit.*, p. 45.

aparatului de stat: biserica, cercurile culturale, băncile populare, presa. Nici activitatea acestora nu s-a desfăşurat însă conform legilor în vigoare.

Reprimarea a constituit o experienţă edificatoare pentru conştiinţa juridică a ţărănimii. Ţărănimea a întrevăzut poziţia sa de clasă şi poziţia claselor exploatatoare care exercitau reprimarea, aşa cum a subliniat N. Iorga[87].

Aceeaşi dublă „dreptate" şi legalitate s-a văzut şi în problema despăgubirilor civile. Deşi se motivase că nici statul şi nici ţăranii nu erau legalmente datori să despăgubească pe moşieri, totuşi statul a prevăzut atât despăgubiri plătite de stat, cât şi posibilitatea ca cei dăunaţi să recupereze de la ţărani bunurile care - pretindeau ei - au fost jefuite de aceştia. Largheţea faţă de moşieri şi arendaşi contrasta cu modicitatea sumei acordată de stat ţăranilor păgubiţi în timpul răscoalei.

Confruntarea dintre răsculaţi şi forţele de reprimare a depăşit cadrul imediat al sferei lor de interese. Aşa cum răscoala a îmbogăţit conştiinţa ţărănimii cu elemente noi, tot aşa lupta pentru pământ a împins ţărănimea la o democratizare hotărâtă a relaţiilor politice. În adevăr, aşa cum a semnalat M. Gh. Bujor[88], ţărănimea simte nevoia drepturilor politice, astfel cum un an mai înainte V. M. Kogălniceanu atrăgea atenţia că o îndreptare se poate realiza „numai când ţărănimea va avea drept de vot egal cu ceilalţi"[89]. Aşa cum explica L. Pătrăşcanu, chiar dacă ţărănimea răsculată n-a cerut ea atunci drepturi politice în forma de mai sus, totuşi cei care au formulat necesitatea lor au ţinut seama de lupta ei pentru aceste drepturi şi au vorbit în numele ei[90]. Această democratizare s-a extins şi la alte domenii juridice, după cum se va vedea în perioada imediat următoare.

Chiar din timpul răscoalei însă, statul a simţit nevoia de a se adapta necesităţilor reprimării, de a-şi amplifica aparatul de stat, în special cel de reprimare, prin începuturile de reorganizare a ministerului de Interne, prin măsurile de pregătire a reorganizării poliţiei de informaţii, a jandarmeriei şi a administraţiei locale în vederea realizării unei mai prompte reprimări în viitor.

---

[87] N. Iorga, *ibidem*, p. 338.

[88] M. Gh. Bujor, în „România muncitoare din 11-18 martie 1907"; manifestul „*Către lucrători şi ţărani, către studenţi*".

[89] V. M. Kogălniceanu, *Către săteni*, p. 2.

[90] L. Pătrăşcanu, *op. cit.*, p. 318.

Partea a III-a

PROBLEME JURIDICE ALE PERIOADEI ULTERIOARE RĂSCOALEI

Răscoala din 1907 a influențat întreaga perioadă istorică ce a urmat, deoarece obiectivele sale nerezolvate s-au impus pe primul plan al vieții publice, cu implicații în întregul drept din România
Unele măsuri provizorii luate în timpul răscoalei au fost instituționalizate îndată după răscoală, dar s-au luat și măsuri legislative noi pentru acordarea unor concesii țărănimii sau pentru întărirea aparatului de stat. Rezolvarea însă a unor revendicări esențiale a fost amânată.

NOUA REGLEMENTARE A CONTRACTELOR DE ARENDĂ ŞI ÎNVOIELI AGRICOLE

Secţiunea I
CONTRACTUL DE ARENDĂ CĂTRE ARENDAŞII DE PROFESIE

Protestul ţăranilor împotriva trusturilor arendăşeşti au trebuit să fie luate în seamă încă de la începutul răscoalei. Se remarcă însă o pronunţată deficienţă din partea guvernanţilor, în ceea ce priveşte luarea unor măsuri împotriva arendaşilor, izvorâtă din calcule electorale: o restrângere adusă intereselor arendaşilor ar fi însemnat îndepărtarea unei importante categorii de alegători în condiţiile legii electorale[1].

§ 1. **Contractul de arendă între moşieri şi arendaşi**

Contractul de arendă între moşieri şi arendaşi a continuat să se găsească după 1907 tot sub regimul dreptului comun. Reglementarea nouă ce i s-a adus s-a referit la îngrădirea unor abuzuri care contribuiseră la starea de frământare a ţărănimii, datorate mai ales formării trusturilor arendăşeşti şi monopolului acestora în arendarea moşiilor. Noile dispoziţii au îngrădit activitatea trusturilor. Sub presiunea evenimentelor, un consiliu de miniştri, ţinut sub preşedinţia regelui la 10 martie, anunţa o lege prin care să se dispună rezilierea contractelor făcute cu arendaşii pe termen de 5 ani dacă se află în al 5-lea an, iar cele aflate în al 4-lea an să fie denunţate fără posibilitatea de a fi reînnoite. De asemenea se anunţa şi desfiinţarea trusturilor arendăşeşti. Legea a fost dată la 12 aprilie 1908 şi limita dreptul de a ţine în arendă moşii însumând o suprafaţă de peste 4000 ha. Sancţiunea era anulabilitatea contractelor respective de arendă ce depăşeau plafonul fixat[2].

---

[1] „Adevărul", XIX (1907) nr. 6297 (martie 5), p. 1.

[2] B. Missir, „Memorii", p. 3: menţionează că în 1912 Trib. Botoşani era sesizat cu o acţiune pentru constatarea nulităţii contractelor prin care Avram Fischer arendase mai multe moşii până în anul 1924.

Legea din 12 aprilie 1908 pentru mărginirea dreptului de a lua în arendă moşii se referea la arendarea moşiilor particulare şi făcea distincţie între:

- contractele de arendare încheiate anterior şi aflate în curs de executare;
- contractele de arendare ce se vor încheia în viitor.

În primul caz, legea prin art. 41 a recunoscut valabilitatea contractelor în vigoare până la data de 23 aprilie 1912, iar pentru viitor a prevăzut că un arendaş nu va putea arenda moşii care să depăşească suprafaţa de 4000 ha. Procurorul „putea" cere în justiţie anularea contractelor ce depăşesc plafonul fixat de lege. Aşadar, legea recunoaşte drepturile câştigate ale arendaşilor, dar a restrâns posibilitatea ca un arendaş să mai formeze „trusturi" de arendare nelimitată.

Defectul legii este totuşi modul cum a organizat anularea contractelor ce depăşeau limita legală, fără a prevedea sancţiuni mai eficiente. Aceasta a permis ca în practică arendaşii să folosească contracte simulate sau încheiate prin persoane interpuse. N-au lipsit însă nici contracte încheiate făţiş, de aceeaşi persoană, peste limita legii[3].

Instanţele de judecată au interpretat restrictiv dispoziţiile legii, apărând în general interesele moşierilor[4].

§ 2. **Arendarea moşiilor statului şi ale altor instituţii**

După ce se legiferează mai multe din măsurile anunţate de manifestul regal din 12 martie 1907, a fost întocmită şi „Legea pentru arendarea moşiilor statului, Casei Şcoalelor, Casei bisericii, judeţelor, comunelor şi aşezămintelor de binefacere şi de cultură" din 10 aprilie 1909 la asociaţiile ţărăneşti sau exploatarea lor prin regie[5]. Aşa cum reiese şi din titlu, legea excludea pe arendaşii de profesie de la arendarea acestei categorii de moşii.

Expunerea de motive justifică excluderea arendaşilor pe considerentul că statul şi celelalte instituţii - proprietare de moşii - erau

---

[3] „Săptămâna juridică", nr. 16/1912, p. 241.

[4] „Jurisprudenţa", nr. 9/1911, p. 216 şi nr. 21/1911, p. 327; „Curierul judiciar", nr. 75/1910, p. 642 şi nr. 5/1911, p. 36; „Săptămâna juridică", nr. 27/1912, p. 434; „Dreptul", nr. 59/1910 (cazul Fischer).

[5] C. Hamangiu, *Codul general al României*, legi uzuale, vol. III, p. 666.

un fel de absenteişti, deoarece nu le cultivau niciodată în regie din cauză că ar fi fost necesar un personal numeros, astfel că moşiile respective se găseau în întregime sub un regim arendăşesc, apreciat ca mai apăsător pentru ţărani decât acel existent pe moşiile particulare.

Cu toate acestea, cu prilejul discutării proiectului în Camera Deputaţilor, conservatorii[6] au arătat posibilitatea folosirii a două căi pentru eludarea interdicţiei de arendare către moşii.

a. Cu aprobarea Consiliului Superior al Agriculturii, Statul putea arenda şi după vechiul sistem, prin derogare de la lege;

b. Prin interpretarea articolului final al legii care prevedea că dispoziţiile legii se vor aplica în măsura în care nu vor atinge clauzele cuprinse în actele de fundaţiune, sau în titlurile de dobândire a moşiilor.

Cu acelaşi prilej însă au fost repetate şi toate criticile ce se aduceau de ani de zile împotriva arendaşilor, dovadă a accentuării ostilităţii faţă de această categorie socială şi de sistemul de exploatare pe care ea îl folosea în raporturile cu ţăranii.

Secţiunea II
CONTRACTUL DE ARENDĂ CĂTRE OBŞTILE ŢĂRĂNEŞTI

§ 1. **Obştile de arendare**

Legea din 10 aprilie 1909 a dat un mare avânt dezvoltării obştilor ţărăneşti, prin dreptul de preferinţă ce l-a creat în favoarea lor la arendarea moşiilor aparţinând statului şi persoanelor juridice de drept public în general.

În ţara noastră obştile săteşti pentru arendări de moşii apăruseră după 1900, chiar mai înainte ca ele să fi apărut în alte ţări, din propria iniţiativă a sătenilor şi fără a fi imitat vreun exemplu străin[7]. De la 16 obşti în 1904, numărul lor ajunsese la 127 în 1907, cu 8256 membri, cu terenuri de 79.000 ha şi arendă de 2.209.613 lei[8].

Cauza apariţiei lor era lipsa de pământ a ţăranilor şi dorinţa lor de a arenda moşiile, în primul rând ale particularilor, cu excluderea

---

[6] Take Ionescu, Monit. Ofic. nr. 5 din 12 martie 1909, p. 782.
[7] I. Mircescu, *Obştile săteşti pentru arendări de moşii*, Ploieşti, 1909, p. 11, 18.
[8] *Ibidem*, p. 19.

arendaşilor. Forma lor originală poate fi pusă în legătură cu obştile săteşti arhaice din perioada feudalismului. În această lumină, dreptul de preferinţă reglementat în 1909 nu era nou ci doar o reînviere a unui drept propriu de folosinţă pe care ţăranii îl aveau asupra tuturor moşiilor feudale[9]. La început ele nu au luat o dezvoltare mai mare din cauză că moşierii şi instituţiile de credit se temeau să contracteze cu ţăranii din obşte şi să se expună în caz de neexecutare a obligaţiilor lor, la nesiguranţa procedurii de îndeplinit faţă de un număr considerabil de debitori[10]. De aceea, chiar mai înainte de 1909, cele mai multe din moşiile arendate de obşti aparţineau statului, iar nu particularilor. În 1909 existau 65 de obşti, cu 6023 membri şi 42.500 ha, dar în 1912 au ajuns la 389 obşti, cu 55.707 membri şi 286.000 ha[11].

§ 2. **Particularităţile contractului de arendă către obştile săteşti**

Contractul de arendă către obştile săteşti se încadrează în categoria contractelor de locaţiune reglementate de codul civil, cu unele particularităţi prevăzute în legea din 10 aprilie 1909;

- Obştea sătească de arendare beneficiază de un drept de preferinţă în ceea ce priveşte arendarea moşiilor statului şi ale celorlalte persoane de drept public.
- Obştea trebuie să depună ca garanţie la încheierea contractului 10% din preţul arendei.
- Obştea este obligată să posede capitalul şi mijloacele de exploatare necesare.

Principiile generale ale contractului de locaţiune ca şi dispoziţiile speciale ale legii din 10 aprilie 1909 se aplică tuturor arendărilor către obştile săteşti:

- moşiile statului şi instituţiilor de drept public;
- moşiile Casei Rurale;
- moşiile particulare.

Contractul de arendă către obşti a întâmpinat o ostilitate puternică din partea moşierilor şi arendaşilor şi a dat naştere la controverse juridice,

---

[9] A. Rădulescu, *Dreptul de protimis la arendarea moşiilor,* în „Dreptul", nr. 40/1907, p. 324.

[10] I. D. Filitti, *Păreri asupra constituirii obştilor săteşti*, „Dreptul". nr. 44/1910, p. 349, 355.

[11] Colectiv (Acad. RSR), *Marea răscoală ţărănească din 1907*, p. 808.

mai ales în legătură cu personalitatea juridică a obştilor, de unde izvorau cele mai multe dificultăţi practice.

Arendarea moşiilor către obşti era criticată pentru următoarele motive:

- se pierd avantajele marii culturi;
- la expirarea contractului, ţăranii din obşte nu vor mai părăsi moşia arendată;
- conducerea obştilor va fi acaparată de chiaburi[12];
- obştea sătească constituie un sistem comunist, similar mir-ului din Rusia, pe care Stolîpin caută să-l desfiinţeze[13].

Legea din 1909 era şi ea criticată deoarece:

- prin reglementarea „arendării" către obşti a contravenit manifestului guvernului care prevedea „vânzarea moşiilor statului către săteni"[14];
- nu a rezolvat problema personalităţii juridice a obştilor de arendare.

Arendarea directă către obşti prezenta marele avantaj că suprima pe arendaşii intermediari şi deci avea ca rezultat un venit pentru ţărani. La aceasta se adăugau şi considerente de ordin politic, după aprecierea guvernului, în sensul că dezvoltă spiritul de solidaritate socială, de armonie între cele două clase - moşieri şi ţărani - şi îndepărtează ideea împroprietăririi. Guvernul nu urmărea atunci o împroprietărire, iar obştea nu putea avea consecinţe „comuniste", de vreme ce ea are un statut şi se găseşte sub controlul statului[15]. Singura împroprietărire pe care o urmărea guvernul era o „împroprietărire selecţionată", cu ajutorul Casei Rurale atunci înfiinţară[16].

Înmulţirea numărului obştilor şi rezultatele bune pe care le obţineau, arătate de Ministerul Agriculturii şi Domeniilor[17] au dovedit că argumentele economice aduse de criticii arendării către obşti nu erau valabile. Totuşi, obstacole juridice au împiedicat dezvoltarea lor, iar cel mai important era acela în legătură cu recunoaşterea personalităţii lor juridice.

Problema personalităţii juridice a obştiilor era mai veche decât legea din 1909. Încă din febr. 1904 apăruse legea pentru modificarea art. 74 şi 514 Cod proc. civ. şi art. 19 din legea de autentificare, spre a permite înfiinţarea obţiilor, cu scopul de a arenda moşii. Dar legea nu a

[12] N. Fleva, Mon. Of. nr. 59 din 12 martie 1909, p. 775.
[13] I. N. Lahovari, *ibidem*, p. 791.
[14] N. Fleva, *ibidem*, p. 775.
[15] *I. G. Duca,* Mon. Of. nr. 59 din 12 martie 1909, p. 777 şi 779.
[16] *Ibidem*, p. 777.
[17] Anton Carp, *ibidem*, p. 791.

recunoscut personalitatea juridică a obştei. Obştea este recunoscută ca existând numai în ceea ce priveşte raportul dintre ea şi proprietarul moşiei cu care contractează arendarea şi numai în legătură cu actele care derivă din contractul de arendare, fără să se ocupe şi de organizarea sa interioară, de administrația ei, de modul cum funcționează. De aici consecința că în cazul când unii dintre membrii obştei ar părăsi obştea după încheierea contractului de arendare, cei rămaşi sunt răspunzători pentru executarea contractului față de proprietar.

Spre a complini această lacună, Legea Cooperației din aprilie 1905 a dat posibilitatea obştei să se organizeze în interior pe baza unui statut, ca o societate cooperativă de producție, astfel că ieşirea din obşte a unor membru nu-i scuteşte pe aceştia de angajamentul şi răspunderea față de proprietar, inclusiv plata datoriei lor către acesta.

În doctrină s-au formulat două curente principale cu privire la natura juridică a obştilor săteşti:

a) Obştea este încadrată în instituțiile Codului civil:

- obştea nu e o persoană juridică, ci o entitate juridică din punct de vedere procedural exprimând anumite drepturi individuale;

- obştea este echivalentă cu proprietatea erezilor neîmpărțiți[18].

b) Obştea este o „formație istorică", proprie țării noastre, originală, care nu poate fi încadrată în Codul civil:

- obştea este o creațiune a obiceiului pământului, consacrată de textele Codului Calimach şi Caragea, dar necunoscută Codului civil, care a consacrat numai anumite norme de obicei[19], fără acelea privitoare la obşte;

- obştea continuă să fie reglementată de normele obişnuelnice, deoarece obiceiul pământul nu ar fi fost abrogat expres de Codul civil[20].

Jurisprudența în general s-a fixat în sensul că obştea este o colectivitate de persoane fizice, aplicându-i dispozițiile codului civil, deşi caracterul individualist al acestuia - refractar stării de indiviziune - nu se potrivea cu natura obştei săteşti tradiționale[21].

Această interpretare a stârnit discuții în doctrina şi jurisprudența noastră şi după legea din 10 aprilie 1909 şi a constituit un impediment serios în viața juridică a obştiilor de arendare.

---

[18] C. Georgescu-Vrancea, Proprietatea devălmaşă şi obştile de răzăşi, în „Curierul judiciar", nr. 12/1908, p. 107.

[19] Constant Georgescu, Câteva cuvinte despre proprietatea noastră devălmaşe, în „Pagini juridice", nr. 4/1904, p. 26.

[20] Gr. Alexandrescu, *Istoria dreptului român*, vol. II, p. 318.

[21] Const. Georgescu, *op. cit.*, în „Pagini juridice", nr. 9/1907.

Secţiunea III

CONTRACTUL DE ARENDĂ CĂTRE ŢĂRANI (INDIVIDUALI)

Arendarea de către moşieri la ţăranii individuali (neorganizaţi în obşte) şi subarendarea prin intermediul arendaşilor de profesie au fost puse pe noi baze juridice prin legea învoielilor agricole din 23 decembrie 1907[22]. Această lege realiza una din principalele măsuri anunţate prin manifestul guvernului din 12 martie 1907.

Faţă de legile anterioare de tocmeli agricole, legea învoielilor agricole din 1907 prezintă numneroase reglementări noi, prin care se urmărea înlăturarea unor neajunsuri semnalate în trecut.

§ 1. **Obiectul învoielilor agricole**

În trecut se semnalase că în cadrul tocmelilor agricole încheiate cu ţăranii se cuprindeau operaţiuni diverse din punct de vedere contractual, fără ca legile de tocmeli să le reglementeze în mod distinct.

Noua lege din 1907 aduce precizări importante în această privinţă, o simplificare şi o delimitare a obiectului învoielilor cu caracter agricol. Ea prevedea că obiectul învoielilor agricole poate fi numai de trei feluri:

- arendarea pământului pentru culturi agricole;
- arendarea terenurilor pentru păşunat (izlaz);
- angajarea ţăranilor pentru munci agricole pe moşii.

Deşi au un obiect diferit, legea subsumează toate aceste trei operaţiuni noţiunii de „învoială agricolă", dar are grija - pentru prima dată în legislaţia noastră - de a prevedea norme juridice distincte pentru fiecare din ele. Sub raport tehnic, legea a realizat, aşa dar, un progres însemnat faţă de trecut, cu unele avantaje de ordin practic.

În cele ce urmează, vor fi examinate separat aceste trei feluri de învoieli agricole, începând cu contractul privitor la arendarea sau subarendarea pământului pentru culturi agricole la ţărani.

---

[22] Mon. Of. nr. 213 din 23 decembrie 1907, p. 7905-7920.

§ 2. **Consimțământul**

De la început trebuie semnalată grija legiuitorului de a asigura un consimțământ liber din partea țăranilor la încheierea contractului de arendă, ca şi a tuturor celorlalte forme de învoieli agricole.

Se remarcă astfel înlocuirea termenului de „tocmeală“ din legile anterioare - care avea mai mult sensul de „aşezământ“ de „dictat“ din partea moşierilor şi a statului - cu termenul de „învoială“, care sugerează mai bine sensul de consimțământ liber.

În al doilea rând au fost aduse şi unele dispoziții de eliminare a unor presiuni asupra țăranilor, care îi puneau în situația de a nu putea avea o voință liberă la încheierea contractului. După cum se va vedea însă, eficacitatea lor era destul de slabă.

§ 3. **Prețul arendei**

Potrivit legii din 1907, prețul pământului pentru cultură poate consta numai din:

- bani,
- dijmă

Legea încerca a reduce învoielile agricole la formula „bani gata pe muncă gata“. Se exclude astfel practica anterioară a plății prin muncă, sistem care dădea naştere la mari abuzuri din partea moşierilor şi arendaşilor. Se aprecia că prețul în bani ar exprima o echivalență mai aproape de realitate între prestațiile părților contractante.

De asemenea se socotea că dijma de-a valma, dacă este practicată în continuare, prezintă avantajul că ar realiza o colaborare şi o apropiere între țărani şi moşieri în cadrul procesului de producție, ceea ce pe plan politic ar duce la o armonie socială, iar pe plan juridic la un fel de „contract de societate“[23].

Legea interzice (prin art. 3) dijma la tarla, care provocase atâtea proteste din partea țăranilor, datorită exploatării abuzive la care ea dădea naştere.

Din cele de mai sus rezultă că legea învoielilor agricole din 1907 reprezintă un progres față de regimul anterior al tocmelilor agricole.

---

[23] C. Georgescu-Vrancea, *Comentariul legii învoielilor agricole*, 1908, p. 25.

Totodată legea aduce o importantă inovaţie prin fixarea unui maximum al preţului arendei. Acest maximum urma să fie stabilit pentru viitorii cinci ani de către comisii speciale, pe regiuni, la media preţului arendei din cei trei ani anteriori răscoalei. Prevederea urmărea să împiedice ridicarea abuzivă a arendei de către moşieri. Moşierii şi politicienii conservatori în special au criticat noua reglementare. Take Ionescu, şeful partidului conservator - democrat invoca modivul că ea aduce atingerea legii economice a cererii şi ofertei. Aceasta însemna pe plan juridic - arăta Al. Marghiloman - desfiinţarea libertăţii de consimţământ a părţilor contractante[24] şi o urcare automată a preţurilor în întreaga ţară[25]. Iar N. Filipescu, conservator, acuza pe liberali că prin stabilirea arendei maxime au adoptat programul specialiştilor, procedând la o suprimare parţială a rentei cuvenite moşierilor pentru pământul acordat ţăranilor prin învoieli[26].

Apărând legea învoielilor agricole, I. I. C. Brătianu, şeful guvernului partidului liberal, riposta că nu poate fi vorba de o creştere automată a arendei, deoarece consiliile regionale respective ar stabili preţuri diferenţiate, pe regiuni, iar în ceea ce priveşte intervenţia statului în stabilirea lor, aceasta a fost o necesitate în vederea pacificării ţării[27].

Moşierii nu s-au mulţumit însă numai o o combatere verbală, ci au eludat în practică dispoziţiile legii privitoare la preţul arendei. Chiar în parlament, N. Filipescu anunţa cu cinism modul cum moşierii şi arendaşii vor continua sistemul vechi de plată a pământului arendat prin muncă şi anume, încheind două contracte cu ţăranii: unul de arendă în bani şi concomitent altul de munci agricole[28] pentru suma din primul contract, respectând plafonul de preţuri prevăzut de lege. În modul acesta se putea continua chiar sistemul de muncă la tarla, deşi era interzis prin art. 3 al legii învoielilor agricole.

Unii jurişti au construit chiar o teorie, potrivit căreia Legea învoielilor nu ar interzice decât forma veche a muncii la tarla - adică schimbul de pământ şi muncă fără să intervină vre-o unitate de măsură care să stabilească echivalenţa celor două prestaţiuni - cu alte cuvinte, legiuitorul din 1907 ar fi voit să interzică „modalitatea în care se făcea această învoială, dar nicidecum învoiala însăşi“[29].

---

[24] Mon. Of. nr. 13 din 16 dec. 1908, p. 88.
[25] Mon. Of. nr. 14 din 18 dec. 1908, p. 128.
[26] Mon. Of. nr. 49 din 28 febr. 1909.
[27] Mon. Of. nr. 15 din 11 dec. 1908, p. 147, 144.
[28] C. Georgescu-Vrancea, Mon. Of. nr. 15 din 11 dec. 1908, p. 26.
[29] Constant Georgescu, *Aplicarea legii învoielilor agricole*, 1910, p. 43.

Un alt mijloc de eludare este înfăţişat de C. Dissescu într-o şedinţă a senatului: întrucât legea învoielilor exceptează de la regimul plafonului de preţuri pământurile arendate pentru altfel de culturi decât porumb şi grâu, se vor face contracte deghizate, de ex. pentru legume de lux, la preţuri care depăşesc pe cele maxime, dar în realitate se va cultiva porumb[30].

În practica aplicării legii învoielilor agricole s-a constatat că în regiunile unde situaţia ţăranilor ar fi trebuit totuşi să se mai îmbunătăţească, ca urmare a noilor măsuri de îngrădire a abuzurilor, situaţia lor de fapt s-a înrăutăţit, deoarece moşierii au încetat să mai arendeze pământ ţăranilor şi au trecut la o cultură în regie[31]. I. I. C. Brătianu încerca să explice creşterea cultivării în regie de către moşieri, prin creşterea preţurilor la cereale, ceea ce îi determina să restrângă cultivarea prin arendare, care le-ar fi adus un beneficiu mai mic[32]. Dar chiar aşa fiind, rezulta că sistemul plafonat al preţurilor de arendare constituia o piedică în continuarea sistemului de arendare, fapt care nu putea decât să agraveze lipsa de pământ pentru ţărani.

Eludarea dispoziţiilor legale privitoare la preţul învoielilor agricole nu era izolată. Alte dispoziţii puteau de asemenea să aibă o soartă similară, din cauza modului cum era întocmită legea şi a ostilităţii cu care ea era întâmpinată de moşieri şi arendaşi.

§ 4. **Forma învoielilor agricole**

Noua lege a învoielilor agricole a adus însemnate noutăţi cu privire la forma contractelor de arendare, cu scopul de a ocroti consimţământul dat de ţărani la încheierea lor.

Mai întât legea nouă a unificat forma învoielilor, prin interzicerea încheierii lor conform dreptului comun. Art. 45 al legii tocmelilor din 1893 prevedea că părţile contractante pot să deroge de la regimul excepţional al legii şi să încheie tocmeli conform dreptului comun. Art. 52 al legii din 1907 interzice o asemenea derogare, astfel că toate

---

[30] Mon. Of. nr. 7 din 12 dec. 1908, p. 30.

[31] Iulian Vrăbiescu, *Discurs în şedfinţa Camerei Deputaţilor*, în Mon. Of. nr. 10 din 11 dec. 1908.

[32] Mon. Of. nr. 15 din 19 dec. 1908, p. 147.

învoielile vor respecta - în forma lor - regimul legii speciale. Aceste formalități sunt cerute ad solemnitatem[33], în timp ce legea anterioară le cerea doar ad probationem.

În al doilea rând, legea a prevăzut ca încheierea contractului să se facă în formă scrisă, având caracter autentic, din momentul prezentării şi îndeplinirii formalităților necesare la Primăria satului. Părțile contractante trebuiau să fie de față, în persoană. Se interpreta totuşi dispoziția legală în sensul că moşierul sau arendaşul ar putea fi reprezentați prin procură, dar nu şi țăranii[34]. Secretarul comunal citea părților contractul, iar apoi lua act de declarația lor că acesta este întocmit conform voinței lor. După aceea părțile semnau contractul în fața secretarului.

După cum se vede, legea urmăreşte să înblăture abuzurile facilitate de legile anterioare, prin întocmirea şi prezentarea tocmelilor unilateral de către moşieri şi arendaşi, în lipsa țăranilor tocmiți, care nu puteau astfel cunoaşte clauzele introduse în textul scris, devenit autentic din momentul transcrierii în registrul Primăriei cu toate efectele sale executorii.

O altă măsură de protecție a țăranilor era obligația moşierilor şi arendaşilor de a ține registre pentru evidența prestațiunilor prevăzute în contract şi a celor îndeplinite. Aceste registre erau:

- Registrul partidă
- Registrul chitanțier

Din registrul chitanțier se eliberau adeverințe pentru prestațiunile îndeplinite. În acelaşi timp se da țăranilor învoiți în libret, care rămânea în posesia lor şi în care erau trecute, conform art. 40 al legii prestațiunile pentru care li se eliberau chitanțe. În modul acesta se urmărea a se pune capăt abuzurilor ce se făceau înainte cu registrele şi cu aşa numitele „liste de rămăşițe" ținute numai de moşieri şi arendaşi, împotriva cărora țăranii tocmiți nu puteau face nici o contra-probă.

Totodată primăria era obligată în temeiul art. 75 al legii învoielilor să țină două registre şi anume:

- Registrul contractelor agricole, în care acestea se trec cronologic;
- Registrul libretelor.

.Dispoziția de mai sus constituia o garanție împotriva arbitrajului moşierilor şi arendaşilor în relațiile lor cu țăranii învoiți.

Pe lângă aceste registre, Primăria mai era obligată, conform art. 76 şi 77, să țină încă un registru de reclamațiuni, pentru orice nemulțumiri

---

[33] C. Georgescu-Vrancea, *op. cit.*, p. 163.

[34] C. Georgescu-Vrancea, *op. cit.*, p. 169.

izvorâte din modul cum erau îndeplinite prestaţiunile prevăzute în contract, ele putând atrage intervenţia organelor de stat investite de lege cu cercetarea şi rezolvarea lor.

În felul arătat mai sus se prezenta doar aparenţa legală, deoarece în fapt lucrurile se petreceau cu totul altfel. Măsurile de garanţie prevăzute de lege erau eludate în mod sistematic. Profitând de lipsa de sancţiune eficientă pentru neîncheierea contractului scris, moşierii şi arendaşii preferau să încheie contracte verbale. Evitau astfel şi caracterul autentic al contractului scris cu toate efectele sale juridice. În schimb, forma verbală permitea fraude şi împotriviri fără limită ale ţăranilor învoiţi. Ei erau ajutaţi în acest sens şi de atitudinea părtinitoare a instanţelor de judecată.

De exemplu, un administrator dat în judecată pentru că nu încheiase contract scris, era achitat în justiţie, pe motivul că legea învoielilor ar fi în favoarea moşierilor şi arendaşilor atunci când prevede forma scrisă, iar nu în ocrotirea ţăranilor învoiţi: „Legea vine în ajutorul proprietarului şi al arendaşului cu contracte autentice şi care ţine registre, pentru că-i dă posibilitatea să-şi constate şi urmărească pe ţăranii ce-i rămân datori ... scutindu-l de calea lungă şi anevoioasă a dreptului comun"[35]. Concluzia era că fără contracte autentice, listele de rămăşiţe nu ar fi avut valoare în justiţie.

Soluţia jurisprudenţei a fost criticată, căci intervenţia statului prin măsuri şi organe speciale de garanţie şi ocrotire îi imprimă legii învoielilor un caracter de ordine publică, cu dispoziţii care ar trebui imperativ respectate. Dimpotrivă, interpretarea jurisprudenţei transformă legea învoielilor agricole într-o lege facultativă: „unii ar recurge la formele ei ca să poată încasa listele de rămăşiţă. Alţii ar neglija-o, neavând nevoie de dispoziţiile ei, întrucât în orice caz rămăşiţele nu le pierd, nu se tăgăduesc niciodată de ţăranul învoit pe moşie"[36].

Tot datorită neîncheierii contractului scris, moşierii şi arendaşii se considerau exoneraţi de obligaţia de a mai ţine registrele partidă şi chitanţier, să completeze libretele de evidenţă a prestaţiunilor îndeplinite de ţăranii învoiţi. Rezulta astfel că nerespectarea dispoziţiei legale de a întocmi contract scris îi scutea pe moşieri şi de la alte răspunderi. Justiţia considera eludarea legii ca o culpă în emittendo, pentru eventualele despăgubiri dacă erau cerute şi dovedite de ţărani.

---

[35] „Pagini juridice", nr. 52/1909, p. 412.

[36] C. Georgescu-Vrancea, *O controversă în legea învoielilor agricole*, în „Pagini juridice", nr. 55/1909, p. 432.

În fața instanțelor continua să se discute dacă obligația de ținere a registrelor era cumulativă cu aceea a întocmirii în scris a învoielilor sau o obligație independentă, iar jurisprudența ezita să se statornicească în vreun fel[37].

În schimb, contractul verbal nu este oprit și nici pedepsit. Când o instanță era sesizată cu un asemenea contract verbal, judecătorul urma să-i dea o formă scrisă[38]. Dacă însă contractul verbal conținea dispoziții contrare legii, art. 52 prevedea că el se va anula.

Unele instanțe însă erau deosebit de severe cu țăranii învoiți și respingeau acțiunile lor dacă erau întemeiate pe contracte verbale, motivând hotărârile lor prin dispozițiile aceluiași art. 52 al legii învoielilor agricole[39].

§ 5. **Interdicția unor clauze contractuale**

Legile anterioare de tocmeli agricole dădeau posibilitatea înserării în contract a unor clauze derogatorii de la dispozițiile generale ale codului civil, iar prin lipsa de sancțiuni chiar și de la dispozițiile legilor de tocmeli. Noua lege a trebuit să țină seama de revendicările țăranilor răsculați.

Art. 52 al legii din 1907 interzice după cum urmează:

- clauza de solidaritate,
- clauza penală,
- clauzele de adăugiri suplimentare în bani și natură („dările de nume"), sau în munci („rușfeturi"), precum și unele foloase ca: pescuit, lemne de foc, stuf, papură, buruieni, pândărit.

Aceste clauze, practicate anterior pe o scară largă, dăduseră naștere la o scumpire excesivă a prețului arendei și la puternice și violente proteste din partea țăranilor înainte și în timpul răscoalelor.

Legea face o deosebire între clauzele de solidaritate, penală și adăugiri suplimentare în bani și munci - care nu mai pot figura în niciun

---

[37] C. Zaharia, *Câteva observații asupra aplicării legii învoielilor agricole*, în „Curierul judiciar", nr. 32/1909, p. 32; D. Ghimpu, *Legea învoielilor agricole*, în „Curierul judiciar", nr. 5/1910, pp. 36-40; Dem E. Teodorescu, *Dar învoielile agricole?*, în „Curierul judiciar", nr. 64/1910, p. 540.

[38] C. Georgescu-Vrancea, *op. cit.*, p. 432.

[39] Constantin Napoleon, *Art. 52 din Legea învoielilor agricole și una din discuțiile la care dă naștere*, îm „Curierul judiciar", din 16/26 febr. 1909, p. 127.

contract de învoieli agricole - şi cauzele prin care se prevăd foloase, care pot figura, dar în contracte separate de cel de arendă, având preţul muncii ţăranilor stabilit numai în bani. Aceste contracte trebuiau întocmite conform legii, ca şi contractele de arendare.

Este semnificativ că interzicerea acestor clauze a fost legiferată cu acordul ambelor partide politice - liberal şi conservator - caracterul lor derogativ fiind prea vădit nedrept şi apăsător pentru ţărani. Legea nouă marchează un progres în această materie, faţă de legile anterioare ale tocmelilor. Ea sancţiona asemenea clauze introduse în contracte.

În practică însă continuau să se folosească asemenea clauze, cu tot caracterul prohibitiv al legii. Calea folosită era aceea a contractului verbal, în lipsa ori concomitent cu contractul scris, care însă era întocmit conform legii. Ţăranii învoiţi puteau avea următoarele atitudini:

- A. Să execute clauze ilegale fără a invoca vreodată caracterul lor ilegal şi deci nulitatea lor, ceea ce uneori se explica prin concepţia juridică a ţăranilor, bazată pe obiceiul trecutului, potrivit căruia orice învoială este sfântă şi trebuie respectată, sub orice formă ar fi făcută - scrisă sau verbală[40] - alteori prin constrângerea economică din partea moşierilor şi arendaşilor, care în anul următor nu le-ar mai fi arendat pământ, scoţându-i din moşie[41].

- B. După executarera parţială sau integrală a unor asemenea clauze, să se adreseze justiţiei, cerând restituirea a ceea ce au dat fără a fi datori după lege.

Într-o atare situaţie, instanţele judecătoreşti au adopdat două soluţiuni:

a. Unele instanţe, invocând ar. 52 al legii învoielilor, nu au dat curs plângerilor sătenilor, deoarece nu erau întemeiate pe contracte scrise şi autentice;

b. Alte instanţe, invocând principiile dreptului comun, respingeau plângerile, deşi moşierii şi arendaşii recunoşteau că au primit ruşfeturi etc., motivând că art. 993 din codul civil, privitor la acţiunea în repetiţiune, condiţionează exerciţiul ei de eroare celui care a plătit un lucru nedatorat, eroare străină sătenilor participanţi la o atare învoială verbală[42]. O astfel de soluţiune era cu atât mai surprinzătoare, cu cât era de notorietate că Min. Justiţiei întocmise cu avizul Consiliului Superior

---

[40] Constantin Napoleon, *op. cit.*, p. 126.

[41] N. Bazilescu, *Pentru ţărănime*, p. 15.

[42] Constantin Napoleon, *op. cit.*, p. 127.

al Agriculturii o circulară trimisă tuturor judecătorilor şi aflată la dosarul nr. 1 al arhivei acestora, prin care se atrăgea atenţia de a se avea în vedere învoielile verbale care ascund camăta, aplicându-le şi lor dispoziţiile prohibitive ale legii învoielilor agricole[43].

Prin asemenea interpretări ale legii învoielilor sau ale codului civil, instanţele judecătoreşti au ajuns la soluţiuni care contraziceau dispoziţiile de ocrotire a ţăranilor învoiţi faţă de abuzurile moşierilor şi arendaşilor.

§ 6. **Durata învoielilor agricole**

Legea din 1907 prevede în art. 1 că învoielile agricole vor putea fi încheiate pe o perioadă maximă de 5 ani[44]. Comparativ cu legile anterioare, se constată că în trecut - în lipsa unor prevederi maximale în legile din 1866 şi 1872 - a fost o tendinţă de scurtare a termenului pentru a da posibilitate ţăranilor să evite perpetuarea unor tocmeli apăsătoare, ajungându-se apoi la un maximum stabilit de legea din 1882 la 3 ani pentru arendarea pământului.

Legea din 1907 mai stabileşte prin art. 60 o limită minimă de 3 ani pentru loturile care se află la o distanţă până la 5 km., în scopul stimulării culturii prin rotaţie.

Stabilirea acestor limite maxime şi minime de timp constituie o derogare de la principiile dreptului comun privitoare la durata convenţiilor, dar care se justifică prin grija de ocrotire a sătenilor învoiţi.

Învoiala poate înceta mai curând în caz de reziliere. Până la 1907, rezilierea tocmelilor agricole urma principiile dreptului comun. Legea din 1907 păstrează aceste principii şi admitea rezilierea să poată fi cerută, conf. art. 1021 cod civil, de orice parte contractantă, ţăran, moşier sau arendaş.

Rezilierea trebuie cerută în toate cazurile, judecătoriei de ocol, conf. art. 1455 cod civil.

Contractul de învoială agricolă nu încetează pentru ţăranul învoit, dacă moşierul a înstrăinat proprietatea sau a încheiat un nou contract de arendare a moşiei, cu un alt arendaş. Este o derogare de la dispoziţiile codului civil şi ea realizează o adevărată grevare a fondului agricol de către contractul de locaţiune al sătenilor învoiţi, contract care nu se

---

[43] Aristide Schileru, *Legea învoielilor agricole*, în „Curierul judiciar", nr. 79/1909.
[44] Anul agricol începe la 1 martie.

desființează, în orice mâini ar trece și sub orice forme, fondul agricol respectiv[45]. Legile anterioare de tocmeli nu reglementau această situație.

Potrivit dispozițiilor codului civil, contractul de învoială agricolă nu ar trebui să înceteze în caz de subarendare din partea țăranului învoit. Dar noua lege din 1907 prin art. 53 derogă de la codul civil și restrânge principiul general de admitere a subarendării numai la două cazuri:

- decesul sau infirmitatea țăranilor învoiți,
- acela de forță majoră în care se află țăranii învoiți.

În timp ce forța majoră, potrivit legii, trebuie să fie constatată de Primar, decesul sau infirmitatea operează de drept în ceea ce privește justificarea subarendării.

Noua reglementare apără pe de o parte interesele moșierilor și arendașilor, tratând întrucâtva învoiala agricolă ca un fel de contract intuitu personae, fapt pentru care restrânge libertatea de subarendare, dar ocrotește pe de altă parte și interesul țăranilor învoiți, permițând subarendarea în cele două cazuri exceptate de la dispoziția restrictivă.

§ 7. **Lichidarea (răfuiala) învoielilor agricole**

Legea din 1907 a dat o deosebită atenție reglementării momentului final al executării contractului de învoieli agricole, care în trecut a dat naștere la atâtea nemulțumiri țăranilor, din cauza arbitrajului moșierilor și arendașilor.

Spre deosebire de vechile legi ale tocmelilor, noua lege a dat o reglementare mai eficace dijmuitului, deși a păstrat organizarea lui tot sub controlul și cu participarea organelor administrative. Mai întâi, a fost completată lacuna vechilor legi prin:

- Fixarea unui termen de 15 zile de la strângerea recoltei, în care să se facă dijmuitul;
- Sancționarea cu amendă a moșierului sau arendașului și cu pedeapsă disciplinară a administratorului de plasă, care nu se conformează dispoziției de respectare a terenului;
- În caz de absență a unei părți, primarul împreună cu 2 consilieri procedează din oficiu la dijmuire, după ce în prealabil a făcut o somațiune părții absente;

---

[45] C. Georgescu-Vrancea, *op. cit.*, p. 113.

- Interzicerea ridicării recoltei înainte de dijmuire, sub sancţiunea amenzii moşierului şi arendaşului în caz de nerespectare, sau a închisorii până la 15 zile, dacă ţăranul învoit este cel care nesocoteşte interzicerea.

Din modul discriminatoriu de sancţionare răzbate concepţia învechită, a neegalităţii sociale dintre cele două părţi contractante, potrivit căreia aceeaşi faptă de încălcare a legii atrage pentru o categorie socială cel mult o amendă, iar pentru alta închisoarea, socotindu-se că închisoarea ar avea un caracter difamatoriu numai pentru moşieri şi arendaşi, nu şi pentru ţăran, „mai sensibil amenzii şi mai nesimţitor închisorii, care-i procură chiar un plus de confort faţă de traiul lui“[46].

În ceea ce priveşte sechestrarea recoltei - care anterior se practică pe scară largă de către diverşi creditori, cămătari - legea nouă din 1907 prin art. 5 a permis-o numai pentru datorii derivând din contractul de arendare. Este adevărat că şi această dispoziţie constituie o derogare de la principiile dreptului comun, deoarece art. 1718 c.civ. prevede că patrimoniul debitorului cu toate bunurile actuale şi viitoare formează grija creditorilor, dar ea adoptă din aceeaşi nevoie de ocrotire a intereselor ţăranilor învoiţi, care prin sechestru erau împiedicaţi să-şi valorifice în cele mai bune condiţii rezultatele muncii.

O altă măsură de ocrotire a ţăranilor învoiţi este aceea a art. 82, prin care dobânda datoriilor lor faţă de moşieri sau arendaşi nu va putea depăşi 5%. Această dispoziţie este mai avantajoasă decât ceea ce anunţase Manifestul guvernului din 12 martie 1907, care prevedea o reducere a dobânzilor la 10%.

Legea a reglementat şi modul de folosire şi forţa probantă a „listelor de rămăşiţe“ întocmite de moşieri şi arendaşi. Mai înainte acestea constituiau un mijloc unilateral de probă, împotriva căruia ţăranii nu aveau nici o posibilitate de apărare. Conform art. 86, listele vor fi prezentate primarului, care le verifică şi le afişează în termen de 15 zile.

Ţăranul învoit se poate plânge judecătorului de ocol împotriva oricărui act în legătură cu lichidarea învoielii. Judecătorul este ţinut să se transporte în termen de 10 zile în comună şi să se pronunţe asupra plângerii. Hotărârea sa este definitivă dacă valoarea restituţiunilor sau reparaţiunilor cerute era sub 300 lei - ori s-a aplicat o pedeapsă cu amendă - şi cu drept de apel, dacă valoarea este peste 300 lei, ori s-a aplicat o pedeapsă cu închisoare.

---

[46] C. Georgescu-Vrancea, *op. cit.*, p. 37.

§ 8. **Aplicarea normelor privind învoiala agricolă**

O cercetare întreprinsă în 1914 de Consiliul Superior al Agriculturii cu privire la practica învoielilor agricole pe anii 1912 şi 1913 a ajuns la următoarele constatări:

a) A crescut încheierea contractelor în formă scrisă şi a scăzut încheierea celor verbale, dar totuşi acestea continuă - fără a putea fi toate descoperite şi cunoscute - deoarece „ţăranii însuşi le ascund de teamă de a nu fi lipsiţi de pământ în viitor"[47].

b) Nu s-a accentuat tendinţa de a se arenda pământul la ţărani mai mult în bani decât în dijmă:
- în bani = 33608,47 ha.
- în dijmă = 25614,68 ha.
- în bani şi dijmă = 59223,15 ha.

Cu privire la creşterea tendinţei pentru plata în bani, studiul menţionat arată: „cauza este că legea permite transformarea în munci a sumelor de bani cuvenite lor drept arendă"[48]. Aşadar practica a confirmat sistemul de eludare a legii.

Secţiunea IV

ÎNVOIALA PENTRU ISLAZ

Marea lacună a legilor de tocmeli agricole, începând cu aceea din 1866, a fost neglijarea unei reglementări a modului de folosire de către ţărani a islazurilor, aflate în cea mai mare parte în proprietatea moşierilor. Lipsa unei dispoziţii legale speciale a dat posibilitatea moşierilor şi arendaşilor acestora să le închirieze spre folosinţă ţăranilor cu plata în muncă în condiţii de speculă. Deşi art. 5 al legii rurale din 1864 prevedea ca islazurile existente să fie hotărnicite, statul nu a făcut nimic în acest sens şi de aceea nu s-a putut lua nici o măsură pentru păstrarea fondului de păşunat, atât de necesar vitelor şi inventarului agricol viu al ţăranilor. Aşa se explică faptul că între anii 1860-1905, fâneţele naturale destinate

---

[47] Consiliul Superior al Agriculturii, Dare de seamă asupra aplicării legii pentru învoieli agricole în anii 1912 şi 1913, Buc., 1914, p. 37.

[48] *Ibidem*, p. 31.

cositului s-au restrâns de la 1.046.610 ha la 491.126 ha, iar între anii 1860-1908 suprafața pășunilor destinate păscutului s-a restrâns de la peste 3 milioane ha la 1.014.015 ha[49], ceea ce a accentuat și mai mult specularea țăranilor.

Legea învoielilor din 1907 are meritul de a fi adus unele reglementări care să îngrădească abuzurile moșierilor și arendașilor.

§ 1. **Natura juridică**

Învoiala pentru islaz este o variantă de contract care se încadrează în categoria contractului de locațiune, prevăzut în codul civil art. 1454-1465. Cele mai multe din dispozițiile legii învoielilor din 1908 se referă în egală măsură atât la arendarea pământului pentru agricultură, cât și pentru pășunat. Se remarcă în reglementarea folosirii islazurilor o puternică intervenție din partea statului, dată fiind lipsa acută resimțită de țărănime în ceea ce privește islazurile. Legea se ocupă, în acest sens, și de contractul de vânzare a islazurilor către comune, în vederea formării de islazuri comunale pentru folosința sătenilor și a desființării treptate a arendării directe a islazurilor de către moșieri la țărani.

§ 2. **Obiectul învoielii**

Obiectul învoielii îl formează terenurile de islaz ale moșierilor. Țăranii nu posedă asemenea terenuri în proprietate, deoarece acelea ce le fuseseră repartizate prin legea rurală din 1864 fuseseră transformate în terenuri arabile.

Legea din 1907 a prevăzut și posibilitatea ca moșierii să vândă islazurile lor comunelor pentru islazuri comunale, iar ulterior acestea să le arendeze țăranilor.

Pentru a facilita aceste vânzări, legea a adus prin art. 23 și 24, două derogări de la dreptul comun:

a) Desființează condiția consimțământului și omologarea organelor instituite de regimul dotal pentru actele de dispoziție, când islazul se formează din proprietăți ale minorilor, incapabililor sau femeilor măritate sub regim dotal;

---

[49] L. Colescu, *Statistica agricolă a României pe anii 1902 și 1905*, p. 40.

b) Dacă moşia ofertată este arendată anterior, vânzarea islazului dă drept la o scădere a arendei, dar nu la daune, conf. art. 1442 cod civil.

Continuau, însă, să se încheie învoieli direct între moşieri şi ţărani, pentru arendarea de islazuri.

Nici în cadrul vânzărilor şi nici în acela al arendărilor directe, legea nu precizează suprafaţa islazurilor pe care moşierii trebuie să le pună la dispoziţia ţăranilor.

Statul, de asemenea, putea arenda ţăranilor islazurile sale, dar totodată el începuse să se preocupe de transformarea păşunilor naturale în păşuni cultivate cu plante furajere[50] cu randament sporit, spre a le arenda în această formă ameliorată, care să suplinească insuficienţa suprafeţelor. O obligaţie fermă de vânzare a islazurilor este pusă în sarcina statului şi a instituţiilor publice.

§ 3. **Consimţământul**

Inovaţia cea mai importantă a legii în privinţa islazurilor a fost încercarea de a se constitui islazuri comunale, prin cumpărarea păşunilor de la moşieri. O asemenea măsură ar fi evitat transformarea păşunilor în terenuri de cultură ca în trecut şi avea, totodată, avantajul că punea între moşierii proprietari şi ţăranii învoiţi pe islazuri statul, prin administraţia comunală, ceea ce atenua ciocnirile dintre cele două clase sociale. Moşierii nu ar mai fi apărut ca parte în contractul de învoială pentru islaz, ci numai în acela de vânzare, încheiat cu comuna. Comuna urma apoi să încheie învoiala cu ţăranii. Ţăranii ieşeau, astfel, de sub dependenţa faţă de proprietar.

Iniţial s-a încercat ca prin sancţiuni severe, prevăzute în legea învoielilor, să fie constrânşi moşierii să vândă comunelor islazurile. Moşierii şi conservatorii au protestat însă, invocând că aceasta ar însemna o expropriere forţată, împotriva constituţiei. A intervenit atunci un acord între cele două partide - liberal şi conservator - în sensul că vânzările de islazuri să se facă de către moşieri „de bună voie“, iar sancţiunile de constrângere să fie scoase din lege; partidele se angajau totodată să stăruie pe lângă moşieri - partizanii acestor partide - să se conformeze legii[51]. Dispoziţia de vânzare a islazurilor, lipsită de sancţiune, a rămas în consecinţă o simplă „recomandare“[52], la

---

[50] Anton Carp, Min. Agr. şi Dom., Mon. Of. nr. 61 din 14 martie 1909, p. 904.
[51] N. Enăşescu, Mon. Of. nr. 69 din 24 martie 1909, p. 1124.
[52] Andrei Rădulescu, *60 de ani de Cod civil...*, p. 35.

„amabilitatea şi filantropia proprietarilor[53]. Cu drept cuvânt, un contemporan se întreba cu privire la eficacitatea „stăruinţei" pe care urma să o depună şefii partidelor pe lângă moşierii „recalcitranţi": „Să-i elimine din partid? Dar, care şef nu întrebuinţează tactica contrarie, a atragerii?"[54].

Acelaşi autor, analizând ofertele de vânzare făcute de moşieri până în 1909, constata că fuseseră făcute 1834 oferte, izvorâte din motive diverse:

a) O primă categorie:
- unii moşieri au oferit islazuri de teamă că ţăranii se vor răscula din nou;
- alţii au crezut că legea îi obligă;
- alţii, drept mulţumire că sătenii nu au participat la răscoală.

Despre toţi se arată însă: „aceşti proprietari n-au persistat până la urmă în ofertele lor, ci le-au retras direct sau indirect, prin aceea că n-au voit să încheie contractul de vânzare"[55].

b) A doua categorie: s-au ofertat terenuri improprii, la preţuri exorbitante.

c) A treia categorie: oferte făcute cu scopul de a se degreva moşia de ipoteci sau de a se procura capital numerar pentru cumpărarea altei moşii[56].

În mod firesc, o lege lipsită de sancţiuni şi un angajament platonic bazat pe „bunăvoinţă" nu puteau să rezolve problema.

În ceea ce priveşte arendările directe a islazurilor între moşieri şi ţărani, consimţământul ţăranilor nu putea fi liber, din cauza nevoii stringente pe care aceştia o aveau pentru păşuni. Se ştia că islazul devenise mijlocul cel mai puternic cu care moşierii şi arendaşii constrângeau pe ţărani să accepte plata unor preţuri exagerat de mari şi chiar să încheie învoieli agricole apăsătoare.

§ 4. **Preţul**

În procurarea islazurilor comunale, statul a intervenit prin investirea Consiliului Superior al Agriculturii cu competenţa de a fixa preţul de cumpărare. Fixarea avea caracter definitiv şi nu putea fi atacată

[53] N. Iorga, *În era reformelor*, Discursuri politice 1907/8, Vălenii de Munte, 1909, p. 153.
[54] Constantin Georgescu, *Aplicarea legii învoielilor agricole*, 1910, p. 53.
[55] *Ibidem*, p. 36.
[56] *Ibidem*, p. 36.

cu recurs. Conservatorii au criticat legea, pe motiv că ea realizează „o cumpărare fără ca proprietarul să consimtă la preț“[57], ceea ce însemna o încălcare a Constituției. căci era o expropriere care nu se încadra în cazurile prevăzute de aceasta[58]. Totuşi, răspundeau liberalii, în ceea ce priveşte problema islazurilor, „începuturile nu permit să perseverăm în aplicarea legii actuale“[59].

Cu privire la arendarea islazurilor de către moşieri direct țăranilor, prețul se stabilea la fel ca la arendarea terenurilor agricole, numai în bani.

Dacă vânzarea islazurilor a fost ocolită prin refuzul moşierilor de a vinde „de bună voie“, arendarea islazurilor conform legii învoielilor a fost eludată prin aceleaşi procedee ca şi învoielile pentru pământ.

§ 5. **Forma**

Învoiala pentru islazuri se întocmeşte în formă scrisă. Scris este şi contractul de vânzare a islazurilor către comune, ca şi contractul de arendare dintre comune şi săteni pentru islazurile comunale.

Învoiala directă dintre moşieri şi țărani este prevăzută de lege a se face în formă scrisă.

Legea învoielilor a intervenit stabilind ca, în cazul vânzărilor, comuna este debitoarea prețului islazurilor cu garanția statului, iar comuna urma să strângă prin perceptori contribuțiile de la țărani pentru acoperirea prețului. În practică, dispoziția legală cuprinzând specificarea prețului în bani, a fost eludată prin:

- încheierea a două contracte, unul aparent de arendare în bani, altul de munci agricole pentru suma prevăzută pentru arendare, deci vechiul sistem de arendare la tarla;
- refuzul întocmirii unui contract scris cu prețul în bani şi încheierea doar a unei învoieli verbale, în care prețul consta din muncă;
- uneori, spre a evita dispozițiile legii învoielilor, moşierul încheia un contract simulat cu ciobanul satului, ca şi cum acesta ar fi fost proprietarul oilor ce trebuiau păscute şi deci ar fi fost vorba de un contract încheiat de arendare conform dreptului comun[60];

[57] N. Fleva, Mon. Of. nr. 69 din 24 martie 1909, p. 1125.

[58] Take Ionescu, Mon. Of. nr. 13 din 16 dec. 1909, p. 91.

[59] I. I. C. Brătianu, Mon. Of. nr. 15 din 19 dec. 1908, p. 144.

[60] D. C. Zaharia, *Câteva observațiuni asupra aplicării legii învoielilor agricole*, în „Curierul judiciar“, nr. 32 din 30 aprilie 1909, p. 26.

- alteori, în cazul unei moşii de stat arendată unui arendaş, instituţia respectivă a prevăzut în contract obligaţia pentru arendaş de a subarenda ţăranilor, cu un preţ mai mic celui stabilit de Comisia regională. Arendaşul însă procedează altfel, considerând, pe de o parte, pe ţărani ca terţi faţă de contractul principal de arendă, iar pe de altă parte, că preţul Comisiei este obligator şi că a fost acceptat de ţărani[61].

Un bilanţ al constituirii prin oferte de vânzări a islazurilor comunale ne-a dat o statistică a Consiliului Superior al Agriculturii[62] pe anii 1912 şi 1913:

- Particulare: 24, cu 4202,35 ha
- Stat: 25, cu 7059,73 ha
- Instituţii: 18, cu 2621,80

Concluzia ce se trăgea era că, din ofertele particulare se realizase abia 23,49% din întinderea ce trebuia să aibă islazurile, în timp ce din ofertele statului se realizase 94,19%.

Procentul scăzut al ofertelor moşierilor - după cum menţiona Raportul Comitetului delegaţiilor Secţiunilor Camerei la proiectul de lege pentru învoielile agricole - este grăitor pentru eficienţa reformei islazurilor, „lăsată bunei credinţe şi patriotismului marilor proprietari... această clasă luminată care, conştientă de înaltele sale îndatoriri, nu are nevoie de tăria legilor, pentru ca să înţeleagă imperioasele necesităţi ale statului în momentele de grea cumpănă prin care trecem“[63].

Secţiunea V
ÎNVOIALA PENTRU MUNCI AGRICOLE

Legile anterioare de tocmeli agricole se ocupau puţin de contractul de muncă agricolă. Legea din 1866 nu îl distingea de alte învoieli agricole. Pentru prima dată, o atare distincţie face legea din 1872, dar nici ea şi nici cele următoare din 1882 şi 1893 nu aveau dispoziţii mai dezvoltate pentru reglementarea sa.

---

[61] *Ibidem.*

[62] Consiliul Superior al Agriculturii, Dare de seamă asupra aplicării legii pentru învoieli agricole în anii 1912 şi 1913, Buc. 1914, p. 24

[63] C. Georgescu-Vrancea, *op. cit.*, p. 293.

§ 1. **Obiectul**

Învoiala pentru munci agricole are ca obiect prestarea de lucrări agricole. Acestea nu pot avea un caracter nedeterminat, ci trebuie concretizate în cuprinsul contractului.

Art. 76 al legii prevede că muncile efectuate de țăranul învoit vor fi trecute de Secretarul comunei în registrul libretelor, ținut la Primărie, ca și în libretul aflat asupra țăranului învoit.

§ 2. **Natura învoielii pentru munci agricole**

Legea învoielilor agricole din 1907 îi dă o atenție deosebită, în urma protestelor din timpul răscoalei împotriva abuzurilor ce se comiteau cu exploatarea muncii țăranilor. Chiar în art. 1 al c., legea prevede separat contractul de învoială de munci agricole. Comentatorii legii subliniază și ei că acest contract este o categorie a contractului de locațiune a lucrărilor[64]. El nu este supus dispozițiilor legale, în primul rând celor din codul civil care reglementează, în general, contractul de muncă, ci este reglementat ca un contract de muncă special. Dreptul comun reglementează contractul de muncă încheiat de proprietarul agricol, de muncitorii sezonieri, cu luna sau cu anul, fără a se concretiza felul muncilor agricole, ei urmând a fi folosiți la orice muncă[65].

§ 3. **Forma**

Conform noii reglementări, contractul de muncă agricolă trebuie să fie încheiat separat de contractele de arendă. Formalitățile de încheiere sunt aceleași ca și pentru învoiala de arendare a pământului.

§ 4. **Consimțământul**

Pe baza învățăturii răscoalei, noua lege renunță la vechea concepție civilistă - bazată pe principiul libertății absolute în convenția părților și

---

[64] C. Georgescu-Vrancea, *op. cit.*, p. 80.
[65] C. Georgescu-Vrancea, *op. cit.*, p. 88.

pe prezumția că persoanele contractante au aceeași capacitate juridică, o situație socială egală, un consimțământ liber de orice presiune - și consacră intervenția statului în raporturile de muncă agricolă.

Spre a se asigura libertatea consimțământului, contractul se va încheia cu 30 zile înaintea sezonului muncilor agricole. În modul acesta, se pune capăt practicii încheierii contractului iarna, sub presiunea lipsurilor, când era rupt echilibrul dintre cerere și ofertă, iar prețurile erau mult inferioare celor din timpul sezonului agricol. Încheierea contractului în preajma sezonului agricol asigura țăranilor învoiți o mai mare libertate de voință.

§ 5. **Durata**

Contractul de muncă agricolă se încheie pe 1 an (art. 1 al. c.). Durata zilei de muncă nu este însă fixată.

Dispozițiile art. 51 privitor la reziliere se aplică întrutotul învoielilor pentru munci agricole. Totuși, art. 51 al legii admite rezilierea restrictiv. Dreptul moșierului și arendașului de a cere rezilierea este limitat la două situațiuni:

- când țăranul învoit nu a efectuat muncile agricole la timp;
- când țăranul învoit nu a efectuat muncile agricole bine.

În primul caz, legea îngăduie ca moșierul (sau arendașul) să convină cu țăranul învoit ca acesta, fie să execute muncile restante în anul următor, fie să înapoieze banii primiți pentru muncile ce nu au fost încă îndeplinite.

Această reglementare constituie încă o derogare de la dreptul comun, deoarece nu se prevede dreptul pentru moșier de a cere și daune pentru muncile întârziate.

Cel de-al doilea caz, referitor la cultura care nu a fost bine efectuată, este precizat în art. 62 și restrâns numai la:

- rea cultură,
- schimbarea nejustificată a semănăturii.

Pentru rea cultură, legea este mai drastică și prevede, pe lângă reziliere, amendă și despăgubire din partea țăranului în culpă.

Clauza rezilierii prevăzută în art. 51 nu acționează automat, căci conform art. 92 al legii, poate fi cerută și executarea contractului.

Legea nu îngăduie cesiunea contractului de muncă agricolă, lovind-o de nulitate. Este adevărat că și legile tocmelilor din 1882 și 1893

interzicea cesiunea acestui contract, dar dispoziția respectivă, fiind lipsită de vreo sancțiune, era ușor încălcată.

§ 6. **Prețul**

Prețul consta numai din bani. Dispoziția legii urmărea să împiedice continuarea plății în natură a muncilor agricole, care dădeau posibilitatea unor evaluări arbitrare din partea moșierilor și arendașilor, în defavoarea țăranilor.

O dispoziție importantă, fără precedent, este stabilirea unui preț minim de plată a muncilor agricole, de către aceleași comisii și după media prețurilor de munci agricole din cei 3 ani. Comisiile întocmeau anterior răscoalei liste cu prețurile tarifare care se afișau la Primării. Legea urmărea ocrotirea țăranilor muncitori de pământ. Art. 45 al legii noi avea, totuși, în vedere eventualitatea acordării de hrană țăranilor învoiți - prin derogare de la obligativitatea plății în bani a muncilor - dar impunea ca hrana respectivă să fie și ea evaluată în bani, chiar în textul contractului, spre a se evita evaluări exagerate. În caz de nemulțumire, învoitul putea să reclame Primăriei, care trebuia să dea ordonanță definitivă, de a i se plăti hrana în bani. Legea interzicea, însă, procurarea anumitor obiecte pentru cei învoiți, în contul prețului muncilor agricole (art. 108).

§ 7. **Răfuiala**

Răfuiala are loc pe baza evidenței muncilor trecute în libret și în registrul libretelor.

Legea interzicea sub sancțiunea nulității, transformarea unor munci agricole de un anumit gen, în alte munci de alt gen, muncile trebuind să fie specificate în mod concret în contract și executate conform contractului. De asemenea, legea nu permite transformarea datoriilor bănești în munci agricole. Singura excepție este aceea admisă de art. 84, care permite transformarea în muncă agricolă a banilor împrumutați de țăranii învoiți pentru procurarea de vite și instrumente de muncă. Legile din 1866 și 1872 prevedeau o interdicție similară cu privire la convertirea unor munci agricole în altele, dar fără a fi însoțită de sancțiuni.

§ 8. Aprecieri asupra învoielii pentru munci agricole

Legea din 1907 era mult superioară celor anterioare, în privința ocrotirii țăranilor învoiți pentru munci agricole, deşi măsurile de garanție pe care le prevedea erau eludate în practică.

Calea cea mai uzitată era neîncheierea contractelor scrise şi recurgerea la contracte verbale, aşa cum se proceda şi în cazul învoielilor pentru pământ[66].

Conservatorii au criticat reglementarea învoielilor de muncă, pentru intervenția statului în care vedeau o restrângere a libertății de voință a moşierilor şi arendaşilor, pentru stabilirea minimului de salariu pe care-l considerau o spoliere a acestora, de influența socialistă, pe care liberalii îl vor face „să se aplice şi în industrie"[67]. Conservatorii vedeau ceva suspect şi în înființarea unui Minister al Muncii, menit - după părerea lor - „să înființeze industrii", să reglementeze mai întâi „raporturile dintre muncitori şi proprietari", dar mai târziu şi pe cele dintre „muncitori şi patroni"[68].

La acestea liberalii ripostau, invocând necesitatea intervenției statului în favoarea țăranilor, ca izvorând din datoria sa „de a proteja pe cei slabi contra celui tare". Mai ales că moşierii şi arendaşii practicau aducerea de muncitori agricoli de peste graniță, a căror angajare era mai organizată decât aceea a agricultorilor români[69]. O altă justificare era arătată a fi preocuparea de a îndruma țărănimea nu numai spre agricultură, ci şi spre alte domenii economice, cum ar fi dezvoltarea industriei casnice[70].

Secțiunea VI

DISPOZIȚII COMUNE CONTRACTELOR DE ÎNVOIELI

Legea învoielilor agricole din 1907 s-a referit la mai multe categorii de contracte ce intervin între moşieri şi țărani, de aceea a adus şi unele reglementări comune acestora.

---

[66] Constantin Napoleon, *op. cit.*, p. 127; *C. D. Zaharia*, op. cit., p. 256.

[67] N. Filipescu, Mon. Of. nr. 49 din 28 febr. 1909, p. 557.

[68] C. Dissescu, Mon. Of. nr. 7 din 12 dec. 1908, p. 30.

[69] I. I. C. Brătianu, Mon. Of. nr. 49/1909, p. 561; Mon. Of. nr. 15 din 19 dec. 1908, p. 146.

[70] Al. Djuvara, (Min. Ind. şi Comerț.), Mon. Of. nr. 54 din 6 martie 1909, p. 657.

§ 1. Mijloace juridice de executare la dispoziția moșierilor

În general, au fost păstrate mijloacele de executare reglementate în legea anterioară de tocmeli, cu unele dispoziții noi de ordin procedural.

1. *Angajarea altor muncitori agricoli în locul țăranului învoit*

Acest mijloc de executare era folosit pe scară largă de legile tocmelilor, cu consecințe grave pentru țăranii învoiți, care se vedeau obligați să suporte plata unor prețuri mari în perioada muncilor de sezon agricol, de multe ori fără justificarea unor culpe reale din partea lor.

Instituția este menționată și în legea nouă, dar este organizată mai minuțios (art. 92 și 93). În primul rând, întârzierea muncilor agricole sau calitatea lor defectuoasă se prevede a fi constatate personal de primar, asistat de unul din consilierii comunali care trebuie să încheie un proces verbal, cu precizarea împrejurărilor ce privesc culpa țăranului învoit și cu menționarea prețului plătit noilor muncitori angajați. Prețul urmează a fi suportat de către țăran.

Legea introduce o dispoziție fără precvedent, privind pedepsirea cu amendă de 200-500 lei a moșierilor și arendașilor care angajează direct muncitori în contul țăranilor învoiți, fără respectarea formalităților indicate.

Se observă deci că, s-a menținut organizarea administrativă și foarte rapidă a acestei căi de execuție, atât de favorabilă moșierilor și arendașilor.

2. *Urmărirea și vânzarea averii țăranului învoit*

Practicată și înainte, această cale de executare își avea temeiul legal în art. 1718 cod civil. Legea nouă o consacră în art. 94 și 95, cu unele restricții întemeiate și ele pe art. 1718 c. civ., care prevede că averea prezentă și viitoare a debitorului constituie gajul creditorilor, cu derogările stabilite de legi. Restricția principală se referă la necesitatea unei legături între datoria urmărită și obligațiile derivând dintr-o învoială agricolă. Astfel, pot fi urmărite despăgubirile stabilite de justiție în legătură cu neexecutarea la timp sau în bune condițiuni a muncilor agricole, listele de rămășițe stabilite în momentul răfuielii, costul muncitorilor străini angajați în contul celor învoiți.

Urmărirea poate începe numai în baza unei hotărâri a judecătoriei de ocol. Hotărârea este definitivă şi executorie (art. 100).

Art. 96 al legii reiterează o dispoziţie mai veche, ca vinerea şi sâmbăta să nu se facă operaţiuni de urmărire, pentru a da răgaz ţăranilor să-şi efectueze muncile proprii.

Debitul este realizat cu concursul perceptorului, potrivit procedurii de urmărire fiscală.

O inovaţie a legii este că această procedură a fost pusă şi la dispoziţia ţăranilor pentru urmărirea preţului muncilor agricole efectuate şi neplătite de către moşieri şi arendaşi.

Se constată şi aici aceeaşi lipsă a legiuitorului pentru asigurarea unei proceduri rapide de executare la dispoziţia moşierilor.

3. *Pedepse penale*

Legea învoielilor organizează şi unele sancţiuni penale cu amendă şi închisoare.

Astfel, dacă ţăranul învoit nu respectă planul de rotaţie a culturilor este pasibil de o amendă cu 10-15 lei. El este pedepsit cu închisoare până la 15 zile, dacă a ridicat recolta înainte de a se termina răfuiala.

Pedepsele sunt pronunţate de judecătoria de ocol, în primă şi ultimă instanţă în ceea ce priceşte amenda, dar cu drept de apel la Tribunal în ceea ce priveşte închisoarea.

§ 2. **Mijloace de ocrotire a ţăranilor învoiţi**

Comparativ cu legile anterioare, legea învoielilor din 1907 are meritul că a organizat un sistem de măsuri în vederea ocrotirii intereselor ţăranilor învoiţi faţă de moşieri şi arendaşi, fără a ajunge însă la desfiinţarea tuturor discriminărilor şi la o simetrie deplină a lor cu mijloacele juridice de executare de care dispuneau aceştia în raporturile lor cu ţăranii învoiţi.

1. *Măsurarea pământului, obiect al învoielii*

Fie că era vorba de un teren de cultură sau de islaz arendate ţăranilor învoiţi, fie de întinderile pe care trebuiau efectuate anumite

munci agricole pentru care se încheiaseră învoieli, pământul - proprietate a moşierilor - figura în mod necesar, iar contractele constatau suprafeţele respective. Acestea nu corespundeau însă cu suprafeţele reale, deoarece măsurarea lor era falsificată de către vătafii moşierilor în detrimentul ţăranilor. Căci, după cum se exprima un jurist, „vătafii şi argaţii boiereşti trebuie să-şi scoată lefurile din vârful prăjinei“[71]. Mai concret, R. Rosetti arăta că prin asemenea măsurători falsificate, se scădea preţul muncii şi se ridica costul locului până la 20%[72].

Legea nouă a stabilit ca măsurarea să se facă numai prin unităţi metrice, fără a se mai recurge la sistemele arhaice care difereau de la o regiune la alta şi creau confuzie (art. 55). Măsurările făcute fără unităţi metrice atrag pentru moşieri pedeapsa cu amendă şi despăgubiri de 10 ori valoarea pagubei ţăranilor învoiţi.

Tot cu amendă se pedepseşte şi vânzarea făcută cu unităţi vechi de măsurare. În schimb, vânzarea cu măsurarea falsă este calificată înşelătorie, conform art. 376 Cod penal (1865) şi se pedepseşte cu închisoare şi amendă până la un sfert din despăgubirea cuvenită ţăranului înşelat, dar minim 10 lei, precum şi o amendă în folosul comunei, egală cu de 10 ori valoarea despăgubirilor.

2. *Mijloacele juridice civile de executare a moşierilor şi arendaşilor*

Preocuparea legii din 1907, de a ocroti pe ţăranii învoiţi împotriva abuzurilor moşierilor şi arendaşilor, se manifestă în elaborarea unui sistem de sancţiuni de drept civil pentru nerespectarea dispoziţiilor contractuale.

a) În primul rând, reţin atenţia dispoziţiile care prevăd nulitatea contractelor care nu respectă formele de încheiere şi executare a învoielilor: formalităţile contractuale scrise, interdicţia anumitor clauze în contractele scrise şi verbale, plata ruşfeturilor. Nulitatea trebuie cerută judecătoriei de ocol de către ţăranii învoiţi.

b) În al doilea rând, legea învoielilor reglementează procedura de obţinere a despăgubirilor civile, atunci când ţăranii învoiţi au fost păgubiţi prin unele acţiuni cum sunt: măsurătoarea falsă a pământului

---

[71] C. Georgescu-Vrancea, *op. cit.*, p. 124.

[72] R. Rosetti, *Pentru ce s-au răsculat ţăranii*, 1908, p. 522.

primit pentru arendă, islaz sau munci agricole. Stabilirea despăgubirii se face tot de judecătoria de ocol la cererea celui dăunat.

c) În al treilea rând, legea dă posibilitatea de a cere restituirea unor sume, cum ar fi cele ce reprezintă diferenţe de preţ plătite de ţărani în plus, solduri rezultate din efectuarea răfuielii.

3. *Mijloace de drept penal*

Asemenea mijloace împotriva moşierilor şi arendaşilor sunt pentru prima dată consacrate prin lege învoielilor din 1907.

Ele constau din amendă pentru:

- angajarea de muncitori agricoli în contul ţăranilor învoiţi, fără respectarea formalităţilor legii;
- măsurarea pământului cu alte unităţi decât cele metrice;
- interzicerea dijmuitorului;
- împiedicarea ridicării recoltei.

Într-un singur caz, incriminarea este mai gravă - şi anume, aceea de înşelăciune - în cazul vânzării de pământ măsurat fals, când pedeapsa poate prin lege creşte de la amendă până la închisoare.

4. *Asistenţa şi controlul unor instituţii speciale*

Legiuitorul de la 1907 nu s-a mărginit numai la întocmirea unei noi reglementări a învoielilor agricole, cu dispoziţii oarecum egale pentru ambele părţi contractuale, ci a luat şi măsuri diverse pentru a asigura respectarea lor. Experienţa desfăşurării relaţiilor din agricultură arătase cu prisosinţă că dispoziţiile legale, oricât de bine intenţionate s-ar fi prezentat în aparenţă, nu dădeau nici un rezultat practic atâta vreme cât ele erau lipsite de o sancţiune eficace şi de un sistem de control permanent al aplicării lor corecte.

Organizarea unui sistem de control implica, în primul rând, o atitudine nouă din partea statului şi anume, renunţarea la rolul de spectator al relaţiilor din sfera privată şi adoptarea unui rol activ, de intervenţie, ceea ce a atras o opoziţie înverşunată din partea moşierilor şi arendaşilor.

În al doilea rând, o asemenea organizare impunea o adaptare a vechiului aparat de stat la îndeplinirea acestei sarcini noi, dar şi construirea unor noi organe, acolo unde se dovedea că ele lipseau cu totul.

Lăsând pentru un capitol următor problema perfecţionării vechiului aparat, care s-a făcut prin alte legi, legea învoielilor din 1907 a creat un sistem de organe noi de control al relaţiilor dintre moşieri şi ţărani:

A. *Consiliile regionale*

Consiliile regionale erau formate din:

- Preşedinte: inspectorul agricol judeţean;
- Membri: 2 reprezentanţi ai moşierilor

2 reprezentanţi ai ţăranilor

Competenţa lor este de două feluri:

a) Fixarea preţurilor de:

- arendare prin învoieli a pământului agricol la ţărani (preţ maxim)
- arendarea prin învoieli a islazurilor (preţ maxim)
- angajarea ţăranilor pentru munci agricole (preţ minim)
- vânzarea islazurilor către comune.

b) Judecarea plângerilor şi contestaţiilor, care mai înainte erau date în jurisdicţia Consiliilor comunale, ca şi a acelora prevăzute în cazurile noi create de legea învoielilor din 1907.

B. *Consiliul Superior al Agriculturii*

Se compune din 15 membri, numiţi pe timp de 15 ani. Sarcina sa este:

a) Îndrumarea şi controlul inspectorilor agricoli.

b) Judecarea în apel a contestaţiilor împotriva deciziilor Comisiilor regionale, în toate cazurile prevăzute de lege (art. 70).

C. *Casa rurală*

Legea pentru înfiinţarea Casei rurale din 21 febr./5 martie 1908[73] este o consecinţă a răscoalelor ţărăneşti[74], a legii învoielilor[75], făcută cu scopul de a intermedia vânzarea moşiilor particulare la ţărani[76]. Ideea înfiinţării unei asemenea instituţii apăruse mai înainte. Primul proiect de lege a fost prezentat parlamentului în 1897, dar nu a întrunit voturile ambelor camere.

---

[73] [1]Mon. Of. nr. 4 din 4 aprilie 1908.

[74] Editorial „1 ianuarie 1910", în „Curierul judiciar", nr. 1/1910, p. 1.

[75] N. D. Comşa, „*Curierul judiciar*", nr. 1/1910, p. 2.

[76] C. Georgescu-Vrancea, *op. cit.*, p. 248.

Necesitatea Casei rurale izvora din lipsa de credit pe care o resimţea ţărănimea la încercările sale de a cumpăra sau arenda direct moşii boiereşti. Instituţiile de credit existente - cum era „Creditul funciar" - acordau împrumuturi numai pentru moşii mari şi mijlocii, până la jumătate din valoarea lor, cu garanţie ipotecară. Ţăranii nu puteau beneficia de ele, deoarece nu aveau nici capitalul bănesc ce ar mai fi fost necesar şi nici posibilitatea de garantare a capitalului împrumutat. Atât timp cât statul a mai putut vinde, treptat, pământ ţăranilor din moşiile sale, înfiinţarea unei instituţii de credit pentru ţărani nu s-a impus, dar ea a devenit imperioasă după epuizarea moşiilor statului şi după ce răscoalele ţărăneşti s-au extins şi agravat.

Casar rurală a fost organizată ca o instituţie mixtă, statul şi particularii deţinând părţi egale din capitalul său. Ea era autorizată să efectueze operaţiuni de împrumut pentru:

- obştiile săteşti în vederea cumpărării de moşii;
- cumpărări de efecte publice de stat;
- săteni, pe cambii sau efecte publice.

Moşiile cumpărate erau vândute, în parcele de 5 ha, la ţărani. Loturile erau indivizibile. Ele puteau fi înstrăinate între săteni. Iniţial, se permitea ca un ţăran să poată dobândi până la 5 loturi, dar ulterior suprafaţa s-a majorat (50-75 ha), iar înstrăinarea s-a permis şi faţă de preoţii şi învăţătorii de la sate.

Indivizibilitatea loturilor şi majorarea suprafeţelor pentru un singur ţăran proprietar se explică prin tendinţa de a se realiza, pe această cale, o proprietate funciară mijlocie, o „împroprietărire selecţionată"[77], pentru crearea „unei trepte intermediare"[78] de burghezie sătească, cu rolul de a amortiza tensiunea dintre moşierime şi ţărănimea lipsită de pământ.

O statistică din 1913 constată că din 88.701 ha cumpărate, Casa rurală a împărţit ţăranilor 12.426 ha, iar restul îl exploata prin arendări, de predilecţie ţăranilor înstăriţi[79].

Cumpărând moşii, Casa Rurală a achiziţionat totdeauna şi unele terenuri cu păduri. S-a apreciat că împărţirea acestora la ţărani în loturi mici ar fi dus la distrugerea pădurilor. De aceea statul a fost autorizat ca să cumpere pădurile de la Casa Rurală[80].

---

[77] I. G. Duca, Mon. Of. nr. 59/1909, p. 777.
[78] Al. Marghiloman, Mon. Of. nr. 14/1908, p. 128.
[79] Constant Georgescu, *Rezultatele reformelor agrare*, Buc. 1913, p. 23.
[80] Mon. Of., nr. 16 din 20 dec. 1908, p. 160.

Criticile aduse Casei Rurale au relevat că rezultatele activității sale au profitat burgheziei rurale[81], dar, în general, că ele au fost neînsemnate și, până la urmă nu au reușit să creeze proprietatea mijlocie[82].

D. *Băncile populare*

Intervenția statului în legiferarea regimului băncilor populare începută în 1903 s-a accentuat după răscoală. În 1909, printr-un decret al guvernului a fost înființată Casa Centrală a cooperativelor sătenilor. Noua măsură consacra autonomia cooperativelor, între care erau socotite și obștile de arendare și cumpărare, dar controlul statului era asigurat prin reprezentanții săi aflați în majoritate în conducerea Casei Centrale. Deși în principiu se bucurau de credite din partea băncilor populare, din 1905, totuși aceste credite au fost mai mult iluzorii, din cauza lipsei de capital a acestora - format numai din cotizațiile membrilor - cât și din cauza dificultăților juridice legate de nerecunoașterea personalității juridice a obștilor și deci a reprezentării lor în justiție. În schimb, băncile populare aveau personalitate juridică, dar funcționau, în general, potrivit Codului de comerț, iar contractele lor erau de natură comercială[83]. De aceea creanțele lor erau negociabile, transmisibile prin gir. Chiar și împrumuturile personale ale sătenilor aveau nevoie de girul unor săteni solvabili și aceștia erau țăranii, care percepeau o adevărată camătă de la cei săraci, în schimbul girului. Băncile populare încasau o dobândă mare, între 12-16%.

Cu toate aceste dificultăți juridice și economice, numărul băncilor populare a crescut:

- La 1908 erau 2410 bănci populare, cu 37 milioane lei capital.
- La 1914 erau 2951 bănci populare, cu 107 milioane lei capital[84].

Un exemplu reușit al solidarității sătenilor în acest domeniu al creditului, atât de dominat de instituțiile bancare capitaliste, îl oferă banca populară „Gilortul“ din comuna Novaci - Gorj[85]. Înființată în 1902 cu 26 de membri și 72 de lei capital, a ajuns în 1909 la 1774 membri, și

---

[81] 2 G. Athanasovici, „Dreptul“, nr. 1/1910.

[82] „Curierul judiciar“, nr. 1/1910, p. 1.

[83] Călăuza comerțului cooperativ și a furnizorilor de bănci populare, Ed. I, Buc., 1908, p. 25.

[84] I. Crăsnaru, *Băncile populare*, Buc., 1915, p. 20.

[85] G. Dumitrescu Bumbești, *Monografia băncii populare „Gilortul“ din comuna Novaci - Gorj*, Buc., 1910.

cu peste 2 milioane lei fond. A reuşit, prin creditele sale acordate ţăranilor, să desfiinţeze camăta, să cumpere moşia Novăceanu împreună cu pădurea, să-i împroprietărească pe ţărani şi să le dea în exploatare pădurea şi păşunile. Acorda 3 burse la copiii săteni pentru specializare în industrie, comerţ şi agricultură, necesare pentru întreprinderile înfiinţate în comună de către bancă.

CONCLUZII

Dintre efectele imediate ale răscoalei pe plan juridic, cel mai important a fost noua lege a învoielilor agricole.

În ceea ce priveşte regimul contractelor agricole ea este o lege de unificare, deoarece nu mai lasă părţilor alternativa de a încheia asemenea contracte, fie conform dreptului comun, fie conform legii speciale. Toate contractele agricole se încheie conform legii speciale a învoielilor agricole. Totodată ea se mai deosebeşte de legile similare anterioare printr-o reglementare mai diversificată, cu reguli speciale privitoare la arenda pământului de cultură sau de islaz, ori la muncile agricole.

În privinţa părţilor contractante, este de semnalat o restrângere a capacităţii arendaşilor de profesie în sensul că pot arenda cel mult 4000 ha, dar numai moşii particulare, în timp ce ţăranii pot arenda atât individual, cât şi în obşte - subiect nou de drept - moşii particulare şi, cu drept de preferinţă, moşii aparţinând statului sau anumitor instituţii. Parţial, posibilitatea de intermediere a arendaşilor între moşieri şi ţărani a fost suprimată, iar arendarea directă la ţărani s-a dezvoltat.

Noua lege a urmărit să asigure ţăranilor un consimţământ mai liber decât era posibil sub regimul legilor anterioare şi de aceea a încercat să limiteze abuzurile moşierilor şi arendaşilor printr-o reglementare mai amănunţită a elementelor contractului - obiect, consimţământ, preţ, durată, executare - şi cu somaţiuni mai eficiente în cazul de încălcare a dispoziţiilor prohibitive. O grijă deosebită s-a dat momentului încheierii contractului, spre a se evita presiunile ce se exercitau mai înainte asupra ţăranilor spre a încheia învoieli în timpul iernii. O grijă similară s-a dat pentru organizarea unui sistem de evidenţă şi dovadă a muncilor agricole înfăptuite de ţărani.

Toate aceste aspecte pozizive ale noii reglementări aveau - potrivit metodei de reglementare a dreptului burghez - un caracter formal,

deoarece dispozițiile ce le consacrau puteau fi uşor eludate de către moşieru şi arendaşi, mai ales prin ocolirea întrebuințării formei scrise a învoielilor şi recurgerea la forma verbală. Aceasta permitea stabilirea oricăror clauze şi condiții, chiar prohibite de lege, dar care nu puteau fi dovedite în fața instanței şi pe care țăranii, conform tradiției de respectarea cuvântului dat şi mai ales din teama de a nu mai primi un viitor pământ în arendă, le îndeplinea fără a se plânge în justiție împotriva lor. Legea păcătuia în această privință şi prin faptul că nu prevedea sancțiunea nulității de ordine publică pentru încălcarea unei asemenea dispoziții, astfel că tăcerea țăranilor era o acoperire suficientă.

Legea a căutat să organizeze un sistem de ocrotire a țăranilor prin interzicerea învoielii „la tarla" şi prin obligativitatea arendei în bani, cu stabilirea unui preț al pământului şi a unui preţ minim al muncilor agricole. Dar practica a arătat că erau posibilități de eludare şi a acestor dispoziții.

Legea a păstrat în linii mari sistemul vechi al mijloacelor de executare împotriva țăranilor pentru obligații derivând din contract - angajare de muncitori străini, vânzarea bunurilor pentru despăgubire - dar a căutat să introducă mijloace similare împotriva moşierilor şi arendaşilor. Deşi procedura de judecată în asemenea cazuri a fost şi ea unificată, totuşi se prevăd sancțiuni discriminatorii, care crează țăranilor o situație de inferioritate, iar nu de egalitate.

Legea a consacrat intervenția statului în relațiile din agricultură, prin stabilirea unor îngrădiri şi interdicții cu privire la conținutul învoielilor şi a unor organe de control şi a unor instituţii care să vină în ajutorul țăranilor, ceea ce a dat naştere la proteste din partea moşierilor. Din cauza defectelor de reglementare şi a păstrării disproporției în repartiția proprietății funciare, efectele legii au fost minime.

EFECTELE RĂSCOALEI ASUPRA PRINCIPALELOR RAMURI DE DREPT

Secțiunea I
DREPTUL CIVIL

Conținutul economic al măsurilor legislative luate după 1907 a atins problemele cele mai importante ale dreptului civil, ramura de drept cea mai direct legată de relațiile economice.

§ 1. **Dreptul de proprietate funciară**

1. *Restricțiunile marii proprietăți*

Urmarea imediată a răscoalei asupra regimului juridic al proprietății funciare a fost o serie de restricțiuni aduse liberei dispozițiuni a moșierilor asupra marii proprietăți. Restricțiunile sunt cele prevăzute în legea învoielilor agricole - în legătură cu pământul de cultură, de islaz și cu muncile agricole - ca și în legea Casei Rurale. Referindu-se la aceste restricțiuni, conservatorii pretindeau că ele ar afecta însăși natura dreptului de proprietate funciară care, în loc de a mai fi un drept absolut, ar deveni vechiul drept cutumiar existent în trecut în țările române feudale, deoarece creează „două drepturi pe același pământ", prin faptul că „descompune proprietatea într-un domeniu eminent, cum se zicea în dreptul vechi cutumiar, domeniu care rămâne proprietarului celui mare, care percepe arenda, și domeniul util, în favoarea proprietarului celui mic, țăranul, arendașul"[1]. Take Ionescu invoca dispozițiile codului civil privitoare la proprietatea absolută, „fie că este pe un sfert de hectar, fie că este pe o mie de hectare"[2].

Temerea afișată de moșieri cu privire la negarea dreptului lor de proprietate absolută nu era însă reală,nici în ceea ce privește structura

[1] Take Ionescu, Mon. Of., nr. 59, din 12 martie 1909, p. 781.
[2] Ibidem, p. 782.

dreptului de proprietate feudală, nici caracterul restricțiunilor intervenite. În trecut, țăranii nu au avut un drept de *dominium utile* asupra moșiilor boierești, ci un drept de folosință - legal, imprescriptibil și inalienabil - radical deosebit de dreptul dobândit prin învoiala agricolă, care e un drept contractual și pe termen. Dreptul moșierului era, potrivit codului civil, un drept absolut, cu anumite limite legale, admise de cod.

2. *Garanția constituțională*

Unele din aceste restricțiuni mari erau atacate în mod exagerat de conservatori, pe motiv că ar constitui o „expropriere parțială", cum era de exemplu impunerea unui preț maxim la vânzarea islazurilor[3]. Guvernul liberal explicase natura acestei restricții și arătase că nu s-a urmărit o asemenea expropriere în cadrul măsurilor luate după 1907[4].

De altfel, era unanim recunoscut că represiunea sângeroasă a țăranilor s-a făcut de pe pozițiile apărării proprietății absolute asupra moșiilor, căci - așa cm arătase G. D. Creangă - „este mai sfântă proprietatea decât viața"[5]. Iar după 1907, guvernul nu a urmărit o expropriere pentru a modifica repartiția proprietății funciare.

Primul ministru liberal I. I. C. Brătianu a ținut să sublinieze că o asemenea expropriere nu era conformă Constituției și guvernul său nu s-a gândit nici un moment să revizuiască Constituția în timpul răscoalei: „Dacă vreodată este Constituțiunea mai prețioasă, este tocmai atunci când ea stabilește un punct fix în mijlocl unei mișcări generale și a veni într-o perioadă de tulburări cum era aceea de anul trecut, cu revizuirea Constituției, mi se pare că ar fi fost să facem operă de oameni care desigur nu meritau să spună că au grija zilei de mâine"[6].

3. *Modificarea repartiției proprietății*

În schimb însă guvernul liberal a urmărit, prin complexul de măsuri legislative luate după 1907, să modifice repartiția proprietății funciare în favoarea proprietății mijlocii, pe o cale pașnică, treptată. Se contraziceau

---

[3] Take Ionescu, Mon. Of. nr. 12 din 13 dec., 1908, p. 91.
[4] I. G. Duca, Mon. Of. nr. 59/1909, p. 777.
[5] Dr. G. D. Creangă, *op. cit.*, p. 39.
[6] I. I. C. Brătianu, Mon. Of. nr. 15 din 19 dec., 1908, p. 147.

astfel diversele propuneri de a se constitui o proprietate mijlocie, în stare să evite zguduirile sociale de felul aceleia de la 1907.

Două erau căile prin care guvernul liberal plănuia să sprijine procesul de formare a proprietății mijlocii:

a) vânzarea de „bună voie“ a moșiilor particulare prin Casa Rurală, ceea ce ar realiza o împroprietărire „selecționată“, sănătoasă și temeinică[7];

b) vânzarea la țărani a moșiilor statului.

Conservatorii au acuzat pe liberali că răscoalele s-au datorat faptului că nu au vândut țăranilor moșiile statului. Combatând pe conservatori, guvernul liberal a arătat că de la 1864 s-au vândut din totalul de 1597000 ha, o suprafață de 1388000[8], cu totul insuficientă pentru necesitățile țăranilor.

Prin legea din 18 martie 1912 au fost trecute în proprietatea statului moșiile stăpânite de județe, comune, Casa Școalelor, Casa Bisericii, despre care mai înainte se hotărâse - tot printr-o lege specială - că se puteau da în arendă numai țăranilor. Trecerea lor în proprietatea statului a alimentat fondul moșiilor statului, destinat a fi vândut țăranilor. Ele trebuiau vândute în loturi de 5 - 25 ha.

Vânzarea moșiilor statului a jucat un rol politic important, deoarece a dat după 1864 speranțe țăranilor în sensul unei rezolvări a chestiunii rurale, fără a se recurge la moșiile particulare. În realitate, moșiile statului erau doar o supapă pentru starea de nemulțumire a țăranilor, ele fiind cu totul insuficiente pentru împroprietărirea țăranilor fără pământ.

De aceea guvernul liberal a trebuit să recunoască faptul că măsurile luate au avut drept scop - cum spunea Em. Costinescu - să prevină noi răscoale „cel puțin pentru câțiva ani“[9].

4. *Necesitatea exproprierii*

Reprimarea sângeroasă a răscoalei a salvat moșiile de la o expropriere imediată, dar discuțiile în jurul acestei probleme au continuat din ce în ce mai insistent. Argumentele pro și contra exproprierii erau tot mai numeroase și subtile, de ordin istoric, economic, politico-patriotic.

---

[7] I. G. Duca, Mon. Of. nr. 59 din 12 martie 1909, p. 780.

[8] Anton Carp, Mon. Of. nr. 59 din 12 martie 1909, p. 784.

[9] Mon. Of. nr. 66 din 20 martie 1909, p. 98.

Se remarcă după 1907 o înmulţire a lucrărilor în legătură cu originea proprietăţii funciare - sub forma marii şi micii proprietăţi - cu conţinutul dreptului ţăranilor asupra pământului moşierilor. Ele nu erau străine de obiectivul exproprierii, ci dimpotrivă urmăreau pe diferite căi să o justifice sau să o respingă.

Chiar în faţa instanţelor de judecată erau deduse asemenea probleme. Tribunalul Dolj, Secţia I[10] se pronunţase asupra dreptului ţăranilor în legătură cu moşiile boiereşti, analizând normele vechiului nostru drept feudal, socotindu-l ca fiind „dreptul primitiv concretizat în posesiune, alături de dreptul abstract al proprietarului". La rândul său, dreptul moşierului care „afirmat la început ca un simplu drept de prestaţiune (dijmă, zeciuială), se consolidează cu timpul graţie instituţiunei clăcei ca un drept mult mai întins, mărginind în consecinţă dreptul săteanului la acela al unui fel de chiriaş ... ca un drept nedefinit de durata sa, consecinţă a unui raport imediat cu lucrul".

Această interpretare greşeşte atunci când porneşte de la teza că dreptul de proprietate şi dezmembrămintele sale ar fi un raport dintre om şi lucru - obiectul proprietăţii - ca şi atunci când socoteşte dreptul ţăranului ca o posesiune. Totuşi ea surprinde două aspecte juste în dezvoltarea dreptului de proprietate asupra pământului şi anume momentul când claca s-a dezvoltat după reforma lui C. Mavrocordat şi acela când legislaţia fanariotă şi aşezămintele agrare din 1851 asimilează ţăranul clăcaş cu un chiriaş, având deci un contract cu o durată nedeterminată (ceea ce contrazice normele dreptului civil burghez).

Este apoi o altă deosebire esenţială între ţăranii aflaţi sub regimul învoielilor agricole şi cei aflaţi sub regimul normelor vechiului drept. Aceste norme recunoşteau ţăranului un drept propriu, „legal" şi imprescriptibil, cu obligaţia corelativă pentru moşier de a nu-l împiedica în folosirea moşiei, în timp ce învoielile agricole au desfiinţat acest temei „legal" şi l-au înlocuit cu unul „contractual", limitat la termenul prevăzut în învoială. Sub regimul învoielilor agricole moşierul nu mai este obligat să lase pământul în folosinţa ţăranilor, el poate chiar să refuze a-i învoi, consecinţă firească a dreptului său absolut de proprietate.

În orice caz, tensiunea socială, oarecum şi teoretică, în legătură cu proprietatea funciară şi cu dreptul de proprietate, nu putea fi rezolvată pe terenul dreptului civil, deoarece Constituţia era aceea care prevedea

---

[10] „Pagini juridice", nr. 50/1909.

exproprierea şi limitele ei. Lupta trebuia dusă şi pe terenul dreptului constituţional.

§ 2. **Persoanele**

Măsurile legislative luate după răscoală au adus unele noutăţi la capitolul persoanelor din dreptul civil, mai puţin în privinţa persoanelor fizice, dar ceva mai mult în privinţa celor juridice.

1. *Persoanele fizice*

Legislaţia agrară anterioară răscoalei s-a preocupat în special de interesele moşierilor, de a le asigura mijloace eficace pentru exploatarea muncii ţăranilor. În acest scop legile tocmelilor le creau mijloace de execuţie, chiar prin derogare de la principiile fundamentale ale codului civil. Se crease astfel un regim discriminatoriu făţiş împotriva principiului democratic burghez al egalităţii în faţa legilor, dar „justificat“ pe considerente de propăşire a economiei naţionale, a exportului de cereale, a „îndemnării“ ţăranilor la muncă prin folosirea chiar a mijoacelor violente.

Legislaţia ulterioară răscoalei a afişat preocuparea de a lichida dispoziţiile discriminatorii şi a crea un regim de egalitate. Pe de o parte s-a încercat să se elimine posibilitatea de abuzuri din partea moşierilor şi arendaşilor, iar pe de altă parte de a pune la dispoziţia ambelor părţi contractante - moşieri (sau arendaşi) - cam aceleaşi mijloace juridice de valorificare a drepturilor izvorând din învoielile agricole. Deşi măsurile luate erau restrânse, fără eficacitate şi uşor de eludat, totuşi în legătură cu ele s-a pus în discuţie dreptul statului de a interveni în reglementarea acestor probleme. Pe cât de firesc păruse în 1866 să se intervină în favoarea moşierilor sau, mai târziu, în favoarea patronilor capitalişti, pe atât de straniu se părea acestor două categorii sociale ca statul să intervină pentru apărarea celor exploataţi. Dacă totuşi statul a luat unele măsuri, acestea se datoresc luptelor sociale, presiunii răscoalei, temerii de izbucnire a unor noi conflicte, tacticii de potolire momentană a maselor prin concesii parţiale.

2. *Persoanele juridice*

Atitudinea discriminatorie a legiuitorului este mai vizibilă în elaborarea noului regim al persoanelor juridice. Se remarcă după 1907 noi norme cu privire la înființarea asociațiilor de țărani sub forma obştilor, a muncitorilor sub forma cooperațiilor, a asociațiilor studențeşti.

Moşierii şi patronii capitalişti aveau asociații proprii conform codului civil şi comercial. Exista încă din secolul trecut un „Sindicat al marilor proprietari", care cuprindea pe proprietarii de moşii. Capitaliştii puteau să înființeze toate formele de asociere de capitaluri, ca şi asociații fără scop lucrativ. Era o procedură conformă dreptului comun şi o perioadă pe care juriştii o denumiseră „de libertate a asocierii". De aceeaşi libertate se arăta că beneficiază şi muncitorii, inclusiv țăranii, dar numai atâta vreme cât ei nu trecuseră încă la formarea vreunor asociații. În momentul când în preajma răscoalei încep să se organizeze în sindicate pe principiul solidarității de clasă, iar țăranii să se organizeze şi ei în formele îngăduite de dreptul comun - mai ales cele coopetative - statul îşi schimbă atitudinea şi pune capăt „perioadei de libertate".

Atitudinea de intervenție a statului se accentuează în timpul şi după răscoală. În timpul răscoalei asociațiile țărăneşti de orice fel - cooperative, bănci populare - ca şi asociațiile şi cercurile muncitoreşti, sunt acuzate de instigare la răscoală şi privite ca duşmani al statului. În consecință se elaborează un nou regim juridic cu provire la aceste asociații. El s-a concretizat la:

- obştile țărăneşti
- cooperațiile muncitoreşti
- asociațiile studențeşti.

Participarea unor studenți la unele acțiuni țărăneşti sau muncitorteşti în timpul evenimentelor din 1907 a determinat intervenția guvernului cu privire la regimul juridic al asociațiilor studențeşti. Printr-un decret din 26 iunie 1907, a fost modificat Regulamentul de ordine şi disciplină a studenților din 10 febr. 1899, în sensul organizării unui control strict asupra înființării şi funcționării acestor asociații.

Înființarea lor trebuia cerută Rectoratului, de către comitetul de inițiativă, căreia i se înainterază statutele, regulamentul şi lista membrilor fondatori. După ce lista este verificată de Decanatele facultăților, Rectorul prezintă Senatului universitar documentele de înființare, care poate acorda autorizarea cerută. Orice modificări ale documentelor, ca şi înscrierea de noi membri, vor parcurge aceeaşi procedură.

Asociațiunea este datoare să prezinte anual rectorului o dare de seamă asupra activității desfăşurate. Legea interzice participarea studenților sau organizarea de întruniri publice de orice natură. Ei nu pot dezbate în asociațiune decât chestiuni prevăzute în statutele sale.

La cererea rectoratului, Senatul universitar poate revoca autorizarea, dacă se constată vreo abatere de la statute sau regulament.

În ceea ce proveşte corporațiunile muncitoreşti şi asociațiile studențeşti, se ştia că hotărâtoare a fost sprijinirea pe care o arătaseră luptelor țărănimii, împotriva statului. N. Titulescu comentând legea Orleanu din 1909, menționase chiar în titlul studiului său că aceasta era „legea suspecților". Reprezentanții burgheziei şi moşierimii, atât de susceptibili în problemele de egalitate şi libertate, nu găseau decât cuvinte de aprobare pentru aceste intervenții legislative în privința muncitorilor şi studenților. Când însă, sub presiunea evenimentelor răscoalei, statul a adus legiferarea obților țărăneşti, protestele au început să se facă auzite împotriva dreptului de intervenție pe care statul şi-l arogă, ca şi împotriva asocierii țăranilor, încât guvernul a trebuit să dea explicații parlamentului, arătând că asociațiunile sunt înfăptuirea unui principiu care domină legislațiunea noastră, principiul libertății de asociațiuine; interzicerea lor ar provoca o tulburare violentă împotriva legilor ce s-ar face în acest scop. Tocmai aceasta arată criza dreptului burghezo-moşieresc care consacra în constituție libertatea de asociere, dar pe care, pentru considerente de clasă şi apărare a dominației politice burghezo-moşiereşti, o nega prin legile civile referitoare la asociații. Guvernul motiva, pentru a potoli criticile, că spre a evita o astfel de „tulburare" prin legi speciale care să contravină Constituției, a ales calea permiterii asocierii, dar în limite care să nu pericliteze interesele claselor dominante. Remediul, prin urmare, nu stă în violenta oprire a asociațiunilor, ci în satisfacerea acelor dintre cereri ce vor fi recunoscute ca legitime, ale acelor clase sociale. Iar legitime nu puteau să fie decât cele apreciate de pe pozițiile burgheziei şi moşierimii. Chiar formularea denotă clar că atitudinea era aceea a unor clase sociale care se înfruntau fățiş.

O primă trăsătură a noilor măsuri legislative privind asocierea este *derogarea* de la dreptul comun. În timp ce asociațiile capitaliştilor şi moşierilor continuă se se conducă după dispozițiile codului civil şi ale codului de comerț, asociațiile țărăneşti, muncitoreşti şi studențeşti se conduc după legi speciale, care conțin norme diferite comparativ cu cele din codurile menționate.

A doua trăsătură, derivând din prima, este instituirea prin aceste legi speciale a unui control sever din partea statului, atât la înfiinţare cât şi în timpul funcţionării. Formalităţile cerute pentru înfiinţare, prezenţa reprezentanţilor statului în organele de conducere, influenţa acestor delegaţi în organele centrale ale acestor asociaţii, ca şi posibilitatea statului de a desfiinţa oricând, pe cale administrativă, aceste asociaţii, arată că dreptul constituţional de liberă asociere nu se concretiza în asociaţii libere pentru anumite categorii sociale.

În al treilea rând, se constată o restrângere a obiectivelor pe care aceste asociaţii le pot urmări şi anume: arendare, împrumuturi, ajutorare reciprocă, dar numai pe plan strict profesional, cu interzicerea oricăror obiective politice, a aprticipării la întruniri publice etc., care nu ar fi prevăzute în actele de înfiinţare.

Cu drept cuvânt N. D. Cocea sublinia după 3 ani de la răscoală, că dreptul de asociaţie a fost restrâns şi se întreba dacă nu cumva jertfa ţăranilor fusese radarnică[11]. În adevăr, ţărănimea nu avea dreptul de a se organiza în sindicate, iar pentru muncitori dreptul acesta era ca şi inexistent, de vreme ce ei trebuiau să se asocieze şi cu patronii, iar greva era esclusă dintre mijloacele de luptă împotriva patronilor.

Procedeul folosit de statul brughezo-moşieresc pentru restrângerea libertăţii de asociere este cel folosit şi pentru alte drepturi şi libertăţi fundamentale, anume întocmirea unor legi speciale care, prin condiţiile şi limitele puse, neagă până la urmă principiul proclamat atât de larg - dar formal - în Constituţie.

Efectul acestor legiferări a fost în realitate pentru muncitori îngrădirea asocierii, iar pentru ţărani doar un simulacru de asociere, deoarece obştile nu se bucurau de personalitate juridică.

O problemă discutată a fost aceea a societăţilor de asigurare. Cu prilejul întocmirii legii pentru arendarea la ţărani a moşiilor statului şi a celorlalte societăţi de drept public, s-a făcut observaţia că legea ar trebui extinsă şi societăţilor de asigurare. Prin natura operaţiunilor lor, aceste societăţi intrau în posesiunea şi chiar în plina proprietate a unor moşii - în 1909 deţineau peste 70000 ha - pe care le dădeau în exploatare arendaşilor[12]. N. Iorga cerea ca aceste moşii să fie trecute în patrimoniul statului, mai ales că societăţile erau străine şi proprietatea rurală însuşită

---

[11] N. D. Cocea, *Jertfa celor 12000*, în „Facla", nr. 1 din 13 martie 1910, p. 3.

[12] Mon. Of. nr. 59 din 12 martie 1909, p. 774.

de ele contravenea art. 7 din Constituție[13]. Anton Carp, ministrul Domeniilor a relevat însă că întrucât societățile de asigurare sunt persoane juridice particulare, o extindere a legii arendării la aceste societăți ar însemna ca ea să fie aplicată „și la ceilalți particulari, ceea ce nimeni nu ne-am gândit s-o facem[14]". Răspunsul este edificator pentru politica guvernului liberal de apărare a marii proprietăți particulare. În continuare, guvernul arăta că ar fi nevoie de o modificare a Codului de Comerț după care funcționau societățile de asigurare, dar pe care nu se gândea s-o facă, protejând mai mult interesele persoanelor juridice străine și ale capitalului străin, decât ale țăranilor.

§ 3. **Obligații și contracte**

Măsurile legislative ce au urmat răscoalei s-au concentrat mai ales asupra relațiilor din agricultură, relații de arendare a pământului sau relații de muncă agricolă. Comparativ cu regimul anterior se pot stabili unele aspecte de continuitate, dar și câteva deosebiri caracteristice.

1. *Unificarea regimului învoielilor*

Noua reglementare a încercat să lichideze unul din aspectele cele mai criticate, anume derogarea de la dreptul comun, cu toate contradicțiile dintre acestea și sistemul tocmelilor agricole. Înainte tocmelile agricole se puteau face după legile excepționale ale tocmelilor, dar și după dreptul comun, ceea ce favoriza introducerea oricăror clauze. Unificarea realizată după răscoală a urmărit generalizarea sistemului excepțional, fără a se mai putea recurge și la dreptul comun, cu scopul de a se putea lua unele măsuri de ocrotire a țăranilor împotriva moșierilor și arendașilor. Prin dispoziții mai amănunțite s-au reglementat atât contractul de arendă a pământului la țărani, cât și cel de muncă agricolă și cel pentru izlaz. Pentru aceste contracte s-a prevăzut întocmirea lor în formă scrisă, cu respectarea anumitor condiții privitoare la momentul elaborării și depunerii la primărie, sau privitoare la durata, prețul și condițiile de executare.

---

[13] *Ibidem*, p. 788.
[14] *Ibiem*, p. 780, 789.

O asemenea unificare a adâncit şi mai mult contrastul dintre dreptul comun şi regimul excepţional al învoielilor agricole. Într-un fel era privită, din punct de vedere juridic, arendarea la arendaşi - aflată sub regimul dreptului comun - şi în alt fel arendarea la ţărani, pusă sub reglementarea excepţională a legii învoielilor agricole. Trebuie remarcat că nici mijloacele de execuţie şi nici sancţiunile pentru neexecutarea obligaţiunilor contractuale nu erau aceleaşi pentru ambele părţi contractante. De altfel, legea nouă a urmărit doar să lichideze unele abuzuri ale moşierilor şi arendaşilor. Se pretindea că într-un *sistem preventiv*, de evidenţă a prestaţiilor prin registre scrise, prin stabilirea unor limite maxime pentru arendă şi minime pentru munca agricolă se vor putea evita aceste abuzuri. Dar chiar în timpul elaborării legii învoielilor agricole şi mai târziu în practica aplicării sale au apărut diverse căi de eludare a interdicţiilor prevăzute de lege. Cea mai simplă eludare şi cea mai importantă totodată a fost evitarea încheierii învoielilor în formă scrisă şi recurgerea la învoieli verbale. Instanţele interpretau că pentru învoielile verbale nu mai este nevoie de registrele de evidenţă a prestaţiilor îndeplinite. Lipsa de pământ şi teama că moşierii sau arendaşii le vor refuza arendarea, tradiţia ţăranilor pentru respectarea cuvântului dat, determinau pe ţărani să încheie astfel de învoieli verbale şi să le respecte întocmai, oricare ar fi fost conţinut lor.

Aşa dar, chiar şi tendinţa de unificare în cadrul unui regim excepţional nu a putut fi realizată, ţărănimea continuând să se găsească şi mai departe la bunul plac al moşierilor şi arendaşilor.

2. *Continuarea abuzurilor*

Abuzurile moşierilor şi arendaşilor se făcea nu numai prin contracte verbale, dar chiar şi prin contracte scrise, căci ţăranii nu se plângeau în justiţie. În februarie 1909 un deputat conservator interpela pe ministrul Justiţiei cu privire la o lucrare a procurorului general al Curţii de apel Iaşi, N. Leonescu, în care erau reproduse învoieli din circumscripţia acestei curţi de apel, atrăgând atenţia că prin conţinutul său (clauze exploatatoare, falsuri etc.) se aţâţă ura între cetăţeni şi se poate ajunge din nou la răzbunări[15].

---

[15] Mon. Of. nr. 33 din 10 februarie 1909, p. 295.

Presa progresistă semnala în 1913[16] că în anii care au urmat răscoalei, legile agrare nu au adus nici o schimbare în bine ţăranilor, că „nimic nu s-a schimbat". La fel sublinia şi juristul I. Gr. Peucescu, că nu s-a făcut nimic pentru ţărani[17]. Se realiza ceea ce opoziţia conservatoare arătase în parlament la discuţiile asupra legii învoielilor agricole, cu privire la eludarea ei. Presa conservatoare nu se sfia să semnaleze dezamăgirea maselor ţărăneşti din cauza neîmplinirii promisiunilor făcute de guvernul liberal[18]. N. D. Cocea denunţa şi el în articolul sus menţionat continuarea aceloraşi practici abuzive, pentru că - demonstra el - ţăranii nu au pământ şi acceptă orice condiţii puse de moşieri. Obştile, Casa rurală nu puteau să dea ţăranilor pământul refuzat la 1907. Lupta trebuia deci reluată.

3. *Lipsa de sancţiuni eficace*

Această situaţie era favorizată şi de sistemul de sancţiuni reglementat de legea învoielilor. Comparativ cu legile anterioare, care cuprindeau mai mult dispoziţii cu caracter declarativ lipsite de sancţiuni, noua lege organiza un sistem complex de sancţiuni civile şi penale, cu posibilităţi pentru ţărani de a cere despăgubiri şi restituri pentru prestaţiile ilegale. Inovaţia legii noi era *sancţiunea nulităţii* pentru toate clauzele interzise şi pentru învoielile neconforme cu legea. Dar nulitatea nu era de *ordine publică*, astfel că ţăranii nu o invocau în justiţie pentru aceleaşi motive pentru care nu cereau restituirea reşfeturilor şi despăgubiri pentru neechivalenţa prestaţiunilor îndeplinite de ei. Teama de a nu primi pământ în anii următori îi determina la acoperirea nulităţii. Cu alte cuvinte, sancţiunile erau prevăzute, dar eficacitatea lor era ca şi inexistentă.

Introducerea de sancţiuni şi împotriva moşierilor şi arendaşilor nu a însemnat elaborarea unui tratament egal pentru ambele părţi contractante. Sancţiunile obligaţiilor pe care le aveau ţăranii erau, prin contrast, extrem de eficace. Legea nouă nu a ştirbit cu nimic seria de mijloace de care beneficiau moşierii şi arendaşii împotriva ţăranilor învoiţi. Ele sunt numite în continuare tot „îndemnuri" - adică îndemnuri la muncă aşa cum le numea şi legea tocmelilor agricole din 1866 - şi anume: rezilierea, angajarea de muncitori

---

[16] Facla „1907-1909", nr. 10 din 9 martie 1913, p. 198 şi urm.

[17] *I. Gr. Peucescu*, „Acum trei ani", în spătămânalul „1907", nr. 15 din 8 martie 1910, p. 353-355.

[18] „Reformele", în Romanaţiul conservator, nr. 1 din 20 dec. 1907, p. 1.

agricoli străini, despăgubiri. Atitudinea discriminatorie a legii se vede şi în modul diferit de organizare a sancţiunilor.

În contrast cu mijloacele eficace de îndemnare a ţăranilor stă caracterul benevol, „de bună voie" cum prevedea noua lege despre obligaţia moşierilor de a da izlaz ţăranilor.

Cu cât trecea timpul se dovedea că mijloacele „legale" de a se îmbunătăţi soarta ţăranilor erau iluzorii. În mod plastic, N. Iorga le-a denumit „cârje de legi" pentru ţărani[19].

§ 4. **Succesiuni**

O problemă care a revenit des în discuţiunile privitoare la regimul proprietăţii funciare şi la crearea unei proprietăţi mijlocii şi a unei categorii de ţărani mijlocaşi a fost aceea a sistemului succesoral, de diviziune în părţi egale a proprietăţii funciare la descendenţi. Se critica regula divizibilităţii pe motiv că ducea la o *pulverizare* excesivă a proprietăţii rurare ţărăneşti. Se propunea fixarea prin lege a unei limite inferioare unde divizibilitatea trebuia să se oprească, sau legalizarea instituţiei bunului de familie. Se releva că pulverizarea ameninţă numai mica proprietate ţărănească, nu şi cea moşierească, care avea dimpotrivă tendinţa de a se menţine şi a se mări, cu atât mai mult cu cât în România inexistenţa unei industrii dezvoltate care să atragă capitalurile, le îndreaptă în mod firesc spre o investiţie în cumpărarea şi extinderea moşiilor.

Diviziunea pe cale succesorală a micii proprietăţi funciare venea în contradicţie cu *inalienabilitatea* instituită de legile de împroprietărire şi de vânzări de pământ la ţărani, legi care prevedeau atribuirea de loturi minimne de 5 ha. Strădainţele pentru dezvoltarea proprietăţii mijlocii erau astfel contracarate de tradiţiile şi interesele familiale. Această situaţie contradictorie care constituia un impas de mult semnalat al dreptului nostru civil, cu implicaţii directe asupra proprietăţii şi relaţiilor rurale, a continuat şi după răscoală, fără să se încerce vreo soluţionare într-un sens sau altul.

---

[19] N. Iorga, Mon. Of. nr. 10 din 11 dec. 1908, p. 38.

§ 5. **Legislația muncitorească**

Participarea muncitorilor la răscoală, frământările muncitorimii pentru problemele proprii - în special constituirea sindicatelor și reglementarea raporturilor de muncă - au preocupat pe guvernanți după potolirea răscoalei.

Acest interes arătat de stat era pus în discuție, sub aspectul justificării sale. Se considera pe de o parte că România ar fi avut atunci o „chestiune țărănească![20], dar pe de altă parte, datorită începutului de industrie, „s-ar fi născut în România modernă și a doua parte a chestiunii sociale = chestiunea muncitorilor industriali“[21].

1. ***Dreptul de asociere al muncitorilor***

Grevele din 1907, cererile muncitorilor de a se proceda la o expropriere a moșiilor peste 500 ha și a se desființa Legea cooperațiilor din 1902, ca și acțiunile desfășurate în 1908 - când au fost adoptate statutele Uniunii Socialiste și statutul general al Sindicatelor din România - au determinat guvernul liberal să treacă la o ofensivă antimuncitorească. Înscenând un atentat împotriva lui I. I. C. Brătianu[22], guvernul a venit cu Legea asociațiunilor muncitorești din 19 dec. 1909 (Orleanu).

Conservatorii au întâmpinat cu o critică înverșunată legea referitoare la asociațiile muncitorești, arătând în principal că sindicatele sunt un pericol pentru existența statului[23].

Guvernul liberal a recunoscut existența acestui „rău“, dar motiva impasul în care se găsea, prins între principiile constituționale și necesitățile de fapt: „cum putem noi să împiedicăm acest rău de a se produce? Sindicatele nu sunt, în ultima analiză, decât înfăptuirea unui principiu care domină legislațiunea noastră, principiul libertății de asociațiune ...“, astfel că o intervenție a asocierii muncitorilor „ar provoca o tulburare evidentă împotriva legilor ce s-ar face cu acest

---

[20] N. Titulescu, *Din teoria contractului de muncă*, „Curierul judiciar“, nr. 34/ 1908, p. 265.

[21] N. Bazilescu, *Pentru drept și libertate. Legea suspecților*!, Buc., 1909, p. 5.

[22] *Ibidem*, p. 8.

[23] N. Filipescu, Mon. Of. nr. 49 din 28 febr. 1909, p. 556 și urm.

scop"[24]. De aceea guvernul preciza că scopul legii era acela de a permite numai ceea ce este „legitim" din punctul de vedere al intereselor statului, evitând o interzicere violentă a asocierii muncitorilor.

Constituția din 1866 în art. 27 prevedea dreptul de asociere al tuturor cetățenilor români „în limitele fixate de legi". O asemenea limită prevedea și Legea asociațiunilor din 1909, care interzicea salariaților statului, județelor, stabilimentelor publice - lucrători, funcționari - de a forma sindicate profesionale. Această măsură arată cât socotea ca „legitim" guvernul liberal, ca și îndreptățirea muncitorilor de a boicota această lege. Ea nu a putut totuși opri tendința de asociere a muncitorilor. Pasul cel mai important a fost transformarea în 1910 a „Uniunii Socialiste din România" în „Partidul Socialist Democrat al Muncitorilor din România".

Pentru recunoașterea unei asociațiuni ca legală, ca persoană juridică, trebuia să se dea o lege specială, sau să se încadreze în una din formele de societăți prevăzute de Codul civil sau Codul comercial. Pentru salariații statului se mai cerea și o aprobare scrisă din partea Ministerului de resort.

2. *Contractul de muncă*

Legea asociațiunilor interzice contractul colectiv de muncă, în care de asemenea vede un pericol pentru ordinea socială existentă, o negare a caracterului individualist al relațiilor dintre patroni și muncitori, sub pretextul că realizează o desființare a libertății de consimțământ a muncitorilor, prin faptul că interesele lor contractuale sunt stabilite prin reprezentanți aleși de muncitori.

O altă interdicție este aceea a grevelor salariaților statului, județelor, oamenilor și stabilimentelor publice, lucrători și funcționari - de a recurge la grevă. Se pedepsește cu închisoare încetarea lucrului pentru îmbunătățirea salariului sau schimbarea convențiilor de muncă.

Nu se prevede o interzicere esxpresă și pentru muncitorii particulari, dar legea aplică aceleași pedepse penale și acestora, dacă cu prilejul grevelor, demonstrațiilor etc., comit acte de violență.

Expunerea de motive justifica atitudinea legii față de dreptul de grevă prin pătrunderea ideilor socialiste în rândurile asociațiilor muncitorești: „Noi nu putem recunoaște acest drept al asociațiilor,

---

[24] Al. Djuvara, Mon. Of. nr. 54 din 6 martie 1909, p. 657.

deoarece programul lor tinde, nici mai mult nici mai puțin, decât la nimicirea Patriei!".

În viața juridică se dă în acesr timp o mare atențiune problemelor teoretice ale contractului de muncă.

N. Titulescu, în lucrarea „Din teoria contractului de muncă"[25], remarcă faptul că Codul nostru civil ca şi cel francez, a „uitat" să se ocupe şi de muncitori. Jurisprudența între timp a complinit unele lacune în privința contractului de locațiune de imobile - clădiri, arendare de moşii - dar nu şi în privința contractului de muncă. În practica acestuia el constată că există o „egalitate juridică" şi o „inegalitate de fapt", care s-ar putea atenua prin organizarea muncitorilor în sindicate, pentru a putea trata cu patronii.

Ruperea contractului de către patroni prin violență unilaterală nu poate fi admisă în contractul de muncă cu termen, dar trebuie admisă în cel cu durată nedeterminată (art. 1471 c.c.), bine înțeles nu fără motive sau fără nici o formă. N. Titulescu împărtăşeşte părerea lui Saleiles, care socotea că ruperea contractului de muncă pe termen nedeterminat, fără motive, constituie un abuz de drept şi partea respectivă poate fi obligată la daune. După N. Titulescu muncitorii concediați pot cere repararea întregului prejudiciu, iar funcționarii statului, pe lângă daune, pot cere şi reintegrarea.

Alți jurişti combăteau însă pe Titulescu şi împărtăşeau părerea lui Planiol, care considera că ruperea - în condițiile de mai sus - a contractului de muncă, nu atrage obligația la daune, deoarece partea respectivă a uzat de un drept al său[26].

Aplicând principiile dreptului civil la încetarea lucrului prin greva muncitorilor, juriştii[27] o considerau ca un fapt ilicit - împotriva concepției lui Esmein şi Gide - şi deci ca o culpă contractuală, pe baza căreia patronii:

- au dreptul la daune interese conf. art. 998 c.civ.;
- pot cere desfacerea contractului de muncă.

De asemenea, condițiile de modificare a contractului pe care le-ar accepta sub imperiul grevei nu ar fi valabile din punct de vedere juridic, deoarece nu sunt consimțite în mod liber, ci din teama ca greva să nu se prelungească, ceea ce i-ar duce la ruină. Jurisprudența franceză, contrarie, este considerată greşită.

---

[25] Publicată în „Curierul judiciar", nr. 34, 35, 46, 48 şi 51/1908.

[26] C. Popescu, *Proiectul de lege asupra contractului de muncă*, în „Curierul judiciar", nr. 6, 7/1910.

[27] M. A. Dumitrescu, *Grevele față de Codul civil*, în „Dreptul", nr. 79/1910, p. 629; G. Plastara, *Contractul de muncă*, în „Dreptul", nr. 38 şi 40/1908.

Un aspect mai special al problemei daunelor izvorând din contractele de muncă, dar care are mare importanţă practică în condiţiile dezvoltării maşinismului, este acela al regimului accidentelor de muncă. Discuţiile împotriva sistemului clasic al acţiunii pentru daune - bazat pe culpă şi probă, conform principiilor răspunderii delictuale (art. 998 şi 999 c. civ.) - se purtau şi la noi, fie de pe poziţia teoriei riscului, susţinută de Saleilles şi Josserand, fie de pe aceea a teoriei contractuale sau de inversare a probei[28].

Chestiunea devenise foarte actuală în 1910, deoarece I. Tanoviceanu şi V. Râmniceanu întocmiseră un proiect de lege asupra asigurărilor contra accidentelor de muncă[29]. Acest proiect nu adopta nici una din teoriile expuse, ci propunea un sistem nou, de asigurare a muncitorilor de către patroni. Rezolvarea legislativă a acestei probleme a fost adusă de legea Neniţescu din 1912.

Secţiunea II
DREPTUL PENAL

În perioada ce a urmat anului 1907, evenimentele şi efectele răscoalei se resimt în domeniul dreptului penal sub forma sancţionării infracţiunilor comise în timpul răscoalei şi sub forma introducerii unor noi infracţiuni, prevăzute de legislaţia ulterioară răscoalei.

§ 1. **Infracţiunile din timpul răscoalei**

În anii de după răscoală a apărut într-o lumină din ce în ce mai sumbră numărul mare al ţăranilor executaţi fără judecată, al celor arestaţi fără vină, al celor condamnaţi extrem de sever şi supuşi unui tratament inuman.

1. *Infracţiunile comise de răsculaţi*

I. I. C. Brătianu comunicase în parlament cifra de 419 ţărani ucişi în timpul răscoalei, iar G-ral Averescu - 2000. O comparaţie între statisticile

---

[28] C. Popescu, *op. cit.*, în „Dreptul", nr. 10/1910.

[29] Publicat în „Curierul judiciar", nr. 17, 18, 19/1910. Proiectul fusese întocmit încă din 1906, din însărcinarea Min. de Justiţie D. Grecianu.

deceselor pe anii 1904-1907 au arătat un surplus de 18590 morți pe anul 1907 față de media celorlalți ani, fără ca să se fi produs epidemii care să justifice această creștere a mortalității; cercetări mai amănunțite au stabilit cifra de 11000 de „capi de răscoală"[30]. Presa guvernamentală a răspuns însă că oricare ar fi cifra reală, liberalii nu pot fi făcuți vinovați, căci ea reprezintă „salvarea României" și ca atare nu este cazul a se proceda la vro anchetă oficială[31].

În a doua parte a anului 1907 s-a agitat mult chestiunea țăranilor arestați. Un ziar releva aspectul abuziv al arestărilor, arătând că din 7800 de țărani închiși, numai 87 au fost găsiți vinovați și condamnați. Între cei arestați erau însă nu numai țărani, ci și membri ai altor categorii sociale. O mare vâlvă a produs arestarea lui Vasile Kogălniceanu, fiul lui Mihail Kogălniceanu, învinuit de instigare, pentru broșura sa „Către săteni"[32]. Au mai fost și alți intelectuali preocupați de soarta țăranilor și se presupunea că urma să fie arestat și Spiru Haret[33]. Presa semnala maltratările la care erau supuși cei arestați[34].

Opinia publică, exasperată de ororile din timpul răscoalei și de situația grea a celor arestați cerea o amistie urgentă care să pună capăt frământărilor[35]. Cu multă căldură a intervenit în parlament și N. Iorga cerând amnistierea țăranilor[36].

Decretul regal de amistie dat în august 1907, după ce se terminase judecarea țăranilor arestați, a exceptat pe cei condamnați de la amnistie și a dus doar la punerea în libertate a celor împotriva cărora nu se găsise nici o vină. Decretul prevedea că nu pot fi amnistiați: capii de răscoală, cei învinuiți de omor sau tentativă de omor, de dare de foc și în general de fapte comise în timpul răscoalei. Faptele exceptate făceau ca în

---

[30] Gh. Coasă, *Câți țărani au fost uciși în 1907*, în săptămânalul „1907", nr. 14 din 1 martie 1910, p. 338; nr. 21 din 19 aprilie 1910, p. 506 și urm.; nr. 22 din 26 aprilie 1910, p. 523.

[31] „Ancheta oficială a morților din martie 1907", în Voința națională nr. 7432 din 28 aprilie 1910, p. 1.

[32] „Adevărul", nr. 6322 din 30 martie 1907, p. 1.

[33] *Ibidem*, nr. 6328 din 5 aug. 1907, p. 1 și nr. 6359 din 8 mai 1907.

[34] *Ibidem*, nr. 6352 din 1 mai 1907, p. 3 (Cum sunt tratați țăranii din închisoare") și nr. 6360 din 9 mai 1907, p. 1. („Maltratarea țăranilor deținuți").

[35] Ziarele „Cuvântul adevărului" R. Vâlcea, nr. 5/1907, p. 33; „Timpul", Brăila, nr. 7/1907, p. 2.

[36] N. Iorga, *În chestiunea răsculaților țărani* (12 iunie 1907), în „Discursuri parlamentare", vol. I, Buc., 1939, p. 7-28.

realitate amnistia să fie parțială, doar pentru un număr foarte mic de țărani. De aceea era considerată ca un „gest meschin", ca o măsură „nedreaptă", ca „praf în ochi lumii"[37].

Această atitudine de severitate excesivă a rămas neschimbată, căci toate măsurile de amnistie ce au mai intervenit ulterior au exceptat cu regularitate pe cei condamnați pentru fapte în legătură cu răscoala.

2. *Infracțiunile în legătură cu reprimarea răsculaților*

În timpul răscoalei s-au săvârșit excese nu numai din partea răsculaților, dar și din partea celor puși să le reprime și chiar de către cei care nu aveau o astfel de calitate:

- executarea unui număr atât de mare de răsculați sub învinuirea fantezistă de „capi ai răscoalei";
- folosirea artileriei pentru distrugerea unor sate întregi, fără a se ține seamă de cei nevinovați, uneori sate care nu au participat la răscoală;
- executarea rezerviștilor concentrați care s-au manifestat pentru cei răsculați;
- împușcarea muncitorilor care au sprijinit pe răsculați;
- împușcarea țăranilor pe baza listelor date de arendași;
- bătăile și schingiuirile țăranilor, pentru intimidare, deși nu au participat la răscoală;
- maltratările ziariștilor care au relatat excesele de reprimare;
- torturile din timpul anchetelor.

Fapte ca acelea de mai sus au fost săvârșite fără respectarea de dispoziții legale[38], din ură de clasă[39] și din răszbunare personală[40]. Ele nu au fost niciodată anchetate, urmărite, condamnate. Contrastul dintre atitudinea statului față de aceste fapte și aceea față de țărani a îndreptățit pe N. Iorga să afirme că în acea perioadă în România existau „două dreptăți", una pentru bogați și alta pentru săraci[41].

---

[37] „Actualitatea", nr. 3 din 16-22 aug. 1907, p. 1 („Gestul regelui"); „Seara", nr. 2 din 17 aug, 1907, p. 1, p. 3 („Numele țăranilor râmniceni care beneficiază de amnistie").

[38] „România Muncitoare", nr. 7 din 15-22 apr. 1907, p. 1.

[39] „Adevărul", nr. 6323 din 31 martie 1907, p. 1 (C. Mile)

[40] *Ibidem*, p. 3.

[41] N. Iorga, *În chestia amnistiei răsculaților țărani.*

3. *Despăgubirea pentru daunele din timpul răscoalei*

Discuțiile cu privire la răspunderea pentru provocarea răscoalelor şi pentru acoperirea daunelor nu au putut duce la alte concluzii decât cele stabilite de I. Tanoviceanu şi N. Titulescu. Totuşi moşierii continuau să ceară statului despăgubiri[42].

Prin legea „pentru uşurarea agriculturii" din 15 febr. 1908, statul a autorizat guvernul să acorde asemenea despăgubiri şi s-a procedat la evaluarea daunelor prin comisiuni special instituite. Moşierii ceruseră în total 74,9 milioane lei, pe baza unor evaluări inițiate de ei, în care au folosit pe larg noua procedură de anchetă în futurum, introdusă în codul de procedură civilă în anul 1900. Comisiile de evaluări au stabilit însă daune de 25,5 milioane, din care:

- 12,5 milioane lei pentru: cereale, magazii şi case;
- 7,4 milioane lei pentru : maşini agricole;
- 2,8 milioane lei pentru: diverse

Ministerul Finanțelor a acordat drept daune suma de 14909029,43 lei, pentru „uşurarea" moşierilor şi arendaților", apreciind că latifundiile şi arendăşia sunt aspecte caracteristice ale agriculturii româneşti care trebuie sprijinite[43].

Protestele exprimate împotriva acestei măsuri - apreciată ca neînsemnată şi ca o favoare discriminatorie făcută moşierilor şi arendaşilor - în contrast cu atitudinea statului de completă nepăsare pentru daunele suferite de țărani, în apărarea cărora s-a ridicat din nou N. Iorga[44], au silit guvernul liberal să vină cu o a doua măsură de „uşurare" a dăunaților, prin care s-au acordat țăranilor 156000 lei. Comparația dintre cele două sume vorbeşte de la sine despre atitudinea discriminatorie a statului, care se pretindea deasupra claselor, ca un arbitru al lor.

§ 2. **Noi infracțiuni**

Legislația ulterioară răscoalei a introdus câteva noi infracțiuni în domeniul dreptului penal, urmând să sancționeze mai eficient unele

---

[42] „Dreptatea", nr. 26 din 14 aprilie 1907, p. 1.

[43] „Evaluările făcute de comisiunile instituite conform legii din 5 febr. 1908" (Min. Finanțelor), Buc., 1909.

[44] N. Iorga, În era „Reformelor", (În chestia despăgubirii celor devotați), Vălenii de Munte, 1909.

încălcări ale reglementării noi pe care statul a adus-o relațiilor din agricultură. Deşi fuseseră anunțate ca urmărind lichidarea abuzurilor la care se dedau moşierii şi arendaşii, ele au lovit totuşi mai mult pe țărani.

Nerespectarea unor obligațiuni contractuale - cum ar fi planul de rotație a culturilor, dijmuitul etc. - atrăgea sancțiunea cu *amendă*, fie pentru țăran, fie pentru moşier sau arendaş. Alteori, pedeapsa era *închisoarea* de ex. pentru țăran până la 15 zile când ridica recolta anticipat. Pedeapsa cu închisoare, chiar mai gravă deoarece fapta era socotită înşelăciune, se acorda în cazul când moşierul vindea țăranilor pământ, măsurând fals suprafața respectivă. S-ar părea că noua reglementare penală este simetrică şi egală, totuşi trebuie precizat că în cazul vânzărilor cu măsurare falsă pedeapsa nu lovea pe moşierul vânzător, ci pe *prepusul* său care efectuase măsurarea. Iată de ce nici în acest caz legiuitorul nu s-a îndepărtat de la atitudinea sa duplicitară.

În sfârşit, trebuie menționat ca o noutate în dreptul penal sancționarea cu amenzi a unor abateri comise de primari şi consilieri în cazurile de nerespectare a unor obligații ce le reveneau în legătură cu supravegherea executării învoielilor agricole.

Aşa dar, în domeniul penal statul s-a manifestat la fel ca şi în celelalte ramuri de drept, ca un instrument al exploatatorilor.

Secțiunea III
DREPTUL PROCESUAL

Ostilitatea arătată de țărănime atribuțiilor judecătoreşti ale administrației comunale a avut ca urmare o reorganizare a justiției la sate. Principalele măsuri au fost:

- desființarea competiției judecătoreşti a primarilor şi a consiliului comunal;
- revizuirea competenței judecătorului de ocol.

Regimul derogator al vechilor legi de tocmeli agricole în materia jurisdicției săteşti făcuse din judecătoriile de pace sau de ocol, organizate prin legile din 1894 şi 1896, instanțe străine de problemele cele mai importante ce interesau relațiile dintre țărani şi boieri. „Apropierea" justiției de popor, propusă şi în timpul răscoalei, implica o reorganizare a justiției locale, precum şi o nouă atitudine, mai activă, față de procesele dintre țărani şi moşieri.

Printr-o nouă lege pentru judecătoriile de ocoale din 30 dec. 1907 s-a prevăzut reorganizarea judecătoriilor urbane şi rurale. Judecătoria de ocol rurală cuprindea mai multe comune rurale, ocolul lor fiind stabilit prin decret regal.

În componenţa judecătoriilor rurale intrau:

- un judecător
- un magistrat stagiar
- un grefier (în comuna de reşedinţă - doi grefieri precum şi 1-2 copişti)
- secretarul comunei respective ca arhivar.

O inovaţie fără precedent este obligaţia judecătorului de a se deplasa, însoţit de un grefier, odată pe lună, la date fixe, în fiecare sat din ocol, pentru a proceda la un fel de „judecată ambulantă" în procesele de mai mică însemnătate. Scopul era evitarea deplasării ţăranilor la sediul permanent al judecătoriei. Acolo urma să se judece procesele mai importante.

Competenţa judecătorilor de ocoale este:

a) Generală: - *civilă şi comercială*, în primă şi ultimă instanţă până la valoarea de 300 lei şi cu apel până la 3000 lei;

penală: - fără apel, contravenţiile pedepsite cu amendă, restituţiuni sau reparaţiuni până la 300 lei; cu apel, cele ce depăşesc această limită;

b) Specială: *civilă*: - daunele aduse de oameni sau animale ţarinelor, holdelor, fructelor şi recoltelor;

- cererile pentru executarea, anularea sau rezilierea contractelor de locaţiune, izgonirea arendaşului sau chiriaşului;

penală: - contravenţiunile şi delictele prevăzute de legea învoielilor agricole şi alte legi speciale.

Litigiile speciale civile se judecă în primă şi ultimă instanţă, indiferent de valoare, iar cele penale cu drept de apel, dacă valoarea lor trece de 300 lei.

Apelul se declară în termen de 10 zile şi se judecă la tribunalul judeţului. Tribunalul judecă şi cererile de recurs împotriva cărţilor de judecată.

Comparativ cu legile anterioare, a fost mărită competenţa judecătoriilor de ocol: în materie civilă, în ceea ce priveşte valoarea; în materie penală, în ceea ce priveşte judecarea şi a unor delicte.

Înfiinţarea judecătorului ambulant a fost, în general, privită cu scepticism, socotindu-se că o soluţiune mai bună ar fi fost mărirea numărului de judecătorii rurale[45]. Alte păreri erau în sensul că s-au dat prea multe

---

[45] Corneliu Botez, *Observaţiuni asupra proiectului de lege pentru judecătoriile de ocoale*, în „Dreptul", nr. 73/1907.

atribuțiuni judecătorului de ocol și că, mai ales, lipsa ministerului public la judecătoriile de pace constituie un neajuns pentru justiție[46].

Secțiunea IV
DREPTUL ADMINISTRATIV

Neîncrederea față de administrație în timpul răscoalei era unanimă, din partea burgheziei și moșierimii motivată de teama că administrtația ar fi prea slabă față de masele exploatate, iar din partea țăranilor și muncitorilor, că ea ar fi părtinitoare și devotată exclusiv claselor exploatatoare.

Unele măsuri de întărire au fost luate de către guvernul liberal chiar în timpul desfășurării răscoalei. Ele au continuat și după potolirea răscoalei.

§ 1. **Administrația centrală**

Întărirea aparatului central a cuprins reorganizarea unor ministere, în sensul specializării lor spre a corespunde noilor probleme administrative.

1. ***Înființarea Ministerului de Agricultură și Domenii***

Până în anul 1883, serviciul agriculturii făcea parte din Ministerul Lucrărilor Publice, ca și serviciile de industrie și comerț. Prin legea din 30 martie 1883, aceste servicii au fost desprinse de ministerul respectiv și, împreună cu serviciul domeniilor din Ministerul Finanțelor, au constituit Ministerul de Agricultură, Industrie, Comerț și Domenii.

a) Prin legea din 1 aprilie 1908, acest minister se scindează și dă naștere Ministerului de Agricultură și Domenii, spre a putea corespunde sarcinilor complexe și dificile ale statului în domeniul agriculturii. Legea sa de organizare a fost dată în 28 martie 1909[47].

b) Legea învoielilor agricole din 23 dec. 1907 a creat Serviciul Islazurilor comunale și tocmelilor agricole, cu atribuțiuni de coordonare a sarcinilor ce reveneau administrației locale în baza acestor legi.

---

[46] I. Tanoviceanu, *Noul codice de ședință al judecătoriei de ocol*, în „Curierul judiciar", nr. 38/1908, p. 299.

[47] Hamangiu, *Codul general al României*, VII, p. 146.

Important este că acest serviciu nu depindea de Ministerul competent pentru problemele agriculturii, ci de Ministerul de Interne. Explicaţia este calitatea primarilor şi secretarilor comunali de agenţi subordonaţi Ministerului de Interne. Statul se ocupa în principal de păstrarea ordinei, care ar fi putut fi ameninţată prin încordarea relaţiilor dintre marii proprietari şi ţărani.

Printr-o lege din 20 iunie 1913, acest serviciu a fost reorganizat ca o Direcţie a islazurilor comunale, învoielilor agricole şi Contenciosului. În cadrul său se crează 5 inspectori generali pentru problemele agricole, precum şi Serviciul Caselor speciale, cu sarcina de a ajuta pe sătenii lipsiţi de hrană din cauza secetei. Această direcţie a rămas tot în cadrul Ministerului de Interne până în 1919 când, prin legea din 22 iunie 1919 pentru organizarea serviciilor administraţiei centrale ale acestui Minister, ea a fost trecută la Ministerul Agriculturii şi Domeniilor.

2. *Înfiinţarea Ministerului Industriei şi Comerţului*

Legea de organizare a acestui minister a fost dată la 5 aprilie 1908[48]. În cadrul măsurilor luate de guvern după răscoală, îi revenea acestui minister - între altele - sarcina de a sprijini dezvoltarea industriei casnice săteşti, în scopul îmbunătăţirii stării generale a ţărănimii.

§ 2. **Administraţia locală**

O reorganizare a administraţiei locale începuse încă din timpul răscoalei, dar ea a continuat şi în anul următor.

1. Prin legea pentru organizarea comunelor şi administraţiunea plăşilor din 29 aprilie 1908[49], a fost mărit numărul plăşilor, prin micşorarea circumscripţiei lor teritoriale. După cum arăta expunerea de motive, această măsură avea ca efect înmulţirea agenţilor locali ai puterii executive, în scopul menţinerii ordinei publice.

Competenţa administratorilor de plasă şi notarilor este lărgită prin art. 194 al legii, care îi autoriza să ia orice măsuri pentru menţinerea

[48] C. Hamangiu, *Codul general al României*, vol. VI, p. 357.
[49] C. Hamangiu, *op. cit.*, p. 627 şi urm.

ordinei şi siguranţei publice. Iar în cazul când jandarmii nu ar fi fost în număr suficient în circumscripţia locală, ei puteau recurge la armată, care era datoare să se conformeze apelului lor (art. 85).

2. În anul 1909, guvernul liberal a prezentat Camerei deputaţilor un Proiect de lege de organizare judeţeană[50]. Proiectul propunea o descentralizare administrativă. Admis de cameră, proiectul a fost respins de senat.

§ 3. **Reorganizarea jandarmeriei**

Legea din 25 martie 1908[51] a modificat legea jandarmeriei din 1893, prevăzând în art. 1 sarcina sa principială: supravegherea activă şi neîntreruptă a ţărănimii, o acţiune preventivă şi represivă a tulburărilor la sate.

În acest scop, art. 10 obligă la formarea de posturi de jandarmi în toate comunele, fapt pentru care numărul jandarmilor de la 2960 în 1907, a crescut la 6230 în 1908.

§ 4. **Probleme generale**

Evoluţia dreptului administrativ în epoca imediat următoare răscoalei oferă posibilitatea ca, pe lângă aspectul practic al măsurilor luate, să se desprindă unele trăsături şi tendinţe caracteristice, în care influenţa răscoalei a fost hotărâtoare.

1. *Accentuarea centralizării*

Centralizarea adoptată făţiş în timpul răscoalei, s-a accentuat şi după aceea. Guvernul a trebuit să recunoască această tendinţă fundamentală: „... este adevărat că ceea ce am făcut de la 1907 încoace e o centralizare, iar nu o descentralizare... de la 1907 încoace, de când eşti nevoit să supraveghezi continuu, pentru ca să nu se întâmple noui tulburări, noui răscoale... pentru că lumea e încă îngrijată şi se găseşte şi

---

[50] I. Toma, *Codul administrtativ*, p. 510.

[51] C. Hamangiu, *op. cit.*, p. 398.

azi sub impresiunea acelor evenimente sângeroase"[52]. Credeți dvs. că se putea aplicat alt sistem decât centralizarea? Nu se putea altfel. A trebuit ca guvernul să concentreze toate puterile în mâna lui, pentru ca să se poată preîntâmpina răul"[53].

Principiul centralizării săt la baza organizării administrației statului burghez, cu atât mai mult în situațiuni excepționale pentru siguranța statului. Partidele politice din România înscriseseră de mai mulți ani în programul lor de reformă de descentralizare administrativă. Încercarea guvernului liberal de a trece la o asemenea măsură, prin prezentarea în parlament a unui proiect de lege de reorganizare județeană în 1909, s-a soldat cu un eșec, desigur datorită motivelor arătate mai sus.

2. *Subordonarea administrației locale față de partidele politice*

Nu a fost tăgăduit niciodată rolul partidelor politice în domeniul administrației de stat, dar dezbaterea diverselor măsuri administrative determinate de răscoală a prilejuit exprimarea mai clară și fățișă a unei trăsături a administrației locale, care era nu numai subordonată față de autoritățile centrale, dar, într-o privință, și față de partidele politice. Acest aspect răzbătea și mai înainte, ori de câte ori se făcea evidentă atitudinea părtinitoare a reprezentanților administrației locale, în favoarea moșierimii și arendașilor.

Abuzurile și ilegalitățile moșierilor și arendașilor au continuat și după 1907, acoperite de către autoritățile administrației locale. Referindu-se la aceste abuzuri, N. Iorga adresa guvernului o interpelare și trăgea concluzia: „... din partea autorităților, nici-o mișcare. Și nici nu putea fi altfel, căci după cum s-a spus mai sus, autoritățile nu mai sunt ale țării, ci ale partidelor și ca atare, sunt instrumentele lor"[54].

Legătura dintre toleranța administrației față de abuzurile moșierilor și interesele partidelor politice era arătată a fi de ordin electoral: sistemul cenzitar acorda un mare rol cenzului funciar și deci marilor proprietari de moșii, pe care partidele voiau să-i capteze, de unde concluzia că erau

---

[52] Colectiv Acad. RSR, Marea răscoală țărănească din 1907, p. 810

[53] Mon Of. nr. 66 din 20 martie 1909, p. 980 (Em. Costinescu).

[54] Ziarul „Dimineața", din 7 sept. 1914: împușcarea țăranilor pentru trecerea unor vite pe moșii.

„interese electorale în joc şi deci, orice măsuri s-ar fi luat, ar fi lovit în interesele de partid“[55].

De aceea, cu drept cuvânt, C. Stere susţinea la tribuna parlamentului că reorganizarea administraţiei locale implică, în mod corelativ, o reformă electorală. În consecinţă, dreptul administrativ se găsea în impas, căci fără o modificare a Constituţiei nu se putea face nici reforma administraţiei locale.

3. *Contradicţiile sistemului de centralizare*

Centralizarea este de esenţă administraţiei statului burghez. Totuşi, accentuarea funcţiei interne de reprimare a împotrivirii maselor exploatate pruduce unele contradicţii în sistemul de centralizare. În România, preocuparea de reprimare a maselor a determinat ca atribuţiile administrative locale să rămână în subordinea Ministerului de Interne, alături de atribuţiile specifice ale acestuia, de poliţie şi apărare a ordinei interne.

Aşa se explică de ce, în baza legilor de tocmeli, organele administraţiei locale se ocupau şi de problemele raporturilor agrare dintre moşieri şi ţărani. Când în urma răscoalei ţărăneşti, statul a fost nevoit să se ocupe mai mult ca înainte de problemele administrării agriculturii şi a fost creat un minister special pentru agricultură, dar şi unele organe speciale cu competenţă agricolă - aşa cum au fost Consiliile regionale, Serviciul şi apoi Direcţia învoielilor agricole şi islazurilor - aceste organe au continuat să depindă, ca şi primarii şi consiliul comunal, de Ministerul de Interne, iar nu de Ministerul agriculturii. Nu criteriul funcţional, de specializare administrativă, a fost hotărâtor, ci acela al subordonării cu caracter poliţienesc. Preocuparea poliţieneacă a menţinut această situaţie până după primul război mondial, când modificarea Constituţiei a permis totodată şi desfiinţarea contradicţiei existente de atâta vreme în sistemul de centralizare.

4. *Umflarea aparatului de stat*

Înfiinţarea unor noi organe de stat, reorganizarea şi amplificarea altora vechi, mai ales în domeniul aparatului de reprimare au atras în mod firesc o creştere a numărului funcţionarilor, ceea ce guvernul recunoştea: „... de la 1907 încoace... de când trebuia să ştim totul, de atunci au fost

---

[55] C. I. Moteanu, *Apelul clasei ţărăneşti pentru revizuirea actualului sistem de guvernământ şi punerea lui în concordanţă cu constituţia ţării*, Buc., 1914, p. 167.

nevoiţi să înmulţim agenţii, din cauza aceasta am fost nevoiţi să înmulţim jandarmii... instituţiile create, sporurile de funcţionari sunt toate făcute în vederea acestor pericole“[56].

În această categorie se aflau: înmulţirea serviciilor de informaţie la sate, reorganizarea Ministeruluid e Interne şi crearea Direcţiei Generale a Siguranţie Statului, înfiinţarea posturilor de jandarmi în toate comunele şi creşterea numărului jandarmilor, reorganizarea unor ministere şi crearea inspectorilor şi comisiilor regionale pentru agricultură. Apărute unele din ele încă din timpul răscoalei, altele ulterior, erau toate socotite iniţial ca fiind ceva provizoriu, dar care, din cauza prelungirii situaţiei excepţionale de frământare a satelor, s-au instituţionalizat şi permanentizat în cadrul aparatului de stat. Înfăţişând starea anormală în care se afla chiar şi după câţiva ani de la răscoală, guvernul ţinea să declare în parlament: „Sântem, după cum am spus, într-o stare anormală... Dar, într-o stare anormală trebuie să facem faţă la ceea ce este mai urgent şi ceea ce era mai urgent era să înfrânăm răscoalele şi cel puţin pentru câţiva ani, iar nu numai pentru o singură vară să luăm măsuri de garanţie, pentru liniştirea ţării. Desfiinţaţi măsurile care le-am luat şi veţi vedea în câteva luni ce se va întâmpla“[57].

Pe lângă aspectele de mai sus, se remarcă totodată o îmbunătăţire a salarizării funcţionarilor din: Ministerul de Finanţe, Justiţie, Domenii, Industrie şi Comerţ, Interne, Direcţia Poştelor, Direcţia CFR, Externe, Instrucţiune. Ministerul de Finanţe informa că: „La Ministerul de Război în două rânduri s-au urcat lefurile ofiţerilor inferiori până la gradul de căpitan, şi aşa cum sunt astăzi, nu sunt nicăieri mai mari în nici un Stat al Europei“[58].

Desigur că, o astfel de atitudine faţă de aparatul de stat, în special cel de represiune, era în concordanţă cu atitudinea pe care acesta a avut-o în timpul răscoalei şi pe care guvernul o răsplătea printr-o salarizare sporită, în scopul de a întări, totodată, lealitatea salariaţilor statului.

§ 5. **Legislaţia fiscală**

Măsurile fiscale luate după răscoală au fost în sensul cererilor ţărănimii, pe linia desfiinţării impunerilor discriminatorii sau prea apăsătoare pentru ţărani:

- Desfiinţarea decalajului impozitului funciar anterior, de 40 lei venit la ha pentru moşierii proprietari, dar de 60 lei la ha pentru ţărani;

---

[56] Mon. Of. nr. 66 din 20 martie 1909, p. 980.

[57] Mon. Of. nr. 66 din 20 martie 1909, p. 980.

[58] *Ibidem* (Em. Costinescu).

- Desființarea impozitului de 30 bani asupra decalitrului de vin[59];

- Desființarea taxei de 5 lei pentru asigurarea în caz de secetă („birul foamei").

Aceste degrevări fiscale fuseseră anunțate prin Manifestul către țară din 12 martie 1907. Dar, și după răscoală, măsurile privind regimul băuturilor spirtoase încă mai erau discutate, deoarece unii socoteau alcoolismul ca fiind o cauză a răscoalelor[60].

Pe lângă aspectul de concesie, modificările legislative aveau - așadar - și un caracter preventiv.

Existau și unele propuneri de a se mări, concomitent, impunerea moșiilor absenteiștilor[61].

Secțiunea V

DREPTUL CONSTITUȚIONAL

Contradicțiile constatate în diverse ramuri ale dreptului, provenind din derogările de la dreptul comun, din atitudinea discriminatorie față de anumite clase și categorii sociale, se concentrau în dreptul constituțional, ca ramură principală și conducătoare a sistemului de drept burghez, care conținea principiile fundamentale ale dreptului, formulate în textele constituționale de la 1866. Aceste contradicții se răsfrângeau, totodată, și asupra statului român, în special asupra modului cum Constituția consacrase la 1866 organizarea și împărțirea exercitării puterii politice în cadrul monstruoasei coaliții burghezo-moșierești.

§ 1. **Constituția și lupta pentru drepturi a țărănimii**

În lupta sa pentru drepturi, țărănimea a avut față de Constituție o atitudine sinuoasă, care izvora atât din concepția sa despre dreptate și stat, cât și din modul de redactare a Constituției.

---

[59] Legea pentru modificarea legii monopolului vânzării băuturilor spirtoase, Mon. Of. nr. 14 din 5 febr. 1909, p. 95 și urm.; se urmărea restrângerea consumului de țuică, prin înlocuirea ei cu vin. Din 13.749 cârciumi, au fost menținute numai 7.863. A se vedea și Mon. Of. nr. 66 din 20 martie 1909, p. 980.

[60] C. I. Băicoianu, *Cauzele care au produs revoluția anului 1907*, în „Economia naționaklă", nr. 1/1908, p. 64-73.

[61] I. G. Munteanu, *Absenteiștii noștri*, în „Economia Națională", nr. 1/1908, p. 52-60.

1. *Constituția, temei al luptei țărănimii*

Inițial, țărănimea primise cu ostilitate Constituția de la 1866, dată după răsturnarea domnitorului Cuza de un principe străin, susținut de cercurile reacționare ale monstruoasei coaliții. Totuși, după introducerea regimului tocmelilor agricole, țărănimea începe să-şi schimbe atitudinea. Nemulțumită de jugul tocmelilor, revoltată de abuzurile moşierilor şi arendaşilor, şocată de atitudinea părtinitoare a autorităților locale în rezolvarea conflictelor din cadrul relațiilor agrare, țărănimea caută un sprijin pentru recunoaşterea drepturilor sale în chiar dispozițiile normative existente. Ea găseşte în Constituție, de care se dezinteresase inițial, formulări prin care să se consacre egalitate tuturor cetățenilor în fața legii, drepturi şi libertăți democratice pe care încă nu le cunoscuse în practica de până atunci. Credința că legea trebuie să fie aceeaşi pentru toți şi că statul trebuie să vegheze ca toți cetățenii să respecte deopotrivă legile determină țărănimea ca în lupta sa pentru recunoaşterea drepturilor proprii să invoce şi Constituția. Dovada semnificativă a acestei schimbări de atitudine o conferă faptul atât de frecvent al circulației clandestine a Constituției în rândurile țăranilor răsculați înainte chiar de 1907, ca şi percheziţiile pe care jandarmii le făceau la aceşti țărani, cu scopul de a confisca exemplarele Constituției. Deținerea unui exemplar din Constituție era considerată de autoritățile polițieneşti ca dovadă a unei atitudini suspecte, de ostilitate față de ordinea existentă.

O asemenea concepție a țărănimii, de necesitate a respectării legilor nu numai de către cetățeni, dar chiar şi de către statul care le-a întocmit, se întâlneşte la începutul răscoalei din 1907. Țăranii cer la începutul răscoalei doar o respectare a legii tocmelilor agricole de către moşieri şi arendaşi, o încetare a abuzurilor acestora în încălcarea legii tocmelilor, ca şi a autorităților locale. Mai târziu, când țărănimea are de suportat rigorile represiunii sângeroase din partea statului, ea cere ca statul să aibă o atitudine egală de reprimare şi a exceselor comise de ofițeri, jandarmi, moşieri şi arendaşi în acțiunea desfăşurată de pedepsire şi răzbunare față de țărănimea răsculată. Abia în cursul desfăşurării răscoalei şi a reprimării, țărănimea parcurge un proces rapid de clarificare ideologică, în sensul că formulările democratice din Constituție şi alte legi au un caracter formal, că aplicarea discriminatorie a acestor formulări nu este ceva întâmplător şi sporadic, ci un sistem care stă la baza dreptului şi statului burghezo-moşieresc.

2. *Lupta țărănimii contra Constituției*

Lupta împotriva Constituției este rezultatul final al unui proces desfășurat în conștiința juridică a țărănimii, ca urmare a modului cum s-au soluționat pe plan legislativ revendicările sale din timpul răscoalei.

a) *Lupta pentru pământ*

În primul rând, problema unei noi *repartiții a proprietății funciare*, prin exproprierea moșiilor și împroprietărirea țăranilor a ajuns în impas, deoarece s-a invocat Constituția, care nu permitea exproprierea decât pentru cazurile de utilitate publică și apărare națională. O expropriere în folosul țărănimii contravenea Constituției în redactarea existentă atunci, deoarece folosul țărănimii nu putea avea sensul de utilitate publică - deci pentru toate clasele sociale - și cu atât mai puțin pentru apărarea națională. Se impunea, deci, o revizuire a Constituției. Dar, aceasta implica o motivare juridică în stare să o justifice și, totodată, concursul unor factori politici care să sprijine revendicarea țărănimii împotriva reacțiunii conservatoare.

Pe linia motivării dreptului țărănimii la pământ stau studiile și lucrările cu privire la stăpânirea străveche a țăranilor asupra pământului, uzurpat ulterior în mod silnic de către boieri. Concluzia unei asemenea teze nu putea fi decât retrocedarea pământului către țărani. În acest sens, țărănimea începe să fie sprijinită de clasa muncitoare - prin cercurile și cluburile socialiste, prin Partidul Social-democrat, ca și prin participarea unor muncitori la răscoala țărănească - și de elemente progresiste din rândurile intelectualității, în special ale acelora ieșite din mediul țărănesc.

b) *Lupta pentru dreptul de vot*

În al doilea rând, procesul de clarificare ideologică a țărănimii făcea evidentă convingerea că legile nu puteau fi drepte pentru ea, atât timp cât ea nu participa la elaborarea lor. Experiența revoluțiilor de la 1848, ca și aceea a adunărilor ad-hoc îi arătase importanța participării, dar și înverșunarea cu care burghezia și moșierimea se împotriviseră participării sale la viața parlamentară. Legile electorale ce au urmat Convenției de la Paris au consacrat un sistem cenzitar care mai mult o îndepărta de la viața politică, ținând-o la remorca burgheziei și moșierimii.

În problema centrală a răscoalei - împroprietărirea - apăruse în mod evident legătura dintre reforma agrară așteptată de țărănime și reforma

electorală, care să aducă în parlament pe țărani. Numai participând direct la elaborarea reformei agrare, se putea întrevedea posibilitatea de a se înfăptui reforma agrară. Experiența tocmelilor agricole arătase țărănimii ce legi se pot face fără participarea sa, în sistemul votului cenzitar, potrivit căruia era încadrată în colegiul IV, devenit apoi III, aşa-numitul „colegiul minciună"[62], cu vot indirect inegal şi pe față. Singura rezolvare democratică era acordarea votului universal, egal, direct şi secret, pe care moşierimea şi burghezia se temeau să-l introducă, din cauza inferiorității lor numerice față de țărănime.

Necesitatea reformei electorale se impunea şi ca o condiție pentru reorganizarea administrației locale, căci, atât timp cât era în vigoare sistemul cenzitar, administrația locală era dominată de moşieri şi, în consecință, folosită în mod abuziv împotriva țărănimii.

În sfârşit, toate măsurile revendicate de țărănime necesitau o intervenție mai activă din partea statului, ceea ce nu era de aşteptat decât din partea unui stat în care putea juca un rol şi țărănimea, căci altfel se perpetua situația ca - aşa cum a fost în cazul legii tocmelilor agricole - moşierimea să legifereze în propria cauză, în detrimentul țărănimii.

Dar, țărănimea nu era organizată spre a putea juca un asemenea rol. Din punct de vedere politic, ea se încadra, parțial, în partidele burgheze şi moşiereşti, fără să poată desfăşura o politică proprie. Un început spre o politică a intereselor sale de clasă se schițează în timpul răscoalei, datorită sprijinului muncitorimii. Acum se inițiază din partea muncitorilor o politică de apropiere față de țărănime, apar germenii alianței dintre cele două clase exploatate. Răspândirea ideilor socialismului ştiințific ce ajuta cu timpul țărănimea la cunoaşterea mai justă a esenței statului şi dreptului burghezo-moşieresc. Acest lucru a fost înțeles şi de partidele burghezo-moşiereşti, care s-au îngrijit încă din perioada imediat următoare să ia primele măsuri de împiedicare a alianței muncitoreşti-țărăneşti.

Totodată, în perspectiva introducerii iminente a votului universal, era clar şi pentru celelalte clase şi categorii sociale că țărănimea va avea de jucat un important rol politic şi de aceea, apar şi preocupările de captare politică a țărănimii.Vechile partide vor înscrie în programul lor anumite concesii pentru țărani. Alteori, elemente ale intelectualității se vor gândi la formarea unui *stat țărănesc*, în care țărănimea să dețină rolul

---

[62] Paul M. Bujor, *Reforma electorală şi agrară*, Iaşi, 1913, p. 30, 44.

principal, formând masa cea mai importantă a poporului. Preocupări asemănătoare vor avea şi elemente ale claselor exploatatoare, care se gândesc la formarea unui *partid ţărănesc*, ca rezervă a partidelor liberal şi conservator, pentru captarea politică a ţărănimii. Lucrările lui Spiru Haret, V. M. Kogălniceanu sunt o dovadă a interesului pe care unii intelectuali îl păstrau ţărănimii, care vedeau în ea o putere politică virtuală atunci când va putea beneficia de dreptul de vot şi, în consecinţă, va putea beneficia de împroprietărire, de învoieli mai bune, de islaz comunal, şcoli ş.a. Pe linie asemănătoare se situa şi curentul poporanist şi al Vieţii Româneşti, reprezentat prin C. Stere, promotorul unei „democraţii rurale", dar cu excluderea celei socialiste, pe care o considera inutilă într-o ţară „eminamente agricolă" ca România. În 1912, I. Mihalache, D. V. Ţoni, Apostol Culea ş.a.[63] făceau cunoscut planul creerii unui partid ţărănesc. Tot atunci, prof. Paul Negulescu[64] analiza şi el structura constituţională a unui „stat ţărănesc", în care vedea o organizare potrivită pentru România.

§ 2. **Lupta clasei muncitoare pentru drepturile ţărănimii**

Marea răscoală ţărănească a avut loc într-o perioadă de avânt revoluţionar şi desfăşurarea ei a influenţat dezvoltarea mişcării muncitoreşti. Cu toate măsurile de reprimare a adeziunii muncitorimii la luptele ţărăneşti, sub influenţa evenimentelor răscoalei, Conferinţa socialistă de la Galaţi din iunie 1907 a hotărât centralizarea tuturor cercurilor socialiste în „Uniunea Socialistă din România", ca un prim pas în procesul de refacere a partidului clasei muncitoare, mai întâi sub forma P.S.D. în Congresul din 31 ianuarie 1910.

1. ***Sprijinirea drepturilor ţărănimii***

Apariţia germenilor conştiinţei cu privire la necesitatea şi posibilitatea înfăptuirii alianţei dintre clasa muncitoare şi ţărănime s-a concretizat şi în

---

[63] I. Mihalache, *După „răscoale"*, în gazeta „Muscelul", C. Lung nr. 1/1907, p. 9, 12 şi nr. 2/1907, p. 8-9, propunea pentru ţărani: pământ, impozite proporţionale şi egale, drepturi politice, reorganizarea şcolii, bisericii, armatei, administraţiei.

[64] Paul Negulescu, *Tratat de drept administrativ român*, vol. II, partea I, Buc., 1930, p. 54 şi urm.

programul organizațiilor politice ale clasei muncitoare, în care drepturile țărănimii erau prevăzute ca un obiectiv al luptei revoluționare. Proiectul programului Uniunii Socialiste din România prevedea:

- exproprierea silită a moșiilor (programul adoptat prevedea o expropriere parțială, mai largă după războiul din 1913-1914);
- votul universal;
- drepturi egale pentru femei;
- laicizarea și gratuitatea învățământului[65].

Programul adoptat era, în general, influențat de unele concepții oportuniste, astfel că o formulare superioară a drepturilor țărănimii a fost realizată în perioada 1918-1922.

2. *Demascarea moșierimii și burgheziei*

O influență determinantă a răscoalei s-a exercitat asupra dezagregării partidelor conservator și liberal, silite să se organizeze pe noi baze în condițiile ulterioare anului 1907[66], să înscrie în programul lor unele din revendicările țărănimii. Prin aceasta - desigur - partidele istorice urmăreau să evite ca masele țărănești să fie atrase de ideologia socialistă și să se închege alianța dintre cele două clase de oameni ai muncii.

§ 3. **Moșierimea și apărarea Constituției**

Evenimentele răscoalei au prilejuit o reevaluare a pozițiilor moșierimii și a partidului conservator. Retragerea guvernului conservator a învederat slăbiciunea moșierimii și neputința sa de a mai continua exploatarea țărănimii în condițiile de până la 1907. Totodată, această slăbiciune s-a resimțit și în raporturile sale cu burghezia, ceea ce implica o revizuire a modului lor de colaborare în cadrul monstruoasei coaliții pentru exercitarea puterii politice. Un alt semn al slăbiciunii a fost cel de la începutul anului 1908, când din partidul conservator s-a desprins un grup condus de Take Ionescu și a format Partidul Conservator-Democrat. Sciziunea era în directă legătură cu politica agrară, ce trebuia urmată după 1907. În timp ce vechile cadre ale partidului,

---

[65] Calendarul muncii pe 1909, Buc., 1908, p. 68.

[66] România Muncitoare, nr. 19 din 3-10 febr. 1908.

sub conducerea lui Gh. Gr. Cantacuzino şi P. P. Carp se situaseră pe platforma menţinerii marii proprietăţi moşiereşti, gruparea lui Take Ionescu preconiza unele concesii ţărănimii.

1. ***Marea proprietate moşierească şi garanţia sa constituţională***

După răscoală, preocuparea principală a moşierimii era apărarea dreptului său de proprietate asupra moşiilor, ca un drept absolut[67]. În condiţiile măsurilor agrare luate de guvernul liberal imediat după răscoală, moşierimea urmărea ca restricţiile aduse marii proprietăţi să fie cât mai mici. În perspectivă, ea căuta să evite exproprierea şi - legat de aceasta - o extindere a dreptului de vot, deoarece ambele reforme, atât cea funciară, cât şi cea electorală, i-ar fi subminat poziţia economică şi politică.

a) *Combaterea exproprierii*

În apărarea marii proprietăţi funciare, moşierimea a continuat să folosească argumentele economice, ca şi politice, referitoare la randamentul acesteia în raport cu mica proprietate ţărănească şi la asigurarea independenţei ţării prin exportul de cereale. Dar, după 1907 se adaugă noi argumente, care urmăresc să prezinte exproprierea moşiilor ca ilegală, periculoasă şi inutilă.

- Din punct de vedere juridic, exproprierea era neconstituţională, deoarece ea nu se încadra în cele trei cazuri prevăzute de art. 19 al Constituţiei din 1866[68]. Orice lege de expropriere a moşiilor ar fi greşită şi nedreaptă, aşa cum s-a arătat în parlament cu prilejul discutării legii din 1908, privitor la islazuri[69]. În adevăr, cele trei cazuri prevăzute erau: comunicaţii, salubritate publică, apărarea ţării. Exproprierea moşiilor şi atribuirea lor la ţărani contraveneau acestor cazuri restrictive şi nu ar fi fost posibile decât printr-o revizuire a Constituţiei. Dar, moşierii se opuneau modificării, invocând garanţia Constituţiei pe temeiul *teoriei drepturilor câştigate*[70].

---

[67] Take Ionescu, Mon. Of. nr. 59 din 12 martie 1909, p. 781, 782.

[68] N. Fleva, Mon. Of. nr. 69 din 24 martie 1909,. p. 1126; N. Enăşescu, *ibidem*, p. 1124.

[69] C. Dissescu, *Dreptul Constituţional*, ediţia a III-a, Buc. 1915, p. 866.

[70] P. Negulescu, *Drept administrativ* (curs 1913-1914), p. 8.

Conservatorii vedeau în formalitățile excepționale cerute pentru revizuirea Constituției - întrunirea Adunării Constituante, quorum de două treimi - o garanție în vederea împiedicării revizuirii art. 19. O a doua garanție vedeau conservatorii în necesitatea ca - chiar în cazul unei atari revizuiri - să se obțină şi „încuviințarea Coroanei", pentru a deveni aplicabilă[71].

- Restricțiunile aduse prin legea învoielilor și preconizarea unei noi împroprietăriri erau considerate de către conservatori[72] ca „elemente de distrugere ale proprietății, sub forma exproprierii și servituților", aspecte ale *politicii socialiste* de care era acuzat guvernul liberal datorită „generoșilor" intrați în partidul liberal: „cât despre d. prim-ministru, există bănuieli că ar avea un flirt, nu tocmai inocent, cu socialismul"; maximul de arendă și minimul de salariu sunt măsuri care izvorăsc din teoriile socialiste ale rentei și valorii, fără o altă bază juridică decât aceea că, cel care are trebuie să dea celui care nu are, sau are prea puțin, doctrină care „își găsește expresiunea mai ales în „Viața Românească"... și care se intitulează „poporanistă", spre a fi „mai acceptabilă decât socialismul", dar care nu este decât „un progres mai departe pe drumul socialismului"; un asemenea program este periculos, pentru că urmărește să se extindă și „la alte domenii ale proprietății rurale... să se întindă și la proprietățile urbane... și în industrii...", spre a ajunge la „monopolizarea de către stat a tuturor industriilor".

Acest argument atrăgea, totodată, atenția că pericolul exproprierii este real nu numai pentru marea proprietate și moșieri, ci pentru toate formele de proprietate, inclusiv cea capitalistă și deci, și pentru burghezie.

- Exproprierea marii proprietăți este *inutilă*, căci ea „va reuși numai a zdruncina și slăbi principalul așezământ al proprietății noastre economice, fără nici un folos pentru țărănime", întrucât ea constituie o „reformă statică", bazată pe eroarea de „a croi proprietăți mici și mai la urmă (reforma cu Casa rurală) proprietăți mijlocii", în loc de a se proceda la formarea unor „proprietăți mijlocii", printr-o „reformă dinamică", deoarece „o proprietate mijlocie nu se va putea crea de noi până ce nu vom fi făcut prin educație din actualul țăran, vită de muncă, un cultivator cu mentalitatea de proprietar... încet și treptat... nu prin miluire, ci prin selecțiune și numai foarte treptat"[73].

---

[71] Al. Marghiloman, Mon. Of. nr. 14 din 18 dec. 1908, p. 131.

[72] N. Filipescu, Mon. Of. nr. 49 din 29 febr. 1909, p. 455-857.

[73] C. Argetoianu, *Marea noastră proprietate și exproprierea*, Craiova, 1914, p. 4, 28.

Întreaga argumentare a reprezentanților moșierimii conservatoare urmărea să păstreze un statu-quo, atât în domeniul social-economic, cât și în cel juridic, cu privire la repartiția proprietății funciare.

b) *Apărarea Constituției și sistemul electoral*

Moșierimea trebuia să păstreze același statu-quo și în domeniul electoral. Era o strânsă legătură între sistemul electoral și situația proprietății funciare. Sistemul electoral se baza pe cenzul de avere, în cadrul căruia proprietatea funciară juca un mare rol. O modificare a repartiției proprietății prin exproprierea moșiilor și împroprietărirea țăranilor ar fi determinat o nouă compoziție a colegiilor electorale existente, prin scăderea numărului moșierilor votanți și creșterea numărului proprietarilor mijlocii și mici cu drept de vot. Aceasta implica și o schimbare a compoziției parlamentului, cu repercusiuni nedorite asupra intereselor moșierimii. De asemenea, o reformă a sistemului electoral, prin introducerea votului universal în locul celui cenzitar, ar fi anihilat cu totul rolul politic al moșierimii.

c) *Combaterea votului universal*

- Conservatorii se declarau împotriva colegiului unic, pe care P. P. Carp îl caracteriza „de sus în jos, tiranie", iar „de jos în sus, *anarhie*"[74].

La rândul său, Al. Marghiloman invoca rigiditatea Constituției, ca o pavăză împotriva unei reforme electorale prin introducerea votului universal. O revizuire, în acest sens, ar fi necesitat, atrăgea el atenția liberalilor, mai întâi, acordul celor două partide - conservator și liberal - iar în al doilea rând, „*încuviințarea Coroanei*, căci el definea democrația ca fiind „asocierea din ce în ce mai precumpănitoare a poporului la guvernarea statului, mai ales într-o formă monarhică"[75]. Reluând caracterizarea dată de P. P. Carp, Marghiloman arată, în continuare, că pentru ca democrația „să fie operantă și legitimă, trebuie ca democrația să fie instruită și luminată. O democrație neinstruită, neluminată, când ar avea un rol precumpănitor într-un stat, ar fi instrumentul de tiranie cel mai odios, ori anarhia cea mai imbecilă"[76].

---

[74] La C. Dissescu, *Dreptul constituțional*, 1915, p. 875 (Reforma politică și electorală).

[75] Al. Marghiloman, Mon. Of. nr. 14 din 18 dec. 1908, p. 131.

[76] *Ibidem*.

- Conservatorii democrați împărtășeau aceleași concepții în privința votului universal. Take Ionescu arăta că țăranii în România „nu sunt nici măcar în ajunul depărtat al sufragiului universal... pentru că nu aveau o conștiință națională unică de sus până jos“, astfel că introducerea lui „ar fi cesarism și anarhie“, cu rezultatul că „s-ar sugruma pătura cultă, de cea incultă“[77].

Spre deosebire de conservatorii ortodoxi, cei democrați admiteau în schimb un corectiv al sistemului cenzitar, existent, sub forma colegiilor I, II și III (la care votau și țăranii). Ei recunoșteau că, după 25 de ani de existență, acest sistem nu mai corespunde și că se impunea o contopire a colegiilor I și II, păstrând însă separat colegiul III[78]. Contopirea primelor două colegii se impunea pentru că era anacronică regula ca un mic capitalist, cu o proprietate clădită cu venit de 1200 lei să poată vota la colegiul I, în timp ce oameni cu un capital mare în comerț sau industrie fac parte din colegiul II, dacă nu au o asemenea proprietate. Ei justificau menținerea sistemului cenzitar și a votului inegal împotriva celui universal, argumentând că dreptul de vot nu este un drept individual natural bazat pe ideea de justiție, ci un drept social-politic pe care îl conferă societatea, nu nașterea; el este o „funcție socială“ și deci inegal, așa cum inegală este și forța averii și a inteligenții[79]. C. Dissescu explica principiul egalității, în sensul că oamenii sunt „egali doar în drept, pentru a invoca protecțiunea legilor, dar în fapt nu, în ce privește exercițiul drepturilor și al funcțiilor. Căci, egalitatea în fapt nu există“[80]. Tot el arată teama conservatorilor față de desființarea sistemului cenzitar în țara noastră, căci în alte state, prin colegiul unic, votul țăranilor se poate restrânge, prin populația mare a orașelor, dar la noi țărănimea este covârșitoare, astfel că prin sufragiul universal „votul orășanului, profesionistului, marelui proprietar n-ar mai avea nici o însemnătate. Cu reducerea marii proprietăți și cu colegiul unic, România ar deveni o țară țărănească“[81].

În fond, conservatorii-democrați nu se deosebeau esențial de cei ortodoxi, căci C. Dissescu recunoștea că prin sistemul cenzitar „țărănimea, baza populației, este aproape exclusă de la viața de stat“, căci votul colegiului III se falsifică... prin brutalizare, prin abuzul direct și fățiș al forței publice... substituirea alegătorilor prin jandarmi“[82].

---

[77] Take Ionescu, Mon. Of. nr. 12 din 13 dec. 1908, p. 83, 84.
[78] *Idem*, p. 86.
[79] C. Dissescu, *op. cit.*, p. 874.
[80] *Ibidem*, p. 875.
[81] C. Dissescu, *ibidem*, p. 876.
[82] *Ibidem*, p. 874, 863, nota 2.

d) *Combaterea intervenției statului*

În perioada următoare răscoalei conservatorii au adoptat o atitudine potrivnică intervenției statului în reglementarea relațiilor agrare, deşi anterior beneficiaseră de o asemenea intervenție prin legile tocmelilor agricole. Ei îşi motivau poziția pe principiile libertății de voință în raporturile contractuale dintre moşieri şi țărani, pe necesitatea de a se lăsa acțiunea legilor economice neîngrădită de către legile juridice. În acest sens, Take Ionescu critica noua lege a învoielilor agricole, pentru că dispozițiile sale sunt făcute „în disprețul legii cererii şi ofertei"[83].

În momentul când guvernul liberal anunțase programul de măsuri în domeniul agrar, conservatorii au folosit o metodă dilatorie, după formula lui P. P. Carp: „mai întâi, represiune şi apoi, vom aviza"[84].

Când însă au început a fi prezentate proiectele respective, conservatorii le-au considerat ca „făgăduieli nerealizabile", deoarece România nu este „o insulă care scapă legilor economice sub care trăiesc țările din cele 5 continente"[85]. Presa conservatoare susținea că măsurile legislative anunțate nu vor avea nici un efect practic, iar deputații conservatori arătau în parlament chiar şi metodele prin care vor fi eludate[86].

Un alt argument era că intervenția statului în sfera relațiilor private este o politică socialistă[87] şi deci periculoasă. C. Dissescu spunea următoarele în Senat: „se doreşte continuarea acestei doctrine de politică socială, intervențiunea statului. Această doctrină este periculoasă, n-o puterm admite... a o duce mai departe este a pune la temelia statului român germenele distrucțiunii"[88].

O expunere amplă a concepției moşierimii conservatoare în problema intervenției statului este făcută de un jurist în paginile revistei „Curierul judiciar"[89], în felul următor:

- rolul guvernului în stat este de a garanta „funcțiunea de poliție" a statului, „dar de poliție sprijinită nu de jandarmi rurali sau de câteva companii de gardişti, ci de baionete şi de bubuitul tunului", aşa cum „evenimentele recente ne-au dat o teribilă lecție";

[83] Take Ionescu, Mon. Of. nr. 12 din 13 dec. 1908, p. 88.
[84] P. P. Carp, *Discurs*, în „Epoca", nr. 59 din 12 martie, 1907, p. 1.
[85] N. Filipescu, *Chestiunea țărănească*, Buc. 1907, p. 5, 22.
[86] „Epoca", nr. 56 din 9 martie 1907, p. 1; „Seara", nr. 7 din 21 sept. 1907, p. 1.
[87] N. Filipescu, Mon. Of. nr. 49 din 28 febr. 1909, p. 555-557.
[88] C. Dissescu, Mon. Of. nr. 7 din 12 dec. 1908, p. 29.
[89] Tiberiu Constant, *Rolul* guvernului în chestiunea țărănească, „Curierul judiciar", nr. 35/1907, p. 279.

- revendicările țărănimii sunt „imposibile“, deoarce se cere „să facă pe țărani proprietari în locul celor actuali“, ceea ce nu se poate realiza prin 4-5 ha de pământ, căci mai trebuie şi altele: capital, pricepere „precum şi dorința de muncă pe care o vedem înlocuită cu alcoolismul, ale cărui progrese devin înspăimântătoare“;

- înlocuirea arendaşilor cu țărani (obşti de arendare) lipsiți de maşini, magazii, contabilitate etc. este nefastă şi în plus „pentru anii abundenți de asemeni aveți grijă să le angajați Bulgari şi Ruteni spre a le da ajutor mai ales când ei vor fi ocupați a aduce libațiuni lui Bacchus sau a discuta diferite chestiuni politice în lungile, plictisitoarele şi extraordinar de numeroasele zile de sărbătoare“;

- intervenția statului în învoielile agricole ar fi o imposibilitate, fiindcă unor contractanți „ființe raționale, nu statul poate să le dicteze atitudinea“;

- a interveni pentru țărani, înseamnă că mâine proletariatul intelectual să ceară acelaşi lucru;

- concluzia este deci tot funcțiunea de poliție: „De aceea, datoria statului nu este de a interveni în chestiunea țărănească spre a avantaja pe unii sau pe alții, datoria sa este de a garanta siguranța persoanei şi a averii cetățenilor pe care îi reprezintă, luând cele mai energice măsuri contra acelora care încalcă dreptatea în picioare, datoria sa este să se arate demn de rolul său, dar nu slab şi gata a ceda în fața amenințărilor sălbatice, datoria sa este ca pe cel care nu va voi să asculte de glasul dreptății, să îl constrângă prin forța baionetei“.

Rândurile de mai sus sintetizează cu mult cinism ideile de care era animată moşierimea conservatoare față de țărani, pe care îi învinuia de toate defectele, dar mai ales de lipsă de tragere de inimă spre a munci pentru moşieri, şi a scuza în felul acesta „mijloacele de îndemnare“ pe care le organizase regimul tocmelilor agricole, cu sprijinul unui stat-jandarm, potrivit unei „dreptăți“ care se reducea la garantarea siguranței persoanei şi averii „cetățenilor pe care-i reprezintă“, desigur cei cu avere.

§ 4. **Burghezia şi modificarea Constituției**

Spre deosebire de atitudinea din timpul răscoalei, în perioada următoare, burghezia înclină spre o modificare a Constituției, atât în privința exproprierii, cât şi a sistemului electoral, pentru motive care îi

asigurau consolidarea pozițiilor sale politice, prin atragerea țărănimii și slăbirea moșierimii. Această slăbire a împins și aripa moșierească din partidul liberal, condusă de D. A. Sturdza, care a trebuit în martie 1909 să lase șefia partidului lui I. I. C. Brătianu. În noul program al partidului liberal din 1911, au fost înscrise reforma agrară și reforma electorală.

1. *O nouă concepție asupra exproprierii*

Cu prilejul discutării în parlament a legii învoielilor agricole, guvernul liberal arătase că nu intenționa să procedeze imediat la o nouă repartiție a proprietății funciare, dar lasă să se întrevadă o asemenea măsură în viitor[90]. Era evident că, dacă pentru moment țărănimea a putut fi oprită prin represiuni violente în ceea ce privește revendicaera împroprietăririi, ea nu putea fi amânată mult timp, fără a se periclita din nou liniștea țării[91].

În conformitate cu noul program din 1911, liberalii au încercat să procedeze la unele exproprieri, fără a se proceda la o modificare a Constituției. Astfel, în 1910 s-a promulgat o lege pentru punerea în valoare a terenurilor din zona de inundație a Dunării, cu dreptul pentru stat de a proceda la exproprierea unor suprafețe necesare lucrărilor de asanare. Legea, însă, a fost considerată neconstituțională și nu s-a putut aplica, deoarece nu s-a considerat că asemenea lucrări se încadrează în cele trei cazuri de utilitate publică prevăzute de Constituție[92]. După războiul balcanic, s-a anunțat o expropriere a moșiilor particulare, spre a se împroprietări țăranii, dar de această dată s-au început și operațiuinile de modificare a Constituției, spre a nu se mai ajunge la declararea legii ca neconstituțională. Operațiunile au fost însă sistate, datorită izbucnirii primului război mondial[93].

În vederea justificării exproprierii și a modificării Constituției, s-au formulat idei noi asupra dreptului de proprietate, ca și asupra noțiunii de utilitate publică.

---

[90] I. I. C. Brătianu, Mon. Of. nr. 13 din 16 dec. 1908, p. 953; I. G. Duca, Mon. Of. nr. 59 din 12 martie 1909, p. 777.

[91] Em. Costinescu, Mon. Of. nr. 66 din 20 martie 1909, p. 980.

[92] Anibal Teodorescu, *Curs de Drept administrativ*, partea a II-a, 1915-1916, p. 315.

[93] *Ibidem*, p. 317.

a) *Proprietatea - funcție socială*

În literatura economică și juridică a burgheziei liberale încep să fie exprimate concepții noi cu privire la proprietate și dreptul de proprietate. I se opune dreptului absolut de proprietate, funcțiunea socială pe care trebuie s-o aibă proprietatea; așa cum viața cetățenilor este jertfită în război pentru apărarea societății, tot așa trebuie să se accepte ca și o parte a proprietății să aibă o soartă similară, căci „întrucât este mai sfântă și mai inviolabilă proprietatea decât viața?“[94].

În concepția aceasta, „proprietatea nu mai apoare ca ceva sfânt și inviolabil, ci ca ceva care are o funcțiune socială, în interesul dezvoltării generale, în interesul existenței sociale“[95]. Se analizează diversele teorii asupra proprietății - teoriile muncii: interesului, legii, ocupațiunii etc. - și se ajunge la concluzia că: „oricum ar fi însă, un fapt este cert și universal, că solul național este pretutindeni considerat ca fiind o proprietate de stat - *o proprietate politică* - ceea ce arată de ce el nu poate să aparțină în mod absolut particularilor, așa precum le aparține proprietatea mobiliară... este fundamentul statului însuși, mijlocul de hrană al poporului... apărat în război de toți, nu numai de proprietari“[96].

b) *Împroprietărirea - necesitate socială*

Pornind de la ideea că pământul este etern, că este opera naturii, nu a unui particular, noua concepție are în vedere importanța sa pentru existența marilor mase țărănești și, în consecință, schimbarea repartiției proprietății funciare, prin luarea pământului de la câțiva moșieri și împroprietărirea cu el a țăranilor apare ca o „necesitate socială“[97], căci se asigură existența maselor populare. Din punct de vedere juridic, ținând seamă de originea moșiilor din România, formate prin silnicie - adică un fel de expropriere „fără despăgubire“ - împroprietărirea țăranilor prin exproprierea moșierilor apare ca „o restitutio in integrum“, ca o suprimare a cauzei conflictului social și deci, ea nu mai poate fi considerată ca „mijloc revoluționar“[98]. Prin aceasta se răspundea criticilor aduse de moșieri și justifica modificarea dreptului lor asupra marii proprietăți funciare și, totodată, pregătea terenul

---

[94] G. D. Creangă, *op. cit.*, p. 39.

[95] G. D. Creangă, *ibidem*, p. 42.

[96] *N. Bazilescu, Pentru țărănime*, 1914, p. 24.

[97] P. Negulescu, *Drept administrativ*, p. 7.

[98] N. Bazilescu, *op. cit.*, p. 32, 38, 41.

pentru o nouă concepţie asupra dreptului statului de a interveni în raporturile sociale din sfera privată.

Din punct de vedere economic, se combătea argumentele conservatorilor cu privire la dezavantajele desfiinţării marii proprietăţi şi se insista asupra rezultatelor bune ale împroprietăririi de la 1864 a ţăranilor, asupra foloaselor formării prin împroprietăriri viitoare a proprietăţii mijlocii, asupra dezvoltării productivităţii acesteia prin măsurile complexe de sprijin ce le va lua statul[99].

Toate aceste idei noi cu privire la proprietatea - funcţie socială - şi la împroprietărirea ţăranilor - ca o necesitate socială - se vor cristaliza în noţiunea de „utilitate naţională", ca un nou caz de expropriere, care va sta la baza modificării art. 19 din Constituţie în 1917, pentru a permite o nouă împroprietărire a ţăranilor.

2. *Burghezia şi votul universal*

În contrast cu moşierimea, burghezia avea o altă atitudine faţă de dreptul de vot. Dezavantajul prin legea electorală, anexă a Convenţiei de la Paris, care punea drept criteriu al votului cenzul funciar, ea s-a străduit încă din timpul lui Cuza să modifice cenzul în aşa fel, încât să obţină un număr de locuri mai mare în parlament. Una din dificultăţile de care se lovea burghezia era aceea creată de existenţa unor guverne ale sale, nevoite să guverneze cu un parlament cu majoritate conservatoare. Domnitorul Cuza a trebuit să depună mari sforţări - culminând cu lovitura de stat de la 2 mai 1864 - pentru a putea să pună în aplicare programul său de reforme sociale împotriva opoziţiei conservatorilor.

a) *Lărgirea dreptului de vot*

Până în 1907, burghezia a reuşit să modifice legea electorală, fie micşorând numărul de alegători indirecţi, fie contopind unele colegii cenzitare, astfel ca să creeze o egalitate între anumite categorii ale burgheziei şi proprietarii funciari. Încă din 1892, în programul partidului liberal era înscrisă „lărgirea dreptului de vot". Este adevărat că între timp

---

[99] V. M. Kogălniceanu, În Gazeta Transilvaniei nr. 2, 4, 5 şi 7 din iulie 1909; N. Bazilescu, în săptămânalul „1907" nr. 5 din 28 dec. 1909, p. 105; C. Georgescu, în „Viaţa Românească", nr. 1, 3, 4-5 din 1914; R. Rosetti, în „Viaţa Românească", nr. 4-5, din 1919, p. 69; Vintilă Brătianu, Foloasele exproprierii, Buc., 1914.

burghezia se dezvoltase, statul sprijinind prin sistemul legilor de „încurajare a industriei naționale" elementele capitaliste. În același timp, teoreticienii burghezi învinuiau moșierimea că beneficiază de un drept de vot exagerat în raport cu rolul ei politic și social. Desființarea privilegiilor și a marilor colegii cenzitare inițiale a determinat ca marii proprietari funciari să-și piardă în mare parte rolul lor politic, iar rolul lor social era și el mult diminuat de când începuse să se generalizeze cultivarea moșiilor prin arendași, încât ei deveniseră o clasă parazitară[100]. Asemenea susțineri motivau lărgirea dreptului de vot în favoarea burgheziei, prin restrângerea dreptului de vot al moșierilor.

După răscoală, guvernul liberal a încercat printr-un proiect de lege din 1908, privitor al organizarea județelor să introducă colegiul unic la alegerile județene. Proiectul nu a putut trece însă prin parlament. Primul ministru I. I. C. Brătianu susținuse în parlament că proiectul urmărea să creeze o solidarizare a claselor, să accelereze îmbunătățirea educației politice a păturilor de jos ale societății[101]. Această măsură de lărgire a votului nu era însă prea departe de concepția conservatorilor democrați. Cu singura deosebire pe care o anunța D. A. Studza la 12 martie 1907, în ședința parlamentului, când a prezentat noul guvern liberal: de a transforma colegiul III, supranumit „colegiul minciună", în realitate, prin eliminarea corupției și a presiunilor asupra voinței alegătorilor din acest colegiu.

b) *Introducerea votului universal*

În condițiile politice create de răscoală, formula lărgirii dreptului de vot cu păstrarea colegiilor cenzitare era insuficientă. Din partea maselor țărănești și ale clasei muncitoare se cerea vot universal. În programul Partidului Social Democrat fusese înscris dreptul de vot universal. Chiar în rândurile burgheziei liberale se susținea necesitatea votului universal[102]. În parlament, un deputat arăta că România este în întârziere cu reforma electorală față de Bulgaria, unde votul universal era deja introdus[103]. Ministrul Em. Costinescu arăta că este nevoie de o reformă democratică, deoarece nu se poate păstra liniștea țării mai mulți ani în alt mod[104].

---

[100] Seb. Moruzi, *Câteva vederi în chestia țărănească*, 1907, p. 27.

[101] I. I. C. Brătianu, Mon. Of. nr. 16 din 20 dec. 1908, p. 150.

[102] I. I. Teodorescu, *Revoluția ce trebuie să o facem*, în „Viața Românească", nr. 2, 6 din 1908.

[103] Iulian Vrăbiescu, Mon. Of. nr. 10 din 11 dec. 1908, p. 47.

[104] Em. Costinescu, Mon. Of. nr. 66 din 20 martie 1909, p. 980.

Partidul liberal a înscris dreptul de vot universal în programul său din 1911, concomitent cu reforma agrară. Ca şi pentru expropriere, era nevoie de modificarea Constituţiei spre a desfiinţa sistemul cenzitar şi a introduce votul universal. Formalităţile de modificare a Constituţiei au fost întrerupte de izbucnirea războiuluii mondial şi au fost reluate în anul 1917, după retragerea armatei şi guvernului în Moldova şi după evenimentele revoluţionare din Rusia (febr. 1917). Totuşi, burghezia a folosit aceeaşi metodă ca şi mai înainte, de a consacra în mod larg dreptul de vot în Constituţie, dar apoi, prin legile electorale să-l restrângă, îndepărtând întregi categorii sociale de la exerciţiul său.

3. *Dreptul de intervenţie a statului*

Măsurile luate pe cale legislativă de către guvernul liberal, după răscoală, au prilejuit ample discuţii în jurul dreptului statului de a interveni în reglementarea raporturilor dintre particulari. Burghezia liberală a trebuit, pe de o parte, să justifice noile măsuri, iar pe de altă parte, să răspundă argumentelor cu care moşierimea conservatoare combătea amestecul statului în convenţiile dintre particulari sau în îngrădirea dreptului absolut al proprietăţii. Argumentele burgheziei au fost multiple: politice, istorice, economice şi juridice.

Guvernul liberal a insistat îndeosebi asupra justificării politice. Primul ministru I. I. C. Brătianu s-a plasat pe concepţia că înainte de orice, statul are îndatorirea „de a proteja pe cei slabi contra celui tare"; combătând pe conservatori, el obiecta că „experienţa istoriei ne arată că acel „laissez faire, laissez passer" n-a făcut decât a preda pe cel slab celui tare", în timp ce „noi nu trebuie să asigurăm claselor de jos numai îndatoriri, ci şi exerciţiul unor drepturi"[105]. În al doilea rând, Brătianu argumenta că în condiţiile răscoalei, era o *necesitate* de a interveni, deoarece „răscoalele ţărăneşti de anul trecut au pus în primejdie organizarea noastră de stat" şi că „nu putem uita că siguranţa chiar a statului a fost în primejdie"[106]. Concretizând concepţia guvernului care a stat la baza noilor legi agrare, el preciza necesitatea *pacificării* ţărănimii, cu precădere faţă de alte soluţii: „se pot ivi trei soluţii posibile: se poate

---

[105] I. I. C. Brătianu, Mon. Of. nr. 49 din 29 febr. 1909, p. 561.
[106] I. I. C. Brătianu, Mon. Of. nr. 13 din 16 dec. 1908, p. 94, 95.

prin represiune permanentă... se poate prin expropriaţiune forţată şi imediat, şi se poate prin legea pe care noi am prezentat-o. Dintre aceste trei soluţiuni, nu există în realitate pentru noi decât două admisibile: exproprierea sau legea actuală. Noi voim să facem operă de pacificare socială şi am crezut că putem să ajungem mai uşor prin legea pe care am prezentat-o, decât prin altă soluţiune“[107]. În acelaşi sens se exprimau şi alţi membri ai guvernului liberal, cum era I. G. Duca şi Em. Costinescu[108]. Toate aceste argumente prezintă statul burghez ca fiind un stat fără conţinut de clasă, un stat deasupra claselor.

La fel concepeau statul şi *economiştii* burghezi. G. D. Creangă, de exemplu, prezenta statul ca „reprezentantul intereselor generale“, ca o instituţie care „nu s-a format prin bună învoială, ci s-a impus“, şi prin urmare poate interveni ori de câte ori este nevoie „în interesul dezvoltării generale“, în interesul existenţei sociale“[109]. Iar G. Taşcă, analizând concepţiile şcolii liberale, ale şcolii solidariste, se opreşte la aceea a şcolii intervenţioniste, potrivit căreia statul poate interveni pentru a stăvili anumite excese ce se ivesc în viaţa socială[110].

Din punct de vedere *istoric*, A. D. Xenopol arăta că „totdeauna statul s-a amestecat în chestiunile ţărăneşti... aşa au fost în trecut ... urbariile ... Regulamentul Organic şi în consecinţă la noi statul trebuie să intervină „pentru alcătuirile dintre proprietari (arendaşi) şi ţărani" ... Dreptul statului de a fixa preţul arendării pământului la ţărani şi nartul preţului muncilor agricole nu poate fi pus la îndoială“[111].

La rândul lor *juriştii* relevau că statul burghezo-moşieresc intervenise în raporturile dintre moşieri (arendaşi) şi ţărani prin legile tocmelilor agricole începând din 1866 şi 1872, numai că intervenise în favoarea moşierilor şi arendaşilor, împotriva ţăranilor, realizând ceea ce D. A, Sturdza numea „o reglementare a robiei muncii“[112]. Apoi se mai releva că statul român a intervenit concomitent şi continua să intervină în

[107] *Ibidem*, nr. 16 din 20 dec. 1908, p. 150.

[108] I. G. Duca, Mon. Of. nr. 59 din 12 martie 1909, p. 777; Em. Costinescu, Mon. Of. nr. 66 din 20 martie 1909, p. 980.

[109] G. D. Creangă, *op. cit.*, p. 42.

[110] Gh. Taşcă, *op. cit.*, p. 184.

[111] A. D. Xenopol, *Mijloacele de îndreptare ale stării ţărănimii române*, Iaşi, 1907, p. 9, 11.

[112] C. Georgescu-Vrancea, *op. cit.*, p. 10; D. A. Sturdza, Mon. Of. nr. 13 din 11 dec. 1907.

reglementarea raporturilor der muncă dintre patroni şi muncitori, numai că „de cele mai multe ori această intervenţie a statului în aplanarea şi rezolvarea conflictelor sociale, departe de a concilia drepturile părţilor beligerante, din contră, sacrifică drepturile uneia din păţile în favoarea celeilalte"[113].

Alături de jurişti, Sp. Haret remarcă şi el că dreptul român admite ca statul să intervină pentru minori, pentru cei slabi de minte, în convenţiile cămătăreşti etc.[114], iar A. D. Xenopol socoteşte îndreptăţită „stârpirea abuzurilor prin intervenirea statului, căci tot ce ar produce ţăranul mai mult, va îmbogăţi nu pe el, ci pe acei care îl storc"[115].

Răspunzând acuzaţiei de socialism şi comunism pe care le-o aduceau conservatorii, liberalii arătau că există un punct de „trecere între intervenţionalismul de stat şi între socialism"[116] şi precizau: „noi credem că comunismul nu poate să fie izvorul de fericire al unei societăţi, credem tot atât de puţin că individualismul absolut poate să asigure o viaţă rodnică unei societăţi omeneşti"[117].

Apărând intervenţia statului pentru organizarea obştiilor - asocierea ţăranilor - un jurist argumenta că aceasta nu înseamnă socialism, întrucât „intervenţionalismul este tocmai contrar socialismului ... Scopul este tot libertatea economică. Statul intervine spre a face pe individ apt de a rezista în lupta pentru existenţă"[118].

CONCLUZII

Legiferarea noului regim al învoielilor agricole nu putea însemna nici pe departe rezolvarea problemelor juridice ale chestiunii ţărăneşti. Tergiversate timp de decenii de către cercurile guvernante, dar puse în atenţia opiniei publice datorită marii răscoale ţărăneşti, aceste probleme au depăşit cadrul special al contractelor agricole şi au atins domenii fundamentale ale dreptului civil şi legislaţiei muncitoreşti, ale dreptului penal, procesual, constituţional, ţional, administr53Xlegislaţiei fiscale,

---

[113] D. Hortopan, *Contractul de muncă*, în „Pagini juridice", nr. 45/1909, p. 351.
[114] Sp. Haret, *op. cit.*, p. 4.
[115] A. D. Xenopol, *op. cit.*, p. 16.
[116] I. I. C. Brătianu, Mon. Of. nr. 49 din 28 febr. 1909, p. 561.
[117] I. G. Duca, Mon. Of. nr. 59 din 12 martie 1909, p. 779.
[118] D. N. Comşa, în „Curierul judiciar", nr. 40/1907, p. 319.

principalele ramuri ale dreptului. În modul acesta s-a produs o adevărată criză a dreptului existent la 1907 a cărei rezolvare implica o revizuire a unor principii şi instituţii juridice de bază.

Încercări de refacere a echilibrului juridic rupt în timpul răscoalei s-au făcut concomitent cu acţiunile de reprimare a răsculaţilor, dar în general măsurile sistematice de rezolvare au fost amânate după răscoală. Succesul reprimării nu a însemnat o rezolvare. Efecetele răscoalei şi necesitatea măsurilor de ordin juridic au dominat perioada istorică următoare, până la sfârşitul primului război mondial, oglindind criza relaţiilor din agricultură, criza statului, contradicţiile dintre clasele sociale şi partidele politice.

Instituţia proprietăţii private este zguduită de revendicarea ţăranilor a unei noi repartiţii a proprietăţii funciare. Principiile dreptului civil burghez de garantare a sacrei proprietăţi absolute au trebuit să cedeze în vederea legiferării unor restricţii imediate aduse marii proprietăţi moşiereşti, dar şi a trecerii sale treptate, paşnice, în timp nedeterminat, în mâna ţărănimii. Desigur, nu era o rezolvare radicală, dar eventualitatea acesteia se punea, deocamdată teoretic, sub forma revizuirii instituţiei exproprierii, a dreptului absolut de proprietate şi implicit a modificării textelor corespunzătoare din Constituţie, ceea ce mai înainte nici nu se putea concepe a fi pus în discuţie.

Principiul egalităţii persoanelor în faţa legii se impune a fi luat în considerare, în mod cât de cât real, nu doar formal, cel puţin pentru desfiinţarea unor discriminări între arendaşi şi ţărani, ca şi pentru recunoaşterea dreptului de asociere a ţăranilor sau muncitorilor, chiar dacă legile întocmite îndată după răscoală urmăreau în primul rând să subordoneze asociaţiile respective unui puternic control din partea statului.

În materia obligaţiunilor şi contractelor, începuturile alianţei dintre ţărani şi muncitori din timpul răscoalei au determinat ca alături de „chestiunea ţărănească“ să se manifeste preocuparea şi faţă de „chestiunea muncitorească“, prin analogia dintre învoielile agricole şi contractul de muncă dintre patroni şi muncitori. Problema principală era aceea a eliminării derogărilor de la dreptul comun, introduse prin legi speciale. Uniformizarea regimului învoielilor agricole, o oarecare simetrie a drepturilor şi obligaţiilor marilor proprietari şi ţăranilor în raporturile lor contractuale sunt câteva cuceriri parţiale în acest sens. Nici o măsură legislativă nu a intervenit însă în mult discutatele probleme ale pulverizării succesiunii ţărăneşti şi ale inalienabilităţii proprietăţii ţărăneşti, care au rămas sub regimul anterior.

În ramura dreptului penal, măsurile intervenite cu privire la infracțiunile din timpul răscoalei, la amnistie și despăgubiri pentru daunele cauzate prin actele de răscoală și de reprimare, au urmărit în principăal descurajarea țărănimii de a mai recurge la noi răscoale. Măsurile cu privire la încriminarea unor încălcări ale regimului învoielilor dintre moșieri (arendași) și țărani aveau de scop să dea iluzia unei egalități în fața legii penale. Discriminările continuă însă a fi destul de vizibile și numeroase.

În dreptul procesual, reforma justiției sătești prin desființarea unor atribuții ale primarilor și reorganizarea competenței judecătoriei de ocol au avut drept scop să realizeze deziderațul mai vechi al apropierii justiției de săteni, eliminând flagranta discriminare ce se făcea anterior între calea administrativă acordată moșierilor (arendașilor) împotriva țăranilor învoiți și calea instanțelor de drept comun acordată țăranilor. Dar judecătoriile de ocol, ca instanțe ale statului, s-au situat pe poziții favorabile moșierilor și arendașilor și interpretarea și aplicarea legilor, în soluționarea litigiilor cu țăranii.

Legi administrative au intervenit atât în privința organelor centrale ale statului, cât și în privința celor locale. Înființarea Ministerului Agriculurii, reorganizarea Ministerului de Interne, a Siguranței generale a statului, jandarmeriei, a comunelor și plășilor au realizat preocuparea burgheziei și moșierimii de a întări organele de reprimare ale statului, prin specializarea unor servicii publice, prin umflarea aparatului de stat. Conform tendinței organizării statului burghez, s-a accentuat centralizarea administrației de stat, datorită necesității mărturisite de guvern de a face față răscoalei și a evita producerea unor răscoale similare în viitor. De remarcat că începuturile adaptării aparatului de stat datează din timpul răscoalei, când primele măsuri au fost luate fără un cadru legal, chiar cu suspendarea sau contrar unor legi în vigoare. Având atunci un caracter provizoriu, ele sunt permanentizate prin legi elaborate după răscoală, ceea ce demonstrează că nu au avut un rol de reprimare momentană, ci și de prevenire ulterioară a unor noi răscoale, semn că criza „chestiunii țărănești“ nu a luat sfârșit în 1907.

Poate că cel mai bine persistența și proporțiile crizei dreptului se resfrâng în dreptul constituțional. Caracterul contradictoriu al dispozițiilor constituționale, dintre care unele au fost invocate de către răsculați în sprijinul revendicărilor lor, iar altele au constituit obiectivul luptei lor, așa cum acțiunea de reprimare s-a sprijinit uneori pe Constituție, iar alteori s-a

exercitat împotriva ei. Discuțiile intense ce au avut loc în perioada următoare răscoalei cu privire la schimbarea repartiției proprietății funciare, la caracterul dreptului de proprietate - absolut sau funcție socială - la exproprierea moșierilor și împroprietărirea țăranilor se împiedicau întotdeauna de dispozițiile categorice ale Constituției, care consacrau starea de fapt, astfel că rezolvarea lor implica o modificare a Constituției, pe lângă aceea a dispozițiilor respective de drept civil. De asemenea, discuțiile cu privire la lărgirea dreptului de vot aveau în vedere că rezolvarea acestor probleme, ca și aceea a dependenței administrației locale de partidele politice, nu se putea realiza decât printr-o reformă a sistemului electoral, care să determine o creștere a rolului politic al țărănimii și o schimbare a compoziției parlamentului într-un sistem mai favorabil revendicărilor țărănimii. Experiența anterioară răscoalei arătase că nu se putea aștepta o satisfacere a intereselor țărănimii din partea unui parlament, în care moșierimea avea un rol atât de important. Schimbarea preconizată era posibilă după răscoală, când pozițiile șubrezite ale moșierimii justificau o revizuire a Constituției - în ceea ce privește organizarea sistemului electoral - conform raportului real al forțelor dintre clase.

Această interdependență a problemelor juridice din diverse ramuri speciale ale dreptului și a dispozițiilor din Constituție demonstrează de ce criza din cadrul regimului contractual al relațiilor din agricultură a cuprins și alte ramuri ale dreptului cu care aceste relații aveau implicații, transformându-se într-o criză a întregului sistem al dreptului burghezo-moșieresc, ale cărei efecte s-au prelungit mult timp după reprimarea răscoalei. În jurul acestor probleme s-a desfășurat lupta de clasă în perioada următoare răscoalei, deoarece ele atingeau interesele fundamentale ale claselor sociale. Pentru moșierime era clar că, de exemplu, introducerea votului universal era urmată neapărat de o reformă a proprietății funciare, după cum desființarea sistemului electoral cenzitar ducea la o lărgire a drepturilor politice ale burghezei și chiar ale țărănimii. Rezultă, așa dar, că lupta țărănimii pentru o reformă agrară determina o democratizare politică, parte integrantă a procesului de desăvârșire a revoluției burghezo-democratice.

Comparând modul cum s-au pus problemele dreptului în cele trei etape ale crizei - în preajma, în timpul și după răscoală - se constată deosebiri, dar și unele trăsături comune.

Așa de exemplu, tocmelile agricole criticate de țărani înainte de răscoală, nu mai sunt acceptate în 1907 în vechile condiții, iar după

răscoală legea învoielilor a trebuit să aducă o nouă reglementare. La fel, modificarea repartiției proprietății funciare care nu era admisă înainte și este apărată prin mijloace violente în timpul răscoalei, este admisă într-o formă treptată, prin tranzacții individuale și chiar, în cele din urmă, pe calea exproprierii, prin modificarea Constuției. Asemenea concesii smulse prin lupta țăranilor răsculați și în alte domenii - fiscal, administrativ, civil și constituțional - nu au schimbat trăsăturile fundamentale ale dreptului burghezo-moșieresc. Conținutul său de clasă rămâne același, iar dispozițiile noi, aparent în favoarea sau în apărarea țărănimii, sunt eludate pe căi noi ca și mai înainte, asemenea dispoziții noi nu sunt prevăzute cu sancțiuni eficiente care să le garanteze respectarea. Lichidarea unor posibilități vechi de abuzuri din partea moșierilor, nu a putut evita comiterea unor noi abuzuri, chiar împotriva legilor noi. Desființarea unor derogări vechi de la dreptul comun a lăsat totuși posibilitatea altor derogări, căci însuși întregul regim juridic al relațiilor din agricultură era o derogare de la dreptul comun. Chiar în justiția sătească, unde uniformizarea a fost mai puternică, caracterul de clasă al dreptului burghezo-moșieresc s-a manifestat pe calea interpretării legilor aplicate de către judecătoriile de ocol. Toate acestea demonstrează inegalitatea în fața legilor, deși democrația burgheză consacră juridicește o asemenea egalitate. Ea este însă numai formală și s-a menținut ca atare și în condițiile legilor create după răscoală.

Desfășurarea crizei care a culminat cu răscoala de la 1907 a mai demonstrat caracterul de clasă al legitimității burgheze, una față de moșieri și arendași, alta față de țăranii învoiți. Înainte de răscoală, cele mai eficiente mijloace juridice și de stat erau puse în apărarea intereselor și normelor juridice favorabile moșierilor și arendașilor, în timp ce o largă toleranță devenise regulă în privința abuzurilor și nerespectării drepturilor țărănimii. La fel s-a întâmplat și în timpul răscoalei, când împotriva infracțiunilor țăranilor s-a adoptat o atitudine de extremă severitate, pe când infracțiunile comise din răzbunare de către arendași și moșieri erau complet trecute cu vederea.

În timpul răscoalei metoda legalității a fost aplicată de către statul burghezo-moșieresc numai față de masele țărănești. Față de revendicările acestora se invoca existența unor dispoziții constituționale care garantau un anumit regim al proprietății funciare și al contractelor agricole și care au fost apărate cu toate mijloacele violente și „liberale“ aflate la dispoziția statului burghezo-moșieresc. Și nu se exclude nici posibilitatea

de a recurge la ajutor străin. Iar atunci când legile existente şi Constituţia împiedicau folosirea unor mijloace de reprimare, statul nu a ezitat să le înlăture sau să le suspende, dacă pe această cale puteau fi apărate interesele exploatatorilor ţărănimii.

Concesiile făcute ţărănimii după răscoală de către burghezie, unele cu asentimentul moşierimii, se explică prin slăbiciunea aparatului de stat şi prin necesitatea de a se apăra cu orice preţ dominaţia politică burghezo-moşierească. Până la un punct, aceste concesii se explică uneori şi prin contradicţiile existente între burghezie şi moşierime, căci o expropriere a marii proprietăţi funciare - de exemplu - în favoarea ţărănimii, atingea bazele economice ale moşierimii, dar în aceeaşi măsură profita întăririi rolului în stat al burgheziei. Era vorba de o schimbare a raportului de forţe din cadrul alianţei burghezo-moşiereşti în favoarea burgheziei, care devenea astfel prima clasă dominantă în stat, prin micşorarea proprietăţii moşiereşti, desfiinţarea cenzului funciar şi introducerea votului universal. Votul universar era o concesie pentru ţărănime, dar totodată şi o lovitură dată moşierimii, de care profita însă burghezia. Prin diverse mijloace burghezia a putut să împiedice ulterior ţărănimea să profite deplin de votul universal, dar moşierimea, lipsită de cenzul funciar, şi-a văzut diminuat într-o măsură considerabilă rolul său politic.

O altă trăsătură care se desprinde din desfăşurarea crizei dreptului la 1907 este instituţionalizarea unor măsuri care au început a fi luate chiar în timpul răscoalei în vederea reprimării ţărănimii răsculate. Ele aveau drept scop întărirea aparatului de stat, în special a celui de reprimare, spre a potoli răscoala şi a evita noi răscoale în viitor. Aceste măsuri sunt permanentizate după răscoală, dezvoltate şi completate, prin crearea unor noi organe de stat, prin reorganizarea şi amplificarea altora. Datorită lor, statul burghezo-moşieresc a învins slăbiciunea momentană din timpul răscoalei, s-a întărit şi s-a pregătit pentru noi confruntări viitoare. În acelaşi timp, concesiile au fost prezentate ţărănimii în mod demagogic ca izvorând dintr-o aşa zisă grijă a statului faţă de ţărănime, ca şi cum ar fi un stat care s-ar îngriji de interesele tuturor claselor sociale, inclusiv ale celor exploatate.

În realitate, concesiile smulse de ţărănime şi instituţionalizarea măsurilor de întărire a aparatului de stat în vederea asigurării dominaţiei burghezo-moşiereşti s-au echilibrat într-un anumit sens. Ulterior răscoalei se restabileşte echilibrul dintre clasele fundamentale ale societăţii din România la 1907, dar pe un nou plan, în condiţiile unei noi legislaţii. Lupta de clasă a ţărănimii se va desfăşura în aceste noi condiţii, într-un nou cadru juridic, fără însă a duce la o satisfacere deplină a intereselor sale.

BIBLIOGRAFIE

I. Documente

1. Documente despre răscoala din 1907, vol. I, II, III, Editura de stat, 1948-1949. În cadrul lucrării se citează: Doc. 1907.
2. Documentele mişcării muncitoreşti, 1872-1916, ediţia II, Editura CGM 1947.
3. Ministerul de Interne, Contracte de învoieli agricole în vigoare pe anul 1906, Bucureşti, 1907.
4. Ministerul Agriculturii, Industriei şi Domenii, Statistica preţurilor de munci agricole după contractele scrise şi învoieli verbale din anii 1906-1907, Bucureşti, 1908, p. XI.
5. Ancheta oficială a morţilor din martie 1907, în „Voinţa naţională", nr. 7432 din 28 aprilie 1910, p. 1.
6. Ministerul Finanţelor, Evaluările făcute de comisiunile instituite conform legii din 15 februarie 1908, Bucureşti, 1909.

II. Autori şi lucrări

1. Academia R.S.R. (colectiv), *Marea răscoală ţărănească din 1907*, Edit. Acad. R.S.R., 1967.
2. ANDON S., *Răscoalele ţărăneşti din 1907, reflectate în lucrările juriştilor din trecut,* în „Revista română de drept", nr. 5 din 1967.
3. ANTIM ST., *Intervenţionalismul şi tocmelile agricole,* Buc., 1907.
4. ARCADIAN, N. P., *Industrializarea României,* Ed. II, Buc., 1936.
5. ARION VIRGIL, *Pagini din timpul răscoalelor ţărăneşti,* Vălenii de Munte, 1912.
6. AGENTOIANU C., *Marea noastră proprietate şi exproprierea,* Craiova, 1914.
7. BADEA M. şi ILINCIOIU I., *Răscoala ţăranilor din România,* 1907, Ed. pol., Bucureşti, 1967.
8. BARTHELEMY J., *Le droit public du temps de guerre,* Revista de drept Public, 1915.
9. BAZILESCU N., *Pentru ţărănime, Discurs în adunarea deputaţilor,* Mon. Of. din 2 martie 1909.
10. BAZILESCU N., *Pentru drept şi libertate. Legea suspecţilor!*, Buc. 1909.
11. BĂICOIANU, C. I., *Cauzele care au produs revoluţia anului 1907,* în „Economia Naţională", nr. 1/1908.

12. BIBICESCU, I. G., *În chestia țărănească*, 1907.
13. BOERESCO, B., *La Roumanie*, Paris, 1856.
14. BOTEZ CORNELIU, *Observațiuni asupra proiectului de lege pentru judecătoriile de ocoale*, în „Dreptul", nr. 73/1907.
15. BRĂTIANU, I. I. C., *Discursuri în Ad. Dep.*, Mon. Of. nr. 13 din 16 dec. 1908; nr. 15 din 19 dec. 1908; nr. 16 din 20 dec. 1908; nr. 49 din 28 febr. 1909.
16. BRĂTIANU V., *Scrieri și cuvântări*, vol. II, 1928, Foloasele exproprierii, București, 1914.
17. BUJOR PAUL, *Reforma electorală și agrară*, Iași, 1913.
18. BULFINSCHI R., *Observații cu privire la mărturiile în penal*, în „Pagini juridice", nr.3/1907.
19. CARP ANTON, *Discurs în Ad. Dep.*, Mon. Of. nr. 59 din 12 martie 1909.
20. CARP P. P.., *Discurs*, reprodus în „Epoca", nr. 59 din 12 martie 1907.
21. Călăuza comerțului cooperatist și a furnizorilor de bănci populare, București, 1908.
22. CERNEA E., *Urmările juridice ale răscoalei din 1907*, în „Analele" Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R. nr. 1/1967.
23. CIORĂNESCU-BOGDANA, I. G., *În chestia țărănească. Cooperativele sătești.* (Starea lor actuală și menirea lor în viitor), Bârlad, 1907.
24. COASĂ GH., *Câți țărani au fost uciși în 1907*, în săptămânalul „1907", nr. 14, 21 și 22 din 1910.
25. COCEA, N. D., *Jertfa celor 12000*, în „Facla", nr. 1 din 13 martie 1910.
26. COMȘA, D. N., *Mijloace economice pentru îmbunătățirea soartei țăranilor*, în „Curierul Judiciar", nr. 40/1907.
27. CONSTANTIN NAPOLEON, *Art. 52 din Legea învoielilor agricole și una din discuțiile la care dă naștere*, în „Curierul Judiciar" nr. 16/1908.
28. COSTINESCU EM., *Discurs în Ad. Dep.*,Mon. Of. nr. 66 din 20.III.1909.
29. CRĂSNARU I., *Băncile populare*, 1915.
30. CREANGĂ, G. D., *Proprietatea rurală în România*, București, 1907.
31. DAN EM., *Proiectul de lege pentru judecătoriile de ocoale*, în „Curierul Judiciar", nr. 73, 74 și 75/1907.
32. DAN EM., *Editorial*, în „Curierul Judiciar", nr. 1/1908.
33. DANIELOPOL G. G. *Nevoia unei reforme electorale*, București, 1911.
34. DISSESCU C., *Dreptul constituțional, 1915.* Discurs în Ad. Dep., în Mon. Of. nr. 7 din 12 dec. 1908.
35. DJUVARA AL., *Discurs*, în Mon. Of. nr. 54 din 6 martie 1909.
36. DOBROGRANU-GHEREA C. *Neoiobăgia*, Buc., Ed. Alcalay, 1910.
37. DRAGU, G. D., *necesitatea reformării sistemelor noastre de impozite*, București, 1910.
38. DUCA, I. G., *Dezbaterile în Ad. Dep.*, șed. din 5 ianuarie 1908; Mon. Of. nr. 59 din 12 martie 1909.
39. DUMITRESCU, M. A., *Grevele față de Codul civil*, în „Dreptul", nr. 79 din 1910.
40. DUMITRESCU-BUMBEȘTI GH., *Monografia băncii populare „Gilortul"* din Novaci-Gorj, București, 1910.
41. DUȚESCU-DUȚU., *O părere în chestia țărănească*, Buc., 1907.
42. ENĂȘESCU N., *Discurs*, în Mon. Of. nr. 69 din 24 martie 1909.

43. ERBICEANU VESPASIAN, *Progresele realizate de viaţa juridică românească în ultimul răstimp de 40 de ani,* în „Curierul Judiciar“, nr. 13/1907.
44. FILIPESCU N., *Chestiunea ţărănească,* în „Epoca“, nr. 56 din 9 martie 1907 şi „Seara“, nr. 7 din 21 sept. 1907; Discurs, în Mon. Of. nr. 49 din 28 febr. 1909.
45. FILITTI, I. D., *Păreri asupra constituirii obştilor săteşti,* în „Dreptul“, nr. 44/1910.
46. FLEVA N., *Discurs,* în Mon. Of. nr. 69 din 24 martie 1909.
47. GEORGESCU CONSTANT, *Aplicarea legii învoielilor agricole,* 1910.
48. GEORGESCU-VRANCEA C., *Comentariul legii pentru învoielile agricole,* Bucureşti, 1908.
49. GEORGESCU, I. B., *Organizarea proprietăţii în dreptul nostru consuetudinar,* în „Pagini Juridice“, anul I, nr. 1.
50. GRIGORESCO C., *Sur la politique agraire en Roumanie,* Paris, 1917.
51. GÎDEI, A.V., *Chestiunea ţărănească,* 1905.
52. GHIMPĂU D., *Legea învoielilor agricole,* în „Curierul Judiciar“, nr. 5 din 1910.
53. HAMANGIU C., *În chestia ţărănească,* în „Dreptul“, nr. 81/1907.
54. HARET SP., *Chestia ţărănească,* 1905.
55. HAURIOU M., *Principes de droit public,* 1916.
56. HORTOPAN, V. D., *Contractul de muncă,* în „Pagini Juridice“, nr. 45/1909.
57. HUREZEANU D., *Problema agrară şi lupta ţărănimii în România (1904-1906),* Ed. Şt., Buc., 1961.
58. IAVORSCHI I., *Regimul juridic al muncii agricole în preajma răscoalei ţărăneşti din 1907,* în „Justiţia Nouă“, 4/1957.
59. IONESCU-DOLJ I., *Reforma juraţilor,* în „Curierul Judiciar“, nr. 52 din 1908.
60. IONESCU-SISEŞTI G., *L'agriculture de la Roumanie pendant la guerre,* 1929.
61. IONESCU TAKE, *Discurs,* în Mon. Of. nr. 12 din 13 dec. 1908; nr. 59 din 12 martie 1909.
62. IORGA N., *Pagini alese,* Ed. pentru literatură, 1965.
63. IORGA N., *În era „reformelor“,* Vălenii de Munte, 1909.
64. IOSA M., *Legislaţia agrară din perioada 1907-1912 şi aplicarea ei,* în „Studii“, nr. 2/1966.
65. KOGĂLNICEANU, V. M., *Un cuvânt asupra învoielilor agricole,* Buc., 1907. În „Gazeta Transilvaniei“, nr. 2, 4, 5 şi 7 din iulie 1909.
66. KOGĂLNICEANU, V. M., *Către săteni,* 1906.
67. LABAND, *Droit public de l'Empire Allemand,* 1902.
68. LAHOVARI, I. N., *Discurs în Ad. Dep.,* în Mon. Of. nr. 14 din 18 dec. 1908.
69. LENIN V. I., *Opere,* vol. 31, ESPLP, 1956; vol. 21, Ed. pol., 1959.
70. LEONESCU, N. V., *Starea ţăranului român,* Iaşi, 1887,
71. LEROY P., *L'organisation constitutionelle et les crises,* Paris, 1966.
72. LUNGU, TR., *Intensificarea exploatării ţărănimii din România la începutul sec. XX,* în rev. „Analele Institutului de studii istorice şi social-politice de pe lângă CC al P.C.R. nr. 1 din 1967.
73. MANDREA M., *Despre juriu,* în „Curierul Judiciar“, nr. 11/1907.
74. MANOLESCU N., *Chestiunea ţărănească,* anul 1906.
75. MARGHILOMAN AL., *Note politice,* I.
76. MARGHILOMAN AL., *Discurs în Ad. Dep.,* Mon. Of. nr. 14 din 18 dec. 1908.

77. MAX K., *Capitalul*, vol. I., Ed. a 3-a, Buc., ESPLP, 1957.
78. MATEI I. DUMITRU, *Ridicarea caracterului de inalienalitate a pământurilor rurale*, în „Curierul Judiciar", nr. 37 din 1908.
79. MĂNESCU L., *Răscoala din 1907* (contribuții bibliografice), Ed. de stat pentru imprimate și publicații, 1957.
80. MIHALACHE I., *După răscoale*, în „Muscelul", nr. 1 și 2 din 1907.
81. MIRCESCU I., *Obștile sătești pentru arendări de moșii*, Ploiești, 1909.
82. MOTEANU, C. I., *Apelul clasei țărănești pentru revizuirea actualului sistem de guvernământ și punerea lui în concordanță cu Constituția țării (cincizeci de ani de rătăcire, de tristă experiență cu regimul de guvernământ parlamentar, vor fi de ajuns)*, Buc., 1914.
83. MORUZI SEBASTIAN, *Câteva vederi în chestia țărănească*, Fălticeni, 1907.
84. MUNTEANU, I. G., *Absenteiștii*, în „Economia Națională", nr. 1/1908.
85. NACU C., *Dreptul civil român*, vol. III.
86. NAUM-IANU JEAN, *Verso chestiunii țărănești*, în „Curierul Judiciar", nr. 39/1907.
87. NEGULESCU P., *Curs de drept administrativ*, 1913/1914.
88. NEGULESCU P., ș.a., *Codul administrativ*, București, 1930.
89. NICULAIE V., *Mișcarea muncitorească din România și răscoala țăranilor din 1907*, „Analele Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R. ", nr. 1/1967.
90. ORĂNESCU C., *Proprietatea rurală față de legile și de jurisprudența noastră*, București, 1908.
91. OȚETEA A., *Răscoala din 1907 în istoriografia românească*, în „Analele Institutului de studii istorice și social politice de pe lângă CC al PCR", nr. 1/1967.
92. PANAITESCU P. P., *Obștea țărănească în Țara Românească și Moldova*, Ed. Acad. R.P.R., 1964.
93. PĂTRĂȘCANU LUCREȚIU, *Un veac de frământări sociale 1821-1907*, Ed. pol., București, 1969.
94. PEUCESCU I. GR., *Tocmelile agricole în România (1859-1907)*, 1907.
95. PEUCESCU I. GR., *Acum trei ani*, în săptămânalul „1907", nr. 15 din 8 martie 1910.
96. PLASTARA GH., *Contractul de muncă*, în „Dreptul", nr. 38 și 40/1908.
97. POPESCU C., *Proiectul de lege asupra contractului de muncă*, în „Curierul Judiciar", nr. 6/1910 și 7/1910.
98. RĂDULESCU ANDREI, *Dreptul de prioritate la arendarea moșiilor*, în „Dreptul", nr. 40/1907.
99. ROSETTI R., *Pentru ce s-au răsculat țăranii*, București, 1907.
100. SCHILERU ARISTIDE, *Legea învoielilor agricole*, în „Curierul Judiciar", nr. 79/1909.
101. SCHINA, N. C., *Magistratura și noile legi de organizare*, în rev. „Curierul Judiciar", nr. 1/1910.
102. SCRABA G. D., *Starea socială a săteanului*, Buc., 1907.
103. SCRIBAN ȘT., *Pentru jurați*, în „Curierul Judiciar", nr. 7/1907.
104. SETON-WATSON R. W., *Histoire des roumains*, trad. fr., Paris, 1937.

105. SINESCU, I. P., *Chestiunile de pus juriului în răscoalele ţărăneşti*, în „Curierul Judiciar", nr. 54/1907.
106. SLĂVESCU V., *Creditele funciare din România*, Buc., 1924.
107. STĂNESCU P., *Lacunele şi dificultăţile ce se opun la o bună administraţie a judeţelor, plăşilor şi comunelor rurale*, Buc., 1900.
108. STOENESCU, DEM. D., *Studii asupra legilor rurale*, în „Curierul Judiciar", nr. 25/1907.
109. STRELICESCU I., *Judecătorul de instrucţie şi recentele tulburări*, în „Pagini Juridice", nr. 1/1907.
110. STURDZA D. A., *Acte şi legiuiri privitoare la chestia ţărănească*, Seria I, vol. II, Buc., 1907.
111. STURDZA D. A., *Discurs în Ad. Dep.*, Mon. Of. nr. 13 din 11 dec. 1907.
112. SUCIU A. I., *Pentru menţinerea juraţilor*, în „Dreptul", nr. 21/1907.
113. TABACOVICI C., *Curs de drept civil*, anul II, cartea III-a.
114. TAŞCĂ GH., *Probleme economice şi financiare*, Buc., 1927.
115. TANOVICEANU I., *Instigatorii*, în „Curierul Judiciar", nr. 30/1930.
116. TANOVICEANU I., *Noul codice de şedinţă a judecătoriilor de ocol*, în „Curierul Judiciar", nr. 38/1909.
117. TEODORESCU ANIBAL, *Curs de drept administrativ*, partea a II-a, 1915-1916.
118. TEODORESCU ANIBAL, *Revoluţie şi evoluţie*, în „Curierul Judiciar", nr. 36 şi 38/1907.
119. TEODORESCU DEM. E., *Dar învoielile agricole?* în „Curierul Judiciar", nr. 64/1910.
120. TEODORESCU, I. I., *Revoluţia ce trebuie să o facem*, în „Viaţa Românească", nr. 2 şi 6/1908.
121. TIBERIU CONSTANT., *Rolul guvernului în chestiunea ţărănească*, în „Curierul Judiciar", nr. 35/1907.
122. TITULESCU N., *Din teoria contractului de muncă*, în „Curierul Judiciar", nr. 34/1908.
123. TITULESCU N., *Problema responsabilităţii juridice a statului şi a comunelor cu privire la ultimele răscoale ţărăneşti*, Bucureşti, 1907.
124. TONEANU C. N., Amnistia răscoalelor ţărăneşti, în „Pagini Juridice", nr. 18/1907.
125. VIJOLI A., *Sistemul bănesc în slujba claselor exploatatoare din ţările române şi România burghezo-moşierească*, Ed. Ştiinţifică, Bucureşti, 1958.
126. VRĂBIESCU IULIAN, *Discurs în Ad. Dep.*, Mon. Of. nr. 10 din 11 dec. 1908.
127. ZAHARIA C., *Câteva observaţii asupra aplicării legii învoielilor agricole*, în „Curierul Judiciar", nr. 32/1909.
128. ZELETIN ŞT., *Neoliberalismul*, Bucureşti, 1927.
129. ZOSIM P., *Nocivitatea ţăranilor învinuiţi de instigaţie şi de crime în revoluţia agrară din martie 1907*, în „Pagini Juridice", nr. 7 şi 8/1907.
130. XENOPOL A. D., *Mijloacele de îndreptare ale stării ţărănimii române*, Iaşi, 1907.
131. XENOPOL N., *La richesse de la Roumanie*, Bucureşti, 1916.

Notă. Legiuirile, monitoarele oficiale, ziarele şi revistele citate în corpul lucrării, fără autori, nu au mai fost reproduse în prezenta listă bibliogragică.

Tiparul s-a executat sub c-da nr. 706/2000 la
Tipografia Editurii Universității din București

Chestiunea țărănească are un conținut foarte divers: pe lângă contradicțiile economice, mizeria și lipsa de pământ a țărănimii, toți cei care se ocupau de chestiunea țărănească relevau și alte aspecte, cum erau cele în legătură cu necesitatea unor reforme în domeniul culturii și educației maselor, al sănătății publice și chiar în administrația de stat. Într-un fel sau altul, ea atingea interesele claselor și păturilor sociale, fiind o problemă vitală a dezvoltării României moderne. De aceea, din starea revoluționară, de pericol pentru orânduirea existentă, a rezultat o criză care s-a resimțit în viața socială. Pentru contemporani a fost evidentă criza statului la 1907.

În măsura în care s-a constatat o criză a sistemului agrar și a statului la 1907, se poate vorbi și de o criză a dreptului. Problemele dreptului formau o parte importantă din conținutul „chestiunii țărănești": proprietatea funciară, relațiile dintre moșieri și arendași, pe de o parte, și țărani pe de altă parte, reglementate prin legile tocmelilor agricole, ca și sistemele de credit, de impunere fiscală, de soluționare a litigiilor cu caracter agrar, competența organelor de stat în legătură cu problemele funciare - iată numai câteva dintre ele.

Cartea de față analizează toate aceste aspecte și este utilă specialiștilor în drept, studenților, dar și istoricilor.

ISBN 973-575-606-4